

**Rola Kościoła Greckokatolickiego
w promowaniu tożsamości
narodowo-kulturowej
i wolności religijnej
społeczności ukraińskiej w Polsce**

ks. Rusłan Marciszak

**Rola Kościoła Greckokatolickiego
w promowaniu tożsamości
narodowo-kulturowej
i wolności religijnej
społeczności ukraińskiej w Polsce**

Warszawa 2025

Recenzenci:
Marek Melnyk, Wieńczysław Czerniecki

Korekta:
Janusz Stachowski

Skład i łamanie:
Damian Karaś

Copyright by Uniwersyteckie Centrum Badań Wolności Religijnej UKSW
& Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia Sandomierz sp. z o.o.
Warszawa – Sandomierz 2025

ISBN 978-83-8281-726-3

ISBN 978-83-8345-476-4

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ul. Dewajtis 5; 01-815 Warszawa; tel. 22 561 89 23
e-mail: wydawnictwo@uksw.edu.pl
<http://www.wydawnictwo.uksw.edu.pl>

Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia Sandomierz sp. z o.o.
ul. Żeromskiego 6a, 27-600 Sandomierz, tel. 15 64 99 700
zamowienia@wds.com.pl, www.wds.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów.....	7
Słowo Autora.....	9
Wstęp	11
Rozdział I. Społeczność ukraińska w polskiej rzeczywistości.....	29
1. Przyczyny i etapy powstawania środowiska greckokatolickiego w Polsce po 1947 r.....	36
2. Struktury organizacyjne społeczności ukraińskiej.....	54
3. Działalność społeczno-kulturalna jako warunek korzystania z wolności religijnej i zachowania tożsamości narodowej.....	64
4. Specyfika i oryginalność grekokatolików	70
Rozdział II. Kościół Greckokatolicki w Polsce	79
1. Rys historyczny Kościoła Greckokatolickiego w Polsce po 1956 roku.....	80
2. Historia powstania diecezji wrocławsko-gdańskiej.....	104
3. Podstawy prawne działalności Kościoła Greckokatolickiego ..	113
4. Struktura Kościoła Greckokatolickiego w Polsce	117
Rozdział III. Rola duszpasterstwa w utrzymywaniu tożsamości religijnej grekokatolików w Polsce.....	125
1. Duszpasterstwo parafialne.....	127
a) Funkcja nauczycielska.....	128
b) Posługa liturgiczno-sakramentalna.....	131
c) Praktyka charytatywna.....	149
2. Duszpasterstwo grupowe.....	157
3. Duszpasterstwo specjalne	165
a) Duszpasterstwo greckokatolickie wojskowe.....	165
b) Duszpasterstwo greckokatolickie więzienne.....	175

Rozdział IV. Znaczenie duszpasterstwa**dla kultywowania pobożności ludowej 179**

1. Nabożeństwa ludowe w roku liturgicznym 180
2. Cześć oddawana Matce Bożej 184
3. Kult świętych 189
4. Sanktuaria i pielgrzymki 198
5. Prywatne praktyki pobożnościowe grekokatolików 204

Rozdział V. Misja Kościoła Greckokatolickiego**w podtrzymywaniu tradycji narodowo-kulturowej****i religijnej grekokatolików w Polsce 217**

1. Społeczno-kulturowe i obyczajowe przemiany polskiego społeczeństwa w postrzeganiu grekokatolików 218
2. Współpraca Kościoła Greckokatolickiego z Kościołem Rzymskokatolickim w Polsce 223
3. Pastoralne wyzwania stojące przed Kościołem Greckokatolickim w Polsce 236

ZAKOŃCZENIE 246**BIBLIOGRAFIA 257****ANEKSY 271****WYKAZ SKRÓTÓW**

ADWG	Archiwum diecezji wrocławsko-gdańskiej
AOBW	Archiwum Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego w Warszawie
AP	Archiwum prywatne
ASOSBM.	Archiwum Sióstr Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego
ASZJ	Archiwum Zgromadzenia Sióstr Świętego Józefa
CAW	Centralne Archiwum Wojskowe
CzST	„Częstochowskie Studia Teologiczne”, Częstochowa 1973–
DOK	Dowództwo okręgu korpusu
EAI	Ekumeniczna Agencja Informacyjna
EN	<i>Evangelii nuntiandi</i> – posynodalna adhortacja apostolska Pawła VI O ewangelizacji w świecie współczesnym (08.12.1975)
KKK	<i>Katechizm Kościoła katolickiego</i> , Poznań 1994
KPK	<i>Kodeks prawa kanonicznego</i> , Poznań 1984
MSWojsk.	Ministerstwo Spraw Wojskowych
SB	Służba Bezpieczeństwa
AAN	Archiwum Akt Nowych
UdSW	Urząd do Spraw Wyszędleń
USKT	Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne
ZUP	Związek Ukraińców w Polsce
PWRN	Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej
APK	Archiwum Państwowe w Koszalinie
WdSW	Wydział do Spraw Wyznań
DB	Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele
OSBM	<i>Ordo Sancti Basilii Magni</i>

Słowo Autora

Oddawana w ręce Czytelników publikacja powstała na podstawie mojej pracy doktorskiej z 2007 roku. Od momentu jej napisania minęło już osiemnaście lat – czas na tyle długi, że zarówno stan badań historyczno-teologicznych, jak i dostęp do źródeł uległy znaczącym przemianom.

Kiedy w 2007 roku kończyłem pracę doktorską poświęconą roli Kościoła Greckokatolickiego w podtrzymywaniu tożsamości narodowo-kulturowej i wolności religijnej Ukraińców w Polsce, nie przypuszczałem, że po latach powrócę do niej w formie publikacji książkowej. Decyzja, by udostępnić ją szerszemu gronu Czytelników, rodzi jednak konieczność kilku wyjaśnień.

Pracę tę pisałem w rzeczywistości diametralnie odmiennej od dzisiejszej. W 2007 roku nie istniał jeszcze powszechny dostęp do cyfrowych archiwów, internetowych baz danych, dokumentów kościelnych czy elektronicznych repozytoriów czasopism. Korzystałem wyłącznie ze źródeł dostępnych tradycyjnie: bibliotek, archiwów, rozmów, materiałów drukowanych. Z dzisiejszej perspektywy jest to oczywiste ograniczenie, które wpływa zarówno na dobór literatury, jak i na sposób analizy. Podobnie – praca nie obejmuje ogromnego dorobku badań historycznych, socjologicznych i teologicznych opublikowanych po 2007 roku, ani przemian społecznych, które w ostat-

nich latach znacząco zmieniły sytuację Kościoła Greckokatolickiego i społeczności ukraińskiej w Polsce.

Mimo to wierzę, że warto przypomnieć tę pracę jako świadectwo tamtego etapu refleksji. Staralem się w niej zrozumieć, jak Kościół Greckokatolicki – poprzez swoją historię, struktury, duszpasterstwo, pobożność ludową i działalność społeczną – przyczynia się do zachowania religijnej i kulturowej tożsamości Ukraińców w Polsce. Interesowała mnie zarówno codzienna praca parafii, jak i funkcjonowanie instytucji kościelnych, miejsce tradycji i obrzędowości, współpraca z Kościołem Rzymskokatolickim, a także wyzwania, przed którymi Kościół stanął po 1947 roku i które nadal określają jego misję.

Z perspektywy czasu wiem, że praca ta nie wyczerpuje tematu i nie rości sobie do tego prawa. Jej wartość tkwi raczej w tym, że dokumentuje sposób myślenia o Kościele Greckokatolickim w określonym momencie i stara się uchwycić procesy, które dopiero później znalazły swoje pełniejsze opracowanie. Oddaję ją więc dziś Czytelnikowi z nadzieją, że będzie nie tylko materiałem historycznym, ale również impulsem do dalszych badań i refleksji nad obecnością oraz drogą grekokatolików w Polsce.

Wstęp

W drugiej połowie XX w. Kościół Greckokatolicki przeszedł bardzo trudne doświadczenia. Prężnie rozwijające się w trzech diecezjach życie religijne, a także struktury kościelne zostały brutalnie zniszczone przez władze komunistyczne. Aresztowanie wszystkich biskupów, znacznej części duchowieństwa archidiecezji lwowskiej, diecezji stanisławowskiej i przemyskiej oraz Delegatury Łemkowszczyzny, formalne zniszczenie Kościoła przez oficjalne złączenie z Cerkwią prawosławną w czasie tzw. pseudosoboru lwowskiego w 1946 r. nie dawało praktycznie żadnej nadziei na odrodzenie struktur kościelnych. Rzeczywiście, na terytorium radzieckiej Ukrainy Kościół Greckokatolicki był krwawo prześladowany i działał tylko w nieoficjalnych strukturach aż do końca lat 80. XX w.

Aresztowanie biskupa przemyskiego Jozafata Kocyłowskiego i jego biskupa pomocniczego Hryhorija Łakoty oraz przekazanie ich władzom radzieckim w 1946 r., jak również wysiedlenie całej ludności ukraińskiej, czyli wszystkich grekokatolików, z ich rdzennych terenów na polskie ziemie zachodnie i północne, rozrzucenie ich z dala od siebie, maksymalnie po kilka rodzin w jednej miejscowości, z jednoczesnym zakazem działania jakichkolwiek struktur Kościoła Greckokatolickiego – wszystko to nie wróżyło także nic dobrego tym grekokatolikom, którzy pozostali w granicach PRL¹.

¹ Por. A. Sorokowski, *Ukraińcy, katolicy i prawosławni w Polsce po 1945 roku*, „Aneks” 1988, nr 49, s. 5.

Fakt, że prawie po 50 latach prześladowania Kościół Greckokatolicki, zarówno na Ukrainie, jak i w krajach byłego obozu komunistycznego, odrodził swoje struktury, jest zasługą wielkiej wiary oraz ogromnego oddania Bogu i Kościołowi kilku pokoleń wiernych oraz rzeszy greckokatolickich kapłanów.

Kościół Greckokatolicki istniał na ziemiach polskich od 1596 r. Po II wojnie światowej uległ prawie całkowitej zagładzie, a w 1956 r. zaistniał ponownie². Stosunkowo niewielka liczba jego wyznawców, jaka pozostała w Polsce po fali deportacji do ZSRR, doświadczyła w 1947 r. przymusowego wysiedlenia z terenów Polski południowo-wschodniej. Rozmieszczona drobnymi grupami w północnych i zachodnich województwach, miała ulec stopniowej asymilacji w dominującej kulturze polskiej. Wynarodowieniu miało towarzyszyć odebranie od Kościoła Greckokatolickiego. Miało się to dokonać na drodze zastosowanych przez władze działań administracyjnych.

Kilku uwag wymaga nazwa opisywanego Kościoła. Najstarsza – Kościół unicki – odwołuje się do zawartej w 1596 r. unii brzeskiej. Najbardziej rozpowszechniona – Kościół Greckokatolicki – pochodzi z czasów istnienia zaboru austriackiego. Wywodzi się ona od nazwy obrządku obowiązującego w tym Kościele, zwanego greckim lub bizantyjskim. Obrządek bizantyjski kształtował się na bazie liturgii greckiej i syryjskiej. Kolejna nazwa – Ukraiński Kościół Katolicki (Ukraińska Cerkiew Katolicka) – wyraża aspirację Ukraińców do podkreślenia jego narodowego charakteru. Nazwa – Kościół bizantyjsko-ukraiński – odnosi się z jednej strony do źródeł obrządku, a z drugiej do składu etnicznego zdecydowanej części jego wyznawców. Obecnie stosowana nazwa w oficjalnych dokumentach Cerkwi to: Kościół [Cerkiew] Greckokatolicki, w nawiasie zaś podaje się: ob-

² Greckokatolicka diecezja przemyska od początku swego istnienia wchodziła w skład metropolii kijowskiej, a od 1807 r. weszła w skład metropolii halickiej. Por. *Historia Kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Warszawa 1974, t. 1, cz. 1, s. 255.

rządku bizantyjsko-ukraińskiego. W niniejszej pracy zamiennie używa się nazw Kościół Greckokatolicki lub Cerkiew Greckokatolicka.

W grudniu 1944 r. ordynariusza J. Kocyłowskiego odwiedzili przedstawiciele władz radzieckich. Próbowali wymóc na biskupie publicznie wyrażoną zgodę na wyjazd duchowieństwa na Ukrainę. Hierarcha, zasłaniając się przepisami prawa kanonicznego, zdecydowanie odmówił współpracy w tej sprawie. Niemniej jednak duchowni, szczególnie proboszczowie, wyjeżdżali z Polski wraz z całymi parafiami. Ponieważ akcja zdaniem jej mocodawców przebiegała zbyt wolno, podjęto kolejną próbę nacisku na ordynariusza. 21 września 1945 r. został on aresztowany przez sowieckie służby bezpieczeństwa i przewieziony do więzienia w Rzeszowie.

W Ukrainie w tym czasie trwały intensywne przygotowania do tzw. „soboru zjednoczeniowego”³. Władze nie chciały mieć kłopotu z jeszcze jednym opornym biskupem, dając jednocześnie dowód, że w drodze do zaplanowanego celu posuwają się nawet do ingerencji w wewnętrzne sprawy sąsiedniego państwa – zdecydowały się więc na pozostawienie bpa J. Kocyłowskiego w spokoju. Toteż 24 stycznia 1946 r. powrócił on z powrotem do Przemyśla. Władze „ludowej” – Polski realizując politykę swych mocodawców i słusznie przypuszczając, że repatriacja nabierze szybszego tempa, gdy ludność ukraińska pozbawiona zostanie opieki duchowej ze strony swojego Kościoła – postanowiły oprzeć się na rozporządzeniu ministra spraw wewnętrznych z 22 stycznia 1937 r. w sprawie bezpieczeństwa strefy przygranicznej, na mocy którego starostowie: przemyski, nowosądecki, gorlicki, krośnieński, jarosławski, lubaczowski, tomaszowski, chełmski wydali zarządzenia, aby duchowni greckokatoliccy w ciągu dwóch tygodni opuścili strefy leżące wzdłuż granicy z Ukrainą i Słowacją.

³ Por. I. Федорів, *Історія Церкви в Україні*, Торонто 1967, s. 315.

Niektórzy urzędnicy zarządzenia te interpretowali jako konieczność opuszczenia całych obszarów wymienionych powiatów.

Podobnie jak na sowieckiej Ukrainie, w polskich środkach masowego przekazu rozpoczęto nagonkę propagandową przeciwko Kościołowi Greckokatolickiemu, oskarżając jego duchowieństwo o współpracę z niemieckim okupantem i udział w morderstwach ludności polskiej na kresach. Na tym tle wzrastała wrogość Polaków do ludności ukraińskiej. Zdarzały się przypadki napadów, a nawet zabójstw księży unickich, dokonywane przez szeroko rozumiane podziemie, przy czym mogły to być zarówno działania usiłujących wymierzyć sprawiedliwość polskim partyzantom, jak i prowokacje polityczne z udziałem operujących w Polsce radzieckich służb bezpieczeństwa, nie mówiąc już o zwykłych napadach rabunkowych.

Kościół Greckokatolicki dotknęły także wszystkie restrykcje, które władza komunistyczna wprowadziła w stosunku do Kościoła Rzymskokatolickiego oraz innych związków wyznaniowych w Polsce, z tą tylko różnicą, że naciskani przez Moskwę decydenci życia politycznego „ludowej” Polski pragnęli ten pierwszy unicestwić jak najszybciej. Dnia 1 października 1945 r. zabroniono prowadzenia zajęć w greckokatolickim seminarium duchownym oraz nauki religii w ukraińskim gimnazjum w Przemyślu. Następnie starosta przemyski wydał nakaz ewakuacji na radziecką Ukrainę sierocińców prowadzonych przez siostry służebnice. Decyzję tę wstrzymano dopiero po interwencji u przedstawicieli rządu polskiego kardynała E. Tisseranta, prefekta Dykasterii ds. Kościołów Wschodnich.

Biskup J. Kocyłowski, spodziewając się w każdej chwili ponownego aresztowania i wywiezienia do ZSRR, postanowił zapewnić Ojca Świętego o swej wierności i oddaniu Kościołowi katolickiemu.

W episkopacie rzymskokatolickim z niepokojem obserwowano zaistniałą sytuację, a traktując ją przede wszystkim jako zagrożenie

katolicyzmu, postanowiono ratować egzystencję Kościoła Greckokatolickiego w Polsce. Na odbywającej się w dniach 3–4 października 1945 r. konferencji plenarnej na Jasnej Górze (bp J. Kocyłowski przebywał wówczas w rzeszowskim więzieniu) podjęto uchwałę zobowiązującą wszystkich ordynariuszy do udzielania pomocy duchowieństwu greckokatolickiemu – tym, którzy wskutek działań wojennych i przesiedleń znaleźli się w granicach państwa polskiego. Biskup J. Kocyłowski po wyjściu z więzienia został zaproszony na naradę biskupów polskich, odbywającą się w dniach 22–24 czerwca 1946 r. (było to już po „soborze zjednoczeniowym” we Lwowie), na której dokonano szczegółowej analizy sytuacji. Jednakże żadne działania Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce nie były w stanie zapobiec planowanym represjom wobec Cerkwi unickiej.

25 kwietnia 1946 r. powtórnie aresztowano bpa J. Kocyłowskiego. Razem z nim aresztowany został kanclerz kurii ks. Mykoła Hrycelak⁴, a dnia następnego uwięziono bpa Hryhorija Łakotę oraz dwóch członków kapituły – księży Romana Reszetyłę⁵ i Iwana Kuzycza⁶.

Obu biskupów przewieziono do Lwowa, a następnie NKWD odtransportowało ich do Kijowa. Tam wytoczono im proces pod zarzutem zdrady narodu ukraińskiego, współpracy z hitlerowcami i szpiegostwa na rzecz Watykanu. Biskupa J. Kocyłowskiego ze względu na podeszły wiek (w chwili aresztowania miał już 70 lat) umieszczono w obozie karnym w Czapajewce⁷, kilkadziesiąt kilometrów od stolicy Ukrainy. Tam też wkrótce wycieńczony fizycznie i psychicznie torturami zmarł 17 listopada 1947 r. Jego sufragan bp H. Łakota przeżył go tylko o cztery lata. Skazany na 10 lat katorgi zmarł 12 listopada

⁴ Por. M. Козак, *Памяни Господи душі слуг твоїх*, Львів 2002, s. 159.

⁵ Por. tamże, s. 110.

⁶ Por. tamże, s. 182.

⁷ Por. tamże, s. 35.

1950 r. w szpitalu obozowym we wsi Abiez k. Workuty⁸. Represje reżimu komunistycznego nie ominęły także Administracji Apostolskiej Łemkowszczyzny.

Zaniepokojony tym kardynał August Hlond zwrócił się do Stolicy Apostolskiej z prośbą o tymczasową regulację stanu prawnego Kościoła Greckokatolickiego w Polsce. 25 października 1946 r. papież Pius XII nadał kardynałom Augustowi Hlondowi i Adamowi Sapieże specjalne uprawnienia w stosunku do duchowieństwa greckokatolickiego. Mieli oni prawo zezwalać kapłanom unickim na sprawowanie liturgii i innych posług religijnych w rycie łacińskim bez konieczności zmiany obrządku. Ponadto Ojciec Święty zobowiązywał obu hierarchów rzymskokatolickich do stwarzania grekokatolikom możliwości przyjmowania sakramentów w ich własnym obrządku. Wkrótce uprawnienia te zostały jeszcze poszerzone. Podczas wizyty prymasa Hlonda w Watykanie papież mianował go 10 grudnia 1946 r. specjalnym delegatem Stolicy Apostolskiej dla wszystkich wschodnich obrządków w Polsce. Równocześnie Dykasteria ds. Kościołów Wschodnich wyposażyla go w swe uprawnienia wraz z instrukcją ich stosowania⁹.

Po powrocie z Watykanu kardynał Hlond spotkał się w kraju z coraz liczniejszymi szykanami wobec Kościoła Rzymskokatolickiego. Nie chcąc zaogniać sytuacji, korzystał więc z nadanych mu w Rzymie wobec obrządku greckokatolickiego uprawnień bardzo ostrożnie, ale stanowczo i konsekwentnie. Przede wszystkim zwrócił się do ordynariuszy południowo-wschodnich diecezji łacińskich z nakazem, aby zwrócili uwagę podległemu duchowieństwu, żeby unikało wszelkich działań, które mogłyby zostać potraktowane jako sprzyjanie likwidacji Kościoła Greckokatolickiego w Polsce. Następnie zabronił usu-

⁸ Por. tamże, s. 38–39.

⁹ Por. R. Drozd, *Ukraińcy w najnowszych dziejach Polski*, Warszawa 2000, s. 156.

wania ikonostasów z przyjmowanych w użytkowanie przez Kościół łaciński opuszczonych cerkwi greckokatolickich, prosząc zarazem o wytwarzanie atmosfery sprzyjającej niesieniu pomocy dla prześladowanych obrządku unickiego, zarówno podczas akcji repatriacyjnej, jak i późniejszej akcji „Wisła”. Prymas Polski zobowiązywał ponadto biskupów do opracowania szczegółowych sprawozdań o sytuacji obrządku wschodniego na terenie ich diecezji.

Na postawę wobec Kościoła Greckokatolickiego w Polsce niestety bardzo wpłynęło zaognienie stosunków polsko-ukraińskich w latach II wojny światowej. Niemniej jednak w źródłach archiwalnych i wspomnieniach odnaleźć można wiele przykładów ratowania zagrożonych grekokatolików przez ludność i duchowieństwo polskie¹⁰.

Na posiedzeniu Konferencji Episkopatu Polski 9 stycznia 1947 r. powołano specjalną komisję do spraw obrządku wschodniego. W jej skład weszli: metropolita lwowski abp Eugeniusz Baziak, biskup przemyski Franciszek Barda i bp tarnowski Jan Stepa. Sprawy obrządku greckokatolickiego były przedmiotem obrad także kolejnych posiedzeń wspomnianej komisji. Efektem podjętych tam ustaleń było powołanie przez prymasa Polski 31 marca 1947 r. wikariusza generalnego greckokatolickiej diecezji przemyskiej. Został nim kanonik kapituły przemyskiej ks. Bazyli Hrynyk. W dniu następnym prymas podpisał nominację ks. Andrzeja Złupka na wikariusza generalnego Administracji Apostolskiej Łemkowszczyzny.

Wspomniane decyzje personalne zwierzchnika Kościoła Rzymskokatolickiego tylko nieznacznie wyprzedzały kolejną tragedię ludności ukraińskiej w Polsce. Chcąc bowiem pozbawić zaplecza Ukraińską Powstańczą Armię, a także odsunąć społeczność ukraińską od granic z sowiecką Ukrainą, polskie władze partyjno-państwowe rozpoczęły 27 kwietnia 1947 r. opracowaną z polecenia Moskwy i reali-

¹⁰ Por. M. Козак, *Пам'яни...*, dz. cyt., s. 157.

zowaną pod nadzorem tajnych radzieckich doradców ds. bezpieczeństwa akcję „Wisła”¹¹.

Sytuacja prawna Kościoła Greckokatolickiego w Polsce faktycznie uległa zmianie już w chwili aresztowania i wywiezienia ordynariusza przemyskiego do ZSRR. Szła za tym bowiem odmowa władz państwowych uznawania za przedmiot prawny istniejących w Polsce urzędów diecezjalnych i parafii. *De facto* Cerkiew Greckokatolicka istniała na terytorium państwa polskiego nadal. Duchowni jak tylko mogli, narażając się na represje, łącznie z pozbawieniem wolności, nadal pełnili swoje obowiązki duszpasterskie, zarówno na terenie diecezji, jak i po przesiedleniu, tzn. na Ziemiach Odzyskanych. Tam znalazł się bowiem wikariusz generalny ks. mitrat B. Hrynyk, od samego początku pracujący z wielkim poświęceniem nad ratowaniem Cerkwi Greckokatolickiej.

Akcja „Wisła” nie objęła przesiedleniem całej ludności ukraińskiej w Polsce. Niektóre rodziny i mniejsze skupiska pozostały w miejscu swego dotychczasowego zamieszkania. Przykładowo w Komańczy, gdzie pozostała cała ludność ukraińska, miejscowy duszpasterz greckokatolicki – ks. O. Keleniuk – nadal pełnił swe obowiązki. Również na ziemiach zachodnich i północnych niektórzy kapłani starali się nie przerywać pracy duszpasterskiej. Ksiądz Mirosław Ripeckij, wysiedlony wraz z parafią z Lisek¹², po przybyciu do miejscowości Chrzanowo k. Elku zaadaptował na kaplicę nieczynny budynek szkolny i odprawiał tam liturgię w obrządku wschodnim, udzielając sakramentów dla ludności przyjeżdżającej zarówno z Warmii i Mazur, jak i innych zakątków Polski. Ciche msze św. odprawiali wszyscy kapłani greckokatoliccy w tych miejscowościach, do których rzuciły ich losy, mimo że nie mieli na to oficjalnych zezwoleń prymasa bądź miejsco-

¹¹ Por. E. Misiło, *Akcja „Wisła”*, Warszawa 1993, s. 32.

¹² Por. M. Kozak, *Пам'яті...*, dz. cyt., s. 15.

wych ordynariuszy. W 1950 r. ks. Hrynyk otrzymał oficjalne pozwolenie władz kościelnych na duszpasterzowanie w obrządku wschodnim w Nowym Dworze Gdańskim, które następnie poszerzono na pobliskie miejscowości – Cyganek i Kwasów. W 1952 r. prymas Stefan Wyszyński wystawił dekret zezwalający na odprawianie Liturgii wschodniej w Bytowie, Nowym Dworze i Baniach Mazurskich, a także organizowanie pracy duszpasterskiej w granicach rzymskokatolickiej diecezji wrocławskiej¹³. Wielu księży greckokatolickich jeszcze za czasów prymasa Hłonda (†1948) pełniło posługi duszpasterskie w obrządku łańcimskim, przede wszystkim na ziemiach zachodnich i północnych, z tym, że ci, którzy nie byli celibatariuszami, zmuszeni byli mieszkać w oddzieleniu od żon i dzieci¹⁴.

W okresie stalinowskim władze państwowe starały się wykorzystać każdą okazję do represji wobec Cerkwi Greckokatolickiej. W 1954 r. aresztowany został wikariusz generalny ks. Hrynyk pod zarzutem nielegalnego odprawiania liturgii w obrządku wschodnim. Był to okres nasilonej walki z religią. W roku 1953 aresztowano nawet prymasa Polski kard. Wyszyńskiego, który do 1955 r. przebywał w izolacji. W tej sytuacji hierarchia rzymskokatolicka starała się postępować bardzo ostrożnie, aby nie dawać powodów do wszczynania dalszych represji. To zaś powodowało, że nie zawsze udzielano Cerkwi Greckokatolickiej należytego wsparcia.

Po przełomie październikowym 1956 r. nie udało się w Polsce, mimo takich prób, reaktywować struktur Kościoła Greckokatolickiego. Zdołano natomiast uzyskać zgodę na legalne działania greckokatolickich placówek duszpasterskich przy parafiach rzymskokatolic-

¹³ Скірка М., ЧСВВ, УГКЦ в Польщі на основі передсоборових досліджень, [w:] *Документи Єпархіальних Соборів*, Львів 2004, s. 31.

¹⁴ Por. M. Czech, *O tożsamości grekokatolików*, Warszawa 1992, s. 98.

kich. Prymas Wyszyński erygował na wniosek ks. Hrynyka 68 takich placówek, przeważnie na ziemiach zachodnich i północnych¹⁵.

Dzięki przemianom październikowym władze państwowe zmieniły politykę w stosunku do mniejszości narodowych oraz ich potrzeb religijnych. Nadal jednak zbyt mocno na polityce polskiej ciążył stosunek do grekokatolików w ZSRR. Nie restytuowano więc Kościoła Greckokatolickiego w Polsce, pozwolono jedynie na legalną działalność placówek duszpasterskich.

W 1964 r. Stolica Apostolska mianowała prymasa Polski kard. S. Wyszyńskiego delegatem dla obrządku bizantyjsko-ukraińskiego i ormiańskiego w Polsce, ze wszystkimi prawami ordynariusza. On zaś powołał ks. prałata B. Hrynyka na stanowisko swego wikariusza generalnego dla Cerkwi Greckokatolickiej. Ksiądz Hrynyk w 1969 r. powrócił do Przemyśla, gdzie objął także obowiązki proboszcza grekokatolickiej parafii katedralnej, które pełnił do śmierci w 1977 r. Kolejnym wikariuszem generalnym prymasa Polski został ks. prałat Stefan Dziubyna i był nim do śmierci kard. Wyszyńskiego.

Nowo mianowany prymas Polski abp Józef Glemp zdecydował się powołać dwóch wikariuszy generalnych: dla Polski Północno-Zachodniej o. Jozafata Romantyka OSBM z Warszawy i ks. mitrata Jana Martyniaka z Legnicy dla Polski Południowo-Wschodniej.

Zmiana polityki władz odnośnie do Kościoła Greckokatolickiego w 1956 r. umożliwiła kształcenie własnych duchownych. Prymas Wyszyński jako miejsce przygotowania kapłanów grekokatolickich wyznaczył wówczas Wyższe Seminarium Duchowne w Gnieźnie, z możliwością zaangażowania profesorów do nauki liturgii, języka i śpiewu cerkiewnego. Niestety, po tragicznych przejściach dziejowych społeczności ukraińskiej brak było powołań kapłańskich i zakonnych. W latach następnych w różnych seminariach na tere-

¹⁵ Por. M. Скірка, *УГКЦ в Польщі...*, dz. cyt., s. 32.

nie Polski na księży diecezjalnych i zakonnych wyświęconych zostało 17 Ukraińców. Od 1964 r. kandydaci do stanu duchownego zaczęli przygotowywać się w seminarium lubelskim. Dzięki życzliwości rektora studiujący tam klerycy zaczęli w latach 1978–1980 formować się jako osobna grupa tworzącego się greckokatolickiego seminarium duchownego w Lublinie. Poprzednio bowiem alumni greckokatolicy jedynie uzupełniali swą wiedzę w zakresie obrządku, liturgii, języka cerkiewnosłowiańskiego, śpiewu i historii Kościoła na wakacyjnych obozach szkoleniowych, prowadzonych przez swoich opiekunów i innych specjalistów duchownych i świeckich.

W 1982 r. prymas Polski Glemp jako ordynariusz dla Cerkwi Greckokatolickiej mianował rektorem powstałego seminarium ks. mitrata Teodora Majkowicza, a w 1986 r. wychowawcę i moderatora o. Teodozjusza Jankowa OSBM. Klerycy mają wówczas do dyspozycji kaplicę przystosowaną do liturgii wschodniej, msze św. i nabożeństwa w obrządku greckokatolickim odprawiane są codziennie. Wykłady z j. cerkiewnosłowiańskiego i ukraińskiego prowadził prof. UMCS Michał Łesiów. Obecnie zaś rektorem seminarium dla kleryków Cerkwi Greckokatolickiej jest ks. Bogdan Pańczak.

Kandydaci do stanu duchownego przygotowywani są również spośród zakonników bazylikańskich – w Warszawie (do 2006 r.) oraz w Przemyślu.

W 1989 r. Cerkiew Greckokatolicka otrzymała swego pierwszego biskupa w powojennej Polsce – ks. mitrat Jan Martyniak został ordynariuszem reaktywowanej diecezji przemyskiej. W 1992 r. Stolica Apostolska wydała decyzję o włączeniu eparchii przemyskiej do łacińskiej metropolii warszawskiej¹⁶. Grekokatolicy przyjęli tę decyzję z ogromnym rozgoryczeniem. Tę postawę grekokatolików ode-

¹⁶ Por. G. Polak, *Kościół i obrządek. Grekokatolicy – trudne wczoraj, niełatwe dziś*, [w:] Wiadomości KAI, nr 9/2003, 09.03.2003.

brano jako wotum nieufności wobec Stolicy Apostolskiej i prymasa. Tymczasem grekokatolicy przyjęli tę decyzję jako podważającą ich tożsamość i odcięcie od korzeni. Wierni grekokatolicy zawsze mieli świadomość, że są integralną częścią Kościoła wschodniego, którego głową jest arcybiskup większy Lwowa. Zaczęli domagać się więc utworzenia własnej metropolii. W maju 1996 r. Stolica Apostolska podjęła decyzję o utworzeniu w Polsce greckokatolickiej prowincji kościelnej – metropolii przemysko-warszawskiej. W jej skład weszły: archidiecezja przemysko-warszawska (80 parafii) oraz diecezja wrocławsko-gdańska (57 parafii). Archidiecezja terytorialnie objęła polskie ziemie na wschód od Wisły, a diecezja na zachód od Wisły. Głównymi ośrodkami zostały: Przemyśl, gdzie siedzibę ma do dnia dzisiejszego metropolita Jan Martyniak, oraz Wrocław, gdzie rezyduje bp Włodzimierz Juszczak OSBM.

Temat niniejszej pracy: *Rola Kościoła Greckokatolickiego w promowaniu tożsamości narodowo-kulturowej i wolności religijnej społeczności ukraińskiej w Polsce* otwiera możliwości zbadania rozwoju życia religijnego grekokatolików wraz z kształtowaniem się form duszpasterstwa greckokatolickiego na terenie Polski, ze szczególnym uwzględnieniem powstałej w 1996 r. diecezji wrocławsko-gdańskiej.

Inspiracją do podjęcia tej tematyki była przede wszystkim przypadająca w 2006 r. 10. rocznica powołania do życia greckokatolickiej eparchii wrocławsko-gdańskiej oraz przypadająca w 2007 r. 60. rocznica akcji „Wisła”. Tereny południowo-zachodniej Polski są dla rozwoju duszpasterstwa greckokatolickiego bardzo specyficzne. Życie religijne musiało się tu rozwijać od samych załazków, ponieważ przed 1945 r. nie funkcjonowały tu żadne środowiska unickie. Wierni przesiedleni ze swych rodzinnych stron byli zmuszeni w niesprzyjającej atmosferze od początku tworzyć struktury życia religijnego.

Do tej pory brakuje całościowego opracowania losów Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce po 1945 r. Obszerne ujęcia elementów pracy pastoralnej tego Kościoła powstały dopiero w 2002 r., w związku z przygotowywaniem materiałów na pierwszy Sobór Cerkwi Greckokatolickiej¹⁷.

W strukturze pracy wyodrębniono pięć części. Ramy czasowe pierwszych dwóch rozdziałów odpowiadają poszczególnym wydarzeniom w strukturach Cerkwi Greckokatolickiej, które istotnie wpłynęły na jej rozwój. Wyznaczniki te wymagają uzasadnienia. Pierwszą cezurą czasową jest rok przesiedleńczej akcji „Wisła” (1947), po której w obecnej diecezji wrocławsko-gdańskiej znalazło się ponad 70 tys. grekokatolików. Kolejną granicę czasową tworzy rok 1956, w którym nastąpiła tzw. odwilż październikowa i można było zacząć budować struktury duszpasterstwa greckokatolickiego, wykorzystując, choć w ograniczonej formie, swobodę kultu. Trzy kolejne rozdziały omawiają formy duszpasterstwa greckokatolickiego, jego znaczenie oraz misję.

W rozdziale pierwszym: *Społeczność ukraińska w polskiej rzeczywistości* – przedstawiona została charakterystyka przyczyn i etapów powstawania środowiska greckokatolickiego w Polsce po 1947 r. Przeprowadzono analizę przemian terytorialno-demograficznych oraz wydarzeń związanych z życiem religijnym grekokatolików. Opisano tu również struktury organizacyjne społeczności ukraińskiej, działalność społeczno-kulturalną oraz specyfikę wyznaniową, w znacznym stopniu przyczyniające się do utrzymania narodowej tożsamości. Przedstawiono także losy wiernych, duszpasterzy oraz zgromadzeń zakonnych do roku 1956.

Rozdział drugi: *Kościół Greckokatolicki w Polsce* – ukazuje działalność Kościoła po roku 1956, tj. po odwilży październikowej. Jest

¹⁷ Пор. Документи Єпархіяльних Соборів, Львів 2004.

to okres, gdy odzyskana została, choć w bardzo ograniczonej formie, swoboda kultu religijnego. Rozdział ten zawiera również opis działań poszczególnych duszpasterzy Kościoła Greckokatolickiego zmierzających do uzyskania pełnej legalności działania Cerkwi. Omówiono tu również etapy powstawania poszczególnych parafii oraz działalność zakonów żeńskich na terenach zachodniej Polski. Wiele miejsca poświęcono historii diecezji wrocławsko-gdańskiej. Punkt dotyczący powstania danej eparchii uwzględnia realia, w których przyszło tworzyć nowe struktury, działalność prekursorów powstania diecezji oraz obecną sytuację na jej terytorium. W trzecim punkcie szczegółowo omówiono podstawy prawne Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce, opierając się przede wszystkim na *Kodeksie prawa kanonicznego*, *Kodeksie kanonów Kościołów wschodnich* oraz dekrete *O Kościołach wschodnich* (pozycje te szczegółowo opisano w bibliografii). Soborowy dekret wyraźnie stwierdza, że Kościoły obu obrządków są sobie równe. Dekret z najwyższym szacunkiem wyraża się o Kościołach wschodnich, podkreślając ich eklezjalność, odrębną hierarchię oraz tradycję kanoniczną i teologiczną.

Rozdział trzeci: *Rola duszpasterstwa w utrzymywaniu tożsamości religijnej grekokatolików w Polsce* – omawia duszpasterstwo parafialne, koncentrując się na spełnianiu funkcji nauczycielskiej, posłudze liturgiczno-sakramentalnej oraz działalności charytatywnej. Dwa ostatnie punkty szczegółowo prezentują duszpasterstwo grupowe oraz specjalne, proces powstania oraz obecne formy.

Rozdział czwarty: *Kultywowanie pobożności ludowej przez grekokatolików* przybliży i charakteryzuje różnorodność nabożeństw w przebiegu roku liturgicznego. Jako niezwykle istotny uznano tu kult maryjny oraz kult świętych. Dane zagadnienia przedstawiono w osobnych paragrafach. Opisano w nim również obecnie istniejące sanktuaria, historię ruchu pielgrzymkowego oraz prywatne praktyki

pobożnościowe grekokatolików z uwzględnieniem kształtowania się form pobożności po 1947 r.

Rozdział piąty: *Misja Kościoła Greckokatolickiego w podtrzymywaniu tradycji narodowo-kulturowej grekokatolików w Polsce* – opisuje zachodzące obecnie przemiany kulturowe i obyczajowe polskiego społeczeństwa, rzutujące na sposób postrzegania grekokatolików. Scharakteryzowano wzajemne stosunki i współpracę Kościoła Greckokatolickiego z Kościołem Rzymskokatolickim, uwzględniając trudną historię oraz przedstawiono dzisiejszą współpracę obu Kościołów. W ostatnim paragrafie opisano pastoralne wyzwania, które stoją przed Kościołem Greckokatolickim w Polsce.

Głównym problemem badawczym w tej pracy jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o rolę Kościoła Greckokatolickiego w promowaniu tożsamości narodowej i wolności religijnej społeczności ukraińskiej w Polsce. Zasadniczo chodzi o ukazanie skuteczności działań pastoralnych na przestrzeni lat powojennych, działań przyczyniających się do rozwoju i umacniania struktur kościelnych Kościoła Greckokatolickiego. Z tego problemu badawczego wynikają konkretne pytania: Jaki wpływ na utrzymanie tożsamości narodowej i korzystanie z wolności religijnej Ukraińców w Polsce miały represje, koncesjonowanie praktyk religijnych oraz wszelkie możliwe praktyki asymilacyjne podejmowane przez ówczesne władze państwowe? Czy przemiany demokratyczne po roku 1989 mogły mieć istotny wpływ na wizję i miejsce mniejszości ukraińskiej w Polsce? Niniejsza praca nie wyczerpuje w pełni poruszonego tematu, omawia jedynie główne jego aspekty. Oddzielnych opracowań wymagają jeszcze tematy dotyczące stosunku władz PRL do grekokatolików.

Podstawową literaturą wykorzystywaną w niniejszej pracy są źródła archiwalne zgromadzone w Archiwum kurii diecezji wrocławsko-gdańskiej Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce. Najważniejsze

z nich to roczne sprawozdania duszpasterskie z eparchii oraz dekrety bpa Włodzimierza Juszcza. Oprócz ww. archiwum kurii diecezji wykorzystano również kroniki poszczególnych parafii na terenie diecezji wrocławsko-gdańskiej oraz archiwa dwóch zakonnych zgromadzeń żeńskich: bazylianek oraz józefitek. Część źródeł archiwalnych znajduje się w prywatnym archiwum autora. W pracy wykorzystano również dokumenty Kościoła Rzymskokatolickiego oraz dokumenty papieskie, przede wszystkim bulle, na mocy których mianowano hierarchów Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce. Cennym źródłem, które zostało tutaj wykorzystane, są również dokumenty Stolicy Apostolskiej, takie jak: listy, dekrety, pisma i komunikaty. Inne źródła archiwalne, do których należą pisma urzędów wojewódzkich, protokoły, wywiady oraz schematyzmy, również posłużyły autorowi pracy. Literaturę źródłową wykorzystaną w pracy stanowi głównie literatura historyczna dotycząca dziejów Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce, duszpasterstwa w danej wspólnotie oraz rozwoju struktur życia religijnego grekokatolików. W opracowaniu wykorzystano również literaturę ukraińskojęzyczną oraz ukraińskie pozycje tłumaczone na j. polski. Istotnych informacji dostarczyły ankiety przeprowadzane wśród duszpasterzy grekokatolickich. Nazwiska i nazwy własne pochodzące z j. ukraińskiego podano w formie oryginalnej. Tłumacząc na j. polski, posłużono się ogólnie używaną transkrypcją fonetyczną.

Metody zastosowane w opracowaniu problemu są właściwe dla podjętego tematu pracy. Realizacja problemu badawczego wymagać będzie wykorzystania metodyki badań historycznych, społecznych i pastoralnych. Badania źródłowe oparte będą na metodzie jakościowej analizy zebranych materiałów, które poddane zostaną krytycznej ocenie i interpretacji, z uwzględnieniem metody porównawczej. Do interpretacji zebranej literatury przedmiotu zostanie wykorzystana metoda dedukcyjna, dzięki której będzie możliwe przeprowadzenie

czynności analitycznych i syntetycznych. W ostatniej części pracy będzie wykorzystana metoda wnioskowania, aby określić aktualne wskazania pastoralne dla odnowy misji pastoralnej Kościoła Greckokatolickiego w kultywowaniu tradycji narodowo-kulturowej i w korzystaniu z wolności religijnej grekokatolików w Polsce. W zakończeniu pracy zostanie przedstawiona syntetyczna konkluzja całości.

Rozdział I

Spółeczność ukraińska w polskiej rzeczywistości

Od wieków ziemie galicyjskie były miejscem spotkań różnych tradycji chrześcijańskich. Położone na pograniczu kulturowych wpływów bizantyjsko-ruskich i łacińsko-polskich, wytworzyły swoją niepowtarzalną duchowość, nacechowaną wielowiekową historią współistnienia na jednej przestrzeni, wzajemnego przenikania się chrześcijaństwa Wschodu i Zachodu.

Struktura Kościoła katolickiego (z początku tylko obrządku łacińskiego) wskutek unii brzeskiej (1596) uzupełniona została obrządkiem greckokatolickim (unickim) po przystąpieniu diecezji przemyskiej (1692) i lwowskiej (1700) Kościoła wschodniego do jedności ze Stolicą Apostolską¹⁸. Na jej mocy Kościół prawosławny w Rzeczypospolitej uznawał zwierzchnictwo papieża w Rzymie, zachowując jednocześnie wschodnią duchowość, liturgię bizantyjską, dyscyplinę kościelną (m.in. żonate duchowieństwo), język starocerkiewnosłowiański w nabożeństwach oraz kalendarz juliański¹⁹. Tę nową strukturę kościelną nazwano Kościołem unickim.

W jej skład wchodziły: metropolia kijowska oraz biskupstwa (eparchie): włodzimierska, łucka, połocko-witebska, chełmska, pińsko-turowska, lwowska i przemyska. Po rozbiorach Polski (1772–

¹⁸ Por. B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 5, Lublin 2002, s. 237–247; M. Грушевський, *Історія України*, Київ 1992, s. 101–110.

¹⁹ Por. Ю. Левицький, *Коротка Історія Української Церкви*, Львів 1999, s. 35–45.

1795) ocalały tylko dwie diecezje: lwowska i przemyska, które znalazły się pod panowaniem Austrii²⁰.

Kościół obrządku greckiego (wówczas prawosławny), jako starszy na terenach przyszłej Galicji Wschodniej,²¹ miał swoją strukturę hierarchiczną od XI w. Po upadku państwa kijowskiego Kościół wschodni na tych ziemiach stał się oddzielną metropolią (1301). Jego organizacja żyła samoistnie aż do ponownego ostatecznego połączenia się z metropolią kijowską w roku 1415²². Kijowsko-halicka prowincja kościelna na Rusi Czerwonej²³ miała trzy diecezje: halicką (potem lwowską), przemyską i chełmską. Po rozbiorach Rzeczypospolitej stały się one podstawą tworzenia nowej organizacji Kościoła Greckokatolickiego w obrębie monarchii austriackiej. Trzy galicyjskie biskupstwa unickie zostały oddzielone granicą państwową od swej macierzystej metropolii kijowsko-wileńskiej²⁴. Pojawił się więc problem sprawowania władzy hierarchicznej na tych terenach. Problem był poważny, ponieważ do Austrii odeszło prawie 3 tys. parafii i około 1,5 mln wiernych, co stanowiło więcej niż jedną trzecią wszystkich parafii i wiernych obrządku greckokatolickiego w Rzeczypospolitej

²⁰ Por. W. Osadczy, *Kościół i Cerkiew na wspólnej drodze*, Lublin 1999, s. 37–55; A. Trochanowski, *Zarys Kościoła Greckokatolickiego* [praca nieautoryzowana – ulotka].

²¹ Pojęcie Galicji Wschodniej nigdy nie zostało uznane urzędowo. Stosowano je na określenie obszarów zamieszkałych przez ludność ukraińską i polską, w odróżnieniu od Galicji Zachodniej, obejmującej etnicznie tylko ludność polską. Według S. Pawłowskiego do takich terenów wschodniogalicyskich należały: 52 powiaty polityczne, które wchodziły w skład Wyższego Sądu Krajowego we Lwowie i 10 powiatów zaliczanych do Wyższego Sądu Krajowego w Krakowie – S. Pawłowski, *Ludność rzymskokatolicka w polsko-ruskiej części Galicji*, Lwów 1919, s. 13.

²² Por. W. Osadczy, *Kościół i Cerkiew na wspólnej drodze*, Lublin 1999, s. 37.

²³ Ruś Czerwona to historyczne tereny w południowo-zachodniej części Rusi Kijowskiej, w dorzeczu Sanu i Dniestru, po górną Prypeć, z Lwowem, Przemyślem, Sanokiem i Haliczem. W XI–XIII w. należała do Rusi Halicko-Wołyńskiej, od połowy XIV w. przyłączona do Polski – podaję za: http://Wikipedia.org/wiki/Ru%C5%9B_Kijowska.

²⁴ Por. W. Osadczy, *Kościół i Cerkiew...*, dz. cyt., s. 38.

przedrozbiorowej²⁵. W latach 80. XVIII w. diecezje lwowska i przemyska zostały powiększone kosztem południowych części diecezji łuckiej i chełmskiej. Po trzecim rozbiore natomiast do diecezji chełmskiej, należącej wówczas do austriackiej Galicji, zostały włączone tereny południowej części Podlasia z diecezji włodzimierskiej²⁶.

Po 1918 r. wiernymi Cerkwi unickiej byli w zasadzie w większości Ukraińcy. Od tego roku Cerkiew w Polsce była zorganizowana w ramach jednej prowincji – metropolii halicko-lwowskiej. W jej skład wchodziły: archidiecezja lwowska oraz diecezje przemyska i stanisławowska²⁷.

Terytorium metropolii w stosunku do stanu sprzed 1918 r. uległo niewielkiemu pomniejszeniu. Na przełomie lat 20. i 30. XX w. Kościół Greckokatolicki liczył na ziemiach polskich ponad 3,3 mln wiernych. Rozwijał się w oparciu o własne struktury organizacyjne i terytorialne²⁸. Na czele metropolii halicko-lwowskiej stał arcybiskup lwowski – hrabia Andrzej Szeptycki²⁹.

Ważnym wydarzeniem w okresie zmian organizacji terytorialnej metropolii halicko-lwowskiej było utworzenie przez Stolicę Apostolską dekretem *Quo aptius consuleret* z 19 lutego 1934 r. Administracji Apostolskiej Łemkowszczyzny. W jej skład weszło 9 dekanatów, wydzielonych z diecezji przemyskiej, obejmujących 111 parafii i 11 samodzielnych wikariatów³⁰. U podstaw takiej decyzji legło nasilenie się pod koniec lat 20. i na początku 30. zjawiska masowego przechodzenia Łemków na prawosławie. Łemkowie dążyli do uznania ich za

²⁵ Por. W. Kłobuk, *Kościół wschodnie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej 1772–1914*, Lublin 1992, s. 31.

²⁶ Por. tamże, s. 60.

²⁷ Por. tamże, s. 61.

²⁸ Por. S. Stępień, *Ryt greckokatolicki*, [w:] *Kościół katolicki w Polsce 1918–1990 – rocznik statystyczny*, Warszawa 1991, s. 58.

²⁹ Por. W. Maksymiw, *Dobry pasterz*, Lwów 2001.

³⁰ Por. tamże, s. 59.

narodowość odrębną od narodu ukraińskiego, nie chcieli być z nim utożsamiani. Nowa jednostka kościelna – Administracja Apostolska Łemkowszczyzny – podlegała bezpośrednio Stolicy Apostolskiej³¹.

W wyniku zmiany granic na terytorium państwa polskiego po zakończeniu II wojny światowej znalazła się w całości Administracja Apostolska Łemkowszczyzny i w znacznej części diecezja przemyska obrządku wschodniego. Z byłej diecezji przemyskiej na terytorium Polski znalazły się 23 dekanaty (w całości lub częściowo), na które składało się 246 parafii z 420 cerkwiami i 31 kaplicami. Wśród 417 tys. wiernych pracowało 270 księży z własną hierarchią kościelną, na czele której stał bp Jozafat Kocyłowski³² i bp pomocniczy Hryhorij Łakota³³. W tej części diecezji istniały ponadto klasztory Ojców Bazylianów w Przemyślu i Krystynopolu, Sióstr Bazylianek, Sióstr Służebnic NMP i Sióstr Józefinek w Przemyślu³⁴.

³¹ Por. B. Prach, *Apostolska Administracja Łemkowszczyzny*, [w:] *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, red. J. Czajkowski, Rzeszów 1992, s. 299–311.

³² Biskup Jozafat Kocyłowski urodził się 3 marca w 1876 r. na Łemkowszczyźnie we wsi Pakoszówka. Teologię ukończył w 1907 r. w Rzymie, gdzie przyjął święcenia kapłańskie. Niedługo potem został profesorem teologii w seminarium w Stanisławowie (obecnie Iwano-Frankowsk, Ukraina). W 1911 r. wstąpił do zakonu ojców bazylianów (Bazyliński Zakon Świętego Jozafata). 23 września 1917 r. otrzymał w Przemyślu święcenia biskupie. We wrześniu 1945 r. aresztowały go ówczesne władze polskie i odesłały do kijowskiego, gdzie zmarł 17 listopada 1947 r.

³³ Błogosławiony Hryhorij Łakota (ur. 31 stycznia 1883 r. w Głodówce – zm. 5 listopada 1950 r. w łagrze Abesz k. Workuty) – greckokatolicki biskup przemyski, męczennik. Studiował we Lwowie. Święcenia kapłańskie otrzymał w Przemyślu w roku 1908. W 1911 r. uzyskał stopień doktora teologii w Wiedniu. Od 1913 r. był profesorem Seminarium Duchownego w Przemyślu, następnie jego rektorem. 16 maja 1926 r. przyjął sakrę biskupią i został mianowany biskupem pomocniczym w Przemyślu. 27 czerwca 1946 r. został aresztowany, skazany na 10 lat łagru i wywieziony do Workuty.

³⁴ Por. z danymi zawartymi w: *Шематизм грекокатолицької Церкви духовенства злучених єпархій перемиської, самбірської і саницької на рік Божий 1937*, Przemyśl 1937.

Po podpisaniu umowy 9 września 1944 r. między rządem Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej³⁵ a Polskim Komitetem Wyzwolenia Narodowego miało nastąpić całkowite wysiedlenie ludności ukraińskiej z Polski. Tym działaniom miał sprzyjać bp Jozafat Kocyłowski – ordynariusz diecezji przemyskiej. Odmówił on jednak współpracy w wysiedlaniu greckokatolickiego duchowieństwa na Ukrainę (21 września został aresztowany i przewieziony do więzienia

³⁵ Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka (inaczej: Ukraińska Socjalistyczna Republika Sowiecka lub po prostu sowiecka Ukraina, ros. *Українська Сowieцька Соціалістическа Республіка*, ukr. *Українська Радянська Соціалістична Республіка*) – jedna z republik ZSRR. Twór polityczny powstały na ziemiach ukraińskich w wyniku rewolucji październikowej w roku 1917. Radziecką Ukrainę powołano do życia w Kijowie 9 listopada 1917 r. Rychło jednak do stolicy wkroczyły oddziały patriotów ukraińskich i przepędziły stamtąd bolszewików. 24–25 grudnia 1917 r., w wyniku powstania robotniczego w Charkowie, proklamowano tzw. Ukraińską Republikę Ludową (nazwa ludząca podobna do państwa Petlury). 8 lutego 1918 r. z Kijowa wyparte zostały siły nacjonalistyczne i wróciła tam władza radziecka. W latach 1918–1920 stolica Ukrainy najczęściej była jednak w rękach Niemców, nacjonalistów (Pawło Skoropadski, Symon Petlura), białogwardystów (Denikin) oraz krótko wojsk polskich. 5–12 lipca 1918 r. utworzono ukraiński oddział WKP(b). 10 marca 1919 r. uchwalono konstytucję Ukrainy radzieckiej. Jej stolicą został Charków. Poza brutalną czystką polityczną USRR wstrząsnęła w latach 30. XX w. sztucznie wywołana przez Stalina fala głodu. Oblicza się, że zginęło wówczas ok. 5 mln obywateli tego państwa (choć dane te są trudne do zweryfikowania). Rozprawiono się również z duchownymi oraz przedstawicielami mniejszości narodowych, szczególnie Polakami i Żydami. W 1945 r. wszystkie nabytki sowieckie z 1939 r. zostały uznane. Ponadto do USRR przyłączono tereny Rusi Zakarpackiej. Ukrainę przyjęto wraz z sowiecką Białorusią i ZSRR do ONZ jako pełnoprawnego członka, co miało być nagrodą za walkę z faszyzmem. W rzeczywistości Stalinowi chodziło o wzrost wagi głosów sowieckich podczas decydujących głosowań w Zgromadzeniu Ogólnym. Ukraina obejmowała po II wojnie światowej teren 603 716 km² (w 1954 r. Rosyjska SRS podarowała Ukraińskiej SRS Krym), w 1984 r. liczyła 50,667 mln ludności. Graniczyła z sowiecką Białorusią i Rosją. W 1986 r. Ukrainą wstrząsnęła awaria elektrowni w Czarnobylu, którą władze z początku starały się bagatelizować. Główne szkody poczyniła ona jednak na sąsiedniej Białorusi. Sowiecka Ukraina przestała oficjalnie istnieć 16 grudnia 1991 r., gdy uznane zostało niepodległe państwo ukraińskie. Przywrócono mu tradycyjne godło, hymn oraz wybrano nowe władze.

w Rzeszowie). Pomimo tego wielu proboszczów opuszczało swe parafie i wraz z większością parafian wyjeżdżało za wschodnią granicę³⁶.

Podobnie jak na Ukrainie radzieckiej w polskich środkach masowego przekazu rozpoczęto propagandową nagonkę przeciwko Kościołowi Greckokatolickiemu, oskarżając duchowieństwo i wiernych o współpracę z okupantem niemieckim w morderstwach ludności polskiej na Kresach Wschodnich. Te oskarżenia wpływały na wzrost wrogości Polaków do ludności ukraińskiej. Zdarzały się nawet zabójstwa księży greckokatolickich, dokonywane przez szeroko rozumiane polskie podziemie, a także prowokacje polityczne operujących w Polsce radzieckich służb bezpieczeństwa³⁷. W latach 1943–47 zginęło około 40 greckokatolickich księży³⁸.

Kościół Greckokatolicki dotknęły wszelkie restrykcje, które władza komunistyczna wprowadziła w stosunku do Kościoła Rzymskokatolickiego. Naciskani przez Moskwę dysydenci życia politycznego starali się jednak zniszczyć struktury grekokatolików szybciej niż innych wyznań³⁹.

Po wywiezieniu hierarchów Cerkwi Greckokatolickiej do ZSRR majątek Kościoła przeszedł na własność państwa polskiego. W budynku seminarium greckokatolickiego w Przemyślu otwarto szkołę, pałac biskupi przerobiono na muzeum, a katedrę oddano karmelitom. Zniszczono wiele pamiątek sztuki sakralnej, zamknięto ukraińskie szkoły, wydawnictwa i organizacje cerkiewne. W 1946 r., po deportacji do ZSRR biskupów przemyskich, Kościół Greckokatolicki

³⁶ Por. E. Місило, *Греко-католицька Церква у Польщі (1944–1947)*, [w:] *Варшавські Українознавчі Записки*, 1989, z 1., s. 209.

³⁷ Por. *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, red. S. Stępień, t. 2, Przemyśl 1994, s. 221.

³⁸ Por. *Шлях Перемоги*, 1982, nr 25.

³⁹ Por. tamże, s. 221.

w Polsce został bez władzy kościelnej⁴⁰. Wiele parafii już nie istniało lub nie posiadało własnych duszpasterzy. Na posiedzeniu Episkopatu Polski 9 stycznia 1947 r., Kościół Rzymskokatolicki powołał specjalną komisję do spraw obrządku wschodniego. Nie mogły być jednak prowadzone prace nad utrzymaniem cerkiewnej hierarchii. Wpływało na to zaognienie stosunków polsko-ukraińskich. Deportacja ludności ukraińskiej w 1947 r., zwana akcją „Wisła”, całkowicie zmieniła dotychczasowe miejsce przebywania wiernych, a co za tym idzie organizację jakiegokolwiek legalnego życia religijnego. Struktura Cerkwi oficjalnie została zlikwidowana i działalność Kościoła sprowadzona i ograniczona do podziemia⁴¹.

W pierwszym rozdziale niniejszej pracy, składającym się z czterech podrozdziałów, stopniowo przedstawiono sytuację wiernych grekokatolików na terenie Polski. Przyczyny i etapy powstawania środowiska greckokatolickiego w Polsce omawia pierwszy podrozdział. Przedstawia on w kontekście historycznym losy społeczności greckokatolickiej w powojennej Polsce, poczynając od przymusowych przesiedleń ludności ukraińskiej w 1947 r., aż po czasy tworzenia w 1956 r. dzisiejszych struktur Kościoła Greckokatolickiego. W następnym scharakteryzowano struktury organizacyjne społeczności ukraińskiej, które przyczyniły się do podtrzymania tożsamości narodowej i religijnej. Punkt trzeci tego rozdziału przybliża bardziej szczegółowo rodzaje działalności społecznej Ukraińców będące sposobem podtrzymania tożsamości i korzystania z wolności religijnej. Ostatni z podrozdziałów wyjaśnia duchowość Cerkwi Greckokatolickiej, omawia oryginalność tej wspólnoty, szczególnie w Polsce. Podkreśla swoistą autentyczność Kościoła Greckokatolickiego.

⁴⁰ Por. I. Гарасим, *Нарис вибраних аспектів історії Греко-католицької Церкви в Польщі (1945–1985)*, „Зустрічі” 1990, t. 5–6, s. 21.

⁴¹ Por. *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa...*, dz. cyt., s. 224.

1. Przyczyny i etapy powstawania środowiska greckokatolickiego w Polsce po 1947 r.

Zagadnieniem zasadniczej wagi w hierarchii celów polityki narodowościowej polskiej władzy komunistycznej w latach powojennych stało się rozwiązanie kwestii ukraińskiej w kontekście etnicznym i terytorialnym. Realizacja tego celu miała nastąpić poprzez przymusowe wysiedlenia ludności ukraińskiej⁴². Jej efektem z kolei miało być pozbawienie partyzantki ukraińskiej jakiegokolwiek zaplecza. Jednocześnie prowadzono intensywne działania operacyjne skierowane przeciwko Ukraińskiej Powstańczej Armii i Organizacji Ukraińskich nacjonalistów⁴³.

Akcja „Wisła” rozpoczęła się 28 kwietnia 1947 r. i trwała przez trzy miesiące. Była to zakrojona na szeroką skalę akcja przesiedleńcza ludności ukraińskiej z terenów wschodnich na północne i zachodnie ziemie Polski. Akcję przeprowadzono w trzech etapach. Pierwszy trwał do końca maja i obejmował deportacje Ukraińców z powiatów: Sanok, Lesko, Brzozów i częściowo Lubaczów. Drugi etap przypadał na czerwiec. Dwie dywizje wojska skierowano do wysiedlenia ludności w pozostałej części powiatu lubaczowskiego oraz w powiatach Jarosław i Tomaszów Lubelski. Jedną dywizję przeniesiono na Łemkowszczyznę, aby wysiedlała Łemków w powiatach: Gorlice, Nowy Sącz i Nowy Targ. Pozostałe jednostki deportowały Ukraińców z reszty powiatów województwa lubelskiego. Biuro polityczne komunistycznej władzy przedłużyło trwanie akcji, mającej pierwotnie trwać dwa miesiące, i przyznało dodatkowo na ten cel 150 mln zł⁴⁴. Trzeci etap przypadał na lipiec i polegał na tzw. „doczyszczaniu terenu”

⁴² Por. E. Misiło, *Akcja...*, dz. cyt., s. 21.

⁴³ Por. Z. Wojewoda, *Zarys historii Kościoła Greckokatolickiego w Polsce w latach 1944–1989*, Kraków 1994, s.17.

⁴⁴ Por. *Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji „Wisła” 1947 roku*, red. W. Mokry, Kraków 1997, s. 30.

z pozostałych tam cudem lub zbiegłych z transportów Ukraińców oraz niszczeniu resztek UPA. 16 lipca dowódca Grupy Operacyjnej „Wisła”, gen. Mossor, wydał tajny rozkaz aresztowania osób wracających z nowego miejsca osiedlenia i zesłania ich do Centralnego Obozu Pracy w Jaworznie⁴⁵.

Deportacja ludności ukraińskiej była przeprowadzana siłami specjalnie w tym celu utworzonej Grupą Operacyjną „Wisła”. Wojsko polskie w każdym przypadku otaczało szczelnym pierścieniem wieś zamieszkałą przez ludność ukraińską, w celu zapobieżenia ewentualnym ucieczkom. Nad rankiem gromadzono mieszkańców na centralnym placu wsi i powiadamiano o wysiedleniu. Na spakowanie rzeczy dawano kilka godzin i odprowadzano ludność kolumną do punktu zbornego⁴⁶. Stamtąd po przeprowadzeniu selekcji⁴⁷ ludność upychano w wagonach bydlęcych i wieziono przez kilkadziesiąt godzin do miejsc docelowych na północy i zachodzie Polski⁴⁸. Dążono przy tym, aby ludność pochodząca z jednej wsi w miejscu docelowym była rozdzielana i kierowana do odległych od siebie regionów Polski. Starano się również, aby w nowych miejscach osiedlenia grupa ukraińska nie stanowiła więcej niż 10% ogółu ludności⁴⁹. Skupiska przesiedlonych ludzi starano się lokalizować w odległości 50 km od granic państwa⁵⁰. Przesiedleńcom przydzielano gospodarstwa rolne zniszczone w 30–

⁴⁵ Por. tamże, s. 31.

⁴⁶ We wspomnieniach ludności wysiedlane, deportacja miała charakter okrutnej pacyfikacji, której towarzyszyło rozmyślne palenie zabudowań, brutalne znęcanie się nad rodzinami członków podziemia i masowe areszty. Więcej na ten temat w: E. Misiło, *Akcja...*, dz. cyt.

⁴⁷ Ukraińców podejrzanych o współpracę z UPA dzielono na trzy kategorie: „A”, „B” i „C”. Osoby te, w zależności od przyznanej kategorii, należało aresztować lub uwięzić w Centralnym Obozie Pracy w Jaworznie.

⁴⁸ Por. tamże, s. 28.

⁴⁹ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s.19.

⁵⁰ Por. *Instrukcja MZO w sprawie osiedlania rodzin ukraińskich z dnia 10 listopada 1947 roku*, Archiwum Państwowe we Wrocławiu, sygn. VI-743.

80%⁵¹. Nie mogli między nimi znajdować się inteligenci ukraińscy, a szczególnie księża greckokatoliccy⁵².

Według Sztabu Generalnego WP w ramach akcji „Wisła” wysiedlono 140 575 Ukraińców zamieszkałych na terenie 3 województw (22 powiatów), w tym z woj. krakowskiego – 10510 osób, z woj. rzeszowskiego – 85 339, z lubelskiego – 44 726. Osiedlono ich na terenie 9 województw w 71 powiatach, w tym w woj. białostockim – 995 osób, gdańskim – 5280, koszalińskim – 31 169, olsztyńskim – 56 058, opolskim – 2542, poznańskim – 1436, szczecińskim – 15 058, wrocławskim – 15 491 i zielonogórskim – 10 870⁵³.

Tym sposobem ludność ukraińska uległa rozproszeniu z dala od swych historycznych siedzib. Deportacji towarzyszyło stworzenie granic administracyjno-prawnych, mających na celu uniemożliwienie Ukraińcom powrotu do miejscowości, z których zostali wysiedleni⁵⁴. Zniszczenia dokonane przy akcji wysiedleńczej i po jej zakończeniu, przejęcie części z ocalałych gospodarstw przez osadników polskich oraz konieczność odkupywania własnych domów nie zachęcały jednak do powrotu.

Niehumanitarna akcja przesiedleńcza nie osiągnęła założonego celu. Mimo wielu represji ludność ukraińska przetrwała i przez wszystkie lata pobytu na obcych ziemiach odradzała się, organizując swoje życie społeczne, kulturalne, a przede wszystkim religijne, co ukazano w dalszych rozdziałach niniejszej pracy.

Po akcji przesiedleńczej Cerkiew Greckokatolicka w Polsce stanęła wobec problemu braku możliwości sprawowania kultu religijnego. Główną przyczyną uniemożliwiającą działalność greckokatolic-

⁵¹ Por. tamże, s. 20

⁵² Por. *Pismo Urzędu Wojewódzkiego Szczecińskiego do WUBP w sprawie duchownych greckokatolickich z dnia 18 sierpnia 1947 roku*, [w:] *Ukraińcy w Polsce 1944–1989*, Warszawa 1999, s.52.

⁵³ Por. E. Misiło, *Akcja...*, dz. cyt., s.32.

⁵⁴ Por. tamże, s. 34.

kiemu duchowieństwu było znaczne rozproszenie ludności na terytorium kraju⁵⁵.

W okresie od 1 maja do 16 sierpnia 1947 r. do województwa zielonogórskiego i wrocławskiego zostało wysiedlonych około 26 000 osób. Była to głównie ludność zamieszkała w rejonach Gorlic, Nowego Sącza, Sanoka, Przeworska, Hrubieszowa i Włodawy. Około 60% stanowili grekokatolicy, pozostałe 40% prawosławni⁵⁶.

Wierni Cerkwi Greckokatolickiej byli bardzo zastraszeni. Znaleźli się daleko od rodzinnych stron, w obcej rzeczywistości i bez pewności o swój los. Bali się przyznawać do swego obrządku, starali się nawet skrywać pochodzenie, aby uniknąć represji. Niektórzy starali się o zmianę dokumentów na polskie, zabiegali nawet o wyrobienie metryki u polskich proboszczów⁵⁷. Asymilacja ludności ukraińskiej przebiegała więc w znacznym stopniu oddolnie. Wiele rodzin ukraińskich zmieniało nazwiska i stawali się rzymskimi katolikami, co wynikało ze strachu przed kolejnymi krzywdami i represjami. Do 1956 r., tj. do czasu, gdy możliwym stało się organizowanie punktów duszpasterstwa greckokatolickiego, wielu wiernych stało się członkami prawosławnych parafii. Jedynym ośrodkiem duszpasterskim grekokatolików w skali całego kraju była miejscowość Chrzanowo⁵⁸ w województwie olsztyńskim. Ksiądz Mirosław Ripećkyj⁵⁹, nie zważając na wszystkie trudności i możliwość aresztowania, w budynku szkoły prowadził parafię greckokatolicką, gdzie odprawiał nabożeń-

⁵⁵ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s.35.

⁵⁶ Por. E. Misiło, *Akcja...*, dz. cyt., s.32.

⁵⁷ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s.36.

⁵⁸ Por. I. Павлик, *Хианівська легенда*, [w:] *Календар „Благовіст” 1996*.

⁵⁹ Por. M. Лесів, *Душпастирська і популярно – наукова діяльність о. Мирослава Ріпецького у світлі його листів(1954–1973 р.)*, [w:] *Календар „Благовіста” 2005*, s. 93–98.

stwa, udzielał chrztów i ślubów przyjeżdżającym do niego w tym celu wiernym z całej Polski⁶⁰.

Na ziemiach południowo-zachodniej Polski wysiedleni Ukraińcy uczęszczali zarówno do prawosławnych świątyń, jak i do kościołów łacińskich, w zależności od poczucia przywiązania do wschodniego obrządku lub do łączności z biskupem Rzymu⁶¹. Znaczące niebezpieczeństwo na ziemi wrocławskiej stanowili świadkowie Jehowy. Starali się oni bowiem wykorzystać zagubioną tożsamościowo i religijnie przesiedloną ludność ukraińską i różnymi sposobami przyciągali do swych wspólnot. Nowo przybyłym Ukraińcom Świadkowie Jehowy dawali pieniądze, żywność oraz odzież. Pod przykrywką dzieła miłosierdzia pozyskali wielu zwolenników spośród przesiedleńców⁶².

Wysiedleni Ukraińcy na obcych ziemiach czuli się nie tylko odezwani od własnego obrządku, ale też od swej tożsamości narodowej. Deportacja spowodowała odcięcie zarówno od więzi społecznych, jak i religijnych. Większość deportowanych do 1956 r. pozbawiona była możliwości uczestniczenia w greckokatolickich nabożeństwach. Do tego jeszcze osiedlającej się ludności ukraińskiej towarzyszyła podejrliwość i nieprzychylność Polaków. Władza i propaganda komunistyczna stworzyła negatywny obraz Ukraińca jako bandyty, co podsycalo napięte stosunki między sąsiadami⁶³.

Po 1946 r. w Polsce pozostało około 120 księży greckokatolickich⁶⁴. Wielu z nich zostało aresztowanych przed rozpoczęciem akcji przesiedleńczej. Metoda ta miała na celu oddzielenie kapłana od

⁶⁰ Por. T. Majkowicz, *Kościół Greckokatolicki w PRL*, [w:] *Polska-Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 2, red. S. Stępień, Przemyśl, s. 251.

⁶¹ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s. 35.

⁶² Por. I. Гарасим, *Грекокатоліцька Церква в Польщі 1947–1957*, Rzym 1991, s. 39.

⁶³ Por. tamże, s. 40.

⁶⁴ Por. I. Гарасим, *Грекокатоліцька...*, dz. cyt., s. 37.

swych wiernych⁶⁵. Około 20 księży zostało osadzonych w Centralnym Obozie Pracy w Jaworznie⁶⁶. Byli oni traktowani na równi z najgorszymi przestępcami, zabroniono im sprawować jakiegokolwiek kultu liturgicznego oraz posług duszpasterskich dla więźniów obozu. Niektórzy kapłani zostali zwolnieni w 1948 r.⁶⁷, lecz większość z nich była osadzona do końca roku 1949⁶⁸. Aresztowań dokonywano na podstawie oskarżeń o współpracę z ukraińskim podziemiem w Polsce. W rzeczywistości współpraca ta polegała na opiece duszpasterskiej (spowiedź, pogrzeby zabitych w walce)⁶⁹. Jeden z księży, ks. Oleksa Kolankowski,⁷⁰ został skazany na 15 lat pozbawienia wolności za udzielanie posług religijnych partyzantom. Zmarł w 1953 r. w więzieniu w Sztumie, dokąd przeniesiono wielu więźniów obozu w Jaworznie po jego likwidacji w roku 1949⁷¹.

⁶⁵ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s. 32.

⁶⁶ Obóz w Jaworznie istniał od 1943 r. Obóz zorganizowano na terytorium byłej filii KL Auschwitz, co rzucało dodatkowy cień na metody działania władz. Był przeznaczony dla społeczności ukraińskiej podejrzanej o współpracę z UPA i OUN oraz podziemia polskiego i ludności Śląska. Do zamknięcia obozu w 1949 r. przebywało tam 3936 więźniów pochodzenia ukraińskiego. Na karę śmierci, którą wykonano, skazano 200 osób. Więcej na ten temat, zob. E. Misiło, *Jak PRL rozwiązywała kwestię ukraińską*, [w:] „Tygodnik Powszechny”, 11.03.1990 r.

⁶⁷ Por. M. Козак, dz. cyt., s. 17, 92, 138, 143, 145, 155, 165, 168, 171, 172, 176, 188, 192, 213, 119, 220, 227.

⁶⁸ Por. tamże, s. 85, 151, 178, 181, 184, 221, 225.

⁶⁹ Por. E. Misiło, *Polska polityka narodowościowa wobec Ukraińców 1944–1947*, s. 7–10 [maszynopis]; Zob. Б. Гук, *1947 Пропагандна книга*, Варшава 1997, s. 355.

⁷⁰ Historia ks. Aleksego Kolankowskiego jest pełna tragizmu i cierpienia. Ten proboszcz parafii w Dynyskach ukrył w ziemi pod zabudowaniami parafialnymi archiwum oficera UPA Mirosława Onyszkiewycza – „Oresta”. Dokumenty te znaleziono w 1948 r., co przesądziło o dalszym losie kapłana. Został on zamordowany w brutalny sposób przez strażników więziennych (utopiono go w beczce z wodą). Por. M. Козак, *Па'яни...*, dz. cyt., s. 85; zob. także, I. Лебедович, *Полевi духовники УГА, Вінніпег 1963*, s. 240; Зінкевич, *Мартирологія Українських Церков*, т. 11, Торонто 1985, s. 128.

⁷¹ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s. 32.

Grekokatoliccy kapłani oprócz terroru obozowego w Jaworznie byli zastraszeni przez działaczy polskiego podziemia w latach 1943–1947. Źródła podają o 39 zamordowanych w tym okresie kapłanach⁷². Sprawcami mordów byli członkowie poakowskich samoobron wiejskich oraz niezorganizowana ludność wiejska⁷³. Kilku księży zostało internowanych w specjalnym obozie w Kielcach i przebywało tam do zakończenia wojny. Później większość z nich przeszła do parafii rzymskokatolickich⁷⁴. Dla pozostałych w Polsce księży unickich możliwość pracy duszpasterskiej w parafiach rzymskokatolickich dawała ciągłość czynnego praktykowania kapłaństwa, a gdy stawało się to możliwe, przejście do powstających placówek grekokatolickich. Przykładem jest tu ks. Władysław Rosiecki, który po pracy w obrządku łacińskim powrócił do służby w rodzimym rycie wschodnim w Gorzowie Wielkopolskim⁷⁵.

Pomimo nominacji przez prymasa Polski A. Hlonda w kwietniu 1947 r. dwóch wikariuszy generalnych dla Cerkwi Grekokatolickiej⁷⁶ działalność duszpasterska praktycznie ustała. Jedynie w pojedynczych ośrodkach trwała nadal, choć w atmosferze zastraszenia i niepewności. Ksiądz Bazyli Hrynyk⁷⁷ odprawiał nabożeństwa grekokatolickie w miejscowościach: Cyganek, Bytów, Kwasowo i Nowy Dwór Gdański. Jego aresztowanie w 1954 r. zawiesiło działalność wspomnianych ośrodków⁷⁸.

Ksiądz Mirosław Ripeckij, który wraz ze swoimi wiernymi został wysiedlony do miejscowości Chrzanowo, nie zważając na groźby

⁷² Por. tamże, s. 33.

⁷³ Zob. O. Płeczeń, *9 lat w bunkrze. Wspomnienia żołnierza UPA*, Lublin 1991.

⁷⁴ Por. B. Prach, *Apostolska Administracja Łemkowszczyzny*, [w:] *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, red. J. Czajkowski, Rzeszów 1992, s. 310.

⁷⁵ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s. 33.

⁷⁶ Por. *Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, dz. cyt., s. 225.

⁷⁷ Por. M. Козак, *Пам'яни...*, dz. cyt., s. 156–158.

⁷⁸ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s. 35.

ze strony władz państwowych i nieprzychylność władz Kościoła łacińskiego, prowadził tam ośrodek duszpasterski dla grekokatolików⁷⁹.

Znamienny jest przykład ks. Włodzimierza Hajdukiewicza (1902–1974)⁸⁰, który w podwójny sposób podzielił los swych wiernych przesiedlonych w akcji „Wisła”. Po pierwsze jako grekokatolicki kapłan, a po drugie jako ojciec rodziny borykającej się ze skutkami przesiedlenia.

Ksiądz Hajdukiewicz pochodził z rodziny grekokatolickich kapłanów⁸¹. Jego dziadek, wujek, tato, bracia i szwagrowie byli prezbiterami we wschodnim obrządku. Świecenia kapłańskie przyjął w 1927 r. i podjął pracę duszpasterską we wsi Kołowiec na Łemkowszczyźnie, a później we wsi Krywa⁸². W 1938 r. został aresztowany i osadzony w Berezie Kartuskiej⁸³ na około pół roku⁸⁴. Kolejne aresztowanie przyniósł rok 1946, a jego przyczyną było niepoddanie się naciskom Urzędowi Bezpieczeństwa, który chciał zmusić grekokatolickich księży do wyjazdu do ZSSR⁸⁵. Ksiądz Hajdukiewicz nie zgodził się i wraz z rodziną stał się ofiarą wielu represji ze strony ludowego wojska. 23 czerwca 1947 r. cała rodzina ks. Hajdukiewicza została przesiedlona na Śląsk, do miejscowości Szprotawa. Wraz z żoną, synkiem i siostrą spędził tydzień na dworcu w Szprotawie, gdzie jedynym pożywieniem było mleko i chleb. Później otrzymali zrujnowany dom na przedmieściach Szprotawy. Ksiądz Hajdukiewicz szybko zaczął szu-

⁷⁹ Por. tamże, s. 35.

⁸⁰ Por. M. Козак, *Пам'яни...*, dz. cyt., s. 29.

⁸¹ Por. wspomnienia córki ks. Hajdukiewicza s. Olgi Hajdukiewicz, bazylianki [rękopis przygotowywany do druku].

⁸² Por. A. Sałdiak, dz. cyt., s. 61.

⁸³ Obóz dla więźniów politycznych działający w latach 1934–1939 w Berezie Kartuskiej, w dawnym województwie poleskim. Wśród ok. 16 tys. osób, które przeżyły się przez obóz, znajdowali się także działacze Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN). Obóz funkcjonował do 1939 r.

⁸⁴ Por. *Wspomnienia s. Olgi Hajdukiewicz...*, dz. cyt., s. 4.

⁸⁵ Por. *Polska–Ukraina. 1000 lat...*, dz. cyt., s. 226.

kać kontaktów z polskim proboszczem w celu uzyskania możliwości sprawowania liturgii, a ten pozwolił mu na korzystanie z małej kaplicy, ale nabożeństwa mogły być sprawowane przy zamkniętych drzwiach, czyli bez udziału wiernych. Po skończeniu specjalnych kursów ks. W. Hajdukiewicz został wikariuszem łacińskiej parafii w Szprotawie i katechetą religii rzymskokatolickiej w miejscowej szkole⁸⁶. Dało mu to możliwość kontaktów z przesiedlonymi łemkowskimi dziećmi. Sam drukował dla nich potajemnie na starej maszynie modlitwy i części katechizmu w rodzimym języku⁸⁷.

Przez 10 lat, czyli do 1956 r., nie wolno mu było jawnie sprawować bizantyjskiej liturgii. Mimo zakazu rzymskokatolickich władz kościelnych potajemnie chrzczył, udzielał ślubów i spowiadał grekokatolików. Ciekawostką jest fakt, że w sprawie udzielenia ślubu lub chrztu dzieci przychodzili do niego polscy komuniści, bojąc się prosić o taką posługę swych proboszczów⁸⁸.

Drugim, równie ważnym przykładem są losy ks. mitrata Stefana Dziubyny (1913–2004)⁸⁹, który odważnie wykorzystywał wszelkie możliwości w celu stworzenia ośrodków duszpasterstwa dla wysiedlonych grekokatolików. Swoje starania przypłacił aresztowaniem i pobytem w obozie w Jaworznie⁹⁰.

Ksiądz mitrat Dziubyna przed 1947 r. pracował jako kapłan grekokatolicki w kilku parafiach Administracji Apostolskiej Łemkowszczyzny. W maju 1947 r. został aresztowany przez UB i wywieziony wraz z innymi grekokatolickimi kapłanami do obozu w Jaworznie⁹¹. Po półtora roku go zwolniono. W 1952 r. wystosował prośbę do kurii

⁸⁶ Por. *Wspomnienia s. Olgi Hajdukiewicz*, dz. cyt., s. 4.

⁸⁷ Por. tamże, s. 5.

⁸⁸ Por. tamże, s. 6.

⁸⁹ Por. M. Козак, *Пам'яни...*, dz. cyt., s. 168–170.

⁹⁰ Por. С. Дзюбина, *І стверди діло рук наших. Спогади*, Warszawa 1995 [całość materiału: archiwum ukraińskie].

⁹¹ Por. tamże, s. 100.

Kościół Rzymskokatolicki w Gorzowie Wielkopolskim o możliwość sprawowania liturgii wschodniej dla wiernych grekokatolików na terenie diecezji gorzowskiej⁹². Prośba dotyczyła miejscowości Bytów, gdzie było bardzo duże skupisko grekokatolików wywiezionych w ramach akcji „Wisła” z Łemkowszczyzny. Wcześniej, aż do czasu wyraźnego zakazu, przez dwa lata liturgię dla unitów sprawował tu ks. mitrat B. Hrynyk. Odpowiedź z warszawskiej kurii Kościoła Rzymskokatolickiego była odmowna.⁹³ Ksiądz S. Dziubyna jeszcze trzykrotnie zwracał się do prymasa S. Wyszyńskiego, będącego już wyznaczonym przez papieża delegatem dla wiernych Cerkwi Grekokatolickiej i mającego prawo wyznaczania księży na unickie parafie. Wszystkie trzy prośby zostały odrzucone. Ksiądz Dziubyna, aby móc sprawować liturgię, został na rok biritualistą.

Wtedy też dostał pozwolenie od prymasa Polski na działalność duszpasterską, ale jedynie w podwarszawskiej wsi⁹⁴. Była to próba odciążenia księdza od terenów zamieszkałych przez grekokatolików i związku z innymi grekokatolickimi kapłanami, szczególnie z ks. M. Ripeckim i ks. B. Hrynykiem. Ksiądz Dziubyna w 1953 r., po długim okresie poszukiwań możliwości pracy duszpasterskiej, został kapelanem ss. urszulanek w Słupsku⁹⁵. Swoją działalność na niwie rodzimej Cerkwi kontynuował jednak nadal w formie wielu petycji i listów kierowanych zarówno do władz Kościoła Rzymskokatolickiego, jak i do władz państwowych.

⁹² Por. *Не я перший і не я останній*, [wywiad z ks. Stefanem Dziubyną], „Зустрічі” 5–6 (1990), s. 12.

⁹³ Por. tamże, s. 13.

⁹⁴ Por. tamże, s. 12–13. Była to paradoksalna odpowiedź na prośbę ks. Dziubyny. Czytając ją w kurii w Warszawie, ks. Dziubyna powiedział: „Ktoś będzie się wstydził za ten dekret”. Drugiego dnia dekret został cofnięty, lecz nie zastąpiono go nowym.

⁹⁵ Por. *Не я перший...*, dz. cyt., s. 12.

Dialog z władzą państwową greckokatolickich duszpasterzy, którzy nie obawiali się ujawnić swej tożsamości, miał ułatwić stworzenie nowych możliwości dla grekokatolików w kwestii organizacji ośrodków duszpasterskich⁹⁶. Najbardziej aktywnymi duszpasterzami byli księża: B. Hrynyk, M. Deńko⁹⁷, M. Ripeckij, S. Dziubyna oraz bazylianin Paweł Puskarski⁹⁸. Wspomniani kapłani spotykali się w Warszawie u oo. bazylianów na ul. Miodowej i szukali sposobów, by wspomóc skupiska grekokatolików pozbawionych posługi duszpasterskiej. Odnajdywali tych unickich kapłanów, którzy przeszli na obrządek łaciński i starali się namówić ich do powrotu do służby w rodzimym wschodnim obrządku. Wielu z nich jednak odmawiało, bojąc się represji. Pracowali oni często jako kapelani sióstr łacińskich i ta praca, z dala od publicznej działalności, dawała im poczucie bezpieczeństwa⁹⁹.

Inną bardzo znaczącą postacią dla Cerkwi Greckokatolickiej był ks. Bazyli Hrynyk. Gdy rozpoczynała się akcja „Wisła” kapłan ten pełnił obowiązki proboszcza w Hańczowej¹⁰⁰. Po spędzeniu krótkiego czasu w krakowskim klasztorze oo. Kamedułów w połowie czerwca 1947 r. duchowny wyjechał do Warszawy¹⁰¹. Po przyjeździe do stolicy zamieszkał oo. bazylianów, zaś 15 czerwca 1947 r. przeniósł się do Pruszkowa, gdzie za zgodą prymasa Hlonda (po zdaniu odpowiednich egzaminów z łacińskiej liturgiki i otrzymaniu indultu) przez jeden lub dwa miesiące zastępował kapelana ss. samarytanek. Od sierpnia 1947 r. do marca 1948 r. ks. Hrynyk był wikariuszem w rzymskokatolickiej parafii w Brwinowie k. Warszawy. W owym

⁹⁶ Por. tamże, s. 13.

⁹⁷ Por. M. Козак, *Пам'яни...*, dz. cyt., s. 166–167.

⁹⁸ Por. tamże, s. 204–205.

⁹⁹ Por. I. Гарасим, *Нарис...*, dz. cyt., s. 50.

¹⁰⁰ Por. A. Saładiak, *Pamiętki i zabytki...*, dz. cyt., s. 67.

¹⁰¹ Por. I. Hałagida, 30. rocznica śmierci ks. Mitrata Bazylego Hrynyka, www.cerkiew.net.pl (dostęp: 31.05.2007).

czasie regularnie podczas osobistych audiencji i w formie pisemnych sprawozdań informował on prymasa o sytuacji Kościoła Greckokatolickiego, o akcji wysiedleńczej ludności ukraińskiej, o aresztowaniach przeprowadzanych wśród duchowieństwa oraz o opuszczonych i niszczących cerkwiach.

Wiosną 1948 r. ks. B. Hrynyk za zgodą prymasa objął wakujące stanowisko rezydenta w rzymskokatolickim kościele pw. Matki Boskiej w Wiercinach, pow. Malbork.¹⁰² Będąc rektorem w Wiercinach, ks. Hrynyk jednocześnie rozpoczął odprawianie nabożeństw w rycie łacińskim w kaplicach w pobliskich wsiach – Pokładach i Jazowej pow. Elbląg. Uczył też religii w szkole podstawowej w Wiercinach i Pokładach. Pełniąc posługę w obrządku łacińskim, ks. Hrynyk od 1948 r. zaczął odprawiać regularnie w niedziele i większe święta według kalendarza juliańskiego (za zezwoleniem ks. Zająca – proboszcza łacińskiej parafii i jednocześnie dziekana dekanatu nowodworskiego) msze greckokatolickie w Nowym Dworze Gdańskim dla ukraińskich unitów wysiedlonych w ramach akcji „Wisła”. Po raz pierwszy mszę w rycie wschodnim odprawił przed Wielkanocą 7 kwietnia 1948 r. Od 1950 r. ks. Hrynyk rozpoczął też odprawiać okazyjnie (w większe święta według kalendarza juliańskiego) nabożeństwa greckokatolickie w Bytowie¹⁰³. Utrzymywał przy tym kontakty z innymi księżmi swego obrządku oraz prowadził obszerną korespondencję z hierarchią Kościoła Rzymskokatolickiego. Początkowo podstawą tej działalności była – jak się wydaje – ustna zgoda prymasa Hlonda, sformalizowana ostatecznie oficjalnym prymasowskim dekretem w sierpniu 1948 r.

Od końca lat 40. XX w. ks. Hrynyk był poszukiwany przez komunistyczne organy bezpieczeństwa, a następnie – po ustaleniu miejsca

¹⁰² Por. tamże.

¹⁰³ Por. A. Saładiak, *Pamiętki i zabytki...*, dz. cyt., s. 480.

jego pobytu – usilnie przez nie rozpracowywany. Faktem szczególnie „kompromitującym” duchownego – w oczach funkcjonariuszy bezpieki – było to, że o sytuacji Kościoła Greckokatolickiego w powojennej Polsce starał się on informować Stolicę Apostolską (pierwsze sprawozdanie tego rodzaju napisał, jeszcze przebywając w Krakowie)¹⁰⁴. Z tego też względu w 1952 r. nawiązał kontakt z działającą w Polsce „siatką ukraińskiego podziemia”, kierowaną przez Leona Łapińskiego „Zenona”¹⁰⁵, która w rzeczywistości była strukturą fikcyjną, powołaną do życia przez bezpiekę i w pełni przez nią kontrolowaną. Ksiądz Hrynyk zatrzymany został 20 kwietnia 1954 r. przez funkcjonariuszy WUBP w Gdańsku i przewieziony do mokotowskiego więzienia w Warszawie¹⁰⁶. W czasie dochodzenia przeciwko kapłanowi zamierzano przede wszystkim:

1. Ustalić powiązania ks. Hrynyka i innych księży greckokatolickich z członkami OUN i UPA, mając na uwadze jego współpracę z ks. Hrabem oraz z członkami siatki nacjonalistyczno-spiegowskiej OUN Bandery, takimi jak: „Don”, „Zenon”, „Dudar” i inni;

2. Ustalić, jakie istniało powiązanie episkopatu polskiego i Watykanu z nacjonalistycznym ruchem ukraińskim w Polsce i w Związku Radzieckim, uwzględniając pomoc nadsyłaną przez Watykan księżom greckokatolickim zamieszanych w działalności organizacyjnej OUN i UPA;

3. Ustalić, jakie istniało powiązanie Watykanu, a personalnie bpa Jana Buczka, z ośrodkiem nacjonalistyczno-spiegowskim w tzw. Niemczech Zachodnich, uwzględniając fakt przesyłania sprawozdań przez ks. Hrynyka kanałami organizacyjnymi do bpa Buczka¹⁰⁷. Śledztwo w sprawie ks. Hrynyka trwało ponad sześć miesięcy i zamknięte

¹⁰⁴ Por. Por. M. Козак, *Пам'яни...*, dz. cyt., s. 10.

¹⁰⁵ Por. I. Hałagida, *Prowokacja „Zenona”*, Warszawa 2005.

¹⁰⁶ Por. Por. M. Козак, *Пам'яни...*, dz. cyt., s. 157.

¹⁰⁷ Por. I. Hałagida, *30. rocznica śmierci...*, dz. cyt.

zostało 30 grudnia 1954 r. Przekazanie sprawy do prokuratury nie zakończyło dochodzenia, które ostatecznie zostało zamknięte dopiero 28 kwietnia 1955 r. Akt oskarżenia sporządzony został dopiero 5 października 1955 r. Zarzucano w nim ks. Hrynykowi, że „w okresie od jesieni 1944 r. do dnia zatrzymania, to jest do 20 kwietnia 1954 r., na terenie Przemysła, Krakowa, Warszawy, Brwinowa i Wiercin województwa gdańskiego usiłował oderwać południowo-wschodnią część obszaru państwa polskiego przez współpracę z nacjonalistycznym ruchem ukraińskim, a w szczególności brał udział i osobiście opracowywał kłamliwe i oszczercze sprawozdania przekazywane do Watykanu, a obliczone na ich wykorzystanie dla poparcia faszystowskiego ruchu ukraińskiego, udzielał pomieszczenia i wystawiał fałszywe metryki urodzenia dla członków faszystowskich band pod nazwą UPA oraz wymieniał im dolary amerykańskie na złote polskie”¹⁰⁸. Proces duchownego rozpoczął się 15 listopada 1955 r. przed Sądem Wojewódzkim w Warszawie. W czasie rozprawy zarówno ks. Hrynyk, jak i pozostałe przesłuchiwane osoby podważali część zarzutów. Nie zgadzali się z interpretacją, że informacje przekazywane Stolicy Apostolskiej miały szkalować ustrój, przekonywali, że były to jedynie sprawozdania dotyczące sytuacji, w jakiej znalazł się Kościół Greckokatolicki w Polsce. Ostatecznie 28 listopada 1955 r. ks. Hrynyk skazany został na sześć lat pozbawienia wolności (dwa lata mniej, niż wnioskował oskarżyciel) oraz utratę praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na okres trzech lat¹⁰⁹. Po rozprawie przez ponad miesiąc przebywał on jeszcze w więzieniu w Warszawie, zaś 29 stycznia 1956 r. został przewieziony do centralnego więzienia we Wronkach. Z kolei 27 kwietnia 1956 r. ogłoszona została amnestia, która objęła też ks. Hrynyka. Na posiedzeniu, które odbyło się 25 maja 1956 r. Sąd Wo-

¹⁰⁸ Por. Tamże.

¹⁰⁹ Por. M. Козак, *Пам'яни...*, dz. cyt., s. 157.

jewódzki w Warszawie złagodził dotychczasowy wyrok do trzech lat więzienia oraz utraty praw publicznych i obywatelskich praw honorowych na okres roku i sześciu miesięcy, zaś 17 lipca 1956 r. ten sam sąd postanowił zwolnić duchownego warunkowo, z jednorocznym okresem próbnym. Ostatecznie ks. Hrynyk uwolniony został 20 lipca roku 1956¹¹⁰.

Grekokatolickim kapłanom nie sprzyjała również niechętna atmosfera panująca wśród miejscowej polskiej ludności. Trafiali oni na silny opór, groźby, a nawet nocne ataki ze strony Polaków. Obcym dla ludności polskiej w tym czasie i na tamtych terenach było również doświadczenie spotkania z żonatym kapłanem, co stanowiło przeszkodę w tworzeniu przyjaznych stosunków.

Lata 1947–1956 były bardzo trudne dla Kościoła, a szczególnie dla Cerkwi Grekokatolickiej, w realizacji jakiegokolwiek działalności duszpasterskiej w obrębie obrządku wschodniego. Mimo wyżej wymienionych trudności i represji Cerkiew Grekokatolicka jednak przetrwała i w 1957 r. zdołała odrodzić się jako silna wspólnota.

Druga wojna światowa przyniosła ze sobą wiele zmian terytorialnych, które stały się przyczyną przemieszczania ludności prawie w każdym europejskim państwie. Zmiany te dotknęły również ludność obrządku bizantyjsko-ukraińskiego, wśród której żyły i pracowały siostry Zakonu św. Bazylego Wielkiego, Zgromadzenia św. Józefa, Służebnice NMP, Zgromadzenia Dzieci Maryi, a także ojcowie bazylianie.

Zgromadzenie Dzieci Maryi akcję przesiedleńczą i represje z nią związane przypłaciło całkowitym rozpadem wspólnoty, która nie odrodziła się do dziś. Członkinie tego zgromadzenia przeszły do sióstr bazylianiek oraz do Służebnic NMP¹¹¹.

¹¹⁰ Por. tamże, s. 158.

¹¹¹ Por. tamże, s. 38.

Na ziemiach południowo-zachodniej Polski po 1947 r. próbę odrodzenia rozpoczęły dwa zgromadzenia. Były to siostry Zakonu św. Bazylego Wielkiego oraz Zgromadzenia św. Józefa.

Zakon Sióstr św. Bazylego Wielkiego powstał w Azji Mniejszej w IV w. Założycielką była św. Makryna Młodsza (328–380), siostra św. Bazylego Wielkiego (329–379), który napisał regułę obowiązującą do dzisiaj wszystkie wschodnie zgromadzenia zakonne¹¹². Podstawowym zadaniem sióstr jest modlitwa kontemplacyjna w ciszy klasztoru oraz służba bliźnim według potrzeb czasu¹¹³. Siostry przez wieki swej działalności były cały czas związane z obrządkiem wschodnim. Wraz ze chrztem Rusi-Kijowskiej w 988 r. siostry bazylianki jako jedyny żeński zakon osiedliły się na terytorium obecnej Ukrainy. Na ziemiach dzisiejszej Polski dom zakonny sióstr bazylianiek znajdował się jedynie w Przemyślu. Założony w 1902 r., od początku pełnił funkcję internatu dla dziewcząt¹¹⁴.

Siostry bazylianki zostały zmuszone uciekać z terenów, gdzie ich działalność była zagrożona lub zabroniona przez nowy totalitarny reżim¹¹⁵. Siostrom z klasztoru w Przemyślu w 1945 r. zagrożono deportacją na Syberię. Ówczesna przełożona, matka Wasylia Sycz, zdecydowała odesłać siostry do rzymskokatolickiego klasztoru sióstr samarytanek w „Samarit” k. Warszawy, jedną zaś siostrę pozostawiono na jej życzenie w Przemyślu u sióstr felicjanek¹¹⁶.

W 1949 r. władza ówczesnej Czechosłowacji wydalila ze swych granic dwie bazylianki, które z przyczyny braku jakichkolwiek doku-

¹¹² Por. T. Maliniak, *Historia V-Prowincji Krzyża Świętego Sióstr OSBM w Polsce*, [rękopis].

¹¹³ Por. *Konstytucje Zakonu Sióstr św. Bazylego Wielkiego*.

¹¹⁴ W 1999 r. powrócono do dawnej działalności i odremontowany klasztor przeznaczono w połowie na internat dla dziewcząt pochodzenia ukraińskiego.

¹¹⁵ Por. С. Цьорох, *Погляд на історію. виховну діяльність СС. Василянок*, Рим 1964, s. 104–106.

¹¹⁶ Por. T. Maliniak, *Historia V-Prowincji...*, dz. cyt., s. 3.

mentów uznano za Polki¹¹⁷. Polski Urząd Bezpieczeństwa uwięził siostry na dziewięć miesięcy w areszcie w Sosnowcu, na Górnym Śląsku. Po wyjściu na wolność siostry podjęły pracę jako pielęgniarki i zamieszkały przy klasztorze Sióstr Służebniczek NMP w Łagiewnikach (Katowice)¹¹⁸. Nie miały kontaktu z ludnością greckokatolicką. Same obawiając się represji, pracowały jedynie z rzymskimi katolikami. W 1951 r. wyjechały do Lubania Śląskiego, gdzie katechizowały dzieci w obrządku łacińskim¹¹⁹.

W 1955 r. do swego brata, do Tarnowa, wróciła z syberyjskiej zsyłki matka Onezyna Szuszkiewicz, nauczycielka z bazylińskiej szkoły we Lwowie. W 1957 r. do Polski przyjechały dwie kolejne bazylianki, matka Marcjanna Wojnarowska, która zamieszkała w Warszawie i siostra Anzyna Sarna, która zamieszkała u swojej rodziny k. Wrocławia. Siostry na początku nie kontaktowały się ze sobą, ponieważ nie wiedziały o wzajemnym miejscu pobytu. Klasztor Ojców Bazylianów w Warszawie stał się później miejscem kontaktu sióstr i pierwszych prób odnowienia życia zakonnego. Do 1956 r. zgromadzenie bazylianek nie zdołało jednak otworzyć własnego domu zakonnego¹²⁰.

Podobny los spotkał siostry ze Zgromadzenia św. Józefa. Zostało ono założone na Ukrainie w roku 1889, w miejscowości Cebrów. Założycielem był wybitny duszpasterz ks. Cyryl Seleckij, który wychodząc naprzeciw potrzebom prostego wiejskiego ludu na Ukrainie, stworzył wspólnotę sióstr pw. św. Józefa, aby swą pracą i modlitwą wspomagała ludność wiejską¹²¹.

W związku z przesiedleniami ludności ukraińskiej do ZSRR w 1946 r. siostry józefitki z Cebłowa (woj. przemyskie) starały się

¹¹⁷ Por. tamże, dz. cyt., s. 2.

¹¹⁸ Por. tamże, s. 5.

¹¹⁹ Por. tamże, s. 6.

¹²⁰ Por. *Коротка історія В-Провінції Сестер ЧСВВ* [ulotka].

¹²¹ Por. A. Сапеляк, *Отець пралат Кирило Селецький засновник монаших згромаджень*, s. 25 [rękopis].

o przyznanie im statusu zgromadzenia międzynarodowego, który pozwoliłby uniknąć przesiedlenia¹²². Wizytator apostolski z kurii diecezjalnej Kościoła Rzymskokatolickiego we Wrocławiu, ks. Karol Miliaka, wydał odpowiednie pismo, dzięki któremu siostry uniknęły zsyłki na Syberię i mogły przenieść się do Warszawy.¹²³ Kilka pozostałych w Cebłowie sióstr musiało opuścić klauzurę i wyjechać. W grudniu 1947 r. znalazły schronienie u rzymskokatolickich sióstr klarysek w Krakowie. Kolejnym miastem, do którego trafiły po przesiedleniu siostry józefitki, był Lwówek Śląski¹²⁴. Pojechały tam na prośbę franciszkanina o. Henryka Bobowskiego. Dostały pod swoją opiekę niewielki sierociniec oraz stworzyły tymczasową ochronkę dla dzieci żniwiarzy w pobliskiej Sobocie. Pracę tę wykonywały jedynie przez półtora roku, bowiem sierociniec przejęła władza państwowa¹²⁵. Rozpoczęły więc pracę jako katechetki w obrządku łacińskim, nie ujawniając ani swego obrządku, ani narodowości. W tym czasie problem stanowił brak powołań. Siostry nie przyjmowały dziewcząt w obrządku łacińskim, a z grekokatoliczkami nie miały kontaktu. W swej kaplicy we Lwówku Śląskim przechowywały Najświętszy Sakrament, który same przyjmowały, nie mając możliwości uczestniczenia w codziennej Mszy Świętej. Pod koniec 1947 r. siedem sióstr wyjechało do Wrocławia, gdzie podjęły pracę w szpitalu oraz przy rzymskokatolickim seminarium. W każdym z tych miejsc ukrywały swe pochodzenie, mając dzięki temu możliwość pracy zapewniającej im przetrwanie¹²⁶.

Zakon ojców bazylianów powstał w IV w. Założycielem był św. Bazyli Wielki¹²⁷. W Polsce bazylianie posiadali klasztor w Warszawie,

¹²² Por. *Wspomnienia siostry Tadeusza Andruchiw, przełożonej generalnej Zgromadzenia Sióstr św. Józefa*, s. 2 [rękopis].

¹²³ Por. tamże, s. 3.

¹²⁴ Por. tamże, s. 4.

¹²⁵ Por. tamże, s. 5.

¹²⁶ Por. tamże, s. 7.

¹²⁷ Zob. M. Jakimiuk, *Święty Bazyli Wielki*, Białystok 2005.

który służył za miejsce spotkań greckokatolickich księży i odnawiających swe wspólnoty sióstr bazylianek oraz sióstr Służebnic NMP. Po 1947 r. w Polsce pracowało również 16 bazylianów¹²⁸. Niektórych z nich aresztowano pod zarzutem współpracy z ukraińskim podziemiem. Jedynym sposobem uniknięcia kasacji bazyliańskiego klasztoru w Warszawie była współpraca z przedstawicielami hierarchii obrządku łacińskiego. Przy swoim klasztorze w Warszawie bazylianie otworzyli więc łacińską parafię, którą sami prowadzili. To posunięcie wpłynęło na fakt prawnego uznania w 1949 r. przez państwo polskie zakonu bazylianów jako osoby prawnej¹²⁹. Bazylianie prowadzili również rzymskokatolicką parafię w Starym Kurowie¹³⁰.

2. Struktury organizacyjne społeczności ukraińskiej

W wyniku przeprowadzonej w 1947 r. akcji „Wisła” Ukraińcy zostali deportowani z rodzimych ziem – z Polski południowo-wschodniej na ziemie zachodnie i północne. Największe skupiska ludności ukraińskiej powstały na terenach obecnych województw: warmińsko-mazurskiego, dolnośląskiego i zachodniopomorskiego. Części Ukraińców uniknęła deportacji, a niektórym udało się powrócić w rodzinne strony po 1956 r. Stąd niemałe skupiska mniejszości ukraińskiej znajdują się w województwie podkarpackim i małopolskim.

W nowych miejscach osiedlenia wbrew zakazom władz Ukraińcy usiłowali zorganizować życie kulturalne i religijne; tworzyły się amatorskie chóry, nieformalne koła dyskusyjne. W 1956 r. Ukraińcom zezwolono na koncesjonowaną legalną działalność kulturalną i oświatową w ramach Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego

¹²⁸ Por. I. Гарасим, *Грекокатолицька...*, dz. cyt., s. 43.

¹²⁹ Por. tamże, s. 43.

¹³⁰ Por. tamże, s. 44.

(UTSK)¹³¹ oraz na wydawanie w języku ukraińskim tygodnika „Nasze Słowo”¹³². Zjazd założycielski UTSK odbył się w Warszawie od 16 do 18 czerwca roku 1956¹³³, a 15 czerwca ukazał się pierwszy numer „Naszego Słowa”. Towarzystwo utworzyło sieć oddziałów w głównych skupiskach Ukraińców w Polsce. Dbało o powstawanie amatorskich zespołów artystycznych, punktów nauczania języka ukraińskiego, formułowało postulaty dotyczące likwidacji skutków akcji „Wisła”, równoprawnego statusu Ukraińców w PRL, wolności wyznania, zaprzestania antyukraińskiej propagandy w środkach masowego przekazu i wreszcie zgody na powrót w rodzinne strony.

Władze od początku ograniczały jego działalność poprzez szykany wobec części działaczy, ścisły nadzór MSW, preferowanie w kierownictwie członków partii komunistycznej. Z czasem działalność UTSK została sprowadzona do sfery kulturalno-oświatowej. Działały amatorskie zespoły artystyczne, jak np.: chór męski Żurawli,¹³⁴ zespół pieśni i tańca Oślawiany¹³⁵. Emitowano w języku ukraińskim audycje

¹³¹ Zob. A. Serednicki, *Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne*, Warszawa 1976.

¹³² „Nasze Słowo” to wydawany w języku ukraińskim tygodnik mniejszości ukraińskiej w Polsce. Pojawił się na fali odwilży politycznej w połowie lat 50. XX w. jako ostatnie z pism mniejszości narodowych. „Nasze Słowo” stało się organem prasowym Zarządu Głównego UTSK. Do października 1956 r. pismo ukazywało się jako dwutygodnik, następnie jako tygodnik. W pierwszych miesiącach swego istnienia tytuł osiągnął nakład 17 tys. egzemplarzy, w 70% rozprowadzanych drogą prenumeraty.

¹³³ Por. M. Сивіцький, *Геноцид під цензурою*, [w:] *Український Альманах 1996*, s. 60–63.

¹³⁴ Żurawli to reprezentacyjny zespół Związku Ukraińców w Polsce. Jego członków stanowią przedstawiciele mniejszości ukraińskiej zamieszkującej tereny dzisiejszej Polski. Z uwagi na znaczne rozproszenie chórzyci zjeżdżają się na weekendowe próby raz w miesiącu. Wtedy pracują nad nowym repertuarem, organizują koncerty. Swoje próby nazywają „kluczami”, nawiązując do wędrujących stad dzikich ptaków. Podobną etymologię ma również nazwa chóru: *żurawli* to po polsku „żurawie”.

¹³⁵ Zespół powstał w 1972 r. w ramach działalności ówczesnego Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego. Jednym z inicjatorów jego powstania i długoletnim kierownikiem był Eugeniusz Mohyla. Dziś funkcję tę pełni Marzena

radiowe (Rzeszów, Lublin, Olsztyn, Koszalin i Szczecin). Utworzono kilka szkół ukraińskich (m.in. w Białym Borze i liceum w Legnicy) oraz punkty nauczania języka ukraińskiego. Rozwój UTSK¹³⁶ i aktywność ukraińską w PRL władze wyhamowały w latach 60. Celem stała się znów asymilacja Ukraińców. Ograniczono liczbę szkół i punktów nauczania języka ukraińskiego, działalność kulturalną. Niepokornych działaczy osadzono w więzieniu, usuwano z pracy, a całe Towarzystwo poddano wnikliwej inwigilacji przez Służbę Bezpieczeństwa.

Od lat 80. na fali przemian w Polsce także w środowisku ukraińskim miał miejsce wybuch aktywności społecznej. Zaczęły tworzyć się nowe organizacje, nawiązano kontakty z polską opozycją. W lutym 1990 r. UTSK przekształcono w Związek Ukraińców w Polsce.

Onyszkanych, a zespół działa przy obecnym Związku Ukraińców w Polsce, kontynuując swą wieloletnią pracę w zakresie propagowania kultury ukraińskiej. Zespół Oślawiany już od wielu lat skupia w swoich szeregach ludzi (młodzież szkolną, studentów, osoby pracujące), którym nie są obojętne tradycje przodków i chętnie uczestniczą w kultywowaniu tych cennych wartości. Od ponad 30 lat nieprzerwanej działalności artystycznej zespół Oślawiany dał wiele koncertów w Polsce (m.in. na Tygodniu Kultury Beskidzkiej, Festiwalu Kultury Ukraińskiej w Sopocie, Łemkowskiej Watrze w Zdyni, podczas festiwalu „Europa bez granic”, „Wspólnota w kulturze” i innych) i za granicą (Kanada, USA, Ukraina, Słowacja, Niemcy), podczas których reprezentował dorobek kultury ukraińskiej. Brał także udział w programach telewizyjnych (m.in. „Kawa czy herbata”, „Swojskie klimaty”), nagrał kasetę i płytę CD. Za swój wkład w krzewienie kultury ukraińskiej zespół wielokrotnie otrzymywał podziękowania oraz wyrazy uznania Ministerstwa Kultury RP. Od 1991 r. jest współorganizatorem wydarzeń kulturalnych „Nad Oslawą” w Mokrem, dzięki którym ma możliwość pokazania szerszemu gronu społeczności wielokulturową specyfikę regionu i efekty swojej dotychczasowej pracy. Jest to także doskonała okazja do nawiązywania kontaktów z zapraszającymi zespołami z Polski, Ukrainy, Słowacji. Zespół Oślawiany ma w swoim repertuarze pieśni i tańce głównie z terenów Łemkowszczyzny i Bojkowszczyzny, ale także z Zakarpacia, Huculszczyzny i innych regionów Ukrainy. W swoim dorobku ma również program bożonarodzeniowy, na który składają się kołędy i tradycyjny *wertep* (jasełka). W 2006 r. zespół zrealizował z pomocą Cieszyńskiego Studia Teatralnego spektakl *Dobosz* na podstawie wielkiego eposu huculskiego *Na wysokiej połoninie* Stanisława Vincenza.

¹³⁶ Por. B. Марчак, *Виникнення й перші роки УСКТ у Сяноці*, [w:] *Український Альманах 2004*, Варшава 2004, s. 59–65.

Powstało również wiele organizacji branżowych i regionalnych, m.in.: Związek Niezależnej Młodzieży Ukraińskiej, Związek Ukraińców Podlasia¹³⁷, Zjednoczenie Łemków, Ukraińskie Towarzystwo Lekarskie, Ukraińskie Towarzystwo Nauczycielskie w Polsce, Stowarzyszenie Ukraińców – Więźniów Politycznych Okresu Stalinowskiego, Fundacja św. Włodzimierza Chrzciciela Rusi Kijowskiej. Pojawiły się nowe tytuły prasowe, m.in. dwumiesięcznik „Nad Buhom i Nawoju”¹³⁸, i greckokatolicki miesięcznik „Błahowist”¹³⁹.

Największą organizacją ukraińską nad Wisłą jest nadal Związek Ukraińców w Polsce. Powstał w lutym 1990 r. Jest następcą prawnym działającego od 1956 r. Ukraińskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego. Na czele organizacji stoi prezes Piotr Tyma. Bieżącą działalnością organizacji kieruje siedmioosobowy zarząd główny. Organ uchwałodawczy to 39-osobowa rada główna. Związek posiada struktury regionalne: oddziały oraz koła terenowe. Struktury regionalne to 10 oddziałów (przemyski, olsztyński, mazurski, elbląski, koszaliński, szczeciński, lubuski, legnicki, słupski, sanocki) oraz 97 kół terenowych. Liczba pracowników: 6 pełnoetatowych, 3 półetatowych lub na umowę zlecenia, ok. 250 wolontariuszy, 7000 członków.

Głównym celem organizacji jest działanie na rzecz zachowania tożsamości kulturalnej społeczności ukraińskiej w Polsce oraz rozwój dobrosąsiedzkich kontaktów i współpracy pomiędzy Polską a Ukra-

¹³⁷ Związek Ukraińców Podlasia to ukraińska organizacja społeczno-kulturalna działająca na Podlasiu. Została założona w 1992 r. na bazie podlaskiego oddziału Związku Ukraińców w Polsce. Działa na terenie województw podlaskiego i lubelskiego, siedziba znajduje się w Bielsku Podlaskim.

¹³⁸ Ukraińskie pismo Podlasia „Nad Buhom i Nawoju” wydawane jest przez Związek Ukraińców Podlasia od 1991 r. (w Internecie od 1999 r.). Pismo ma formę dwumiesięcznika społeczno-kulturalnego w języku polskim i ukraińskim. Porusza problemy i zagadnienia życia społecznego i kulturalnego Ukraińców północnego i południowego Podlasia oraz Chełmszczyzny i Ziemi Brzeskiej.

¹³⁹ Miesięcznik „Błahowist” – wydawnictwo Ukraińskiego Greckokatolickiego Kościoła w Polsce, wychodzi raz w miesiącu.

iną. Związek Ukraińców prowadzi działalność oświatową i kulturalną, jest organizatorem wielu imprez ogólnopolskich, m.in. Festiwalu Kultury Ukraińskiej oraz licznych imprez regionalnych i dziecięcych, jak np. Dni Kultury Ukraińskiej w Szczecinie i Giżycku; prowadzi również działalność wydawniczą, patronuje funkcjonowaniu wielu chórów i zespołów pieśni i tańca. Związek był organizatorem kilku konferencji młodzieżowych i dziennikarskich poświęconych lokalnej współpracy polsko-ukraińskiej (młodych twórców, poetów i pisarzy). Organizował szereg regionalnych przedsięwzięć kulturalnych, takich jak: Dni Kultury Ukraińskiej, seminaria poświęcone konfliktom polsko-ukraińskim, przegląd filmów „Kadry z historią w tle” oraz klasyki kina ukraińskiego, wystawę fotograficzną poświęconą akcji „Wisła” oraz Wielkiemu Głodowi na Ukrainie w latach 1932–1933, seminarium polskich i ukraińskich dziennikarzy lokalnych mediów.

Związek jest wydawcą tygodnika ukraińskiego „Nasze Słowo” wraz z dodatkiem dla dzieci „Switanok” i dla kobiet „Krynycia”; wydaje również rocznik „Almanach Ukraiński”. Jest współwydawcą magazynu telewizyjnego „Telenowyny”, emitowanego raz w miesiącu w TVP 3¹⁴⁰.

Związek Ukraińców we współpracy z organizacjami pozarządowymi z Polski i Ukrainy oraz innych krajów Unii Europejskiej w regionie (Węgier, Słowacji, Litwy, Estonii) prowadzi działalność oświa-

¹⁴⁰ W „Telenowynach” przekazywanych jest dużo informacji o stosunkach polsko-ukraińskich. Czasami są to wspomnienia wydarzeń z przeszłości. Tych trudnych, o których warto mówić polskiemu widzowi, także z punktu widzenia Ukraińców. Ale znacznie częściej pojawiają się informacje o tym, co dobrego dzisiaj dzieje się między Polakami i Ukraińcami. W programie mówi się również o Ukrainie. Trochę o polityce, trochę o sprawach kultury, trochę o tym, co warto tam zwiedzić. Słowo *telenowyny* można przetłumaczyć jako „wiadomości telewizyjne”. Zgodnie z nazwą jest to program informacyjny, jednak autorzy nie ograniczają się do podawania krótkich informacji. Częściej w magazynie można znaleźć publicystykę czy minireportaże. Z założenia poruszane są tematy, którymi mało interesują się inne media. Dlatego warto je oglądać (emisja raz w miesiącu w sobotę o godz. 7.00).

ową (letnie obozy dla dzieci i młodzieży, seminaria dla nauczycieli); prowadzi również działalność wydawniczą – corocznie przygotowywanych jest kilka pozycji książkowych poświęconych historii Ukraińców w Polsce, relacjom polsko-ukraińskim. Obecnie organizacja jest zaangażowana w szereg przedsięwzięć służących rozwojowi kontaktów pomiędzy historykami, dziennikarzami mediów elektronicznych i prasy oraz samorządowcami z Polski i Ukrainy.

Związek Ukraińców w Polsce jest członkiem międzynarodowych struktur ukraińskich – Światowego Kongresu Ukraińców, Europejskiego Kongresu Ukraińców, Ukraińskiej Ogólnoswiatowej Rady Koordynacyjnej. Związek Ukraińców oraz inne organizacje – członkowie wspierający, m.in. Zjednoczenie Łemków¹⁴¹, Związek Ukrainek¹⁴², Organizacja Skautowska Płast¹⁴³ – reprezentują społeczność ukraińską z Polski na forum ponadnarodowych struktur ww. organizacji oraz w strukturach międzynarodowych, zajmujących się problematyką mniejszości narodowych i etnicznych. Związek delegował również przedstawiciela do Rady Mediów Elektronicznych Mniejszości Narodowych i Etnicznych oraz Europejskiej Unii Języków Regionalnych i Mniejszościowych.

Zjednoczenie Łemków: Łemkowie to mniejszość etniczna licząca około 5,86 tys. osób (wg spisu 2002 r.). W przeszłości zamieszkiwali tzw. Łemkowszczyznę, czyli Beskid Niski i część Beskidu Sądeckiego. W związku z akcją „Wisła” (przeprowadzoną w 1947 r. i potępioną przez Senat RP w 1990 r.), w wyniku której Łemkowie zostali przesiedleni, większość mieszka poza swoim rodzimym terenem w województwach: warmińsko-mazurskim, lubuskim, zachodniopo-

¹⁴¹ Por. П. Шафран, *Об'єднання лемків у Польщі*, „Український Альманах” 1999, Варшава 1999, s. 397–402.

¹⁴² К. Сіроцька, *Літопис жіночих дій*, „Український Альманах” 2002, Варшава 2002, s. 48–54.

¹⁴³ Zob. więcej: M. Mierzwiński, *Płast*, [w:], www.pomorze.zhr.pl.

morskim i dolnośląskim. Część Łemków podkreśla przynależność do narodu ukraińskiego, inni deklarują się jako odrębna mniejszość narodowa. Nauka łemkowskiego jako języka mniejszości jest realizowana poprzez Stowarzyszenie Łemków i niektóre publiczne placówki oświatowe.

Łemkowie identyfikujący się z narodem ukraińskim to z reguły wierni Kościoła Greckokatolickiego, zaś Łemkowie uważający się za odrębny naród deklarują przynależność do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.

Główne organizacje:

- Zjednoczenie Łemków (członek Związku Ukraińców w Polsce),
- Stowarzyszenie Łemków,
- Rusiński Demokratyczny Krąg Łemków Gospodar,
- Stowarzyszenie Ruska Burska w Gorlicach,
- Towarzystwo na Rzecz Rozwoju Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej k. Dukli.

Największe imprezy kulturalne:

- Łemkowska Watra w Zdyni,
- Watra na Obczyźnie w Michałowie,
- Od Rusal do Jana w Zyndranowej k. Dukli.

Najważniejsze tytuły prasowe:

- „Besida” – kwartalnik,
- „Zahoroda” – kwartalnik,
- „Łemkiwska Storinka” – dodatek ukraińskiego tygodnika „Nasze Słowo”.

Organizacja Skautowska Płast:

Nazwa Płast jest ukraińskim odpowiednikiem słowa „skauting” i pochodzi od kozackich zwiadowców, zwanych płastunami. Historia ukraińskiego skautingu jest tak samo długa i bogata jak polskiego

harcerstwa. Sięga roku 1911, kiedy to dwóch studentów – Petro Franko i Iwan Czmola – z pomocą dra Oleksandra Tysowskiego założyło pierwsze płastowe zastępy przy jednym z lwowskich gimnazjów. Ale za oficjalny początek Płastu uważa się dzień złożenia pierwszego płastowego przyrzeczenia. Niestety trudna sytuacja polityczna Ukrainy hamowała rozwój niezależnego skautingu, który w 1923 r. został zdelegalizowany, najpierw na wschodniej Ukrainie przez bolszewików, a następnie na zachodniej Ukrainie przez władze polskie. Płast działał w konspiracji i na emigracji przez dziesięciolecia. Dopiero przemiany roku 1991 pozwoliły na odrodzenie i jego powrót do ojczyzny. Pierwszy zjazd odnowionej organizacji odbył się jesienią 1990 r. w miejscowości Morsztyn, niedaleko Lwowa. Aktualnie działa on na Ukrainie oraz poza jej granicami, m.in. w Polsce.

Inne organizacje i fundacje:

- Archiwum Ukraińskie (UKAR)
(dyrektor: Eugeniusz Misilo),
- Fundacja św. Włodzimierza Chrzcziciela Rusi Kijowskiej
(prezes: Włodzimierz Mokry),
- Klub Ukraińskich Prawników
(przewodniczący: Roman Lubliniecki),
- Naukowe Towarzystwo im. T. Szewczenki
(przewodniczący: Stefan Kozak),
- Stowarzyszenie Młodzieży Ukraińskiej Kropywa
(przewodniczący: Michał Zrada),
- Stowarzyszenie Ukraińców – Więźniów Politycznych Okresu Stalinowskiego
(przewodniczący: Józef Myca),
- Stowarzyszenie mieszkańców Dobra Szlachecka,
represjonowanych na ziemiach południowo-wschodnich

w latach 1945–47

(przewodniczący: Jarosław Demkowicz),

- Towarzystwo Miłośników Skansenu w Holi
(prezes: Tadeusz Karabowicz),
- Towarzystwo Opieki nad Grobami Żołnierzy Ukraińskich
w Lublinie
(przewodniczący: Grzegorz Kuprianowicz),
- Ukraińskie Towarzystwo Lekarskie
(przewodnicząca: Lidia Kolańczyk),
- Ukraińskie Towarzystwo Nauczycielskie
(przewodnicząca: Irena Drozd),
- Związek Ukraińskiej Młodzieży Niezależnej
(przewodniczący: Piotr Harhaj),
- Związek Ukrainek w Polsce
(przewodnicząca: Katarzyna Sirocka).

Szkoły podstawowe, średnie, wyższe:

- Zespół Szkół Ogólnokształcących im. T. Szewczenki
(dyrektor: Jarosław Myc), Biały Bór
- Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 17 im. M. Szaszkiewicza
(dyrektor: Piotr Pipka), Przemyśl
- Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania
(dyrektor: Miron Sycz), Górowo Iławeckie
- Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania
(dyrektor: Helena Kalitka), Legnica
- Uniwersytet Warszawski – Katedra Filologii Ukraińskiej,
- Uniwersytet Jagielloński – Katedra Ukrainistyki,
- Uniwersytet im. M. Curie-Skłodowskiej – Zakład Filologii
Ukraińskiej,
- Katolicki Uniwersytet Lubelski – Sekcja Filologii Słowiań-
skiej, Podsekcja Ukraińska,

- Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu – Wydział
Neofilologii, Instytut Filologii Rosyjskiej, Filologia Rosyj-
sko-Ukraińska,
- Uniwersytet Warmińsko-Mazurski – Zakład Filologii Ukra-
ińskiej,
- Europejskie Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów
(kanclerz: Grzegorz Kuprianowicz).

Media i wydawnictwa:

- „Almanach Ukraiński”
(redaktor naczelny: Mirosław Werbowy),
- „Nad Buhom i Nawoju”
(redaktor naczelny: Jurij Hawryluk),
- „Błahowist”
(redaktor naczelny: Bohdan Tchórz),
- „Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze”
(redaktor: Włodzimierz Mokry),
- „Peremyński (Przemyskie) Dzwony”
(redaktor naczelny: Andrzej Stefan),
- „Ridna Mowa”
(redaktor naczelny: Marek Syrnik),
- „Ukraiński literaturny prowułek”
(redaktor naczelny: Tadeusz Karabowicz),
- „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze”
(redaktor: Stefan Kozak),
- „Watra” – pismo Zjednoczenia Łemków
(redaktor naczelny: Piotr Szafran),
- Podlaskie Wydawnictwo Osnowy,
- Wydawnictwo: Kancelaria Ordynariusza Prawosławnej Die-
cezji Przemysko-Nowosądeckiej,

- Wydawnictwo Tyrsa sp. z o.o.
(prezes zarządu: Stefania Łajkosz),
- „Telenowyny”
(redaktor: Andrzej Warchoń),
- Regionalna rozgłośnia w Olsztynie – Radio Olsztyn SA,
redakcja ukraińska,
- Regionalna rozgłośnia w Koszalinie – Radio Koszalin SA
(redaktor: Natalia Drewniak),
- Ukraińska sekcja Radia Polonia
(kierownik: Wiktor Ben),
- „Kermesz” – audycja radiowa dla Łemkowszczyzny i Krakowa,
- Radio Kraków Małopolska
(redaktor: Olga Kich-Maslej),
- „Magazyn Ukraiński”,
- Polskie Radio – rozgłośnia regionalna w Rzeszowie
(redaktor: Iwona Pietak),
- Polskie Radio – rozgłośnia regionalna
(Redaktor: Ewa Pawlak).

3. Działalność społeczno-kulturalna jako warunek korzystania z wolności religijnej i zachowania tożsamości narodowej

Tożsamość narodowa jest nieodłączną cechą każdej nacji. Stanowi ścisły odpowiednik samoświadomości osobniczej¹⁴⁴. Tożsamość zbiorowa każdego narodu zaś jest przyswojeniem sobie przez jednostkę danej zbiorowości (narodu). Stanowią one podstawę, na której jest budowane poczucie związku z grupą swoich oraz świadomość ciągłości historycznego trwania tej grupy¹⁴⁵.

¹⁴⁴ Por. A. Kłoskowska, *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1992, nr 1, s. 132.

¹⁴⁵ Por. tamże, s. 134.

W takim ujęciu fenomen tożsamości narodowej Ukraińców, a ściślej grekokatolików w Polsce jest szczególny. Bolesna historia bowiem stała się elementem wiążącym wspólnotę i budującym nowe relacje na niwie kulturowej i społecznej. Relacje te stały się warunkiem zachowania odrębności Ukraińców w Polsce. Na szeroko rozumianą działalność społeczno-kulturalną miały wpływ: język, sztuka, literatura, wiedza, nauka, religia, obyczaje i zwyczaje ludowe¹⁴⁶.

Kultura narodowa jest sferą pamięci przeszłości, sferą dziedzictwa kulturowego. Istotą dziedzictwa jest upamiętnienie, tj. respektowane przekonanie, iż wiedza o pewnych elementach kultury (przeszłych i współczesnych) powinna być przekazywana z pokolenia na pokolenie. Zbędne jest dowodzenie, że tożsamość narodowa wymaga pamięci historycznej. Z tego względu jest rzeczą bez znaczenia, co w tej pamięci jest prawdą, półprawdą, a co zwykłą legendą. Chodzi tylko o to, że żaden naród nie może trwać, nie będąc świadomym, że jego obecna egzystencja jest przedłużeniem istnienia z przeszłości¹⁴⁷.

Społeczność ukraińska pragnąc odbudować swoje życie religijne i kulturalne, nieustannie starała się odnowić elementy życia kulturalnego sprzed 1947 r., aby choć w części podtrzymać świadomość narodową. Akcentowała własną tożsamość poprzez organizowanie w różnych miastach festiwali kultury ukraińskiej oraz przy okazji większych świąt religijnych. Było to niezbędne, aby nie poddać się manipulacjom lub wpływom większości na skutek konformizmu¹⁴⁸.

Okres po 1947 r. to dla mniejszości ukraińskiej w Polsce czas walki o utrzymanie własnej odrębności. Można powiedzieć, że mniejszość ta, rozproszona w wyniku akcji „Wisła”, szczególnie w pierw-

¹⁴⁶ Por. A. Kłoskowska, *Kultury narodowe i korzenie*, Warszawa 1996, s. 37–38.

¹⁴⁷ Por. L. Kołakowski, *O tożsamości zbiorowej*, [w:] *Moje słuszne poglądy na wszystko*, Kraków 2000, s. 162.

¹⁴⁸ E. Żabińska, *Tożsamość bez korzeni*, „Nad Buhom i Nawoju” 1993, nr 3–4, s.12.

szych latach po przesiedleniu prawie przestała istnieć¹⁴⁹. Nie miała prawa do działalności kulturalnej ani żadnej innej. Ówczesne władze propagowały mit jednonarodowego państwa polskiego¹⁵⁰. W środkach masowego przekazu nie wspominało się wcale o mniejszościach. Decydenci byli przekonani, że w wyniku tak wielkiej akcji przesiedleńczej asymilacja Ukraińców jest kwestią kilku lat¹⁵¹.

Przybywając na ziemie zachodnie i północne, Ukraińcy nie tylko utracili swoją „prywatną ojczyznę” i związane z nią atrybuty kultury, a także pozostawili środowisko naturalne, w którym wychowywali się od pokoleń. Na nowych ziemiach, oprócz obcości kulturowej tych terenów i mieszkających tam ludzi, dochodziły trudności w aklimatyzacji. W początkowych latach po przesiedleniu większość Ukraińców uważała, że pobyt na tych ziemiach jest tymczasowy i w końcu uda im się powrócić na ojcowiznę. Nielicznym się to udało (po 1956 r.), większość osadników jednak pozostała.

Istotnym elementem w zachowaniu swej odrębności kulturowej były elementy kultury materialnej, które przywiezione jeszcze ze stron rodzinnych były otoczone wielkim szacunkiem. Podczas akcji przesiedleńczej było często mało czasu, by zabrać wszystkie wartościowe dla rodziny rzeczy. Były to więc pojedyncze przedmioty, głównie o funkcji użytkowej¹⁵². Pewna liczba artefaktów związanych z tradycją i kulturą ukraińską była gromadzona przez wiele lat w domach. Paradoksalnie, w czasach reżimu komunistycznego stanowiły one dla właścicieli większą wartość niż obecnie, gdy dostęp do nich jest łatwiejszy. Chodzi przede wszystkim o: książki dotyczące tematyki ukraińskiej (w języku ukraińskim oraz polskim), z zakresu lite-

¹⁴⁹ Por. P. Andrusieczko, *Elementy kształtujące tożsamość i świadomość narodową Ukraińców w Polsce*, „Konteksty” 1996, nr 3–4, s.149.

¹⁵⁰ Por. B. Berdychowska, *Wobec mniejszości*, „Społeczeństwo Otwarte” 1995, nr 4, s. 3–6.

¹⁵¹ Por. tamże, s. 4.

¹⁵² Por. P. Andrusieczko, *Elementy kształtujące tożsamość...*, dz. cyt., s. 149.

ratury, historii¹⁵³ i religii; nagrania muzyczne zarówno ukraińskich wykonawców z Polski, jak i przywiezione z Ukrainy lub z diaspory ukraińskiej w Kanadzie bądź USA¹⁵⁴; przedmioty sakralne, takie jak: ikony, „wschodnie” krzyże, czotki¹⁵⁵ – stanowiące pamiątki nie tylko religijne, ale również narodowe¹⁵⁶. Ponadto cenne fotografie, zarówno te stare, jeszcze z rodzinnych stron, jak i współczesne, prezentujące życie społeczności ukraińskiej: festiwale, koncerty, śluby, chrzciny itd.

Jednym z głównych wyróżników odrębności etnicznej jest język. Dla mniejszości narodowych stanowi on kluczowy element tożsamości i samoświadomości. Utrzymywanie przez mniejszość własnego języka jest istotną sprawą, która współdecyduje o jej dalszych losach. Mniejszość ukraińska pod tym względem była i jest w szczególnej sytuacji, wynikającej z rozproszenia. W okresie tzw. Polski Ludowej istniała niekorzystna sytuacja psychospołeczna, zarówno ze strony władz politycznych, jak również polskiego społeczeństwa¹⁵⁷.

Żeby ukrywająca z reguły swe pochodzenie przed sąsiadami Polakami rodzina ukraińska nie została zdekonspirowana i odrzucona przez najbliższe otoczenie, rodzice wychowują dzieci w języku polskim, a ukraiński przestaje być językiem macierzystym i staje się dla dzieci językiem babć, dziadków oraz wyuczonym w szkołach, w punktach

¹⁵³ Ciekawostką jest fakt, że w prawie każdym domu można było znaleźć pozycje dotyczące walk UPA – przedstawione zarówno z pozytywnej, jak i negatywnej strony.

¹⁵⁴ Do cenniejszych zaliczano pieśni żołnierzy UPA lub Strzelców Siczowych.

¹⁵⁵ Czotki – plecione ze sznurka na kształt ziarenek różańca, stanowią przedmiot służący do *Modlitwy Jezusowej* („Panie Jezu Chryste, zmiłuj się nade mną grzesznym”), liczba ziarenek jest różna, od 33 do 150. Zakończone są krzyżkiem, także ze sznurka, oraz frędzelkiem oznaczającym łaskę Bożą spływającą na modlącą się osobę.

¹⁵⁶ Por. P. Andrusieczko, *Elementy kształtujące tożsamość...*, dz. cyt., s.150.

¹⁵⁷ S. Stępień, *Tradycja a tożsamość*, s. 2 [rękopis].

nauczania. Tak wychowane młode pokolenie Ukraińców może być jedynie odbiorcami, a nie twórcami kultury ukraińskiej¹⁵⁸.

Można wyróżnić dwie formy języka: 1) potoczny, gwarowy, nie-normatywny; 2) literacki, występujący w formie pisanej, normatywny. Dla Ukraińców w diasporze język jest wspólnym mianownikiem łączących ich w jeden naród. Współcześnie Ukraińcy w Polsce są dwujęzyczni. Językiem ukraińskim (najczęściej literackim) posługują się w domu, w cerkwi, w placówkach ZUwP¹⁵⁹, przy okazji spotkań z krewnymi itd¹⁶⁰.

W roku szkolnym 1947–1948 na Pomorzu zostało pozbawionych nauki języka ojczystego, historii i geografii około 10 tys. dzieci ukraińskich¹⁶¹. Dopiero w połowie lat 50. zaczęto systematycznie wprowadzać nauczanie ukraińskiego do szkół¹⁶². W obecnym czasie istnieją cztery licea ogólnokształcące z ukraińskim językiem nauczania, dwie szkoły podstawowe, pięć gimnazjów oraz jedno przedszkole (Przemyśl).

Bardzo ważnym czynnikiem kształtującym życie kulturalne Ukraińców w Polsce są imprezy organizowane przez ZUwP, Dni Kultury Ukraińskiej w większości polskich miast zamieszkanym przez Ukraińców.

Do najważniejszych festiwali kultury ukraińskiej należą:

1. Festiwal Kultury Ukraińskiej w Operze Leśnej w Sopocie. Dla 250-tysięcznej społeczności ukraińskiej w Polsce impreza ta stanowi największe kulturalne wydarzenie, jakie odbywa się

¹⁵⁸ W. Mokry, *Problem ojczyzny dla ukraińskiej mniejszości narodowej wysiedlonej w 1947 roku*, [w:] *Colloquium narodów. Materiały z sympozjum „Litwini, Białorusini, Ukraińcy, Polacy – przesłanki pojednania”*, Łódź 1991, s. 122.

¹⁵⁹ Związek Ukraińców w Polsce.

¹⁶⁰ Por. P. Andrusieczko, *Elementy kształtujące tożsamość...*, dz. cyt., s. 151.

¹⁶¹ Por. tamże, s. 151.

¹⁶² S. Zabrowarny, *Ukraińcy na Pomorzu Zachodnim w latach 1947–1956*, [w:] *Ukraińcy w Polsce. Poszukiwania i odkrycia*, Koszalin–Poznań 1992, s. 52.

w kraju. Począwszy od pierwszej edycji festiwalu – w 1967 r. w Sanoku – poprzez następne, które odbywały się w Kętrzynie, Warszawie, Koszalinie i Przemyślu – zawsze była to impreza gromadząca całe rzesze ludzi, chcących podtrzymać i rozwijać swoją rodzimą kulturę pomimo ciężkich czasów PRL, noszących piętno 1947 r. Teraz – w wolnej Polsce – pełni ona nie mniej istotną rolę w życiu Ukraińców. Z powodu trudnych i mozolnych przygotowań, gromadzenia funduszy i wynajdywania sponsorów festiwal nie odbywa się corocznie. Impreza ta oraz jej podobne są niezwykle istotne dla poziomu świadomości i dojrzałości społeczeństwa ukraińskiego¹⁶³;

2. Młodzieżowy Jarmark w Gdańsku;
3. Festiwal Kultury Ukraińskiej Ukraina Viva we Wrocławiu;
4. Na Iwana, na Kupała w Dubiczach Cerkiewnych;
5. Nicz Kupały w Kruklankach;
6. Festiwal Kultury Ukraińskiej Podlaska Jesień;
7. Dni Kultury Ukraińskiej: Giżycko, Szczecin, Stargard Szczeciński, Goleniów i inne;
8. Festiwal dziecięcy w Elblągu;
9. Religijny Festiwal dziecięcy w Białym Borze;
10. Bytowska Watra;
11. Prykordonni Zustriczi w Głębocku.

Corocznie na Spotkania Pogranicza Prykordonni Zustriczi do niewielkiej miejscowości, malowniczo położonej nad Jeziorem Głębokim, przyjeżdża kilka tysięcy gości. Organizatorem jest Związek Ukraińców w Polsce – zarząd koła w Lełkowie. W podtrzymywaniu tożsamości kulturowej i społecznej, zwłaszcza dla młodych Ukraińców, wielką rolę odgrywają zespoły artystyczne, zarówno muzyki rozrywkowej, jak i ludowej. Najważniejsze z nich to: Chutir, Berkut,

¹⁶³ N. Koszycki, 18. *Festiwal Kultury Ukraińskiej w Sopocie*, www.histmag.org.pl.

Horpyna, Ruch, Dumka, Kuczera, Ośławiany czy męski chór – reprezentacyjny dla ZUWP – Żurawli¹⁶⁴.

Ukraińcy w Polsce, dzięki organizowaniu życia kulturalnego, społecznego oraz religijnego, mogli budować i umacniać poczucie własnej tożsamości, trwać w czasach i okolicznościach sprzyjających ich asymilacji.

4. Specyfika i oryginalność grekokatolików

Oryginalność grekokatolików wiąże się z ogromną spuścizną teologiczną, liturgiczną i eklezjalną zarówno chrześcijańskiego Wschodu, jak i Zachodu. Według biskupa i historyka Sofrona Mudryja istnieją cztery nurty w rozpatrywaniu specyfiki Ukraińskiego Kościoła Grekokatolickiego¹⁶⁵:

1. UGKC¹⁶⁶ jest częścią Cerkwi kijowskiej, która jest w interkomunii z Rzymem.
2. UGKC nie jest częścią Cerkwi kijowskiej na równych prawach, a jej „córką”, która podporządkowała się Rzymowi.

¹⁶⁴ Podczas długoletniej działalności chór Żurawli wydał pięć płyt długogrających, trzy kasety i CD, brał udział w licznych nagraniach radiowych i telewizyjnych. W swej 30-letniej historii Żurawli dali kilkadziesiąt koncertów, odbyli tournée po Ukrainie, Słowacji, Belgii, Holandii, Niemczech, krajach byłej Jugosławii, Włoszech, Wielkiej Brytanii, USA i Kanadzie. Chór nagradzono na prestiżowych festiwalach chóralnych: w Międzyzdrojach (1977), Hajnówce (1984), Legnica Cantat (1993, 2000), Prevezie w Grecji (1997). W 2001 r. chór brał udział w V Międzynarodowym Festiwalu Canto Gregoriano e di Polifonia Sacra we Włoszech. Od początku istnienia chóru w jego pracach brało udział szerokie grono przyjaciół i sympatyków zespołu. Wśród nich należy wymienić długoletnią akompaniorkę Żurawli Annę Salij-Tuz, a także Włodzimierza Denysenko, Marię Szczucką, Aleksandra Teligę, Ryszarda Cybulskiego, chórmistrzynię Wirę Hryhorenko-Lewków i wielu innych. W zespole nie ma profesjonalnych śpiewaków. Członkowie Żurawli to lekarze, rolnicy, handlowcy, studenci, informatycy, których połączyła pasja do śpiewu, muzyki ukraińskiej, przywiązanie do swojej kultury.

¹⁶⁵ Por. С. Мудрий, *Ідентичність Української Греко-Католицької Церкви. Юридично-канонічний аспект. В пошуках ідентичності*, Львів 2000, s. 49.

¹⁶⁶ UGKC – Ukraińska Grekokatolicka Cerkiew.

3. UGKC ma dwie „matki”, Kijowską Cerkiew Prawosławną oraz Kościół łaciński (szczególnie polski).

W dekrete II Soboru Watykańskiego *Orientalium Ecclesiarum* (DKW 5–6) zawarte są wskazówki i wręcz nakazy trwania w tożsamości swego Kościoła, we własnej tradycji liturgicznej; podkreśla się tu również wielką godność wschodnich katolików oraz równouprawnienie z chrześcijanami łacińskiej tradycji.

W niniejszym rozdziale przedstawiono elementy tradycji Grekokatolickiej Cerkwi, które tworzą jej specyfikę i składają się na oryginalność. Najistotniejszą i najbardziej znacząca cechą tożsamości Cerkwi jest jej liturgia w najszerszym znaczeniu tego pojęcia.

Na jej specyfikę i oryginalność składa się wiele czynników, a do głównych należą:

1. duchowość bizantyjska;
2. Tradycja;
3. liturgia;
4. kult ikon;
5. modlitwa;
6. historia Kościoła Grekokatolickiego.

Przez pojęcie duchowości rozumiemy formę i styl życia duchowego, religijnego oraz praktyczny wymiar realizowania ideału chrześcijańskiego. Duchowość bizantyjska posiada własne cechy, które odróżniają ją od duchowości innych Kościołów Wschodu i Zachodu. Wyrosła ona z Kościoła w Konstantynopolu, późniejszej siedziby patriarchatu. Charakteryzują ją następujące cechy: akcentowanie roli Ducha Świętego we wszystkich dziedzinach życia, paschalny charakter pobożności, wycucie *sacrum* i *misterium*.

Począwszy od 1596 r. Cerkiew Grekokatolicka poszukiwała własnej drogi rozwoju. W poszczególnych okresach historycznych

zależała ona od szeregu czynników, zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Wielu badaczy uważa, że Cerkiew w ciągu wieków ulegała ciągłej latynizacji, tracąc pierwotny bizantyjski charakter¹⁶⁷. Kwestia ta zawsze wywoływała silne emocje nie tylko wśród duchowieństwa, a także mas społecznych. W powszechnym odczuciu bowiem problem ten wykraczał poza sferę religijną, stając się najważniejszym czynnikiem tożsamości narodowej. Dyskusja na ten temat rozgorzała w XIX w., kiedy społeczność ukraińska w Galicji stała na rozdrożu procesu identyfikacji narodowej¹⁶⁸.

Specyfikę i tożsamość obrządku najtrudniej było określić w okresie międzywojennym¹⁶⁹. Propagowane były wówczas dwie wizje tożsamości. Pierwszą z nich reprezentował metropolita Szeptycki. Była to koncepcja uniwersalistyczna, międzynarodowa i ponadlokalna, oparta na dawnej ukraińskiej (a raczej ruskiej) tradycji historycznej. Metropolita był przekonany, że to właśnie Cerkiew Greckokatolicka odegra znaczącą rolę w zjednoczeniu prawosławia rosyjskiego ze Stolicą Apostolską. Pragnął także nowej unii w Polsce¹⁷⁰. Natomiast dwaj biskupi, Jozafat Kocyłowski i Hryhorij Chomyszyn¹⁷¹, widzieli oryginalność Cerkwi Greckokatolickiej w zachowaniu jej lokalnego, ukraińskiego charakteru¹⁷².

¹⁶⁷ Por. S. Stępień, *W poszukiwaniu tożsamości obrządkowej*; www.pwin.c-net.pl.

¹⁶⁸ Zob. *O obrzędach greckounickich jako kwestii czasów dzisiejszych w Galicji Wschodniej przez księdza tegoż obrządku*, Lwów 1876.

¹⁶⁹ Por. S. Stępień, *W poszukiwaniu...*, dz. cyt., s. 8.

¹⁷⁰ Por. tamże.

¹⁷¹ Biskup Hryhorij Chomyszyn urodził się 25 marca 1867 roku we wsi Hadynkiwce, na Tarnopolszczyźnie. Po ukończeniu seminarium duchownego otrzymał święcenia kapłańskie, po czym kontynuował studia teologiczne w Wiedniu (1894–1899). W 1902 r. metropolita Andrzej Szeptycki mianował go rektorem seminarium we Lwowie. Intronizacja biskupia miała miejsce w 1904 r. w katedrze św. Jerzego we Lwowie. W 1959 r. został aresztowany przez NKWD, po drugim aresztowaniu został wywieziony do Kijowa w 1945 r., gdzie zmarł w 1947 r. w więzieniu.

¹⁷² Zob. *Problem ukraiński. Napisał dla duchowieństwa i świeckiej inteligencji narodu ukraińskiego Grzegorz Chomyszyn, biskup stanisławowski*, Warszawa 1933.

Te historyczne dyskusje są aktualne po dzień dzisiejszy. Określenie specyfiki i oryginalności ciągle pozostaje kwestią otwartą. Najlepiej jednak oddaje tę wartość liturgia w całym swoim bogactwie. Życie liturgiczne wypracowane było w ciągu wieków, a dziś jawi się niezmiennie w swym bogactwie¹⁷³.

Bardzo ważną rolę w liturgii odgrywa słowo – słowo Boga skierowane do nas w konkretnych warunkach historycznych. W liturgii słowa następuje proklamacja słowa Bożego i jego uobecnienie, podobnie jak w liturgii Eucharystii chleb i wino przemienia się w ciało i krew Chrystusa. Proklamacja słowa Bożego nie zmierza tylko do pouczenia, lecz przede wszystkim do autentycznego i żywego spotkania z Jezusem. Jest doksologią, adoracją, stąd teksty biblijne przeznaczone do czytania są śpiewane, a nie czytane. Śpiewanie ewangelii jest ukazaniem w jak najpiękniejszy sposób wydarzeń z życia Chrystusa, stąd istnieje w Cerkwi praktyka zbliżania się do czytającego ewangelię i całowania po małym wejściu¹⁷⁴ księgi Ewangelii, gdyż wierzy się, że jest w niej obecny Chrystus, od którego pochodzi moc. Dla chrześcijan wschodnich Kościoła prawosławnego istnieje tylko jedna Tradycja. Jej wyrazem jest Pismo Święte i nauczanie ojców Kościoła. Dla grekokatolików Tradycja nie jest tylko przeszłością, lecz także teraźniejszością, w której żyje przeszłość. Wzorem tej żywej Tradycji jest ciągłość Starego i Nowego Testamentu. Tradycja przedłuża tę ciągłość i określa identyczność Kościoła. Cerkiew Greckokatolicka w wyśmienity sposób łączy spuściznę Wschodu i Zachodu w jedną Tradycję. Przejawia się ona w życiu wewnętrznym Cerkwi w rozmaity sposób:

¹⁷³ Por. B. Bobrinskoy, *Życie...*, dz. cyt.

¹⁷⁴ Kapłan, diakon i ministranci odbywają procesję z księgą Ewangelii. Księga ta jest ikoną Chrystusa. Małe wejście symbolizuje Jego przyjście do wiernych zgromadzonych na liturgii. Jest to również przejście od tego, co stare, do tego, co nowe, od tego, co nie jest święte, do tego, co jest święte. Por. *Boska Liturgia z komentarzem i częściami zmiennymi, tekst ukraińsko-polski*, Warszawa 2004, s. 37.

wyraża się w zabytkach literatury, w liturgii, w prawie kanonicznym i w zwyczajach¹⁷⁵.

Kult publiczny zajmuje centralne miejsce w duchowości Cerkwi Greckokatolickiej i szczególnie wpisuje się w oryginalność tego Kościoła. Jest jego sercem, ukazuje specyfikę wiary i pobożności. W obrzędach liturgicznych grekokatolik przeżywa objawienie się Boga w Chrystusie poprzez Ducha Świętego. Pierwszym i bezpośrednim celem liturgii jest wspólna, publiczna modlitwa, celebrowanie ofiary Chrystusa i sprawowanie sakramentów¹⁷⁶.

W Kościele Greckokatolickim nabożeństwa liturgiczne odbywają się w sposób szczególnie uroczysty, co nadaje im specyficznego charakteru i odróżnia od Kościoła Rzymskokatolickiego. Na oryginalny charakter nabożeństw składa się wiele elementów: wystrój świątyń, szaty i przedmioty liturgiczne, śpiewy, odpowiednio dobrane teksty. Ikony wypełniające przestrzeń świątyń nie mają tylko funkcji dekoracyjnej, lecz służą kultowi¹⁷⁷. Szaty i przedmioty liturgiczne są zazwyczaj starannie wykonane, bogato i drogo zdobione. Charakterystyczne jest to, że nawet ubogie wspólnoty nie żałują funduszy na wystrój świątyń i zakup sprzętu liturgicznego.

Śpiew cerkiewny towarzyszy wszystkim rodzajom nabożeństw. Zasadniczo muzyka instrumentalna jest zabroniona¹⁷⁸. Oprócz śpiewu liturgicznego nabożeństwom towarzyszy światło i kadzidło. Lampy i świeczki symbolizują Chrystusa, Światłość Świata, ukazują uroczysty charakter liturgii, wyrażają cześć i uwielbienie okazywane przez wierzących Bogu. W cerkwiach są palone przez wiernych

¹⁷⁵ Por. J. Czerski, *Duchowość bizantyjska*, Opole 2006.

¹⁷⁶ Sprawowaniu sakramentów został poświęcony osobny rozdział niniejszej pracy.

¹⁷⁷ O kulcie ikon zob. rozdział IV.

¹⁷⁸ Zakaz ten ma uzasadnienie teologiczne. Bóg objawia się człowiekowi w konkretnym żywym słowie. Na to słowo trzeba również osobiście i konkretnie odpowiedzieć. Nie chodzi przy tym o wywołanie nastroju i emocji, a o żywą, osobistą odpowiedź.

w prywatnych intencjach tzw. ofirky – świeczki wstawiane w specjalny stojak. Kadzidło jest wyrazem uwielbienia Boga i symbolem Jego chwały. Ziarenka kadzidła są spalane, aby mogły wydać miłą woń, która wznosi się aż do nieba, zatem ta przyjemna woń jest symbolem unieczystwienia. Drugim, równie ważnym symbolem kadzidła jest modlitwa wznoszona do Boga podczas nabożeństw¹⁷⁹.

Teksty liturgiczne w Kościele Greckokatolickim zostały starannie dopasowane do cyklu roku liturgicznego, bo w tym okresie ukazywana jest synteza Biblii, przedstawiane istotne etapy historii zbawienia. Szczególne miejsce zajmują czytania z Pisma Świętego podczas Mszy Świętej. Codziennie następują dwa czytania z Nowego Testamentu¹⁸⁰. Księga Apokalipsy czytana jest w czasie Wielkiego Postu w Kościołach unickich, w tym w Cerkwi Greckokatolickiej¹⁸¹. Kto chciałby zatem poznać specyfikę i oryginalność Cerkwi Greckokatolickiej, temu wystarczyłoby wziąć udział w jej nabożeństwach. Liturgia jest najwyższym wyrazem wiary i doświadczenia religijnego. Cerkiew Greckokatolicka na terenie Polski po akcji „Wisła” w 1947 r., pomimo zakazów i prześladowań, braku możliwości katechizowania, drukowania i wszelkich formalnych form pracy duszpasterskiej przetrwała właśnie dzięki sprawowaniu liturgii. Charakterystyczną cechą liturgicznego języka Cerkwi jest jego poezja i głęboka obrazowość. Nabożeństwa są sprawowane w języku ukraińskim. Również śpiew jest nieodłącznym elementem obrzędów liturgicznych a o jego roli świadczy bogactwo form muzycznych i różnorodność melodii¹⁸².

¹⁷⁹ Liturgia uprzednio uświęconych darów zawiera tekst Psalmu 140, który mówi: „Niech moja modlitwa kieruje się jak kadzidło przed Twoje oblicze” (Ps 140,2).

¹⁸⁰ Stary Testament czyta się na nieszpórach poprzedzających uroczyste święta oraz na liturgii uprzednio uświęconych darów podczas Wielkiego Postu; psalmy czytane są w całości w cyklu tygodniowym.

¹⁸¹ Kościoły wschodnie uznały kanoniczność Apokalipsy na Synodzie Trullańskim w 692 r., Kościół zachodni oficjalnie podkreślił kanoniczność tej księgi już w 382 r.

¹⁸² Muzyka bizantyjska bazuje na ośmiu tonacjach podstawowych. Są to teksty i melodie powtarzające się cyklicznie. Nowy ton zaczyna się w sobotę wieczor-

Dzień liturgiczny zaczyna się o zachodzie słońca i kończy wraz z zachodem słońca dnia następnego¹⁸³. Wieczorem celebrować się nie- szpory na dzień następny, rano przed Eucharystią jutrznią, w ciągu dnia są jeszcze cztery godziny (pierwsza, trzecia, szósta i dziewiąta), jest też godzina północna oraz na zakończenie dnia¹⁸⁴.

Podsumowując niniejszy rozdział, należy zaznaczyć, że specyfika Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce polega przede wszystkim na umiejętnym połączeniu duchowości Wschodu ze współistnieniem z Kościołem Zachodu, na byciu w jedności w różnorodności¹⁸⁵.

Sprzyja temu zachowanie tożsamości narodowej i religijnej – kultywowanej przez struktury organizacyjne Ukraińców w diasporze na terenie Polski.

Wierni Cerkwi Greckokatolickiej, której zwierzchnikiem jest kardynał Lubomyr Huzar,¹⁸⁶ budują swoją oryginalność na chrzcie św.

rem i obowiązuje przez cały tydzień. Przypadające w tygodniu święta mają swoje tonacje.

¹⁸³ Por. J. Czerski, *Duchowość bizantyjska...*, dz. cyt., s.25.

¹⁸⁴ Zob. *Молитвослов* [brewiarz], Рим–Торонто 1990, s. 83–104.

¹⁸⁵ Zob. *Przemówienie Jana Pawła II do Ukraińców – wiernych Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce z dnia 2 czerwca 1991 roku*, Przemyśl 1991.

¹⁸⁶ Lubomyr kardynał Huzar ur. 26 lutego 1933 we Lwowie, duchowny ukraiński, arcybiskup większy kijowsko-halicki, zwierzchnik Kościoła Greckokatolickiego na Ukrainie, kardynał. Przed nadejściem sowietów w 1944 r. musiał wraz z rodzicami opuścić Ukrainę. Osiadł najpierw w Salzburgu w Austrii, a w 1949 r. w USA. Studiował na Katolickim Uniwersytecie Ameryki w Waszyngtonie, następnie na Fordham University w Nowym Jorku. Doktorat z teologii obronił w 1972 r. na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w Rzymie. 30 marca 1958 r. w Stamford (Connecticut) przyjął święcenia kapłańskie w rycie greckokatolickim. W latach 1958–1969 wykładał w kolegium przy seminarium św. Bazylego w Stamford, od 1966 r. był także proboszczem w Kerhonkson. Lata 1969–1972 spędził w Rzymie na studiach doktoranckich. W 1973 r. wstąpił do klasztoru mnichów studytów (MSU). Był m.in. przełożonym klasztoru w Grottaferrata (Włochy). 2 kwietnia 1977 r. odebrał w Castel Gandolfo sakrę biskupią z rąk kard. Josyfa Slipyja, ale bez zatwierdzenia papieskiego. Pełnił funkcję archimandryty mnichów studytów na Europę i Amerykę. W 1993 r. powrócił do ojczyzny i w 1994 r. zorganizował klasztor w eparchii Tarnopol. Kardynał Myroslaw Lubacziwskij, abp większy Lwowa obrządku greckokatolickiego, rezydujący w Rzymie, mianował Huzara wikariuszem generalnym archidiece-

Włodzimierza z roku 988¹⁸⁷. Wszyscy grekokatolicy w Polsce są świadomi swej przynależności do UGKC. Specyfikę wyznania wyrażają i akcentują przede wszystkim poprzez sprawowaną we wszystkich jej aspektach liturgię.

zji. W 1995 r. Huzar został wybrany przez Synod Biskupów Kościoła Greckokatolickiego na egzarchę Kijowa-Wyszhorodu. Uzyskał zatwierdzenie papieża Jana Pawła II 22 lutego 1996 r. wraz z biskupią stolicą tytularną w Nisa di Licia. W październiku 1996 r. został bpem pomocniczym arcybiskupstwa większego Lwów, z tytułem koadiutora i nadzwyczajnymi pełnomocnictwami duszpasterskimi. Po śmierci kard. Lubacziwskiego mianowany 23 grudnia 2000 r. administratorem apostolskim *sede vacante et ad nutum Sanctae Sedis*. 25 stycznia 2001 r. został wybrany przez Synod Biskupów Kościoła Greckokatolickiego nowym abpem większym Lwowa i następnego dnia zatwierdzony przez papieża. W lutym tego roku odebrał w Watykanie nominację kardynalską, z tytułem prezbitera S. Sofia a Via Boccea. Brał udział w konklawe po śmierci Jana Pawła II w kwietniu 2005. Od sierpnia 2005 r. jako zwierzchnik Kościoła Greckokatolickiego nosi tytuł arcybiskupa większego Kijowa i Halicza. Dzisiaj zarządza w Kijowie, stolicy Ukrainy.

¹⁸⁷ Unia brzeska – unia kościelna zawarta w roku 1596 między częścią biskupów prawosławnych a Kościołem katolickim na synodzie w Brześciu.

Rozdział II

Kościół Greckokatolicki w Polsce

Kościół Greckokatolicki w Polsce jest osadzony w tradycji chrześcijaństwa Rusi Kijowskiej. Będąc obecnie zorganizowanym w metropolię przemysko-warszawską przejął tę 1000-letnią spuściznę.

W przeszłości dzielił los metropolii kijowskiej, w skład której wchodził¹⁸⁸. Wydarzenia ostatniego półwiecza spowodowały tragiczne w skutkach przeorganizowanie Kościoła Greckokatolickiego w Polsce. Po 1947 r. Cerkiew Greckokatolicka została pozbawiona swych struktur. Przez 10 lat, do 1956 r., polityka Polski nie sprzyjała odnowie tej Cerkwi.

W pierwszym punkcie niniejszego rozdziału zostanie przedstawiona historia rozwoju struktur Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce po 1956 r. Następnie przedstawiona będzie historia powstania diecezji wrocławsko-gdańskiej, dalej powołanie nowych struktur eparchialnych oraz działalność biskupów sprawujących jurysdykcję w diecezji. Kolejny punkt szczegółowo omówi podstawy prawne Kościoła Greckokatolickiego w Polsce, poda odpowiednie dokumenty oraz wyjaśni jurysdykcję. Struktura Cerkwi Greckokatolickiej zostanie omówiona w ostatnim punkcie rozdziału, wraz z wymienieniem wszystkich parafii, instytucji oraz organizacji działających w ramach tej Cerkwi.

¹⁸⁸ Greckokatolicka metropolia przemysko-warszawska w obecnej chwili podlega bezpośrednio Stolicy Apostolskiej; por. M. Czech, *O tożsamości grekokatolików*, Warszawa 1992, s. 54.

1. Rys historyczny Kościoła Greckokatolickiego w Polsce po 1956 roku

Ustalenia konferencji w Jałcie i Poczdamie dotyczące zmiany granic państwa polskiego przesądziły o dotychczasowej strukturze terytorialnej ówczesnej metropolii halickiej oraz diecezji przemyskiej. Na terytorium Polski znalazła się w całości Administratura Apostolska Łemkowszczyzny oraz 23 dekanaty diecezji przemyskiej, z ordynariuszem biskupem J. Kocyłowskim na czele¹⁸⁹. W okresie powojennym Kościół Greckokatolicki w Polsce został unicestwiony. Było to spowodowane dwoma akcjami przesiedleńczymi – wysiedleniem ludności ukraińskiej w latach 1945–1946 do ZSRR oraz w 1947 r. w ramach akcji „Wisła” na Ziemię Odzyskaną¹⁹⁰.

Na ziemiach południowo-zachodniej Polski znalazło się kilkadziesiąt tysięcy Ukraińców¹⁹¹, którzy choć zastraszeni, starali się odbudować swą tożsamość eklezjalną poprzez organizację życia religijnego. Mimo likwidacji struktur Kościoła Greckokatolickiego wielu duszpasterzy wysiedlonych razem ze swoimi parafianami w tajemnicy udzielało sakramentów we wschodnim obrządku¹⁹². Władze Kościoła Rzymskokatolickiego do czasu aresztowania prymasa Stefana Wyszyńskiego przyjmowały kapłanów greckokatolickich do swych parafii jako biritualistów¹⁹³. Po aresztowaniu księdza prymasa współ-

¹⁸⁹ Por. T. Majkowicz, *Kościół Greckokatolicki w PRL*, [w:] *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 2, red. S. Stępień, Przemyśl 1990, s. 251.

¹⁹⁰ Na terenie ZSRR Cerkiew Greckokatolicka została zlikwidowana mocą tzw. Soboru Lwowskiego z 8–10 marca 1946 r. Uchwały tego soboru nie miały żadnej wartości kanonicznej, były jedynie wpisane w stalinowską politykę. Por. S. Stępień, *Represje wobec Kościoła Greckokatolickiego w Europie po II wojnie światowej*, [w:] *Polska – Ukraina...*, dz. cyt., t. 2, Przemyśl 1994, s. 195–227.

¹⁹¹ Por. E. Misiło, *Akcja...*, dz. cyt., Warszawa 1993, s. 32.

¹⁹² Por. E. Misiło, *Грекокатоліцька Церква в Польщі*, [w:] *Варшавські Українознавчі Записки*, z. 1, Warszawa 1989, s. 207.

¹⁹³ Biritualista ma prawo odprawiać nabożeństwa w obu obrządkach: wschodnim i zachodnim.

praca w celu odnowienia greckokatolickiego duszpasterstwa w Polsce stała się bardzo trudna, wręcz niemożliwa¹⁹⁴.

Władze państwowe wszelkimi środkami starały się ograniczyć działalność pojedynczych duszpasterzy greckokatolickich. Za punkt honoru ówczesny premier J. Cyrankiewicz obrał sobie likwidację wszelkich przejawów życia mniejszości ukraińskiej w strukturach państwa polskiego. Urząd ds. Wyznań w piśmie do premiera Cyrankiewicza z 1951 r. konstatował: „Kościół Greckokatolicki przestał w Polsce egzystować w związku z wyjazdem ludności ukraińskiej. Również hierarchia greckokatolicka przestała istnieć”¹⁹⁵. W takiej sytuacji niezmiernie trudno jest mówić o życiu religijnym grekokatolików.

Przełom 1956 r. nie pozostał bez wpływu na stosunki państwa z Kościołem. W wyniku zmiany linii politycznej PZPR i objęcia stanowiska I sekretarza przez Władysława Gomółkę zmienił się stosunek kierownictwa komunistycznej partii do Kościoła Rzymskokatolickiego. Po trzech latach internowania 22 października wrócił do Warszawy prymas S. Wyszyński¹⁹⁶. Została też powołana Komisja Wspólna Przedstawicieli Rządu RP i KEP mająca na celu uregulowanie stosunków państwo – Kościół¹⁹⁷. O ile jeszcze – jak wspomina ks. mitrat S. Dziubyna¹⁹⁸ – do połowy lat 50. ani on, ani inni księża nie widzieli szansy na jakąkolwiek poprawę sytuacji, to już jesienią 1956 r. przystąpili aktywnie do działań mających na celu przywrócenie pełnej możliwości odprawiania nabożeństw w obrządku wschod-

¹⁹⁴ Por. S. Stępień, *Represje wobec Kościoła Greckokatolickiego w Europie po II wojnie...*, dz. cyt., s. 227.

¹⁹⁵ Por. M. Czech, dz. cyt., s. 9.

¹⁹⁶ Por. Z. Wojewoda, *Zarys historii Kościoła Greckokatolickiego w Polsce w latach 1944–1989*, Kraków 1994, s. 37; J. Łajkosz, *Tożsamość eklezjalna Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce na przykładzie dekanatu przemyskiego*, Lublin 1996, s. 10–11.

¹⁹⁷ Por. tamże, s. 12; H. Kortyński, *W sprawie stosunków między Państwem a Kościołem*, „Życie Warszawy”, 09.08.1958 r.

¹⁹⁸ Por. S. Dziubyną, *Не я перший і не я останній...*, dz. cyt., s. 13.

nim i umożliwienie swobodnego działania Kościoła Greckokatolickiego¹⁹⁹.

14 listopada 1956 r. ks. B. Hrynyk przedstawił księdzu prymasowi memoriał, w którym scharakteryzował sytuację Greckokatolickiej Cerkwi w Polsce²⁰⁰. Memoriał zawierał również postulat poruszenia przez prymasa „kwestii unickiej” podczas rozmów z przedstawicielami władzy. Greckokatolicy duchowni prosili o pozwolenie korzystania z odebranej im katedry w Przemyśle, cerkwi w Krakowie, Sanoku, Jarosławiu, Lubaczowie i Krynicy oraz utworzenie ośrodków duszpasterskich na ziemiach północnej, południowej i zachodniej Polski²⁰¹. Prymas Wyszyński nie odpowiedział jednak na ten memoriał. Trudno jest oceniać jego postępowanie, jednak grekokatolicy poczuli się zignorowani²⁰². Wobec braku odpowiedzi i jakichkolwiek decyzji ze strony prymasa ks. Hrynyk 29 listopada 1956 r. osobiście przedstawił mu drugi memoriał, w którym powtórzono wcześniejsze prośby²⁰³. Dokument zawierał między innymi następujące postulaty:

1. Przywrócenie Greckokatolickiej Cerkwi całego majątku, który posiadała do 1944 r., m.in.: cerkwi, budynków parafialnych, pałacu biskupiego w Przemyśle, budynku kapituły przemyskiej, archiwum, biblioteki i seminarium.
2. Otworzenie odpowiedniej liczby parafii. W województwie białostockim – jedna, w olsztyńskim – sześć, w gdańskim – jedna, w koszalińskim – pięć, w szczecińskim – cztery, w zielonogórskim – dwie, a we wrocławskim – pięć.

¹⁹⁹ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s. 37; na ten temat szeroko pisze również I. Гарасим, *Грекокатоліцька...*, dz. cyt., s. 33.

²⁰⁰ AOBW, Kopia memoriału do Prymasa S. Wyszyńskiego z dnia 14 listopada 1956 r.; szerzej na temat tego memoriału pisze I. Гарасим, *Грекокатоліцька Церква в Польщі 1947–1957*, Rzym 1991, s. 51–57.

²⁰¹ Por. tamże, s. 52.

²⁰² I. Гарасим, *Напис вибраних аспектів...*, dz. cyt., s. 24.

²⁰³ I. Гарасим, *Грекокатоліцька ...*, dz. cyt., s. 53.

3. Wyznaczyć trzech generalnych wikariuszy dla Prymasa, dla przemyskiej diecezji, Administratury Apostolskiej Łemkowszczyzny oraz dla grekokatolików na północno-zachodnich ziemiach Polski.
4. Organizując religijno-kościelne życie grekokatolików, erygować parafie samodzielne, nie jako rektoraty czy ekspozytury. Greckokatolickich księży uczynić proboszczami lub administratorami, aby nie byli zależni od proboszczów rzymskokatolickich kościołów.
5. Prymas niech zleci swym ordynariuszom na zachodnich ziemiach Polski oddać na cele religijne nieużywane świątynie rzymskokatolickie oraz by pozwolił na odprawianie greckokatolickich nabożeństw w łacińskich kościołach²⁰⁴.

Memoriał ten został podpisany przez księży B. Hrynyka i M. Ripećkoho.

O prawa dla Kościoła Greckokatolickiego w owym czasie dopominali się również ludzie świeccy. W dniach 16–17 czerwca 1956 r. w Warszawie odbył się zjazd przedstawicieli społeczności ukraińskiej, który powołał do życia Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne²⁰⁵. Wśród postulatów zgłaszanych przez jego działaczy znalazł się też dotyczący unormowania wyznaniowych problemów mniejszości ukraińskiej. 27 listopada wystosowano petycję do Urzędu ds. Wyznań, w której pisano: od 1947 r. wielka część spośród nas nie może wykonywać praktyk religijnych w obrządku greckokatolickim. Cerkwie greckokatolickie [...] pozamieniano na kościoły, magazyny, świetlice, a nawet stajnie! Względnie poburzone. Jak długo istnieć będzie taki stan? Jak długo

²⁰⁴ Por. B. Балик, *Заходи про відновлення грекокатоліцьких богослужень в Польщі 1956–1957*, „Богословія” 47(1983).

²⁰⁵ Por. A. Serednicki, *Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne*, Warszawa 1976.

drwić się będzie z Konstytucji oraz praw i uczuć obywateli? Czym wytłumaczyć fakt, że za państwowe pieniądze odbudowuje się kościoły rzymskokatolickie i w tym czasie niszczy się cerkwie i zabytkowe kaplice greckokatolickie, dyskryminuje się grekokatolików?²⁰⁶.

Ten krzyk rozpaczy wiernych Cerkwi Greckokatolickiej pozostał bez echa. Podobnie jak drugi memoriał skierowany do Prymasa ten też nie doczekał się odpowiedzi²⁰⁷. Taki stan nie dawał nadziei na poprawę sytuacji grekokatolików w Polsce. Wierni organizowali swe życie religijne w tajemnicy i ukryciu. Na ziemiach południowo-zachodniej Polski wiele greckokatolickich rodzin nie miało żadnego kontaktu z duchownymi swej Cerkwi. Najczęściej duchowe potrzeby realizowali, uczęszczając na nabożeństwa rzymskokatolickie, często też, idąc za potrzebą wschodniego obrządku, wybierali Cerkiew prawosławną²⁰⁸. Wiele osób spośród wysiedlonych Ukraińców znalazło swoje miejsce wśród świadków Jehowy²⁰⁹.

Ogromne znaczenie dla funkcjonowania Kościoła Greckokatolickiego miało kształcenie i wyświęcanie nowych księży. Pierwszym po wojnie był ks. Teodor Majkowicz. Został wyświęcony w Olsztynie w roku 1956²¹⁰. W tym samym roku prymas Wyszyński na miejsce kształcenia unickich duchownych wyznaczył seminarium w Gnieźnie. W latach następnych wyświęconych zostało 17 kapłanów greckokatolickich studiujących prawie we wszystkich seminariach Polski²¹¹.

²⁰⁶ Na podstawie S. Dziubyna, *І стверди діло рук наших. Спогади*, Warszawa 1995, s. 260–261.

²⁰⁷ Por. I. Гарасим, *Напис вибраних аспектів...*, dz. cyt. s. 24.

²⁰⁸ Na podstawie przeprowadzonych ankiet wśród dzisiejszych proboszczów greckokatolickich parafii południowo-zachodniej Polski można było procentowo wyznaczyć, gdzie grekokatolicy pozbawieni opieki własnych duszpasterzy korzystali z życia sakramentalnego: 96% wiernych uczęszczało do świątyń rzymskokatolickich, do prawosławnych 2%, a nigdzie 2%. Zob. Aneks 8, s. 316.

²⁰⁹ Por. I. Гарасим, dz. cyt., s. 39.

²¹⁰ Por. T. Majkowicz, *Kościół...*, dz. cyt., s. 254.

²¹¹ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s. 42.

Od 1964 r. kandydaci na kapłanów unickich zaczęli się kształcić w seminarium lubelskim. Ojcowie bazylianie formowali kandydatów na kapłanów w seminarium warszawskim²¹².

Nowy prymas Polski abp Józef Glemp zdecydował się powołać dwóch wikariuszy generalnych. Dla Polski północno-zachodniej o. Jozafata Romantyka OSBM, a dla południowo-wschodniej ks. Jana Martyniaka z Legnicy²¹³.

Lata 80. XX w. przyniosły w Polsce wiele zmian politycznych. NSSZ „Solidarność” oraz ruchy wolnościowe coraz wyraźniej przebiegały się przez skorupę komunizmu, przynosząc początek wielu zmian. Przede wszystkim jednak wyzwoliło to w ludziach poczucie tożsamości i godności.

Druga połowa lat 80. stała się okresem wzmożonej aktywności grekokatolików. Oprócz rozwoju struktur, wzrostu liczby parafii i kapłanów podjęte zostały działania mające na celu osiągnięcie pojednania między Polakami i Ukraińcami. Przełomowym wydarzeniem była Msza Święta w Podkowie Leśnej 3 czerwca 1984 r. z udziałem duchowieństwa i wiernych obydwu Kościołów²¹⁴. Dla społeczności grekokatolików w Polsce istotny był także fakt odwiedzin duszpasterskich sekretarza watykańskiej Kongregacji ds. Kościołów Wschodnich abpa Mirosława Marusyna²¹⁵.

Nadzieję na ożywienie życia religijnego w Polsce wzbudził fakt wyboru kard. Karola Wojtyły na papieża. Greckokatolickie duchowieństwo pamiętało przychylny stosunek krakowskiego metropolity do ich Kościoła. W świątyni św. Katarzyny w Krakowie kardynał Wojtyła mówił: „Nie lękaj się, małe stado, choć was mało [...], to macie

²¹² Por. tamże, s. 43.

²¹³ Por. D. Błażejowski, *Schematism of the Ukrainian Catholic Church a Survey of the Church In Diaspora*, Rome 1988, s. 931–932.

²¹⁴ *Msza św. pojednania*, [w:] „Spotkania. Niezależne pismo katolików”, 1987, nr 33–34.

²¹⁵ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s. 45.

świadomość swej wspólnoty, swej misji, wielkiej tradycji i wielkiego znaczenia”²¹⁶. Przy pierwszych pielgrzymkach Ojca Świętego Jana Pawła II do ojczyzny komunistyczna władza Polski stwarzała wiele trudności w zorganizowaniu spotkań grekokatolików z następcą św. Piotra. Mimo ograniczeń Ojciec Święty w 1987 r. bez uprzedzenia zaszedł do cerkwi Ojców Bazylianów w Warszawie, gdzie w samotności oddał się modlitwie²¹⁷. Rok później 10 września na Jasnej Górze odbyły się uroczystości z okazji 1000-lecia chrztu Rusi Kijowskiej, na której licznie zgromadzili się pielgrzymi z kraju i zagranicy²¹⁸. Proces stopniowego odradzania się Kościoła Greckokatolickiego w Polsce stał się od tej chwili niezaprzeczalnym faktem.

Cały ten okres zakończył się mianowaniem pierwszego greckokatolickiego biskupa w Polsce. Został nim w 1989 r. ks. Jan Martyniak²¹⁹. Dwa lata później, w 1991 r., biskup Martyniak został ordynariuszem diecezji przemyskiej²²⁰, która swym zasięgiem obejmowała całą Polskę. Po 45 latach wakatu grekokatolicy nareszcie mieli obśaloną jedną z najstarszych diecezji katolickich w Polsce. Od tego momentu zaczęto reaktywować instytucje, urzędy i sieć parafialną

²¹⁶ Z homilii kardynała K. Wojtyły, wygłoszonej do wspólnoty greckokatolickiej w kościele św. Katarzyny w Krakowie 21 listopada 1972 r.

²¹⁷ Por. I. Мартиняк, *Грекокатоліцька Церква в Польщі під час понтифікату Івана Павла II...*, dz. cyt., s. 52.

²¹⁸ O tych uroczystościach pisano: „Nasze narodowe sanktuarium na Jasnej Górze było już świadkiem wielu podniosłych uroczystości, ta jednakże nie miała sobie podobnych. Jasna Góra stała się miejscem głównego jubileuszu tysiąclecia chrztu Rusi Kijowskiej dla wiernych obrządku wschodniego, żyjących w naszym kraju. Tu przybyli w wielkiej rzeszy, by składać dziękczynienie Bogu za dar chrztu przyjętego w 988 roku w wodach Dniepru, za wieki wierności Stolicy Apostolskiej” – „Słowo Powszechne” 1988, nr 10.

²¹⁹ „Bulla Jana Pawła II, mocą której ks. Jan Martyniak, proboszcz parafii greckokatolickiej w Legnicy, wikariusz generalny dla wiernych obrządku bizantyjsko-ukraińskiego, został mianowany biskupem pomocniczym prymasa Polski i biskupem tytularnym Vardemisseńskim” – Watykan, 20 lipca 1989 r.

²²⁰ „Pismo nuncjusza apostolskiego abpa Józefa Kowalczyka do bpa Jana Martyniaka o mianowaniu go ordynariuszem przemyskim obrządku bizantyjsko-ukraińskiego”, Warszawa, 16 stycznia 1991 r.

diecezji²²¹. W celu usprawnienia działalności duszpasterskiej w obrządku wschodnim 31 maja 1996 r. Stolica Apostolska podjęła decyzję o utworzeniu w Polsce greckokatolickiej prowincji kościelnej – metropolii przemysko-warszawskiej²²². W jej skład weszły dwie nowo utworzone jednostki administracyjne: archidiecezja przemysko-warszawska i diecezja wrocławsko-gdańska. Z woli Ojca Świętego na czele metropolii stanął abp Martyniak, a na czele diecezji wrocławsko-gdańskiej bp Teodor Majkowicz²²³.

Po przesiedleńczej akcji „Wisła” życie parafialne w szczątkowej formie zostało zachowane w Komańczy i Krempnej, na południu Polski. W Krempnej przesiedlenia uniknął ks. J. Wysoczański²²⁴, został natomiast pozbawiony swoich wiernych. W Komańczy zaś precedensowo wysiedlenia uniknęło kilka rodzin greckokatolickich, których członkowie byli zatrudnieni przy obsłudze linii kolejowej i przy wyrębie lasu²²⁵. Proboszcz parafii, ks. O. Kałyniuk, zaraz po uwolnieniu z obozu w Jaworźnie²²⁶ powrócił do Komańczy. Podeszły wiek proboszcza sprzyjał brakowi ingerencji władz w życie wspólnoty, która w ich rozumieniu niedługo miała rozwiązać się samorzutnie²²⁷. Obok wspomnianych parafii, które istniały w okrojonej strukturze, należy odnotować powstanie pierwszej parafii na Ziemiach Odzyskanych

²²¹ Por. S. Stępień, *Represje wobec Kościoła Greckokatolickiego w Europie po II wojnie...*, dz. cyt., s. 299.

²²² „Bulla Jana Pawła II, mocą której eparchia przemyska obrządku bizantyjsko-ukraińskiego została podniesiona do stopnia i godności archieparchii metropolitalnej przemysko-warszawskiej”, Watykan, 1 czerwca 1996 r.

²²³ „Bulla Jana Pawła II, mocą której ks. Teodor Majkowicz, wikariusz generalny dla wiernych obrządku bizantyjsko-ukraińskiego został mianowany biskupem ordynariuszem nowo utworzonej eparchii wrocławsko-gdańskiej”, Watykan, 1 czerwca 1996 r.

²²⁴ Ksiądz J. Wysoczański odprowadzał Msze Święte od 1947 r. w obrządku łacińskim, po 1956 r. jako kapłan greckokatolicki.

²²⁵ Por. E. Misiło, *Akcja...*, dz. cyt., s. 34.

²²⁶ Por. E. Misiło, *Jak PRL rozwiązywała kwestię ukraińską*, „Tygodnik Powszechny”, 11.03.1990.

²²⁷ Por. E. Misiło, *Грекокатоліцька Церква...*, dz. cyt., s. 218.

w miejscowości Chrzanowo na Mazurach, którą założył ks. Mirosław Ripeckij. Pod koniec lat 40. i na początku 50. była ona miejscem, gdzie w celu duchowego wsparcia zjeżdżali się przesiedleńcy ukraińscy z całej Polski²²⁸.

Zgoda prymasa Wyszyńskiego z 14 marca 1957 r. na odprawianie nabożeństw we wschodnim obrządku stanowiła przełomowy moment tworzeniu życia religijno-kościelnego wspólnoty grekokatolików w Polsce. Ksiądz Hrynyk jeszcze tego samego dnia przedstawił prymasowi listę 20 miejscowości, w których konieczne było utworzenie parafii grekokatolickich²²⁹. Zgoda prymasa obejmowała jednak jedynie nabożeństwa. Zezwolenie na odprawianie innych posług religijnych zostało wydane dopiero w roku 1958²³⁰. Wtedy zaczęły pojawiać się problemy wynikające z koegzystencji dwóch parafii różnych obrządków w jednej świątyni. Dlatego, aby uniknąć niepożądanych przeszkód, brano pod uwagę to, czy w danej miejscowości znajduje się nieużytkowana kaplica bądź popadający w ruinę kościół. Oczywiście oprócz centralnego położenia miejscowości w stosunku do rozproszonych wokół niej wsi zamieszkałych przez grekokatolików trzeba było też uwzględnić możliwość dojazdu koleją, będącą podstawowym środkiem transportu w owym czasie. Takie kryteria spełniało szereg miejscowości w południowej i zachodniej Polsce, w których do dziś istnieją grekokatolickie parafie, np.: Trzebiatów, Wałcz, Wołów, Starogard Szczeciński, Wrocław, Katowice i inne. Powstające parafie posiadały charakter personalny, to znaczy obejmowały swym zasięgiem wiernych mieszkających na terenach kilku lub nawet kilkunastu parafii łacińskich. Wielkie rozproszenie było znacznym utrudnieniem

²²⁸ Por. J. Łajkosz, *Tożsamość eklezjalna Cerkwi...*, dz. cyt., s. 11.

²²⁹ Por. I. Гарасим, *Напис вибраних аспектів...*, dz. cyt. s. 25.

²³⁰ Na udzielanie sakramentu bierzmowania, którego szafarzem w Cerkwi Greckokatolickiej jest prezbiter, ksiądz prymas wydawał zezwolenia do 1966 r., por. S. Dziubyna, *І тверди діло рук наших...*, dz. cyt., s. 141.

w prowadzeniu normalnej pracy duszpasterskiej, dlatego niedziela była dniem tygodnia, w którym oprócz sprawowania liturgii były odprawiane paraliturgiczne nabożeństwa (molebnie, drogi krzyżowe, akatysty, parastasy, panachydy), udzielano sakramentów i katechizowano²³¹.

W 1957 r. w całej Polsce powstało 17 grekokatolickich parafii, a rok później jeszcze 15²³². Ustanowienie każdej z nich było uwarunkowane zarówno zgodą władz państwowych, jak i kościelnych. W przypadku tych ostatnich decyzja należała do odpowiedniego biskupa, a także proboszcza parafii, na terenie której zamieszkiwali uni-ci. W praktyce o tym, gdzie i kiedy odbywać się będą nabożeństwa, decydowali właśnie proboszczowie. Miało to największe znaczenie w tych miejscowościach, w których grekokatolicy nie mieli do dyspozycji własnej świątyni. W sytuacjach takich nabożeństwa poszczególnych obrządków odbywały się w jednym kościele, o różnych porach. Istniały też przypadki pozostawienia grekokatolikom kaplicy cmentarnej (Gorzów Wielkopolski) lub kaplicy stanowiącej integralną część kościoła (Zielona Góra, Łódź). Sposób, w jaki dochodziło do uzgodnienia warunków użytkowania obiektu, zależał od ogólnie panujących w danej miejscowości stosunków polsko-ukraińskich i od nastawienia ich kapłanów²³³. Ksiądz Jarosław Wodonos, który od 1957 r. był duszpasterzem grekokatolickiej placówki w Wołowie²³⁴, wspomina, iż kontakty z rzymskokatolickimi kapłanami układały się różnie. Mimo zrozumienia i poparcia doświadczał niechęci i oporów podczas organizacji duszpasterstwa²³⁵. O utrudnieniach w pracy księży grec-

²³¹ Na podstawie wspomnień p. Ireny Kowalik, parafianki grekokatolickiej parafii w Katowicach.

²³² Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s. 37.

²³³ Por. tamże, s. 38.

²³⁴ Por. A. Saładiak, dz. cyt., s. 465.

²³⁵ Wiele światła na tę problematykę rzuca Tadeusz Żychiewicz w swym artykule *Różnie bywało*, „Tygodnik Powszechny” 1991, nr 17, s. 5: „W Polsce jest tak, że

kokatolickich wspominał też ksiądz Piotr Kryk, duszpasterz Wrocławia, a obecnie biskup greckokatolicki w Monachium w Niemczech. Znanе mu są przypadki niedopuszczania grekokatolików do świątyni, do których mieli zagwarantowane wcześniej prawo. W takich sytuacjach nabożeństwa odbywały się przed zamkniętymi drzwiami świątyni²³⁶. Takie przypadki dotyczyły głównie tych kościołów, w których grekokatolicy byli współużytkownikami. Najboleśniej przeżywano te sytuacje na terenie wschodniej Polski, gdzie unicy musieli gościć we własnych cerkwiach odebranych im po przesiedleniu i zamienionych na kościoły²³⁷. W lepszej sytuacji byli grekokatolicy zamieszkujący zachodnie ziemie, często bowiem obejmowali oni poewangelickie świątynie²³⁸. Usytuowanie placówki duszpasterskiej było uzależnione również od możliwości motoryzacyjnych księdza obsługującego kilka parafii greckokatolickich. Aby zaspokoić potrzeby swych wiernych,

biskup nie musi respektować rozporządzeń Prymasa, zaś proboszcz nie musi oglądać się na biskupa i wychodzi czasem swoista «autokefalia». Jest ona w polskim klerze rzymskokatolickim większa i bardziej rozlazła niż w prawosławnym. Byli biskupi, którzy bez prymasowskich «patentów» wiedzieli, że tak właśnie trzeba; księża, którym nie trzeba było podtykać pod nos upoważnień. Ale w skali ogólnej postanowienia Prymasa nie były respektowane. [...] Trafiało się, że proboszcz rzymskokatolicki przyjmował wprawdzie uprzejmie grekokatolickiego księdza mitrata, lecz nie mógł pojąć, że Msza Święta może być katolicka, lecz odprowadzana w innym rycie, i to nie po polsku, i nawet nie po łacinie, lecz po «rusku». [...] Nieufnie lypał okiem na dokumenty prymasowskie i na wszelki wypadek odmawiał. [...] Trafiało się na przykład, że duchowny greckokatolicki meldował się u biskupa, lecz nie wpuszczano go na salony, bo biskup nie chciał z nim rozmawiać. Więc jechał na wieś i zgłaszał się do proboszcza, legitymując się swoim upoważnieniem. A proboszcz śmiał mu się w nos: «Co mi ksiądz pokazuje, ja swego prymasa mam w Tarnowie. I bywało, że przez lata ani Mszy Świętej odprawić, ani dziecka ochrzcić, ani nawet umarłego pochować w swoim obrządku»”.

²³⁶ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s. 38.

²³⁷ Była to m.in.: Bednarka, Rozdziele, Zawadka Rymanowska, Witryłów, Polańczyk oraz wiele innych.

²³⁸ Por. M. Ziółkowski, *Gdzie jest Kościół, tam jest nasza dusza, tam jest i nasz Naród*, [w:] *Dar Polski Białorusinom, Rosjanom i Ukraińcom na Tysiąclecie ich Chrztu Świętego*, Londyn 1989, s.153.

byli oni niejednokrotnie zmuszeni przemierzać znaczne odległości. Ksiądz Wodonos, który mieszkał we Wrocławiu, obsługiwał wiernych w odległych o blisko 200 kilometrów Międzyrzeczu i Skwierzynie²³⁹. W latach 2003–2006 ks. Rusłan Marciszak był administratorem placówek w Łodzi i Łomiankach, parafie te dzieliło 130 km²⁴⁰.

Przełom październikowy w 1956 r. otworzył szansę na tworzenie duszpasterskich ośrodków w południowo-zachodniej Polsce. Przebywający na tych terenach duszpasterze grekokatolicy wraz ze swymi wiernymi organizowali, na ile im pozwalała władza państwowa lub kościelna, punkty parafialne, aby wreszcie móc jawnie zaśpiewać upragnione *Господи помилуй*²⁴¹. Mimo że nie było własnej cerkwi, to gorliwość wiernych grekokatolików, którzy 10 lat czekali na ten moment, była wielka i natchniona optymizmem co do rozwoju życia parafialnego. Wiernych łączyła właśnie ta świeża bryza odnowy. Nowo otwarte punkty duszpasterskie stały się miejscem spotkań Ukraińców – unitów, miejscem, gdzie nareszcie mogli zmanifestować swój obrządek i narodowość.

Na opisywanym terenie południowej i zachodniej Polski grekokatolicy po 1956 r. stopniowo otwierali nowe parafie. Pierwsze z nich powstały w: Wrocławiu (1956), Gorzowie Wielkopolskim (1956), Zielonej Górze (1957), Katowicach (1957), Wołowie (1967), Międzyrzeczu (1947), Legnicy (1957) oraz Szprotawie (1960)²⁴².

W Katowicach duszpasterstwo greckokatolickie istniało jeszcze przed II wojną światową w różnych katolickich kościołach na terenie

²³⁹ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s. 39–40.

²⁴⁰ *Шематизм греко-католицького духовенства в Польщі*, [w:] *Календар Благовіста*, Гурово Ілавецьке 2004, s. 151.

²⁴¹ „Panie, zmiłuj się nad nami”.

²⁴² A.P. Ankiety przeprowadzone wśród dzisiejszych proboszczów grekokatolickich parafii południowo-zachodniej Polski oraz z archiwum kurii diecezji wrocławsko-gdańskiej we Wrocławiu, zob. Aneks 8, s. 314.

miasta²⁴³. Dokładnie nie wiadomo, kiedy odprawiono tam pierwszą greckokatolicką mszę, ale pewne jest, że w 1940 r. ks. Jarosław Kniażnicki odprawiał regularne nabożeństwa w kaplicy przy ulicy Plebiscytowej (z tego okresu zachowało się jedyne zdjęcie z uroczystości św. Mikołaja)²⁴⁴. Latem 1941 r. przeniesiono nabożeństwa do kościoła na Wełnowcu (dzielnica Katowic), gdzie były odprawiane do końca 1944 r. W tym samym roku rozpoczęto katechizowanie greckokatolickich dzieci i młodzieży. W nabożeństwach i katechezach uczestniczyli nie tylko mieszkańcy Katowic, ale też okolicznych miejscowości, m.in. Bielska Białej. Na początku 1945 r. nastąpiła przerwa w odprawianiu nabożeństw w obrządku wschodnim. Trwała ona aż do roku 1957²⁴⁵. Wtedy to wierni Cerkwi Greckokatolickiej będący mieszkańcami Śląska po usilnych staraniach i przy wybitnym udziale ks. dra mitrata Mikołaja Deńki z Krakowa uzyskali zgodę ks. bpa Herberta Bednarza (rzymskokatolickiego ordynariusza Katowic) na wznowienie nabożeństw w obrządku wschodnim. Do sprawowania kultu wyznaczono miejsce w rzymskokatolickim kościele przy ul. Granicznej. Na polecenie łacińskiej kurii we wszystkich kościołach diecezji odczytano ogłoszenie o otwarciu placówki greckokatolickiej oraz o miejscu i czasie odbywania się wschodnich nabożeństw. Dzięki temu wielu rozproszonych grekokatolików mogło przyjechać do Katowic i uczestniczyć w pierwszej wschodniej liturgii od wielu lat. Największe zasługi w uzyskaniu zezwolenia i załatwieniu wszystkich formalności związanych z tym wielkim dziełem mieli: Anastazja

²⁴³ Prawdopodobnie ludność ukraińska w latach 40. XX w. migrowała na Zachód w celu poszukiwania pracy.

²⁴⁴ Na podstawie wspomnień p. Ireny Kowalik, parafianki greckokatolickiej parafii w Katowicach.

²⁴⁵ Archiwum parafialne greckokatolickiej parafii w Katowicach pw. Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny.

i Stefan Łemiszko, Włodzimierz Pohorecki oraz Aleksander Lachowicz²⁴⁶.

Wreszcie w niedzielę 20 listopada 1957 r. o godz. 17.00 ks. Deńko odprawił pierwszą po 11 latach Mszę Świętą. Wierni, pełni radości i wzruszenia, ze łzami w oczach znów modlili się w ojczystym języku. Brak ksiąg liturgicznych nie stanowił przeszkody. Na początek wszystko pożyczono (Ewangelię pożyczył p. Stefan Furtak z Łosia). Stopniowo księgi potrzebne do nabożeństw przywoził w darze ks. Deńko z Krakowa. Pociągami z Krakowa przywiózł też osobiście ikony namalowane przez prof. Jerzego Nowosielskiego²⁴⁷.

W miarę możliwości parafianie zakupywali potrzebne rzeczy do wystroju i funkcjonowania świątyni w rycie wschodnim (pulpit, tetrapod), uszyli i wyhaftowali obrusy i szaty liturgiczne, systematycznie uzupełniali skradzione elementy. W swej bogatej historii parafia w Katowicach korzystała z gościnności świątyń rzymskokatolickich, a do dnia dzisiejszego Msze Święte odprawiane są w kaplicy św. Józefa przy kościele garnizonowym. Przez długie lata liturgia była sprawowana w co drugą niedzielę, a od 20 lat już w każdą.

Od 1957 r. opiekę nad parafią sprawowali następujący kapłani: ks. M. Deńko, o. Julian Gbur²⁴⁸, ks. S. Mucha, ks. M. Borys, ks. B. Pipka, ks. A. Czornyj, ks. M. Mychajłyszyn, ks. N. Dziobak, ks. K. Staniński, ks. M. Feciuch, a obecnie o. Szymon Jankowski OSA²⁴⁹.

Parafia w Katowicach stanowi przykład organizacji życia kościelnego wiernych grekokatolików po przesiedleniu ich na Ziemię Odzyskane. Wiele parafii na tamtym terenie przechodziło podobne etapy

²⁴⁶ Na podstawie wspomnień p. Ireny Kowalik, parafianki greckokatolickiej parafii w Katowicach

²⁴⁷ Ikony te są do dzisiejszego dnia i zastępują ikonostas.

²⁴⁸ Julian Gbur, werbista, jest obecnie biskupem greckokatolickim na Ukrainie.

²⁴⁹ Szymon Jankowski należy do zakonu oo. augustianów, jest biritualistą. Archiwum parafialne greckokatolickiej parafii w Katowicach pw. Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny.

organizacji i formowania swej struktury. Od wiernych wymagało to wiele trudu, poświęcenia i funduszy, by mimo licznych przeszkód osiągnąć wreszcie zamierzony cel – własne miejsce do modlitwy w ojczystym języku.

Losy parafii obrządku wschodniego w Szprotawie kształtowały się podobnie. W związku z akcją „Wisła” do Szprotawy w 1947 r. przywieziono sześć transportów – 1560 Ukraińców z terenów Łemkowszczyzny²⁵⁰. Wśród nich znajdował się ks. Włodzimierz Hajdukiewicz z rodziną²⁵¹. Po wielu staraniach rozpoczął on pracę w 1948 r. jako biritualista w łacińskiej parafii, jednocześnie do 1960 r. odprawiając „ciche nabożeństwa” dla grekokatolików. W tym samym roku bowiem zezwolono na prowadzenie duszpasterstwa w rycie wschodnim w Szprotawie. Po śmierci ks. Hajdukiewicza w 1974 r. do Szprotawy dojeżdżali: ks. Jan Martyniak²⁵², ks. J. Wodonos, ks. M. Huk, ks. A. Rożak, ks. J. Hojniak. Do roku 1986 liturgia była sprawowana dwa razy w miesiącu. Od tego roku do pomocy został przydzielony ks. B. Miszczyszyn, a ks. J. Hojniak został proboszczem. Funkcję tę pełnił do roku 2004. Od 15 lutego tego roku administratorem parafii w Szprotawie został ks. Andrij Bunżyło z Ukrainy. W 1992 r. rozpoczęto prace adaptacyjne związane z przystosowaniem do potrzeb parafii budynku po jednostce radzieckiej, 6 stycznia następnego roku odprawiono tam pierwszą liturgię, a 21 sierpnia 1993 r. konsekracji dokonał bp Jan Martyniak²⁵³. W 2006 r. budynek w pełni przystosowano do potrzeb wiernych, a jego część pełni rolę plebani.

²⁵⁰ Archiwum parafialne grekokatolickiej parafii w Szprotawie pw. Przemienienia Pańskiego.

²⁵¹ Wspomnienia córki ks. Hajdukiewicza, s. Olgi Hajdukiewicz OSBM (rękopis przygotowywany do druku).

²⁵² Obecny metropolita przemysko-warszawskiej archidiecezji Cerkwi Grekokatolickiej w Polsce.

²⁵³ Archiwum parafialne grekokatolickiej parafii w Szprotawie pw. Przemienienia Pańskiego.

W miarę upływu czasu i dostosowywania pracy w parafii do potrzeb wiernych organizowano rady parafialne, służące pomocą proboszczowi, oraz punkty katechetyczne, działające przeważnie na zasadzie punktów międzyszkolnych. Katechizacja odbywała się na ogół w niedzielę przed lub po liturgii. Zjeżdżający się wierni, często z odległych miejscowości, mogli wtedy uczestniczyć w katechizacji. Na lekcjach religii dla dzieci byli obecni również dorośli, którzy sami korzystając z okazji, pogłębiali wiedzę religijną, nie mając wcześniej możliwości jej rozwoju²⁵⁴.

Opiekę duchowną nad wiernymi obrządku wschodniego w Polsce Stolica Apostolska powierzyła prymasowi Stefanowi Wyszyńskiemu²⁵⁵. 8 września 1967 r. wyznaczył on funkcję generalnego wikariusza dla wiernych Cerkwi Grekokatolickiej. Został nim ks. Bazyli Hrynyk, który stał się głównym organizatorem życia religijnego Cerkwi Grekokatolickiej w powojennej Polsce. W 1971 r. prymas pozwolił grekokatolickiemu duchowieństwu zorganizować pierwsze rekolekcje²⁵⁶. Ks. Hrynyk pełnił swą funkcję do śmierci w 1977 r. Jego następcą został ks. mitrat²⁵⁷ S. Dziubyna, który był generalnym wikariuszem do śmierci prymasa Wyszyńskiego. 22 grudnia 1981 r. nowo wybrany prymas Polski, abp Józef Glemp, powołał dwóch ge-

²⁵⁴ Dane na podstawie ankiet przeprowadzonych wśród proboszczów grekokatolickich parafii południowej i zachodniej Polski oraz z archiwum kurii diecezji wrocławsko-gdańskiej we Wrocławiu. Zob. Aneks 8, s. 314.

²⁵⁵ Dekret z 6 listopada 1962 r., por., I. Гарасим, *Нарис вибраних аспектів...*, dz. cyt. s. 26.

²⁵⁶ Rekolekcje te odbyły się w klasztorze Ojców Jezuitów w Starej Wsi; udział w nich wzięło 24 kapłanów grekokatolickich.

²⁵⁷ Duchowny mający prawo do noszenia podczas nabożeństw mitry. Mitra – nakrycie głowy ozdobione kamieniami szlachetnymi i zwykle pięcioma małymi emaliowymi albo porcelanowymi wizerunkami Boga Ojca, Chrystusa, Matki Bożej, św. Jana Chrzciela, a niekiedy czterech ewangelistów. Mitra, którą noszą biskupi, jest zwieńczona krzyżem. Prawo do noszenia tego nakrycia głowy nadawane jest też zasłużonym duchownym, ale ich mitra nie jest zwieńczona krzyżem. Mitra symbolizuje cierniową koronę Chrystusa.

neralnych wikariuszy. Dla Polski północno-zachodniej o. Jozafata Romantyka OSBM, a dla południowo-wschodniej ks. kanonika Jana Martyniaka. Północny wikariat dzielił się na dwa dekanaty: koszaliński i olsztyński (razem liczyły 43 parafie przy kościołach rzymskokatolickich, w tym 18 samodzielnych placówek, pracę duszpasterską wykonywało 22 księży). Drugi wikariat również składał się z dwóch dekanatów: wrocławskiego i przemyskiego (w ich skład wchodziło 39 punktów duszpasterskich zlokalizowanych przy łacińskich parafiach, w tym 11 samodzielnych placówek, pracowało 24 kapłanów greckokatolickich)²⁵⁸.

Mimo wielu trudności i przeciwności ze strony władz państwowych współpraca pomiędzy duchownymi Cerkwi Greckokatolickiej i Kościoła Rzymskokatolickiego rozwijała się coraz lepiej. Wiele przykładów z lat 60. i 70. wskazuje na zgodne relacje przy korzystaniu ze wspólnej łacińskiej świątyni. Tworzące się na ziemiach południowo-zachodniej Polski parafie obrządku wschodniego mogły spotkać się tam z gościnnością i często pomocną dłońią. Komunistyczne władze Polski ograniczały jednak organizację placówek wschodniego duszpasterstwa, odmawiając w wielu przypadkach zgody na rozpoczęcie działalności²⁵⁹. Przebieg organizacji życia duszpastersko-parafialnego oddają najlepiej liczby powstających placówek greckokatolickich: w 1957 r. powstało ich 17, w 1958 r. – 15, w 1959 r. – 3, w 1961 r. – 1, w 1962 r. – 2, w 1963 r. – 1, a w 1964 r. – 4²⁶⁰.

Nowa fala w tworzeniu duszpasterstwa greckokatolickiego przyszła w drugiej połowie lat 70. i w latach 80. Istniało ku temu wiele przyczyn. Nowe pokolenie Ukraińców urodzonych już na Ziemiach Odzyskanych wyrastało w poczuciu tożsamości narodowej i ducho-

²⁵⁸ Por. I. Мартиняк, *Грекокатолицька Церква в Польщі під час понтифікату Івана Павла II*, dz. cyt., s. 51.

²⁵⁹ Por. I. Гарасим, *Нарис вибраних аспектів...*, dz. cyt. s. 26.

²⁶⁰ Por. tamże, s. 26.

wej. Nie było już takich represji, jakie musieli przeżywać ich rodzice. Warunkiem sprzyjającym rozwojowi nowych placówek był również wzrost powołań kapłańskich i pierwsze jawne święcenia młodych greckokatolickich duszpasterzy. Wierni organizowali się nie tylko w Ukraińskim Towarzystwie Społeczno-Kulturalnym, ale również organizowali obozy religijne, rekolekcje młodzieżowe czy spotkania biblijne²⁶¹.

W owym czasie na terenie południowo-zachodniej Polski powstały m.in. takie parafie jak: parafia pw. Trójcy Przenajświętszej w Gliwicach (1975), św. Piotra i Pawła w Lubinie (1979), św. Kosmy i Damiana w Przemkowie (1984), Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Oławie (1985). Parafia w Oławie powstała dzięki usilnym staraniom i osobistemu zaangażowaniu obecnego bpa Piotra Kryka. Msze Święte odprawiano, korzystając z gościnności rzymskokatolickiej świątyni. W połowie lat 90. próbowano rozpocząć budowę własnej świątyni, jednak z powodu braku funduszy to dzieło nie zostało zrealizowane. Wierni do dnia dzisiejszego zmuszeni są więc do korzystania z kościoła łacińskiego²⁶².

Do 1996 r. powstały prawie wszystkie parafie greckokatolickie na terenie południowo-zachodniej Polski. Po ustanowieniu diecezji wrocławsko-gdańskiej weszły one w skład dwóch dekanatów tejże diecezji. W dekanacie wrocławskim znajdowały się parafie: Wrocław, Wałbrzych, Wołów, Gliwice, Zamienice, Jelenia Góra, Katowice, Kłodzko, Legnica, Lubin, Modła, Nysa, Oława, Oleśnica, Opole, Środa Śląska, Chobienia; dekanat zielonogórski składał się z parafii w: Głogowie, Gorzowie Wielkopolskim, Zielonej Górze, Komornikach, Międzyrzeczu, Nowogrodzie Bobrzańskim, Osiecku, Połzradle, Poznaniu, Przemkowie, Skwierzynie, Strzelcach Krajeńskich oraz w Szpro-

²⁶¹ Autor sam brał udział w organizacji wielu takich spotkań.

²⁶² Archiwum parafii pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Oławie.

tawie²⁶³. Ewenement stanowią dwie parafie założone w 2003 r.: pw. Ofiarowania Pańskiego w Łodzi oraz jej filialna placówka w Łomiankach²⁶⁴.

Wielkie znaczenie dla funkcjonowania Kościoła Greckokatolickiego w Polsce miało wychowanie i kształcenie nowych duszpasterzy. Zmiana polityki władz po 1956 r. umożliwiła wyświęcanie własnych duchownych. Prymas Wyszyński jako miejsce przygotowywania kapłanów unickich wyznaczył Wyższe Seminarium Duchowne w Gnieźnie²⁶⁵. Niestety po tragicznych przejściach dziejowych społeczności ukraińskiej brak było powołań kapłańskich i zakonnych. Pierwszym greckokatolickim kapłanem wyświęconym w 1956 r. był późniejszy biskup wrocławsko-gdański ks. Teodor Majkowicz²⁶⁶. W latach następnych wyświęconych zostało 17 duszpasterzy unickich w różnych seminariach Polski²⁶⁷. Od 1964 r. kandydaci do stanu duchownego studiowali w seminarium w Lublinie. Tam w latach 70. zaczęli się formować jako osobna grupa tworzącego się greckokatolickiego seminarium duchownego. Swą wiedzę uzupełniali w zakresie obrządku, śpiewu liturgicznego, języka staroцерковнослов'янського, historii Kościoła oraz liturgii.

Mimo tych pozytywnych wydarzeń należy zwrócić szczególną uwagę na represje, którym było poddawane wschodnie duchowieństwo w Polsce. Polegały one zazwyczaj na częstych wezwaniach do Urzędu ds. Wyznań, na posterunki Milicji Obywatelskiej lub do Urzędu Bezpieczeństwa. W trakcie takich rozmów próbowano skło-

²⁶³ Шематизм греко-католицького духовенства в Польщі, [w]: Календар Благовіста, Гурово Ілавецьке 2004, s. 150–153.

²⁶⁴ Parafia w Łomiankach została zamknięta w 2006 r. Wierni dojeżdżają do parafii w Warszawie.

²⁶⁵ Por. M. Ziółkowski, *Gdzie jest Kościół...*, dz. cyt., s. 262–273.

²⁶⁶ Por. T. Majkowicz, *Kościół...*, dz. cyt., s. 254.

²⁶⁷ Por. tamże, s. 254.

nić kapłanów do zaprzestania działalności lub do stałej współpracy²⁶⁸. Często uciekano się do gróźb. Przykładem jest tu osoba ks. Piotra Maziarza, proboszcza z Zielonej Góry, który po nieustających groźbach i zastraszaniach zdecydował się zrezygnować ze swych funkcji. Ksiądz Wodonos, proboszcz z Przemkowa, był również zastraszany i grożono mu nawet śmiercią za to, że pochował byłego członka UPA²⁶⁹.

Księża, którzy otrzymywali święcenia po 1956 r., byli również represjonowani przez władze komunistyczne już w seminarium. Ksiądz Kryk, dzisiejszy biskup, wspomina, że wzywano go na MO celem zdobycia informacji o profesorach seminarium i studentach. Gdy nie dochodziło do współpracy, seminarzystę wysyłano od razu do jednostki wojskowej. Ksiądz Kryk musiał odbyć ją w Brzegu nad Odrą²⁷⁰.

W kolejnych latach podczas załatwiania wszelkiego rodzaju spraw administracyjnych księża odczuwali niechęć i wrogie nastawienie władz państwowych. Bywały nawet trudności z wydawaniem prawa jazdy²⁷¹. Ogólnie rzecz ujmując, można stwierdzić, że opisane działania były charakterystyczne dla poczynąń SB w stosunku do całego kleru w Polsce, jednak w przypadku duchownych greckokatolickich działał również czynnik narodowościowy.

Ze względu na brak zorganizowanych struktur Kościoła Greckokatolickiego bardzo trudno było rozwijać się zgromadzeniom zakonnym. Siostry, ukrywając swoją przynależność do greckokatolickiej wspólnoty, żyły i pracowały wśród rzymskich katolików. Była to dla nich jedyny sposób funkcjonowania w tym trudnym okresie dziejowym. Praca przy łacińskich świątyniach dawała im jednocześnie utrzymanie i możliwość uczestnictwa w życiu sakramentalnym.

²⁶⁸ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s. 41.

²⁶⁹ Por. tamże, s. 42.

²⁷⁰ Na podstawie rozmowy z bpem P. Krykiem.

²⁷¹ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s. 42.

Rozproszone po kraju siostry bazylianki szukały ze sobą kontaktu, aby stworzyć w Polsce nową wspólnotę. Ojcowie bazylianie oddali im do dyspozycji część pomieszczeń w swym klasztorze w Warszawie i pomogli zorganizować delegaturę²⁷². W 1958 r. kard. Bolesław Kominek na spotkaniu z siostrami pozwolił im korzystać z poniemieckiego klasztoru urszulanek w Lubomierzu. Jednak kuria wrocławska nie odstąpiła siostronom praw własności. Tego samego roku cztery siostry zamieszkały w Lubomierzu, tworząc wspólnotę o nazwie Siostry Krzyża Świętego, aby wschodnią nazwą nie sugerować miejscowej ludności swego pochodzenia. Jedynie w ciszy klasztoru, przy zasłoniętych oknach modliły się w umiłowanym języku starocerkiewno-słowiańskim. Kuria wrocławska erygowała²⁷³ prawnie nowicjat sióstr. Pierwszą przełożoną została matka Onezyna Olga Szuszkiewicz (1905–2000). Dom w Lubomierzu stał się kolebką nowego ducha, gdyż przebywały w nim siostry pochodzące z autonomicznych klasztorów na Ukrainie. Mimo braku kontaktu z tworzącymi się greckokatolickimi wspólnotami w Polsce w 1958 i 1959 r. miały już sześć nowicjuszek, które poniosły wiele trudów i wyrzeczeń, by spełnić swe powołanie. Niektóre z nich poszukiwały ukraińskiego klasztoru przez kilka lat.

Żeby się utrzymać, prowadziły gospodarstwo rolne (pole, sad, inwentarz). Pracowały również przy łacińskim kościele w Lubomierzu i okolicach jako zakrystianki i katechetki. Wystrój ich kaplicy i klasztoru był wyłącznie w łacińskim stylu, bez akcentów wschodnich. Publicznie siostry nie zdradzały swego obrządku, choć odmawiały przejęcia do nowicjatu wszystkim polskim dziewczętom. Między sobą rozmawiały w języku ukraińskim i tak też modliły się prywatnie. Publicznie jednak starały się uchodzić za rzymskie katoliczki

²⁷² Archiwum sióstr (AS) OSBM, Dekret nr 6643/58.

²⁷³ amże – wspomnienia sióstr.

(codziennie uczestnictwo we Mszy Świętej, wizytacje polskich biskupów). Bały się represji władz i złych stosunków z miejscową, na ogół sprzyjającą im ludnością. W latach 1958–1970 władze komunistyczne nałożyły na nie wysokie podatki i zabrały budynek gospodarczy²⁷⁴.

Sporadycznie, aby wesprzeć siostry swą obecnością, przyjeżdżali tu ojcowie bazylianie, głosząc rekolekcje, udzielając obłuczyn²⁷⁵ oraz profesji. W latach 70. przyjeżdżali też, aby je spowiadać, świeccy duchowni greckokatoliccy. Wcześniej opiekę duchową sprawowali jedynie rzymskokatoliccy kapłani. Po 1980 r. do zgromadzenia wstępowały kandydatki, które w domach rodzinnych były wychowywane w duchu ukraińskiego patriotyzmu oraz w przywiązaniu do wschodniej tradycji. Dzięki nim zakonnice zaczęły częściej wyjeżdżać na liturgię we wschodnim obrządku do Legnicy i Wrocławia. Rozpoczęły też przy tworzących się parafiach nauczanie religii greckokatolickiej.

W 1989 r. zamknięto dom w Lubomierzu, ponieważ kiedy powróciły w swym charyzmacie do pracy wyłącznie z grekokatolikami²⁷⁶, nie było już dla nich tutaj perspektyw rozwoju. Siostry zakupiły dom w Gorlicach na Nowosądecczyźnie, gdzie rozpoczęły apostołat wśród ludności łemkowskiej²⁷⁷.

Na początku lat 60. siostry bazylianki na prośbę proboszcza z Janowic Wielkich, ks. Stefana Kaczmarczyka, rozpoczęły działalność katechetyczną w miejscowej rzymskokatolickiej parafii. Od 20 listopada 1960 r. dwie siostry zostały zatrudnione również jako opiekunki pensjonariuszy Zakładu Specjalnego dla Mężczyzn w Janowicach Wielkich. W 1961 r. dołączyły do nich dwie kolejne bazylianki. Praca

²⁷⁴ AS. OSBM, Kronika Sióstr Św. Bazylego Wielkiego z Lubomierza (1958–1989).

²⁷⁵ Obłuczyny – przejęcie habitu zakonnego przez kandydatkę do zgromadzenia.

²⁷⁶ Tamże.

²⁷⁷ W kaplicy klasztornej od 1985 r. odprawiane są Msze Święte w obrządku bizantyjsko-ukraińskim.

ta zapewniła im utrzymanie i świadczenia, jednocześnie zmuszając do ukrywania swojej tożsamości religijnej i narodowej²⁷⁸.

W 1963 r. bazylianki z Polski nie mogły wziąć udziału w odbywającej się kapitule generalnej w Rzymie, gdyż polskie władze komunistyczne nie zezwoliły na ich wyjazd.

Podobnie jak w Lubomierzu, w Janowicach wizytacje sióstr były przeprowadzane przez rzymskokatolickich wizytatorów, a grekokatoliccy księża przyjeżdżali tu sporadycznie. Modlitwy sióstr odbywały się prywatnie i w tajemnicy, gdyż korzystały one z brewiarzy w języku staroцеркiewнословянским. Po 1971 r., w ramach odnowy posoborowej, bazylianki zmieniły formę kornetu i habitu²⁷⁹. Od 1973 r. miały możliwość uczestniczenia we wschodniej Mszy Świętej w Legnicy, gdzie udawały się z okazji większych uroczystości cerkiewnych. Do Janowic Wielkich przyjeżdżały również bazylianki z Czechosłowacji, które jedynie tutaj miały możliwość nałożenia habitów²⁸⁰.

5 lipca 1979 r. ks. Jan Martyniak (obecnie metropolita przemysko-warszawski) zwrócił się do sióstr z prośbą o pomoc w katechizacji grekokatolickich dzieci w parafiach w Szprotawie i Przemkowie. Siostry podjęły długo wyczekiwane przez nie wezwanie. Od 1981 r. zaczęły obchodzić święto patronalne według kalendarza juliańskiego – 14 stycznia, w uroczystość św. Bazylego Wielkiego. 5 maja 1985 r. odbyła się ogólnopolska pielgrzymka grekokatolickiej młodzieży do Częstochowy, podczas której bazylianki zaakcentowały swą obecność artystycznym programem powołaniowym. Była to pierwsza na taką skalę, po wielu latach życia w ukryciu, możliwość utożsamienia się zgromadzenia z obrządkiem wschodnim. Podobnych przeżyć dostarczył rok 1988 i uroczystości związane z 1000-lecie chrztu Rusi Kijow-

²⁷⁸ AS.OSBM, *Kronika Sióstr Św. Bazylego Wielkiego z Janowic Wielkich (1960–1991)*.

²⁷⁹ Tamże.

²⁸⁰ Wspomnienia sióstr bazylianek.

skiej. Kolejne lata wiązały się z podejmowaniem pracy katechetycznej przy grekokatolickich parafiach na terenie całej Polski. W roku 1991 r., czyli roku wyboru w Polsce pierwszego biskupa dla grekokatolików, dom w Janowicach został zamknięty. Nie był bowiem już potrzeby do pracy sióstr wśród rzymskich katolików, a zaistniały wielkie potrzeby apostołatu w rodzimym obrządku. Siostry przeniosły swe ośrodki na tereny zamieszkałe przez ludność ukraińską.

Po podziale terytorium Polski na dwie diecezje Cerkwi Grekokatolickiej w 1996 r. wszystkie klasztory sióstr bazylianek znalazły się w granicach archidiecezji przemysko-warszawskiej.

Po 1956 r. siostry Zgromadzenia św. Józefa na ziemiach południowo-zachodniej Polski nadal pracowały we Wrocławiu, nie przyznając się jednak do swego ukraińskiego pochodzenia. Siostrom było bardzo trudno żyć wśród rzymskich katolików, nie praktykując wschodniej pobożności. Czasami były świadkami przykrych rozmów na temat Ukraińców i grekokatolików, jednak nie mogły otwarcie stanąć w obronie prawdy. Groziły bowiem za to represje i utrata pracy będącej jedynym środkiem utrzymania.

Po wyjeździe z Krakowa ks. Deńki siostry były zmuszone opuścić budynek parafialny, w którym mieszkaly, i szukać przytułku. Znalazły gościnę u rzymskokatolickich krakowskich klarysek, gdzie mieszkaly do czasu zakupu przez zgromadzenie w 1973 r. nowego domu²⁸¹.

Oprócz Wrocławia i Krakowa siostry józefitki pracowały jeszcze jako rzymskie katoliczki w Gryfowie, Sobocie, Międzyzlesiu i Miocinie. Prowadziły tam katechizację oraz pracowały jako krawcowe²⁸².

²⁸¹ Por. tamże, s. 6.

²⁸² Por. tamże, s. 9.

Po 1957 r. do Krakowa powrócił z więzienia w Jaworznie ks. M. Deńko²⁸³, który wznowił greckokatolickie nabożeństwa i siostry miały już możliwość uczestniczenia we wschodniej liturgii²⁸⁴.

We Wrocławiu były obecne od czasu powstania greckokatolickiej parafii w 1956 r. Od 1996 r. pomagają w pracy w kurii nowo utworzonej diecezji wrocławsko-gdańskiej²⁸⁵.

2. Historia powstania diecezji wrocławsko-gdańskiej

Totalitarny reżim komunistyczny w Polsce po II wojnie światowej przeniknął wszystkie dziedziny życia społecznego. Komuniści za jeden z głównych postulatów ideologicznych obrali sobie walkę z Kościołem katolickim i religią w ogóle. Czerpiąc wzorce z imperium moskiewskiego, za szczególnie niepożądaną uznali działalność Cerkwi Greckokatolickiej, której losy po przeprowadzeniu we Lwowie w 1946 r. tzw. Soboru Lwowskiego były przesądzone²⁸⁶. Po aresztowaniu biskupów greckokatolickich – J. Kocyłowskiego i H. Łakoty²⁸⁷ – sytuacja prawna Kościoła Greckokatolickiego w Polsce się zmieniła. Władze państwowe od tego czasu zdecydowanie odmawiały uznania za przedmiot prawny istniejących instytucji kościelnych i parafii. Majątek Kościoła Greckokatolickiego, w tym wiele świątyń, został w całości przejęty przez Skarb Państwa²⁸⁸. Część z nich przejął później

²⁸³ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt. s. 32.

²⁸⁴ Por. ASZJ, *Wspomnienia Siostry Tadeusza...*, dz. cyt., s. 9.

²⁸⁵ Por. tamże, s. 10.

²⁸⁶ Por. M. Ziółkowski, *Gdzie jest Kościół, tam jest nasza dusza...*, dz. cyt., s. 179–180.

²⁸⁷ Biskup J. Kocyłowski zmarł w obozie w Czapajewce w 1947 r., a bp H. Łakota zakończył życie w 1950 r. w obozie na Workucie. Obaj wykazali heroiczną postawę, stając się męczennikami za wiarę katolicką, a zarazem wzorem dla tysięcy grekokatolików prześladowanych w Polsce i na świecie, znacznie umacniając ich tożsamość obrządkową. Jan Paweł II ogłosił obu biskupów błogosławionymi w 2001 r. we Lwowie.

²⁸⁸ Stało się to na mocy ustawy rządowej z dnia 6 maja 1945 r. *O majątkach opuszczonych i porzuconych*, Dz.U. z 1945 r., nr 17, poz. 97.

Kościół Rzymskokatolicki, a część państwo przekazało Kościołowi prawosławnemu²⁸⁹. Najcięższy okres przeżyli grekokatolicy w okresie stalinowskim, kiedy to narażeni na ciągłe represje mogli jedynie potajemnie praktykować we własnym rycie. Przesiedleńcza akcja „Wiśła” w 1947 r.²⁹⁰ spowodowała jeszcze większe problemy w organizacji życia religijnego grekokatolików. Musieli oni bowiem odbudowywać na nowo nie tylko cerkiewne struktury, ale również codzienne życie społeczne i religijne²⁹¹.

Stolica Apostolska w trosce o zapewnienie grekokatolikom opieki duszpasterskiej zachęcała i upoważniała Kościół Rzymskokatolicki w Polsce do niesienia pomocy zagrożonym grekokatolikom. Kardynał A. Hlond 10 grudnia 1946 r. został mianowany specjalnym delegatem Stolicy Apostolskiej ds. obrządku wschodniego²⁹². W 1948 r., po śmierci Hlonda, delegację tę otrzymał nowy prymas Polski S. Wyszyński, który od 1964 r. miał pełne prawa ordynariusza obrządków wschodnich w Polsce. Takie same uprawnienie posiadał od 1981 r. jego następca, kardynał J. Glemp²⁹³. Prymasi polscy sprawowali opiekę nad grekokatolikami przez swych wikariuszy generalnych, mianowanych zawsze spośród duchowieństwa tegoż obrządku. Byli nimi kolejno:

- ks. Wasyl Hrynyk,
- ks. Andrij Złupko,
- ks. mitrat Stefan Dziubyna,
- ks. Jozafat Romantyk OSBM,
- ks. mitrat Jan Martyniak²⁹⁴.

²⁸⁹ Por. J. Musiał, *Stan prawny...*, dz. cyt., s. 257–262.

²⁹⁰ Por. E. Misiło, *Akcja...*, dz. cyt., s. 32.

²⁹¹ Por. tamże, s. 35.

²⁹² Por. *Polska–Ukraina...*, dz. cyt., s. 225.

²⁹³ Por. D. Błażejowski, dz. cyt., s. 931–932.

²⁹⁴ Por. tamże, s. 933.

Po przełomie październikowym w 1956 r. doszło do ożywienia życia religijnego grekokatolików w Polsce. Nie udało się jednak reaktywować władz kościelnych z powodu silnego oporu władz partyjno-państwowych. Zdołano jedynie wymóc zgodę na legalne działanie placówek grekokatolickich, które mogły działać przy parafiach rzymskokatolickich²⁹⁵.

W 1989 r. Kościół grekokatolicki w Polsce doczekał się własnego biskupa. Został nim konsekrowany 16 października ksiądz mitrat J. Martyniak²⁹⁶. Niecałe dwa lata później papież Jan Paweł II mianował bpa Martyniaka ordynariuszem grekokatolickiej diecezji przemyskiej, która objęła całą Polskę²⁹⁷. W skład diecezji przemyskiej weszły cztery dekanaty: przemyski z 22 parafiami, wrocławski z 23, koszaliński z 20 i olsztyński z 25²⁹⁸. Ingres biskupa Martyniaka, ze względu na brak własnej katedry, odbył się w Częstochowie²⁹⁹.

Następnym krokiem Stolicy Apostolskiej w kierunku usprawnienia funkcjonowania struktur odradzającej się Cerkwi Greckokatolickiej było wyłączenie diecezji przemyskiej obrządku wschodniego z metropolii warszawskiej Kościoła Rzymskokatolickiego i podporządkowaniu jej bezpośrednio Rzymowi.³⁰⁰ Nuncjusz apostolski ks. Józef Kowalczyk w liście do bpa Martyniaka napisał:

Podjęta decyzja jest wyrazem troski Ojca Świętego Jana Pawła II o jeden, święty, powszechny i apostolski Kościół – w Polsce i na ca-

²⁹⁵ Por. I. Гарасим, *Напис вибраних аспектів...*, dz. cyt. s. 25.

²⁹⁶ „Bulla Jana Pawła II, mocą której ks. Jan Martyniak, proboszcz parafii greckokatolickiej w Legnicy, wikariusz generalny dla wiernych obrządku bizantyjsko-ukraińskiego, został mianowany biskupem pomocniczym Prymasa Polski i biskupem tytularnym Vardemisseńskim”, Watykan, 20 lipca 1989 r.

²⁹⁷ „Pismo nuncjusza apostolskiego abpa Józefa Kowalczyka do bpa Jana Martyniaka o mianowaniu go ordynariuszem przemyskim obrządku bizantyjsko-ukraińskiego”, Warszawa, 16 stycznia 1991 r.

²⁹⁸ *Шематизм греко-католицького єпископату в Польщі за 1991 рік*, [w:] *Календар Благовіста*, Гурово Ілавецьке 1991, s. 187–194.

²⁹⁹ Por. I. Мартиняк, *Грекокатолицька Церква в Польщі...*, dz. cyt., s. 54.

³⁰⁰ Bulla Jana Pawła II, *Totus tubus Poloniae Populus*, Watykan 25 marca 1992 r.

łym świecie – we wszystkich obrządkach, którego on jest głową. Jest też wyrazem życzliwości i duszpasterskiej troski, w przeszłości i teraz, prymasów i Episkopatu Polski o całą wspólnotę katolickich obrządków wschodnich w tym kraju³⁰¹.

Nuncjusz apostolski abp Kowalczyk przesłał również komunikat wszystkim członkom polskiego episkopatu, zawiadamiając, że biskup grekokatolickiej diecezji przemyskiej na równych prawach należy do Konferencji Episkopatu Polski³⁰².

W 1995 r., w czwartym roku od utworzenia diecezji przemyskiej Kościoła Greckokatolickiego coraz wyraźniej widać było potrzebę zreorganizowania diecezji ze względu na ulepszenie struktur Kościoła. Diecezja przemyska obrządku bizantyjsko-ukraińskiego obejmowała bowiem cały teren państwa polskiego³⁰³.

W posiadaniu diecezji było 27 cerkwi własnych, 20 świątyń otrzymanych od Kościoła Rzymskokatolickiego (w tym większość to były cerkwie grekokatolickie) Jedna świątynia została otrzymana od Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego RP. Wspólnie Cerkiew Greckokatolicka w Polsce użytkowała 62 świątynie wraz z Kościołem łacińskim (w 13 byłych cerkwiach), 1 cerkiew we wsi Bielanka wraz z Kościołem prawosławnym oraz 2 świątynie z Kościołem Ewangelicko-Augsburskim w RP³⁰⁴. Pozostałe cerkwie Kościoła Greckokatolickiego uległy zagładzie albo wskutek ich umyślnego zniszczenia, albo destrukcyjnego wpływu czasu. Wyposażenie prawie wszystkich cerkwi: ikony, przedmioty kultu religijnego oraz księgozbiory religijne

³⁰¹ „List nuncjusza apostolskiego abpa Józefa Kowalczyka do bpa Jana Martyniaka o wyłączeniu diecezji przemyskiej obrządku grekokatolickiego z metropolii warszawskiej i podporządkowaniu jej bezpośrednio Stolicy Apostolskiej”, Warszawa 19.06.1993 r.

³⁰² *Komunikat Nuncjatury Apostolskiej w Polsce*, Warszawa, 19.06.1993 r.

³⁰³ *Шематизм греко-католицького єпископату в Польщі за 1996 рік*, [w:] *Календар Благовіста*, Гурово Ілавецьке 1996.

³⁰⁴ Por. T. Majkowicz, *Sprawozdanie o stanie diecezji przemyskiej obrządku grekokatolickiego*, Przemyśl 1995.

wraz z księgami parafialnymi zostały przejęte przez państwo i obecnie znajdują się w różnych muzeach na terenie wschodniej Polski³⁰⁵.

Przez długie lata toczyły się rozmowy o przywrócenie chociaż części zrabowanego majątku Cerkwi Greckokatolickiej, dokumentów cerkiewnych i ksiąg wieczystych³⁰⁶. Grekokatolicy przez ponad 40 lat nie mieli żadnych dowodów potwierdzających prawa własności do przejętych nieruchomości. Przede wszystkim nie można było odzyskać domu biskupiego w Przemyśle. Biskup Jan Martyniak przez kilka lat musiał zamieszkiwać w przechodnim pokoju swego wikariusza w Przemyśle, nie mogąc uzyskać samodzielnego mieszkania³⁰⁷.

Licząca 110 tys. rzesza wiernych grekokatolików w 1995 r., przed utworzeniem nowej diecezji, zaspokajała swoje duchowe potrzeby w 108 parafiach, przynależących do 7 dekanatów: przemyskiego, krakowsko-krynckiego, zielonogórskiego, koszalińskiego, olsztyńskiego i elbląskiego. Posługi kapłańskie pełniło 50 księży diecezjalnych. Wyższe Seminarium Duchowne w Lublinie kształciło 70 alumnów, w tym 54 z Ukrainy³⁰⁸. W granicach diecezji działały: zakon oo. bazylianów, zakon ss. bazyliank, Zgromadzenie Sióstr Służebnic NMP, Zgromadzenie Sióstr św. Józefa³⁰⁹.

W trosce o usprawnienie działalności duszpasterskiej dnia 31 maja w 1996 r. Stolica Apostolska podjęła decyzję o utworzeniu w Polsce greckokatolickiej prowincji kościelnej – metropolii przemysko-warszawskiej³¹⁰. Obok archidiecezji przemysko-warszawskiej

³⁰⁵ Por. tamże, s. 3.

³⁰⁶ Por. tamże, s. 4.

³⁰⁷ Por. tamże, s. 4.

³⁰⁸ Por. *Шематизм греко-католицького духовництва в Польщі за 1996*, dz. cyt.

³⁰⁹ Por. T. Majkowicz, *Sprawozdanie o stanie diecezji przemyskiej obrządku greckokatolickiego*, Przemyśl 1995.

³¹⁰ „Bulla Jana Pawła II, mocą której eparchia przemyska obrządku bizantyjsko-ukraińskiego została podniesiona do stopnia i godności archieparchii metropolitalnej przemysko-warszawskiej”, Watykan, 1 czerwca 1996 r.

w skład metropolii weszła nowa jednostka administracyjna: diecezja wrocławsko-gdańska, na czele z nowo mianowanym bpem Teodorem Majkowiczem³¹¹.

Ojciec Święty Jan Paweł II w duchu pasterskiej troski o wiernych obrządku greckokatolickiego w Polsce podjął następujące decyzje:

- Ustanowił metropolię obrządku greckokatolickiego w Polsce i nadał jej nazwę „metropolia przemysko-warszawska”. W skład metropolii wchodziły dwie nowo utworzone jednostki administracyjne:
 - archidiecezja przemysko-warszawska, obejmująca terytorium w granicach Rzeczypospolitej Polskiej po prawej stronie Wisły; siedziba i katedra mieszczą się w Przemyśle;
 - diecezja wrocławsko-gdańska, obejmująca terytorium w granicach Rzeczypospolitej Polskiej po lewej stronie Wisły, a mianowicie dekanaty: wrocławski, koszaliński, zielonogórski oraz parafie: Gliwice i Katowice (z dekanatu krakowsko-krynckiego), a także parafia Gdańsk (z dekanatu elbląskiego) dotychczasowej eparchii przemyskiej tego obrządku; na siedzibę nowej eparchii został wyznaczony Wrocław, na katedrę kościół pod wezwaniem Podwyższenia św. Krzyża i św. Józefa. [...];
- Ojciec Święty mianował: arcybiskupem metropolitą przemysko-warszawskim obrządku greckokatolickiego (bizantyjsko-ukraińskiego) ks. bpa J. Martyniaka, dotychczasowego biskupa przemyskiego tegoż obrządku; biskupem wrocław-

³¹¹ „Bulla Jana Pawła II, mocą której ks. Teodor Majkowicz, wikariusz generalny dla wiernych obrządku bizantyjsko-ukraińskiego, został mianowany biskupem ordynariuszem nowo utworzonej eparchii wrocławsko-gdańskiej”, Watykan, 1 czerwca 1996 r.

sko-gdańskim obrządku greckokatolickiego (bizantyjsko-ukraińskiego) ks. mitrata Teodora Majkowicza, dotychczasowego wikariusza generalnego diecezji przemyskiej tegoż obrządku³¹².

Jan Paweł II podczas uroczystości w Rzymie z okazji 400-lecia unii brzeskiej przekazał metropolicie Martyniakowi paliusz, czym wzbudził zdziwienie wschodnich hierarchów³¹³.

Dnia 3 sierpnia 1996 r. w katedrze greckokatolickiej pw. Podwyższenia Krzyża Świętego i św. Jozafata we Wrocławiu, podczas Mszy Świętej o godz. 10.00, został odczytany dekret wykonawczy, dotyczący nowych struktur obrządku bizantyjsko-ukraińskiego w Polsce, ustanawiający metropolię przemysko-warszawską oraz diecezję wrocławsko-gdańską³¹⁴.

Dekret odczytał metropolita przemysko-warszawski abp Jan Martyniak w obecności Jego Eminencji Henryka kard. Gulbinowicza³¹⁵, nuncjusza apostolskiego w Polsce abpa Józefa Kowalczyka, arcybiskupów i biskupów obrządku łacińskiego oraz duchowieństwa i wiernych nowej diecezji wrocławsko-gdańskiej³¹⁶. Kanclerzem *ad hoc* został ustanowiony ks. mitrat Piotr Kryk.

³¹² „Dekret wykonawczy Nuncjatury Apostolskiej dotyczący reorganizacji struktur duszpastersko-administracyjnych Kościoła Greckokatolickiego w Polsce”, Warszawa 15.07.1996 r.

³¹³ Według kanonów Kościołów wschodnich paliusz może zostać wręczony przez papieża jedynie metropolicie Kościoła *sui iuris*, por. I. Мартиняк, *Грекокатолицька Церква в Польщі під час понтифікату Івана Павла II*, [w:] *Календар Благовіста*, Гурово Ілавецьке 2004, s. 55.

³¹⁴ Por. „Protokół wykonawczy dotyczący reorganizacji struktur duszpastersko-administracyjnych Kościoła greckokatolickiego w Polsce”, Wrocław 03.08.1996.

³¹⁵ Kardynał H. Gulbinowicz bardzo sprzyjał rozwojowi struktur diecezji wrocławsko-gdańskiej Cerkwi Greckokatolickiej. Na ten cel przekazał wraz z błogosławieństwem Jana Pawła II imponującą świątynię św. Wincentego, pomógł w zorganizowaniu miejsca na kurie biskupią oraz sfinansował część kosztów druku greckokatolickich modlitewników.

³¹⁶ Por. Tamże.

Tego samego dnia w obecności arcybiskupów i biskupów obu obrządków, zgodnie z postanowieniem kanonów Kościoła wschodniego, bp Teodor Majkowicz objął kanonicznie diecezję wrocławsko-gdańską. Przedstawiciele duchowieństwa greckokatolickiego z diecezji wrocławsko-gdańskiej w uroczystym homagium złożyli nowemu biskupowi przyrzeczenie szacunku i posłuszeństwa³¹⁷.

Biskup Majkowicz po półtora roku sprawowania jurysdykcji w diecezji zmarł 8 maja 1998 r. Stolica biskupia wakowała do czasu obrania nowego biskupa. Funkcję administratora eparchii w tym czasie pełnił ks. mitrat P. Kryk³¹⁸. Głównym zadaniem administratora było załatwienie wszelkich formalności związanych z przyjęciem nowej katedry oraz przygotowanie jej do celów liturgicznych.

Wielkim wydarzeniem, podczas którego zaakcentowana została obecność Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce, a w szczególności diecezji wrocławsko-gdańskiej, była wizyta Ojca Świętego Jana Pawła II w Polsce w czerwcu w 1999 r. Grekokatolicy brali wówczas czynny udział w nabożeństwach z papieżem w Elblągu, Elku, Zamościu, Starym Sączu, Krakowie oraz w Siedlcach, gdzie wyjątkowo zaangażowano duchowieństwo greckokatolickie w modlitwę liturgiczną³¹⁹.

Dnia 19 czerwca 1999 r. nowo wybrany biskup Włodzimierz Roman Juszcak OSBM³²⁰ objął prawnie diecezję wrocławsko-gdańską,

³¹⁷ Por. „Akt kanonicznego objęcia eparchii wrocławsko-gdańskiej przez Teodora Majkowicza”, Wrocław 03.08.1996 r.

³¹⁸ Por. *Шематизм греко-католицького душпастирства в Польщі за 1999 рік*, [w:] *Календар Благовіста*, Гурово Ілавецьке 1999.

³¹⁹ Por. M. Лесів, *Панський візит у Польщі*, [w:] *Календар Благовіста*, Гурово Ілавецьке 2000, s. 39; zob. również, W. Mokry, *Papieskie posłania Jana Pawła II do Ukraińców*, Kraków 2001.

³²⁰ Urodzony: 19.07.1957 r., Legnica (woj. dolnośląskie). Świecenia diakonatu: 08.05.1983 r., Warszawa – bp Kazimierz Romaniuk (łac.). Świecenia kapłańskie: 28.05.1983 r., Legnica – abp Henryk kard. Gulbinowicz (łac.). Chirotonia i ingres: 19.06.1999 r., Wrocław – abp Jan Martyniak, metropolita przemysko-warszawski, bp Bazyli Medwit, egzarcha kijowsko-wyszorodzki, bp Mychajło Hrynczyszyn, egzarcha Francji i Beneluksu. Studia, stopnie naukowe: Wyższe

którą zarządza do dnia dzisiejszego³²¹. W słowie skierowanym do duchowieństwa i wiernych z okazji swej nominacji biskup oświadczył: *Na moje hasło jako biskupa obrałem sobie słowa z liturgii św.: „W górę wzniesmy serca”. Wzniesmy więc nasze serca do Boga z wiarą, nadzieją i miłością. Nie traćmy nadziei i się nie poddawajmy. Nie czujmy się mniej wartościowymi. Przed nami są możliwości, których nie dane było doświadczyć pokoleniom naszych poprzedników. Nie zmarnujmy tej historycznej, danej przez Boga możliwości. Silni wiarą i nadzieją będziemy potrafili bez strachu iść w nowe tysiąclecie [...]”*³²².

Biskup Włodzimierz Juszczak przeprowadził reorganizację pracy w diecezji. Pierwsze zmiany polegały na mianowaniu duchownych na nowe stanowiska. Ksiądz mitrat P. Kryk został mianowany wikariuszem generalnym diecezji,³²³ dziekanem dekanatu bizantyjsko-ukraińskiego w duszpasterstwie wojskowym został ks. B. Miszczyszyn³²⁴. W związku z mianowaniem ks. Kryka na biskupa i jego wyjazdem do Niemiec na stanowisko wikariusza generalnego został powołany ks. B. Gałuszka³²⁵. Kolejne zmiany w diecezji nastąpiły w 2005 r. Zostali wtedy powołani nowi dziekani³²⁶. Współpraca biskupa z duchownymi

Metropolitalne Seminarium Duchowne (Warszawa), 1983 r. – mgr teologii; Akademia Teologii Katolickiej (Warszawa), wydz. prawa kanonicznego, 1989 r. – licencjat; Akademia Teologii Katolickiej (Warszawa), 1989–1991 – studia doktoranckie na wydz. prawa kanonicznego. Służba kościelna i urzędy: 1983–1989 wikariusz samodzielny w parafiach Bartoszyce i Asuny; 1985–1989 wikariusz samodzielny w parafii Ostre Bardo; 1989–1993 magister nowicjatu zakonu oo. bazylianów; prefekt kleryków bazylikańskich w Warszawie; 1993–1994 proboszcz parafii Węgorzewo, Wydminy i Chrzanowo; 1993–1994 dziekan olsztyński; 1994–1999 proboszcz parafii w Warszawie, prowincjał zakonu oo. Bazylianów w Polsce; 24.04.1999 r. – nominacja biskupia. Zob. Aneks 1, s. 272.

³²¹ Por. *Шематизм греко-католицького душпастирства в Польщі за 2000 рік*, [w:] *Календар Благовіста*, Гурово Ілавецьке 2000, s. 180.

³²² ADWG, *List do duchowieństwa i wiernych w eparchii wrocławsko-gdańskiej z dnia 12 sierpnia 1999 r.*

³²³ ADWG, Dekret nr 99/075 z dnia 01.07.1999 r.

³²⁴ ADWG, Dekret nr 00/150 z dnia 07.06.2000 r.

³²⁵ ADWG, Dekret nr 01/021 z dnia 20.01.2001 r.

³²⁶ ADWG, Dekret nr 04/478 z dnia 21.12.2004 r.

mi diecezji odbywała się również w ramach organizowanych periodycznie spotkań wszystkich księży diecezjalnych. Ponadto raz w roku odbywają się rekolekcje dla duchownych diecezji³²⁷.

W dniach 14–16 marca 2002 r. odbył się pierwszy sobór Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce, który miał za zadanie sprecyzować posłannictwo tego Kościoła wśród wiernych w Polsce³²⁸. Po jego zakończeniu w celu uporządkowania podjętych decyzji bp Juszczak Włodzimierz powołał pięć komisji posoborowych:³²⁹

- Komisja ds. Dzieci i Młodzieży,
- Komisja Duszpasterska,
- Komisja Statutowa,
- Komisja Ekonomiczno-charytatywna,
- Komisja Liturgiczna.

W 2006 r. bp Juszczak ukonstytuował diecezjalną radę duszpasterską, powołana została również diecezjalna komisja ds. sztuki cerkiewnej oraz ds. ekonomicznych.³³⁰

3. Podstawy prawne działalności Kościoła Greckokatolickiego

Kościół – jeden, święty, powszechny i apostołski – jest realizowany w konkretnych narodach, kulturach, językach, wspólnotach³³¹. Kościół powszechny jest „ciałem Kościołów” i pełnią wspólnoty Kościołów partykularnych, ponieważ żaden z nich nie może istnieć bez Kościoła powszechnego (por. KK 23,26; DB 11).

³²⁷ Por. J. Syrnok, *10-lecie eparchii wrocławsko-gdańskiej w Polsce (1996–2006)*, [w:] *Літопис Вроцлавско-Гданської Єпархії*, Wrocław 2006, s. 31.

³²⁸ Por. I. Мартиняк, *Грекокатолицька Церква в Польщі...*, dz. cyt., s. 57.

³²⁹ ADWG, Dekret nr 02/214 z dnia 15.05.2002 r.

³³⁰ ADWG, Dekret nr 06/065 z dnia 22.02.2006 r.

³³¹ Por. Є. Попович, *Власна ідентичність УГКЦ в Польщі*, [w:] *Документи Єпархіяльних Соборів Української Грекокатолицької Цеокви 2001–2002*, т. 2, Львів 2004, s. 59.

My wszyscy przez wiarę, święte sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego należymy bezpośrednio do Kościoła powszechnego i jednocześnie do Kościoła *sui juris*. Więc ten, kto należy do jednego Kościoła *sui juris*, jednocześnie należy do Kościoła powszechnego, który jest jeden, święty, soborowy i apostołski. Mówiąc inaczej, należąc do Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego, który jest w jedności ze Stolicą Piotrową, jednocześnie należy się do powszechnego Kościoła katolickiego.³³²

Pojęcie Kościoła *sui juris* wyznacza *Kodeks kanonów Kościołów wschodnich* w następujący sposób: „Wspólnota wiernych zjednoczona hierarchią według norm prawa, którą najwyższa władza kościelna wyrażnie lub w milczeniu wyznaje, nazywa się Kościołem *sui juris*” (KKKW, kan. 27).

W powyższej definicji zostały wymienione bardzo ważne i istotne elementy, które decydują, czy dana wspólnota może być uznana jako „Kościół *sui juris*”, a są one następujące:

- wspólnota wiernych, którą jednoczy hierarchia według norm prawa,
- wyznanie (w milczeniu lub wyrażne, głośne) ze strony najwyższej władzy kościelnej.

Wszystkich katolickich Kościołów wschodnich *sui juris* jest 21. Pochodzą one z różnych tradycji kościelnych. Kodeks Kościołów wschodnich wylicza pięć dużych kościelnych tradycji, które rozwinęły się na chrześcijańskim Wschodzie: aleksandryjska, antiochejska, ormiańska, chalcedońska i konstantynopolitańska. (KKKW, kan. 28, §2)

Ukraiński Kościół Greckokatolicki, podobnie jak Kościoły Słowenii, Białorusi, Rosji, Macedonii i inne, bierze swój początek z konstantynopolitańskiej tradycji kościelnej. Szczególną cechą każdego

³³² Por. Є. Попович, dz. cyt., s. 59.

Kościoła *sui juris* jest obrządek. Obrządek to liturgiczna, teologiczna, duchowa i dyscyplinarna spuścizna, która wyraża się w sposobie praktykowania wiary, właściwym dla każdego Kościoła *sui juris*. (KKKW, kan. 28, § 1)

Kościół Greckokatolicki w 1963 r. został podniesiony do godności patriarchatu przez papieża Pawła VI. Nieco później ówczesny kardynał Josyf Slipyj otrzymał tytuł „głowy Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego” – tytuł ten został nadany przez papieża Jana Pawła II w marcu roku 1979³³³.

Kościół Greckokatolicki w Polsce oficjalnie jest uznany na mocy prawa ustawą „o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego”³³⁴. Znajduje się w niej zapis, że Kościół katolicki w Polsce działa we wszystkich swoich obrządkach³³⁵. Prawo nie nazywa jednak żadnego z nich. O różnych obrządkach Kościoła katolickiego w Polsce dowiadujemy się z rejestracyjnego spisu MSWiA w rubryce „Kościół katolicki w Polsce”. Wymieniono tam cztery obrządki: łaciński, bizantyjsko-słowiański, ormiański, bizantyjsko-ukraiński³³⁶.

Następnym dokumentem, który mówi o Kościele Greckokatolickim jest konkordat zawarty między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską. Czytamy w nim (nr 5): „Przestrzegając prawa do wolności religijnej, Państwo zapewnia Kościołowi katolickiemu, bez względu na obrządek, swobodne i publiczne pełnienie jego misji, łącznie z wykonywaniem jurysdykcji oraz zarządzaniem i administrowaniem jego sprawami na podstawie prawa kanonicznego”³³⁷.

³³³ Por. List Jana Pawła II do Kardynała Josyfa Slipoho z 19 marca 1979 r.

³³⁴ Por. Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. Nr 89.29.154 z 23.05.1989 r., wraz z późn. zm.).

³³⁵ Por. Dz.U. 199, Nr 107, poz. 459, art. 1.

³³⁶ Zob. www.mswia.gov.pl, 27.03.2007 r.

³³⁷ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany 28 lipca 1993 r., art. 5. (Dz.U. 1998, Nr 51, poz. 318).

Konkordat zawiera również inny ważny dla grekokatolików zapis, a mianowicie: „Biskup niebędący obywatelem Polski [...] nie będzie sprawował jurysdykcji w Rzeczypospolitej Polskiej”³³⁸. Oznacza to, że najwyższy arcybiskup Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego, którego główny ośrodek jest w Kijowie na Ukrainie, nie może wykonywać żadnych prawnych aktów oraz władzy przypisanej jurysdykcją zgodnie z normami KKKW na terytorium Polski, na którym mieści się metropolia przemysko-warszawska.

Można więc wysnuć wniosek, że Kościół Greckokatolicki w Polsce jest zarejestrowany jako obrządek bizantyjsko-ukraiński (greckokatolicki). Akty prawne mówią o nim w ramach Kościoła katolickiego. W Polsce, gdzie większość obywateli jest katolikami obrządku łacińskiego, Kościół Greckokatolicki, choć korzysta ze wszystkich praw, które gwarantuje mu państwo, często jest niezauważalny.

Metropolia przemysko-warszawska, utworzona mocą konstytucji papieskiej z dnia 1 czerwca 1996 r., należy do metropolitarnej prowincji, ustanowionej poza granicami terytorium Kościoła wyższego arcybiskupstwa. Dlatego jego też dotyczą normy prawa kanonicznego, które zapisane są w kanonie 138 i następnych (KKKW, kan. 138, 139).

Należy zauważyć, że arcybiskup metropolita przemysko-warszawski otrzymał od papieża paliusz, który dostają metropolici łacini i wschodni, którzy stoją na czele Kościołów metropolitarnych *sui iuris*³³⁹. Fakt ten nie zmienia jednak stanu prawnego Kościoła Greckokatolickiego w Polsce.

Podsumowując:

- Na czele całego Kościoła Greckokatolickiego stoi najwyższy arcybiskup, kard. Lubomyr Huzar.

³³⁸ Por. tamże, artykuł 6, § 5.

³³⁹ Por. Є. Попович, dz. cyt., s. 64.

- Metropolia przemysko-warszawska, stworzona z dwóch jednostek kościelnych, archidiecezji przemysko-warszawskiej i diecezji wrocławsko-gdańskiej, jest częścią Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego na jego kanonicznym terytorium oraz poza jego granicami (Europa, Stany Zjednoczone, Australia).

Kościół Greckokatolicki w Polsce jest częścią Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego, formalnie zarejestrowany jest tylko jako „obrządek” Kościoła katolickiego, co umniejsza jego eklezjalny i prawny status. Następstwem takiego kanonicznego traktowania Kościoła Greckokatolickiego jest brak oficjalnego duszpasterstwa wojskowego, nieobecność na państwowych czy kościelnych uroczystościach, niemożność samodzielnego występowania przed strukturami państwowymi jako kościelna jednostka.

4. Struktura Kościoła Greckokatolickiego w Polsce

Ostatnie dziesięciolecie Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce to dziejący się na naszych oczach fragment historii odnowionej archidiecezji przemysko-warszawskiej oraz tworzenie nowej eparchii wrocławsko-gdańskiej³⁴⁰. Mimo problemów natury prawnokanonicznej grekokatolikom udało się zbudować własną strukturę cerkiewną i współistnieć z Kościołem Rzymskokatolickim, tworząc jednocześnie własne, tożsame płaszczyzny strukturalne³⁴¹.

Metropolia przemysko-warszawska: główny zarząd, z siedzibą biskupa, mieści się w Przemyślu. W skład kancelarii wchodzi:

- wikariusz generalny,
- kanclerz kurii,
- księgowa,

³⁴⁰ Por. tamże, s. 62.

³⁴¹ Por. J. Łajkosz, *Tożsamość eklezjalna Cerkwi...*, dz. cyt., s. 32.

- administrator i ekonom,
- radca prawny,
- kolegium konsultorów, które składa się z 7 księży³⁴².

W archidiecezji działają również: rada ekonomiczna, na czele której stoi metropolita i sześciu członków: trzech księży i trzy osoby świeckie. W skład rady kapłańskiej archidiecezji przemysko-warszawskiej wchodzi:

- z urzędu 3 kapłanów,
- z wyboru 4 kapłanów,
- z nominacji 6 kapłanów³⁴³.

Różnego rodzaju sprawy rozstrzygają odpowiednie komisje:

- Archidiecezjalna komisja konserwatorska,
- Komisja katechetyczna,
- Komisja ekumeniczna,
- Komisja ds. młodzieży,
- Komisja ds. młodzieży akademickiej³⁴⁴.

W archidiecezji przemysko-warszawskiej prężnie działa Caritas, istnieje młodzieżowe Bractwo Sarepta, które organizuje coroczne zloty dla dzieci i młodzieży z całej Polski, wydawnictwo Błahowist – czasopismo w języku ukraińskim, wydawnictwo archidiecezjalne, Archidiecezjalna Biblioteka im. bpa Konstantego Czechowicza, Archidiecezjalny Regencki Instytut oraz seminarium duchowne w Lublinie.³⁴⁵

W skład archidiecezji przemysko-warszawskiej wchodzi 6 dekanatów:

- przemyski – 16 parafii: Przemyśl, Chotyniec, Dziewięcierz, Gaje, Hrebenne, Jarosław, Kobylnica Wołoska, Krasice, Kru-

³⁴² Календар „Благовіста” 2005, s. 165.

³⁴³ Zob. tamże.

³⁴⁴ Календар „Благовіста” 2007, s. 272–273.

³⁴⁵ Zob. tamże.

hel Wielki, Leszno, Lubaczów, Lublin, Łuczyce, Nowy Sady, Sieniowa, Wietlin; pracuje 9 księży i 2 diakonów;

- sanocki – 16 parafii: Grab, Hłomcza, Jawornik, Komańcza, Kulaszne, Mokre, Olchowiec, Polany, Rzepedź, Rzeszów, Sannok, Tyrawa Solna, Ustrzycki Dolne, Wielopole, Wysoczany, Zyndranowa; pracuje 5 księży;
- krakowsko-krynicki – 14 parafii: Bielanka, Gładyszów, Gorlice, Kraków, Krynica, Łosie, Nowina, Nowy Sącz, Panna, Rozdziele, Śnietnica, Ujście Gorlickie, Owczary, Wysowa; pracuje 5 księży;
- olsztyński – 10 parafii: Olsztyn, Bartoszyce, Dobre Miasto, Górowo Iławieckie, Lelkowo, Lidzbark Warmiński, Lorneta, Ostre Bardo, Pieniężno, Warszawa; pracuje 7 księży.
- elbląski – 9 parafii: Braniewo, Dzierzgoń, Elbląg, Iława, Morąg, Ostróda, Pasłęk-Penciszewo, Żelichowo (Cyganek), Susz; pracuje 7 księży;
- węgorszewski – 10 parafii: Asuny, Bajory Małe, Banie Mazurskie, Chrzanowo, Giżycko, Kętrzyn, Kruklanki, Reszel, Węgorszewo, Wydminy; pracuje 6 księży³⁴⁶.

Diecezja wrocławsko-gdańska Kościoła Greckokatolickiego stanowi jednostkę administracyjną metropolii przemysko-warszawskiej³⁴⁷. Diecezja zasięgiem terytorialnym obejmuje Polskę po lewej stronie Wisły³⁴⁸. Jednakże miejscowości, przez które przepływa Wisła (m.in. Warszawa) w całych swoich cywilnych granicach administracyjnych, z racji duszpasterskich, należą do archidiecezji³⁴⁹.

³⁴⁶ Календар „Благовіста” 2007, s. 275–283.

³⁴⁷ „Dekret wykonawczy Nuncjatury Apostolskiej dotyczący reorganizacji struktur duszpastersko-administracyjnych Kościoła Greckokatolickiego w Polsce”, Warszawa 15.07.1996 r.

³⁴⁸ Tamże.

³⁴⁹ Por. tamże, p.1b.

Główny ośrodek diecezji znajduje się we Wrocławiu. Tutaj mieści się siedziba biskupa oraz konsystoria (kuria). Konsystoria składa się z księży: protosynkela³⁵⁰, synkela³⁵¹, kanclerza oraz ekonoma³⁵². Kolegium doradców eparchialnych liczy 9 członków. W skład działającej w diecezji rady prezbiterkiej wchodzi:

- z urzędu 4 kapłanów,
- z przeznaczenia 6 kapłanów,
- z wyboru 2 kapłanów³⁵³.

Diecezja prowadzi również Caritas, którego ośrodek znajduje się we Wrocławiu, oraz prężnie działającą komisję ds. młodzieży. Istnieje również Katechetyczne Centrum Diecezjalne, mające swój główny punkt we Wrocławiu – ma ono za zadanie pomagać duszpasterzom w organizacji punktów katechetycznych religii greckokatolickiej³⁵⁴.

W diecezji odbywają się przeważnie dwa razy do roku zebrania wszystkich księży diecezji, tzw. „soborczyki”, na których omawiane są aktualne sprawy w diecezji, oraz raz w roku rekolekcje dla wszystkich kapłanów³⁵⁵.

W skład diecezji wchodzi cztery dekanaty³⁵⁶:

- wrocławski – 16 parafii: Wrocław, Wałbrzych, Wołów, Gliwice, Zamienice, Jelenia Góra, Katowice, Legnica, Łódź, Lubin, Modła, Oława, Oleśnica, Opole, Środa Śląska, Chobienia; pracuje 11 księży (w tym 1 z Ukrainy);

³⁵⁰ Pełni rolę wikariusza generalnego w diecezji.

³⁵¹ Jego rolą jest pomaganie biskupowi w obowiązkach na części terytorium diecezji lub w określonych sprawach.

³⁵² Por. *Шематизм греко-католицького душпастирства в Польщі за 2004 рік*, [w:] *Календар Благовіста*, Гурово Ілавецьке 2004, s. 148.

³⁵³ Por. *Шематизм греко-католицького душпастирства в Польщі за 2007 рік*, [w:] *Календар Благовіста*, Гурово Ілавецьке 2007, s. 285.

³⁵⁴ Por. tamże, s. 150.

³⁵⁵ Por. *Літопис*, dz. cyt., s. 31.

³⁵⁶ Wszystkie informacje na temat struktury diecezji wrocławsko-gdańskiej pochodzą z: *Шематизм греко-католицького душпастирства в Польщі за 2007*, dz. cyt., s. 285–292; zob. Aneks 7, s. 312; Aneks 2, s. 273.

- zielonogórski – 13 parafii: Głogów, Gorzów Wielkopolski, Zielona Góra, Guzice, Międzyrzecz, Nowogród Bobrzański, Osiecko, Połzadło, Poznań, Przemków, Skwierzyna, Strzelce Krajeńskie, Szprotawa; pracuje 5 księży (w tym 2 z Ukrainy);
- koszaliński – 12 parafii: Białogard, Wałcz, Ińsko, Kołobrzeg, Koszalin, Płoty, Świdwin, Trzebiatów, Szczecinek, Szczecin, Stargard Szczeciński, Sławno; pracuje 6 księży (w tym 2 z Ukrainy);
- słupski – 16 parafii: Barkowo, Bielica, Barcino, Bytów, Biały Bór, Bobolice, Gdańsk, Dębica Kaszubska, Drzewiany, Lębork, Międzybórz, Miastko, Słupsk, Słupia, Smołdzino, Człuchów; pracuje 7 księży (w tym 2 z Ukrainy).

Ponadto w seminarium duchownym w Lublinie studiuje 6 kandydatów na kapłanów z diecezji wrocławsko-gdańskiej, a we wrocławskim seminarium duchownym 6 kleryków z Ukrainy³⁵⁷. Greckokatolicy klerycy z Ukrainy przygotowują się również w seminariach na terenie diecezji w Katowicach – 4, w Częstochowie – 3³⁵⁸.

W diecezji wrocławsko-gdańskiej obecnie nie ma żadnego greckokatolickiego klasztoru męskiego. We Wrocławiu znajduje się natomiast dom zakonny Zgromadzenia Sióstr św. Józefa. Katechizują one oraz pomagają w pracach przy katedrze wrocławskiej i w kurii³⁵⁹. W Goleniowie, Koszalinie i Świdwinie mają swoje domy zakonne Zgromadzenia Sióstr Służebniczek NMP. Pracują przy parafiach greckokatolickich jako zakrystianie oraz prowadzą międzyszkolne punkty religii greckokatolickiej. W chwili obecnej w diecezji pracuje 9 sióstr³⁶⁰.

³⁵⁷ Por. П. Кушка ЧСВВ, *Персональна статистика УГКЦ в Польщі*, [w:] *Документи Єпархіальних Соборів*, Львів 2004, s. 123–128.

³⁵⁸ Por. tamże, s. 128.

³⁵⁹ *Шематизм греко-католицького душпастирства в Польщі за 2004 рік*, dz. cyt., s. 160.

³⁶⁰ Por. *Літопис*, dz. cyt., s. 162.

Według statystyk do diecezji wrocławsko-gdańskiej Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce należy około 25 tys. wiernych³⁶¹. Ogółem w Polsce jest 110 tys. grekokatolików³⁶². W czterech dekanatach diecezji na podstawie przeprowadzanych corocznie badań *dominantes* i *communicantes*³⁶³ ustalono, że ogólna liczba wiernych jest mniejsza, niż podaje się na ogół. W 2004 r. liczba osób obecnych na liturgii oraz liczba osób przystępujących do Eucharystii w poszczególnych dekanatach wynosiła: dekanat wrocławski – 1237 (387), zielonogórski – 682 (288), koszaliński – 933 (353), słupski – 1325 (577)³⁶⁴.

W 2003 r. w diecezji wrocławsko-gdańskiej ochrzczono 65 dzieci (w roku 2000 – 76, w 2001 r. – 65, w 2002 r. – 77)³⁶⁵. W rzymskokatolickich świątyniach zostało ochrzczonych 17 dzieci greckokatolickich³⁶⁶.

W przypadku małżeństw grekokatolików 15 zostało zawartych w obrządku łacińskim³⁶⁷, a w cerkwiach 22. W 2003 r. pochowano 147 wiernych, jednocześnie rzymskokatolicy księży pochowali 96 grekokatolików³⁶⁸.

W roku szkolnym 2003/2004 w diecezji wrocławsko-gdańskiej katechizacją objętych było:

- 603 dzieci ze szkół podstawowych,

³⁶¹ Por. Wywiad z Włodzimierzem Juszcakiem, biskupem wrocławsko-gdańskim Kościoła Greckokatolickiego, dz. cyt.

³⁶² Por. tamże.

³⁶³ Sprawozdanie z badań *dominantes* i *communicantes* z lat 1998–2003, AP.

³⁶⁴ Sprawozdanie z badań *dominantes* i *communicantes* z 2004 r., AP.

³⁶⁵ Por. *Roczne sprawozdanie duszpasterskie z 2003 roku z diecezji wrocławsko-gdańskiej*, Wrocław 2004, s. 3.

³⁶⁶ Por. tamże, s. 4.

³⁶⁷ Według *Kodeksu prawa kanonicznego Kościołów wschodnich* małżeństwo zawarte w Kościele Rzymskokatolickim przez grekokatolików jest nieważne. Por. *Roczne sprawozdanie duszpasterskie z 2003 roku z diecezji wrocławsko-gdańskiej*, Wrocław 2004, s. 3.

³⁶⁸ Por. tamże, s. 3. Trudno osądzać w tym względzie duchowieństwo łacińskie, gdyż nawet w obliczu prośb umierającego o pogrzebie i tak decydują dzieci zmarłego.

- 339 dzieci gimnazjalnych,
- 295 uczniów szkół średnich,
- 97 studentów.

Do I Komunii Świętej przystąpiło w 2003 r. 94 dzieci³⁶⁹.

Podsumowując statystykę diecezji wrocławsko-gdańskiej z 2004 r., można stwierdzić, że stanowi ona niewielką gromadę wiernych. Mimo tego należy pamiętać, że społeczność ta ponad pół wieku walczy o utrzymanie tożsamości narodowej i religijnej oraz o rozwój struktur swego Kościoła.

W rozdziale II przedstawiono kolejno etapy kształtowania się życia religijnego w całej metropolii, ze szczególnym uwzględnieniem diecezji wrocławsko-gdańskiej. W punkcie pierwszym przedstawiono historię Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce po 1956 r., próbę odtworzenia jej struktur oraz pierwsze doświadczenia duszpasterskie. W punkcie drugim omówiono historię powstania diecezji wrocławsko-gdańskiej, organizację eparchii oraz decyzje biskupów T. Majkowicza oraz W.R. Juszcza. W kolejnych punktach przedstawiono postawy prawne Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce oraz jej strukturę.

³⁶⁹ Por. tamże, s.3.

Rozdział III

Rola duszpasterstwa w utrzymywaniu tożsamości religijnej grekokatolików w Polsce

Środowisko grekokatolików w Polsce, na terenach, gdzie zostali przesiedleni, jest bardzo zróżnicowane. Należy zaznaczyć, że od czasu wysiedlenia w 1947 r. w ramach akcji „Wisła”³⁷⁰ do dzisiaj uległo asymilacji około 70% tej populacji³⁷¹. W większości osoby te uczęszczają do Kościoła Rzymskokatolickiego lub prawosławnego. Ta ogromna strata dla Cerkwi Grekokatolickiej związana jest przede wszystkim z polonizacją zastraszonej ludności ukraińskiej, która po wysiedleniu ze stron rodzinnych znalazła się w sytuacji wręcz dramatycznej³⁷². Dane z kartotek parafialnych z 2000 r. są świadectwem tej katastrofy³⁷³.

Przesiedlenie oraz polityka asymilacyjna władz komunistycznych w Polsce doprowadziły do stworzenia w kręgu ukraińskich przesiedleńców ciekawego mentalnie typu grekokatolika. Jego cechą charakterystyczną jest „częściowa odwaga”, żeby być sobą. Na poziomie parafialnym przejawia się to do dzisiaj w formie ukrywania własnego pochodzenia w najbliższym środowisku oraz jednocześnie pielęgnowanie swej wiary i ukraińskości w gronie rodzinnym i kręgu tzw. „swoich”. Preferowany latami w Polsce negatywny stereotyp Ukraińca

³⁷⁰ Por. E. Misiło, *Akcja...*, dz. cyt., s. 32.

³⁷¹ Por. M. Skirpa ЧСВВ, *УГКЦ в Польщі на основі передсоборових досліджень*, w: *Документи Єпархіяльних Соборів*, Львів 2004, s. 33.

³⁷² Por. tamże, s. 34.

³⁷³ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s. 35.

jako bandyty doprowadził do tego, że większość z nich świadomie ukrywała swą narodową, a co za tym idzie religijną tożsamość. Należy zaznaczyć, że znaleźli się też odważni wierni, dzięki którym można było odbudować na nowo struktury duszpasterstwa greckokatolickiego. Byli to przede wszystkim szczerzy patrioci oraz oddani parafianie, szcząc się swym pochodzeniem, dumni z tego, kim są.

Przesiedlenie grekokatolików doprowadziło do zmiany tradycyjnych form duszpasterstwa, które na rodzimych ziemiach organizowano wokół bliskiej parafii oraz miejsca zamieszkania proboszcza. Prowadzono tam również regularną katechizację dzieci i dorosłych³⁷⁴.

Po 1996 r., po utworzeniu struktur nowej diecezji wrocławsko-gdańskiej, duszpasterstwo w większości posiada formułę parafii personalnej. Obejmuje ona znaczną część terytorium, z wiernymi mieszkającymi w dużym rozproszeniu i dziećmi uczącymi się w różnych szkołach (wyjątek stanowi Zespół Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania w Białym Borze i Legnicy).

Liturgiczne nabożeństwa przez dłuższy czas prowadzone były w cudzych, wypożyczonych świątyniach. Aby udzielać sakramentów, odwiedzać chorych, udzielać ślubów, chrzcić oraz odwiedzać wiernych z kołędą, kapłan musiał dojeżdżać nawet kilkadziesiąt kilometrów³⁷⁵.

Nowe pokolenie księży, zakonników i zakonnic, którzy mieli już odpowiednie warunki do pracy w nowych strukturach diecezjalnych, zaczęło wprowadzać coraz więcej form działalności duszpasterskiej. Rozwinęła się katechizacja dzieci, spotkania z przedstawicielami różnych grup zawodowych, katechizacja młodzieży, w tym grup studentów (szczególnie w dużych parafiach), rekolekcje, grupy modlitewne,

³⁷⁴ Por. M. Скіпка ЧСБВ, *УГКЦ в Польщі...*, dz. cyt., s. 34.

³⁷⁵ Por. tamże, s. 35.

a także letnie obozy religijne dla młodzieży³⁷⁶. Wszystkie te formy duszpasterstwa były indywidualną inicjatywą poszczególnych osób, miały przeważnie spontaniczny charakter i wynikały z potrzeby miejsca oraz czasu.

Poniżej omówione zostaną kolejno formy duszpasterstwa istniejące w Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem diecezji wrocławsko-gdańskiej. Punkt pierwszy dotyczy duszpasterstwa parafialnego na trzech jego poziomach: funkcja nauczycielska, posługa liturgiczno-sakramentalna oraz praktyka charytatywna. Drugi i trzeci punkt omawia formy duszpasterstwa grupowego oraz specjalnego.

1. Duszpasterstwo parafialne

Parafia jest określoną wspólnotą wiernych, utworzoną na sposób stały w Kościele partykularnym, nad którą pieczę, pod władzą biskupa diecezjalnego, sprawuje proboszcz jako jej własny duszpasterz. (KPK kan. 515 § 1; KKK nr 2179) Jednocześnie parafia jest podstawową strukturą duszpasterską i miejscem spotkania chrześcijanina z Kościołem. W parafii ukazuje się Kościół jako wspólnota ludzi zjednoczonych mocą słowa Bożego, liturgii, zwłaszcza eucharystycznej, oraz miłości braterskiej³⁷⁷.

Parafia nie istnieje z ustanowienia Bożego, lecz jest wytworem Kościoła historycznego. Została powołana w określonych warunkach historycznych i podlega dziejowym przemianom. Od kształtu parafii, od jej roli i rozwoju, w dużej mierze zależeć będzie udział Kościoła w urzeczywistnianiu Ewangelii w życiu codziennym jego wiernych. W parafii Kościół powinien stawać się żywym Ludem Bożym, wspól-

³⁷⁶ Por. С. Батрух, *Душпастирські виклики для УГКЦ в Польщі*, [w:] *Документи Єпархіальних Соборів*, dz. cyt., s. 94.

³⁷⁷ Por. R. Kamiński, *Parafia miejscem realizacji duszpasterstwa*, [w:] tenże, *Teologia pastoralna*, t. 2, Lublin 2002, s. 11.

notą tych, których Chrystus odkupił w Duchu Świętym. Chodzi o to, aby ludzie – spotykający się z parafią poprzez sprawowane tam posługi duszpasterskie, istniejące w niej wspólnoty oraz sposób życia jej członków – mogli z łatwością odczytać, czym jest Kościół, i chcieli żyć według wskazań Chrystusa³⁷⁸.

Parafia ze swej natury jest ukierunkowana na ewangelizację, która stanowi jej istotną funkcję. Dzięki przepowiadaniu słowa Bożego w parafii dokonuje się prawdziwy kontakt człowieka z Kościołem i jego nauczaniem. W parafii, bardziej niż gdziekolwiek, ewangelizacja jest nauczaniem, wychowaniem i szkołą życia chrześcijańskiego. Dzięki niej dokonuje się wychowanie do wiary i życia we wspólnocie ludzi wierzących³⁷⁹.

Funkcje parafii określa zespół zadań umożliwiających z jednej strony realizację jej celów, a z drugiej strony zaspokojenie potrzeb jej członków (EN 29). Wśród funkcji parafii można wyodrębnić podstawowe i uzupełniające. Do funkcji podstawowych należą m.in. funkcja przepowiadania – nauczycielska i funkcja liturgiczna. Do funkcji uzupełniających należy integracyjna, misyjna, organicznego kształcenia, rozrywki i wypoczynku. W dalszej części zostaną omówione funkcje: nauczycielska, liturgiczno-sakramentalna oraz praktyka charytatywna.

a) Funkcja nauczycielska

Funkcja nauczania należy do podstawowych form duszpasterstwa zwyczajnego w parafii, a to stanowi główny trzon duszpasterstwa w ogóle. Zaadresowane jest do wszystkich wiernych. Dzięki tym formom duszpasterstwa Kościoł staje się rzeczywistością konkretną i uchwytną w parafii.

³⁷⁸ Por. tamże.

³⁷⁹ Por. R. Kamiński, *Ewangelizacja w parafii*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 1976, nr 4, s. 107–122.

Jedną z funkcji Kościoła jest katechizacja. Katechizacja dzieci i młodzieży greckokatolickiej odbywa się głównie w zorganizowanych punktach międzyszkolnych. Prowadzona jest niekiedy nawet w grupach międzyklasowych³⁸⁰. Za punkt międzyszkolny obierana jest przeważnie jedna ze szkół, do której uczęszcza najwięcej dzieci greckokatolickich. Organizuje go katecheta za pośrednictwem dyrektora szkoły, której dany punkt podlega. W niektórych parafiach dzieci niekiedy nie muszą uczęszczać do szkoły, bowiem katechizacja prowadzona jest w cerkwi lub salce katechetycznej przed lub po niedzielnej liturgii, np. w parafii w Łodzi katechezą są objęte dzieci z klas 0–2. Tworzą one jedną grupę. Katechizacja odbywa się w przedszkolu sióstr służebniczek, przy kościele Ojców Jezuitów, które pełni również rolę parafii greckokatolickiej³⁸¹.

Katecheza młodzieży gimnazjalnej i licealnej wygląda podobnie. W miejscowościach, w których istnieje duże skupisko grekokatolików, nauczanie religii unickiej często odbywa się w szkołach jednocześnie z rzymskokatolicką. Klasa dzieli się na grupy i w tym samym czasie prowadzone są dwie lekcje religii³⁸².

Duszpasterstwo akademickie jest organizowane w większych miastach, gdzie studiują grekokatolicy. Takie ośrodki istnieją m.in. we Wrocławiu, Gdańsku, Poznaniu, Szczecinie i Łodzi³⁸³.

W diecezji wrocławsko-gdańskiej istnieje nagląca potrzeba opracowania programu katechizacji dzieci i młodzieży. Nie ma jeszcze bo-

³⁸⁰ Dane na podstawie ankiet przeprowadzonych wśród proboszczów grekokatolickich parafii południowo-zachodniej Polski oraz z archiwum kurii diecezji wrocławsko-gdańskiej we Wrocławiu.

³⁸¹ *Шематизм грекокатолицького душпастирства в Польщі за 2004 рік*, dz. cyt., s. 160.

³⁸² Dane na podstawie ankiet przeprowadzonych wśród proboszczów grekokatolickich parafii południowo-zachodniej Polski oraz z archiwum kurii diecezji wrocławsko-gdańskiej we Wrocławiu.

³⁸³ Dane na podstawie ankiet przeprowadzonych wśród proboszczów grekokatolickich parafii południowo-zachodniej Polski.

wiem zatwierdzonego programu nauczania religii greckokatolickiej. Została powołana grupa katechetów odpowiedzialnych za stworzenie odpowiedniego programu³⁸⁴.

Duszpasterstwo młodzieży stało się w ostatnim czasie priorytetem w działalności pastoralnej diecezji. Przeszkodą w rozwinięciu pracy z młodzieżą jest ograniczoność form i brak duszpasterzy. Praca ta ma zazwyczaj zamknięty charakter, a jej poziom nie odpowiada rzeczywistym potrzebom³⁸⁵.

Osobnym zagadnieniem jest katechizacja dorosłych. Pokolenie dzisiejszych 40- czy 50-latków dorastało w czasach, gdy nie było można jawnie katechizować lub w jakikolwiek inny sposób wprowadzać w tajniki duchowości wschodniej. Teraz więc zauważa się wielką potrzebę katechizacji dorosłych, która miałaby na celu wyjaśnianie symboliki i teologii nabożeństw, obrządku, wschodniej duchowości, historii Cerkwi oraz zagadnień teologii moralnej. Pierwsze próby takiego duszpasterstwa są prowadzone od 2003 r. w parafii w Łomiankach, gdzie wszyscy wierni to imigranci z Ukrainy, wśród których istnieje wielka potrzeba nauki nawet podstawowych zagadnień religijnych. W każdą niedzielę po Mszy Świętej wierni biorą udział w katechezach prowadzonych przez proboszcza oraz regularnie spotykają się w celu omówienia i lepszego poznania wschodniej duchowości³⁸⁶.

Działalność duszpasterska bpa Juszcza odbywa się na różnych poziomach. Między innymi jest to funkcja nauczycielska. Nauki dotyczące spraw wiary, liturgii i moralności zajmowały wiele miejsca w ogłaszanym z okazji świąt Bożego Narodzenia i Wielkanocy słowie. Biskup Juszcza w swym nauczaniu reaguje na sprawy bieżące, czego

³⁸⁴ Por. C. Батрух, *Душпастирські виклмки...*, dz. cyt., s. 98.

³⁸⁵ Por. M. Скіпка ЧСВВ, *УГКЦ...*, dz. cyt., s. 35.

³⁸⁶ W styczniu 2006 r. parafia w Łomiankach została zamknięta.

przykładem jest udzielenie stałej dyspensy na okres noworoczny (31 grudnia – 1 stycznia)³⁸⁷.

Funkcja nauczycielska jest realizowana w każdej parafii poprzez przepowiadanie, nauczanie, homilie, misje oraz rekolekcje. Podobnie jak w Kościele Rzymskokatolickim homilie są głoszone podczas Mszy Świętych po czytaniu Ewangelii. Nauczanie Kościoła powszechnego jest w pełni realizowane w Cerkwi Greckokatolickiej z uwzględnieniem realiów danej wspólnoty oraz tradycji wschodniej.

b) Posługa liturgiczno-sakramentalna

Osoba nieobeznana z bizantyjską tradycją liturgiczną i sakramentalną wchodząc do świątyni podczas nabożeństwa, od razu zachwyca się pięknem, którego tam doświadcza. Pierwszą rzeczą, jaka uderza swym wyglądem, jest bogato zdobiony ikonostas, ikony, szaty duchownych, dźwięk i zapach kadzielnicy oraz śpiew cerkiewny uczestników nabożeństwa. Cała oprawa liturgii stanowi odbicie piękna spotkania Boga z człowiekiem. Podobnie sakramenty – jako znak działania Boga posiadają odpowiednią oprawę, która ukazuje piękno ontologiczne³⁸⁸.

Cerkiew jako wspólnota liturgiczno-sakramentalna tworzy centrum życia chrześcijańskiego. Aby zrozumieć wagę, znaczenie i piękno liturgii oraz sakramentów zostanie teraz przedstawione życie liturgiczne Cerkwi Greckokatolickiej oraz kolejno siedem sakramentów wraz z pokazaniem sposobu ich sprawowania w Kościele wschodnim.

W Kościele Greckokatolickim słowo „liturgia” oznacza wyłącznie liturgię eucharystyczną (w słownictwie Kościoła łacińskiego jest

³⁸⁷ Por. J. Syrnyk, dz. cyt., s. 33.

³⁸⁸ Por. M. Błaza, *O pięknie liturgii bizantyjskiej*, „Życie duchowe” 2003, nr 35.

to Msza Święta)³⁸⁹. Mówiąc jednak o funkcji liturgicznej w tradycji bizantyjskiej, ma się na uwadze szersze znaczenie, mianowicie publiczne formy kultu Kościoła. Kult publiczny zajmuje centralne miejsce w duchowości Kościoła bizantyjskiego, jest jej sensem, ukazuje, w co ten Kościół wierzy, jaki jest, co pragnie ukazać i co celebruje. W liturgii najbardziej widoczny jest Kościół jako Lud Boży i Ciało Mistyczne Chrystusa. W obrzędach liturgicznych człowiek Wschodu przeżywa objawienie się Boga w Chrystusie przez Ducha Świętego. Pierwszym i bezpośrednim celem liturgii jest wspólna, publiczna modlitwa, celebrowanie ofiary Chrystusa i sprawowanie sakramentów³⁹⁰.

Posługując się terminologią adekwatną dla wyrażenia greckokatolickiego kultu, ofiarę eucharystyczną będziemy nazywać boską liturgię lub służbą Bożą³⁹¹. W Cerkwi Greckokatolickiej (podobnie w prawosławiu) są praktykowane trzy boskie liturgie. Najczęściej jest odprawiana służba Boża św. Jana Chryzostoma, liturgia św. Bazylego Wielkiego (dziesięciokrotnie w ciągu roku) oraz liturgia uprzednio uświęconych darów św. Grzegorza Diologa³⁹².

Liturgia św. Jana Chryzostoma ma charakter dramatu misterium, które rozgrywa się wewnątrz świątyni. Jest to dramat uobecniający historię zbawienia i dzieło zbawcze Chrystusa³⁹³. W tym dramacie biorą udział: kapłan – celebrujący, diakon – posłaniec oraz chór. Diakon intonuje dialog, prowadzi modlitwę zgromadzenia i reguluje postawę wiernych. Lud kontempluje – co ułatwia zapach kadzidła – teksty modlitw, czytania Pisma Świętego i śpiew chóru.

³⁸⁹ Por. J. Czerski, *Mistagogia liturgii bizantyjskiej* – zob. www.x.czerski.diecezja.opole.pl (dostęp: 05.05.2007).

³⁹⁰ Por. tamże; zob. М. Філевич, *Навколо літургійних питань*, [w:] Патріархат 2004, s. 88.

³⁹¹ Por. J. Łajkosz, dz. cyt., s. 82.

³⁹² Por. A. Schemann, *Eucharystia*, Białystok 1997.

³⁹³ Por. tamże, s. 15.

Akcja liturgiczna nie jest wspomnieniem wydarzeń, lecz ich aktualizacją. Jest mistagogią wydarzeń biblijnych, wydarzeń z życia i działalności Chrystusa. Uczestnicy liturgii stają się świadkami, a zarazem uczestnikami tych wydarzeń³⁹⁴.

Liturgię rozpoczyna proskomedia³⁹⁵, przygotowanie darów eucharystycznych i uroczyste kadzenie. Diakon lub sam kapłan okadza ołtarz, prezbiterium, ikonostas i wiernych³⁹⁶. Po okadzeniu i modlitwach wstępnych celebrans, czyniąc znak krzyża, księgą Ewangelii rozpoczyna liturgię doksologią: „Błogosławione królestwo Ojca i Syna, i Ducha Świętego. I teraz, i zawsze, i na wieki wieków”. Wezwanie to wprowadza uczestników liturgii w królestwo Boże³⁹⁷. Obrzędy

³⁹⁴ Por. J. Czerski, dz. cyt., s. 2.

³⁹⁵ Główną czynnością w czasie proskomidii jest przygotowanie darów eucharystycznych. W prezbiterium przy zamkniętych carskich wrotach, przy bocznym ołtarzyku (*prothesis*, *proskomidijnik*) bez udziału wiernych następuje przygotowanie darów chleba i wina. Przygotowaniu świętych darów towarzyszą modlitwy i okadzanie. Na dyskosie (patenie) obok Agnca – chleba eucharystycznego – układane są części chleba na pamiątkę Matki Bożej, św. Jana Chrzciciela, proroków, apostołów, męczenników, a także żywych i zmarłych, by w modlitwach wspomnieć ich dusze. Tak ułożone części chleba stanowią znak uczestnictwa w Najświętszej Ofierze całej ludzkości wraz z Bogurodnicą i innymi świętymi. Części ułożone na dyskosie wokół Agnca – Chrystusa – wyobrażają cały Kościół – Kościół na ziemi oraz zjednoczony z nim Kościół w niebie. W centrum kosmosu jest Chrystus. Symbolem całego kosmosu jest dyskom. Chleb służący do odprawiania liturgii jest zakwaszony; w kościele rzymskokatolickim niezakwaszony. Do odprawiania służby Bożej używa się prosfory (bułeczki) z odcisniętym znakiem krzyża i liter będących skrótem od słów Jezus Chrystus Zwycięzca (IC XC NIKA). Z prosfory kapłan wycina Agnca, częsteczkę na pamiątkę i cześć Bogurodnicy Maryi, części za innych świętych oraz za żywych i umarłych. Wycinaniu i układaniu części towarzyszą modlitwy i prośby o przyjęcie ofiary. Zgodnie z tradycją Starego Testamentu wino w kielichu jest mieszane z wodą. Por. *Boska Liturgia z komentarzem...*, dz. cyt., s. 23.

³⁹⁶ Okadzanie na początku liturgii posiada głęboką symbolikę, ma charakter aktu powitalnego, pozdrowienia uczestników zgromadzenia liturgicznego. Szacunek oddany ikonom oraz symbol łask i dóbr, jakim Chrystus obdarza uczestników. Por. М. Комар, *Роздумування про Божественну Літургію*, Львів 2003, s. 1–19.

³⁹⁷ Por. *Boska Liturgia z komentarzem i częściami zmiennymi*, dz. cyt. s. 29.

wstępne składają się z ektenii³⁹⁸ i antyfon³⁹⁹. Podczas śpiewu trzeciej antyfony odbywa się procesja z księgą Ewangelii⁴⁰⁰.

Po wejściu do prezbiterium i złożeniu na ołtarzu księgi Ewangelii następuje śpiew hymnu trisagionu⁴⁰¹: „Święty Boże, Święty mocny, Święty nieśmiertelny, zmiłuj się nad nami”. Liturgia wiernych, stanowiąca trzecią część anafory⁴⁰² św. Jana Chryzostoma jest liturgią eucharystyczną, której centrum stanowi kielich. Rozpoczynają ją obrzędy wielkiego wejścia, procesję z darami kończą modlitwy nad darami, znak pokoju oraz wyznanie wiary. Po nim następuje modlitwa eucharystyczna z dziękczynnym hymnem serafinów: „Święty, Święty, Święty [...]”. Po słowach ustanowienia Eucharystii i aklamacji wiernych „amen” celebrans odmawia anamnezę⁴⁰³. Ważnym elementem

³⁹⁸ Ektenia obejmuje potrzeby wszystkich ludzi i całego świata; są to prośby do Jezusa Chrystusa o wstawienie u Jego Ojca.

³⁹⁹ Antyfona to krótki tekst modlitewny, samoistny lub przeplatający się z psalmami i hymnami, śpiewany przez dwa chóry. Antyfony są różnego rodzaju, np. antyfony świąteczne, śpiewane tylko w dni wielkich świąt na cześć Chrystusa, czy też antyfony na cześć Trójcy Przenajświętszej oraz antyfony śpiewane w czasie liturgii w dni powszednie. Te świąteczne ułożone są na wzór psalmów zwanych pieśniami stopni: od Ps 120(119) do Ps 134(133), które śpiewali pielgrzymi zdążający do Jerozolimy na wzgórze świątynne, stąd nazwa antyfony – antyfona wstępowań lub na stopniach. Ich autorem jest św. Jan z Damaszku (ok. 675–749). Wprowadzenie śpiewu antyfonalnego przypisuje się św. Janowi Chryzostomowi (ok. 350–407). W antyfonie wierni wielbią Boga, Jego potęgę, moc, piękno i miłosierdzie. Por. E. Smykowska, dz. cyt., 10.

⁴⁰⁰ Ponieważ księga Ewangelii jest ikoną Chrystusa obecnego w swym słowie, wejście to zwane małym tłumaczy się jako przyjście do zgromadzonych Jezusa, aby przemówił do wiernych.

⁴⁰¹ Nazwa trisagion wywodzi się od greckiego słowa *trichagion* oznaczającego trzykrotne powtórzenie. Jest to hymn pochwalny ku czci Trójcy Świętej. Modlitwa ta wprowadza w atmosferę świętości i obecności Boga, bojaźni Bożej i pobożności.

⁴⁰² Wielka modlitwa eucharystyczna stanowiąca centralną część liturgii.

⁴⁰³ Gr. *anamnesis* to „przypomnienie, memoriał”. Wspomnienie zbawczego dzieła Chrystusa: śmierci, zmartwychwstania, wniebowstąpienia i powtórnego przyjścia w chwale. Te wydarzenia zbawcze zostają uobecnione w akcie anafory (związane z podniesieniem, czyli ofiarowaniem chleba i wina): celebrans bierze w prawą rękę dyskos (patenę), a w lewą kielich, następnie krzyżuje ręce (prawą rękę kładzie na lewej) i podnosi je w górę, wypowiadając słowa skierowane

liturgii eucharystycznej jest epikleza, modlitwa skierowana do Boga Ojca o zesłanie Ducha Świętego na zgromadzenie liturgiczne i na dary chleba i wina⁴⁰⁴.

Kolejną częścią liturgii wiernych jest komunika święta. Przygotowują do niej modlitwy, z których najważniejszą jest *Ojciec nasz*⁴⁰⁵. Przygotowaniu komunii świętej towarzyszą następujące gesty symboliczne:

- podniesienie chleba,
- łamanie chleba,
- znak krzyża chlebem nad kielichom,
- zmieszanie konsekrowanych postaci,
- dolanie gorącej wody do kielicha⁴⁰⁶.

Po komunii świętej śpiewa się część z niesporów święta Pięćdziesiątnicy. Liturgię Eucharystii zamykają obrzędy zakończenia i błogosławieństwa. Liturgia św. Bazylego Wielkiego⁴⁰⁷ odprawiana

do Boga Ojca: „To, co Twoje, od Twoich Tobie przynosimy za wszystkich i za wszystko”. Por. M. Komap, dz. cyt., s. 102.

⁴⁰⁴ Por. H. J. Sobeczko *Zgromadzeni w imię Pana, teologia znaku zgromadzenia liturgicznego*, Opole 1999, s. 110–114.

⁴⁰⁵ Por. A. Schmemmann, *Eucharystia*, dz. cyt., s. 156.

⁴⁰⁶ Obrzęd wlewania przez kapłana do kielicha odrobiny gorącej wody przed komunią świętą podczas liturgii wiernych. Obrzędowi towarzyszą słowa: „Żar wiary pełen Ducha Świętego”. Datuje się go na VI w. i stanowi nawiązanie do tekstu 1 J 5,6–8. Interpretacje tego obrzędu mają charakter chrystologiczny i pneumatologiczny. Wyobraża życiodajność krwi Chrystusa (z otwartego boku Chrystusa wypłynęła ciepła krew i woda, gdyż Jego ciało mocą Ducha Świętego nie podlegało rozkładowi nawet po śmierci), jest symbolem Pięćdziesiątnicy (podobnie jak w Wieczerniku Duch Święty zstąpił na apostołów i Kościół otrzymał Ducha Świętego, tak podczas przyjmowania Komunii Świętej wierni otrzymują dar Ducha Świętego), a także ukazuje potrzebę gorącej wiary przy przyjmowaniu Eucharystii.

⁴⁰⁷ Urodził się w Cezarei Kapadockiej (Turcja) w rodzinie bardzo religijnej. Jego rodzice, dwaj bracia i siostra zostali również wyniesieni na ołtarze. Otrzymał staranne wykształcenie, które stawiało go w rzędzie najbardziej światłych ludzi tamtego czasu. Wspólnie z Grzegorzem z Nazjanzu, przyjacielem z okresu studiów, poświęcił się życiu pustelniczemu. Bazyli jest autorem wielu dzieł teo-

jest 10 razy w ciągu roku. Na Boże Narodzenie, w sam dzień święta Bazylego Wielkiego, przed Jordanem (święto Chrztu Pańskiego), przez pięć niedziel Wielkiego Postu, w Wielki Czwartek i w Wielką Sobotę przed Wielkanocą. Msza Święta ojca kapadockiego dla przeciętnych wiernych jest praktycznie nie do rozróżnienia, jedynie dłuższe modlitwy kapłana świadczą, że dzieje się coś innego niż w pozostałe niedziele roku liturgicznego.

Liturgia bardzo istotną dla grekokatolików w kultywowaniu własnej tradycji i odradzaniu tożsamości, szczególnie po okresie wzmożonej latynizacji obrządku w latach przedwojennych, jest liturgia uprzednio uświęconych darów⁴⁰⁸. Według tradycji bizantyjskiej Eucharystia nie może być sprawowana w dni powszednie Wielkiego Postu, ponieważ sprawowanie zawsze miało charakter radosny i uroczysty oraz było postrzegane jako objawienie się zmartwychwstałego Pana swoim uczniom, którzy poznają Go po łamaniu chleba (Łk 24,13–35). Ów uroczysty charakter boskiej liturgii nie przystaje za-

logicznych, w których wykladał zasady wiary i wskazywał na błędy szerzącego się wówczas arianizmu. Jako biskup Cezarei odznaczał się troską o sprawy duszpasterskie i charytatywne. Wybudował schronisko dla pielgrzymów, ludzi w podeszłym wieku i chorych, zapewniające im opiekę i odpowiednie utrzymanie. Znanie jest także jego zarządzenie wydane podczas panującego głodu, aby sprzedać część majątku kościelnego, a za uzyskane pieniądze zakupić żywność dla najuboższych. Z powodu głębokiej wiedzy, a także autorytetu moralnego historia obdarzyła go przydomkiem Wielki. Był jednym z trzech tzw. ojców kapadockich, trójki ojców Kościoła z IV w., którzy pochodzili z Kapadocji (Bazyli Wielki, Grzegorz z Nazjanzu i Grzegorz z Nyssy), którzy ostatecznie określili dogmat o Trójcy Świętej i zwalczali arian. Chrzest przyjął dopiero w wieku 28 lat w 358 r., po czym został mnichem. W 370 r. został biskupem Cezarei i metropolitą Kapadocji. Bazyli Wielki jest też autorem jednej z pierwszych reguł zakonnych (bazylianie), która dotrwała do czasów współczesnych, oraz tekstu liturgii mszalnej dla Kościoła obrządku bizantyjskiego. Napisał traktaty: *Przeciw Eunomiuszowi*, *O Duchu Świętym*. Zmarł 1 stycznia 379 r. w wieku 50 lat. Relikwie znajdują się w Amalfi k. Neapolu, w Wenecji i Burges (Belgia).

⁴⁰⁸ Por. M. Blaza, *O Liturgii Uprzednio Poświęconych Darów*, „Studia Bobolanum” 2003, nr 1, s. 29–56.

tem do charakteru Wielkiego Postu, ponieważ na ten czas Oblubieniec zostaje zabrany wierzącym (Mt 9,15)⁴⁰⁹.

Liturgia uprzednio uświęconych darów powstała w okolicach Jerozolimy na przełomie wieku V i VI⁴¹⁰. Od XII w. autorstwo przypisywane było św. Grzegorzowi I Wielkiemu (590–604), zwanemu na Wschodzie Grzegorzem Dialogosem⁴¹¹. Według teologa prawosławnego Aleksandra Schmemanna liturgię uprzednio uświęconych darów pierwotnie odprawiano nie tylko w Wielkim Poście, ale również w innych okresach postnych roku liturgicznego⁴¹². Jednak z powodu zwiększenia się liczby świąt zaczęto coraz częściej sprawować Eucharystię, więc liturgia uprzednio uświęconych darów stała się nabożeństwem ściśle związanym z Wielkim Postem⁴¹³.

Liturgia uprzednio uświęconych darów jest nabożeństwem wieczornym, ponieważ stanowi kontynuację nieszporów. O ile liturgia

⁴⁰⁹ Synod w Laodycei, który odbył się pomiędzy 364 a 383 rokiem, postanowił w kanonie 49 i 51, iż podczas Wielkiego Postu oprócz sobót i niedziel nie wolno sprawować Eucharystii.

⁴¹⁰ Por. M. Blaza, *O liturgii...*, dz. cyt., s. 30.

⁴¹¹ Grzegorz I Wielki był Rzymianinem. Wybrany na papieża 3 września 590 r. Zmarł 12 marca 604 r. Pochodził z rodziny senatorskiej i początkowo sprawował urząd rzymskiego prefekta miasta. Po śmierci ojca przekształcił swój dom rodzinny w klasztor, do którego sam wstąpił. Do czasu nominacji był papieskim doradcą. Jako papież uporządkował rozległe posiadłości ziemski Kościoła i wykorzystał je do pokrycia naglących potrzeb ludności. Udało mu się wynegocjować zawieszenie broni pomiędzy Longobardami a bizantyjskim egzarchą w Rawnie, a poprzez to przyczynił się do zachowania pokoju. Epokowa była jego decyzja wysłania do Anglii w roku 596 przeora Augustyna z klasztoru Andrzeja w Rzymie z około 40 mnichami w celu nawrócenia Anglosasów. Grzegorz zajął się również potwierdzeniem papieskiego prymatu we wschodnim cesarstwie. Jednak kiedy patriarcha Konstantynopola nadał sobie oficjalnie tytuł patriarchy ekumenicznego, Grzegorz nazwał siebie pokornie „sługą sług Bożych”. Papież mówił często o pokucie, jednak nigdy o spowiedzi. Papież Bonifacy VII (1294–1303) po raz pierwszy zacytował Grzegorza urzędowo jako czwartego wielkiego ojca Kościoła Zachodu. Zob. więcej J. Gelmi, *Mały leksykon papieży*, Poznań 2005, s. 38–39.

⁴¹² Por. A. Schmemmann, *Wielki Post*, dz. cyt., s. 36.

⁴¹³ Por. M. Blaza, *O liturgii...*, dz. cyt., s. 31.

św. Jana Chryzostoma i liturgia św. Bazylego Wielkiego składają się z proskomydii, liturgii katechumenów i liturgii wiernych, o tyle liturgia uprzednio uświęconych darów rozpoczyna się od razu od liturgii katechumenów, po niej sprawuje się liturgię wiernych, której istotnym punktem jest wielkie wejście, kiedy kapłan wnosi już poświęcone dary na ołtarz. Końcowa część nieszporów zostaje zastąpiona przez litanie, modlitwę *Ojcze nasz* i udzielanie komunii świętej⁴¹⁴. Tej specyficznej liturgii towarzyszą śpiewy pięknych hymnów, liczne pokłony oraz symbolika światła⁴¹⁵. W Kościele Greckokatolickim w Polsce liturgię uprzednio uświęconych darów „wskrzeszono” do kultu liturgicznego kilkanaście lat temu. Jeszcze teraz w niektórych parafiach nie jest ona odprawiana ze względu na trudności ze śpiewem. Problemem we wprowadzeniu jej w życie parafii było również przywiązanie wiernych do innych form kultu, pochodzących z Kościoła zachodniego, jak np. droga krzyżowa czy suplikacja. Duszpasterze wprowadzając liturgię uprzednio uświęconych darów w czasie Wielkiego Postu, nie zawsze spotykali się ze zrozumieniem wśród parafian. Obecnie w większości parafii diecezji wrocławsko-gdańskiej Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce ta piękna i głęboka teologicznie celebracja znalazła stałe miejsce w kulcie liturgicznym.

Mistycyzm znamionujący greckokatolicką liturgię w sensie ogólnym był jednym z czynników wpływających na odnowienie się życia eklezjalnego w diecezji wrocławsko-gdańskiej oraz w całej Polsce⁴¹⁶. Służba Boża stanowi centrum życia duchowego. Funkcja liturgiczna jest jeszcze spełniana w innych formach kultu liturgicznego, które stanowią wyraz czci Boga. Nabożeństwa cyklu dobowego również są

⁴¹⁴ Por. B. Bobrinskoy, *Życie liturgiczne*, Warszawa 2004, s. 103–106.

⁴¹⁵ Do wezwania kapłana trzymającego świecę: „Światło Chrystusa oświeca wszystkich” świątynia znajduje się w półmroku, dopiero po tym wezwaniu zapalone jest główne światło. Czasami jest ono już zapalone przy hymnie *Światłość pogodna* jak na nieszporach. Por. M. Błaza, *O liturgii...*, dz. cyt., s. 32.

⁴¹⁶ Por. J. Łajkosz, dz. cyt., s. 84.

wprowadzane w życie parafii: nieszpory, jutrznia, a przed uroczystościami wielka wieczornia – wsenoczne⁴¹⁷. Wśród grekokatolików najbardziej znana jest liturgia św. Jana Chryzostoma charakteryzująca się zaangażowaniem wiernych w czasie modlitwy, wspólnym śpiewem z chórem. Liturgia towarzyszy sprawowaniu wszystkich sakramentów⁴¹⁸. Chrzest i bierzmowanie poprzedzają Mszę Świętą lub po niej następują. Do sakramentu pokuty przystępuje się najczęściej przed lub w czasie liturgii⁴¹⁹. Święcenia wyższe są udzielane w czasie liturgii, podobnie małżeństwo, którego błogosławienie następuje podczas Mszy Świętej. Sakrament namaszczenia chorych, choć udzielany poza liturgią, jest nią przeniknięty, bowiem choremu udziela się Komunii Świętej. Praktyka sakramentalna w Kościele Greckokatolickim wskazuje na liturgię jako centrum życia eklezjalnego. Wszystkie charyzmaty, urzędy, posługi i funkcje tak pojętego zgromadzenia liturgicznego są sprawowane dla dobra wspólnoty i jednocześnie ją tworzą.

W parafiach wiejskich boska liturgia jest wpisana w obrzędy pogrzebowe, zaś w miastach liturgię odprawia się w intencji zmarłego poza obrzędami pogrzebowymi, gdyż te są sprawowane w kaplicach cmentarnych⁴²⁰. Warto zaznaczyć, że codzienna liturgia jest odprawiana tam, gdzie mieszka proboszcz, natomiast parafie nieobsadzone są jej pozbawione. Jedynie w niedzielę i święta dojeżdżają w tym celu kapłani⁴²¹.

Na odkrycie roli liturgii wielki wpływ wywarł Sobór Watykański II poprzez zachęcenie chrześcijan Wschodu do odnowy życia litur-

⁴¹⁷ Nazwa nabożeństwa wywodzi się z czasów Kościoła starożytnego, gdy wierni przed niedzielami i świętami gromadzili się na całonocnej modlitwie. Nabożeństwo składa się z nieszporów, jutrzni i prymy. Zob. E. Smykowska, dz. cyt., s. 91.

⁴¹⁸ Por. I. Шевців, *Святі тайни в українському обряді*, Sidney 1982.

⁴¹⁹ W sytuacji, gdy jest więcej duchownych.

⁴²⁰ Nie jest to reguła stała. Jeżeli parafia greckokatolicka posiada własną świątynię, Msza Święta jest odprawiana w dniu pogrzebu.

⁴²¹ Na podstawie przeprowadzonych ankiet, patrz przypis 193.

gicznego⁴²². Dzisiaj w cerkwiach nie spotyka się już prawie praktyk charakterystycznych dla zlatynizowanej liturgii w okresie przedwojennym, np. nie wystawia się Najświętszego Sakramentu dla osobnego nabożeństwa czy adoracji, ogranicza się również postawę klęczącą, nie używa się dzwonków.

W latach 80. XX w. zastąpiono język starocerkiewnosłowiański językiem ukraińskim, co pozwoliło lepiej zrozumieć liturgię. Mistagogię wzbogaca też świątynia z pełnią wschodniej symboliki⁴²³. Funkcja sakramentalna ściśle jest związana z funkcją liturgiczną. Liturgia, która stanowi centrum życia eklezjalnego, jest również centrum obrzędu sprawowania sakramentu. Przyjmując sakramenty święte udzielane przez szafarzy Cerkwi Greckokatolickiej, wierni tym samym stanowią wspólnotę eklezjalną. Dążenie do życia sakramentalnego we wspólnocie greckokatolickiej w diasporze uwydatnia tożsamość eklezjalną jej członków⁴²⁴.

Sakrament chrztu i bierzmowania w Cerkwi Greckokatolickiej sprawowany jest zawsze razem. Przystępują do nich dzieci około 5–6 tygodnia życia. Szafarzem jest zawsze proboszcz, jedynie w wyjątkowych sytuacjach może nim być inny kapłan⁴²⁵. Po udzieleniu chrztu następuje sakrament bierzmowania, tzn. udzielana jest pełnia życia chrześcijańskiego⁴²⁶. Jego szafarzem Cerkwi Greckokatolickiej jest kapłan, a władza biskupia uobecnia się poprzez miro, które biskup

⁴²² Dekret o Kościołach wschodnich katolickich, nr 6; zob. *Postanowienia synodu biskupów*: Błahowisnyk r. II, K 24(1966). Dekret o Kościołach wschodnich katolickich, numer 6, odnosi się do postanowień synodu biskupów, które zostały opublikowane w czasopiśmie *Błahowisnyk* w 1966 roku, w wydaniu o numerze II i numerze 24 (Błahowisnyk r. II, K 24(1966)).

⁴²³ Por. I. Łajkosz, dz. cyt., s. 88.

⁴²⁴ *Принципи літургійного життя в вроцлавсько-гданській єпархії* УГКЦ, [w:] *Літопис вроцлавсько-гданської єпархії*, Вроцлав 2006, s. 61–65.

⁴²⁵ Por. *Канони партитулярного права Української Грекокатоліцицької Церкви*, kan. 80–84, [w:] *Літопис вроцлавсько-гданської єпархії*, dz. cyt., s. 39–60.

⁴²⁶ Por. M. Blaza, *Sakrament królewskiego kapłaństwa* – zob. <http://www.213.77.44.29/mblaza/artikles.php> (dostęp: 03.05.2007).

poświęca w Wielki Czwartek specjalnie do udzielania sakramentu królewskiego kapłaństwa.

Eucharystia w Cerkwi Greckokatolickiej udzielana jest niemowlęciu zaraz po przyjęciu sakramentów chrztu i bierzmowania. Kano-ny prawne Cerkwi podają, że „Komunię Świętą należy udzielać jak najszybciej po udzieleniu chrztu i bierzmowania”⁴²⁷. W praktyce nie zawsze się tak dzieje, bo często jest to uzależnione od zwyczajów wewnętrznych w parafii albo od tego, czy dziecko śpi lub czy jest w stanie spożyć Najświętszy Sakrament⁴²⁸. Odnośnie do przystępowania małych dzieci do Eucharystii należy trzymać się partykularnego prawa Cerkwi oraz wskazówek miejscowego biskupa⁴²⁹.

W historii udzielania sakramentów inicjacji chrześcijańskiej po przesiedleniu w 1947 r. można się doszukać różnych sposobów ich praktykowania. Ze względu na to, że działalność Cerkwi była zabroniona, a dostęp do kapłanów utrudniony, rodzice często zwlekali z ochrzczeniem dziecka, czekając na odpowiednią sytuację. Ci, co zdecydowali się ochrzcić niemowlę w Kościele Rzymskokatolickim, prosili czasem o zapis w księgach metrykalnych, że ochrzczony należy do Kościoła Greckokatolickiego⁴³⁰.

Eucharystia stanowi serce wszystkich sakramentów w Cerkwi Greckokatolickiej, tak samo jak w całym Kościele powszechnym: „Kościół jest tam, gdzie Eucharystia jest sprawowana, i członkiem Kościoła jest ten, kto bierze w niej udział”⁴³¹. Związek między Kościołem a Eucharystią jest tak fundamentalny, że stanowi o jego istnieniu.

⁴²⁷ Por. *Канони...*, dz. cyt., kan. 86.

⁴²⁸ Należy wyjaśnić, że Eucharystia małemu dziecku podawana jest dla łatwego po-łknięcia pod postacią kropelki wina-krwi Chrystusa.

⁴²⁹ W wielu parafiach szczególnie na Ukrainie istnieje zwyczaj komunikowania dzieci do około 4.–5. roku życia, a później dzieci, rozeznając już pojęcie grzechu, czekają do czasu pierwszej spowiedzi i uroczystej Komunii Świętej.

⁴³⁰ Por. J. Łajkosz, dz. cyt., s. 41.

⁴³¹ W. Hryniewicz, dz. cyt., s. 196.

Słowa epiklezy podczas boskiej liturgii, słowa Chrystusa i wezwanie Ducha Świętego czynią przygotowany chleb i wino ciałem i krwią Chrystusa (KKK, nr 1333). Tak przemienione dary ofiarne są udzielane wiernym podczas komunii świętej. Kanony prawa partykularnego Kościoła Greckokatolickiego nakazują duszpasterzom dbanie, aby wierni jak najczęściej korzystali z tego sakramentu, znali jego znaczenie⁴³². Komunia Święta jest przyjmowana pod dwiema postaciami w postawie stojącej. Kapłan łyżeczką wkłada Eucharystię do ust przystępujących, mówiąc: „Czcigodne, najświętsze i przeczyste ciało i krew Pana i Boga, i Zbawiciela naszego Jezusa Chrystusa przyjmuje sługa Boży [kapłan wypowiada imię wiernego] na odpuszczenie swych grzechów i życie wieczne. Amen”⁴³³.

Przed Eucharystią obowiązuje zarówno kapłanów, jak i wiernych ścisły post jednogodzinny⁴³⁴. Szafarzem komunii może być jedynie kapłan lub diakon⁴³⁵. Pod wpływem Kościoła łacińskiego w XIX w. utrwalił się zwyczaj adoracji sakramentu Eucharystii w czasie innym niż boska liturgia, np. podczas nabożeństw czerwcowych⁴³⁶. Z początkiem lat 80. zwyczaje te zanikły. Dzisiaj możemy stwierdzić, że te i podobne procesy latynizacji ustają i postępujący proces orientalizacji prowadzi ku odnowieniu obrzędów liturgicznych w Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce⁴³⁷. Eucharystię, tak samo jak w Kościele Rzymskokatolickim, przechowuje się w tabernakulum, w świątyniach wschodnich umieszczonym na ołtarzu.

Podsumowując teologię i praktykę tych trzech sakramentów Cerkwi Greckokatolickiej należy zaznaczyć, że są one ze sobą ściśle połączone. Wierny, który staje się członkiem Chrystusowego Ciała

⁴³² Por. *Канони...*, dz. cyt., kan. 90.

⁴³³ *Boska Liturgia...*, dz. cyt., s. 73.

⁴³⁴ Por. *Канони...*, dz. cyt., kan. 93.

⁴³⁵ Por. tamże, kan. 91.

⁴³⁶ Por. J. Łajkosz, dz. cyt., s. 49.

⁴³⁷ Por. tamże, s. 80.

Mistycznego, otrzymuje wszystkie wynikające z tego członkostwa przywileje. Dzieci chrzczone jako niemowlęta otrzymują jednocześnie bierzmowanie i Eucharystię⁴³⁸.

Sakrament pokuty i pojednania również jest podobny do praktyki Kościoła Rzymskokatolickiego. Wierni przystępują do spowiedzi przy konfesjonale po uprzednim przygotowaniu⁴³⁹. Spowiedź (ukr. *pokajannia*) nazywana jest we wschodniej tradycji powtórny chrztem⁴⁴⁰. Jest to wydarzenie paschalno-duchowe, przejście ze śmierci do życia. Podobieństwo pokuty z chrztem nie jest tu przypadkowe. Chrzest jest pierwszym i podstawowym sakramentem odpuszczenia grzechów, przejściem w sferę nowego stworzenia⁴⁴¹. W porównaniu z nim każdy akt nawrócenia jest paschalnym aktem „drugiej pokuty”⁴⁴². Podczas spowiedzi poprzez wyznanie win następuje uwolnienie wiernego od grzechów popełnionych po chrzcie. Szafarz udzielając rozgrzeszenia, gładzi grzechy poprzez daną mu w sakramencie kapłaństwa łaskę i w ten sposób człowiek wchodzi w nową komunię z Chrystusem. Szafarzem tego sakramentu może być biskup lub kapłan. W Kościele prawosławnym istnieje praktyka spowiedzi ogólnej. W przypadku dużej liczby wiernych udzielane jest rozgrzeszenie wszystkim obecnym⁴⁴³. Duszpasterze greckokatoliccy zachęcają swoich wiernych, aby jak najczęściej przystępowali do spowiedzi, a przede wszystkim aby wydarzenia życia rodzinnego przeżywali w łączności z Bogiem.

W parafiach każdego roku odbywają się trzydniowe rekolekcje wielkopostne, na które zapraszani są kapłani z sąsiadujących parafii w celu posługi w konfesjonale. Przed świętami Bożego Narodzenia

⁴³⁸ Por. K. Ware, *Kościół prawosławny*, Białystok 2002.

⁴³⁹ Por. *Канони...*, dz. cyt., kan. 95.

⁴⁴⁰ Por. S. Bułgakow, *Prawosławie*, dz. cyt., s. 129.

⁴⁴¹ Por. J. Klinger, *O istocie prawosławia*, Warszawa 1983, s. 512.

⁴⁴² Por. J. Łajkosz, dz. cyt., s. 45.

⁴⁴³ Por. M. Качмар, *Сповідь і святе причастя у практиці Церков Київської традиції*, w: „Патріархат” 2005, nr 5(390).

organizowane są dni skupienia, aby wszystkim umożliwić spowiedź i przyjęcie Eucharystii⁴⁴⁴. W tym miejscu należy podkreślić umiejętność posługiwania się językiem ukraińskim przez duchownego spowiadającego w Polsce. Starsi wierni nie potrafią często spowiadać się w innym języku niż ukraiński, więc ta umiejętność jest konieczna⁴⁴⁵.

Drugim sakramentem uzdrowienia chrześcijańskiego jest namaszczenie chorych. Kanony partykularnego prawa na jego temat mówią tylko, że olej używany podczas sakramentu powinien być poświęcony przez kapłana, który spełnia ten sakrament⁴⁴⁶. Namaszczenie chorych jest sakramentem uzdrowienia, sakramentem żywych, a nie martwych⁴⁴⁷. Wiele osób unika przyjmowania go, sądząc, że po nim ma nastąpić niechybna śmierć. Duszpasterze mają tu wielkie zadanie do wykonania – wyjaśnianie świeckim teologii i znaczenia sakramentu, o którym sama nazwa mówi, że jest on dany dla uzdrowienia duszy i ciała. Tego uzdrowienia dokonuje komunika chorego z Kościołem za pośrednictwem prezbiterów. Wszystkie elementy tworzące eklezjalność występują w rycie sakramentu *oliwo-pomazania* – jak jest nazywany przez wschodnich chrześcijan⁴⁴⁸. Kapłan kładąc Ewangelię na głowie chorego, wypowiada słowa: „Nie kładę na głowie chorego mojej grzesznej ręki [...], ale Twoją rękę silną i potężną świętej Ewangelii [...]”⁴⁴⁹. Sakrament jest najczęściej udzielany w domu chorego lub szpitalu. Stół powinien być przykryty białym obrusem, na nim kapłan kładzie Ewangelię i Najświętszy Sakrament, który chory, jeśli jest w stanie, otrzymuje po namaszczeniu. Wszyscy domownicy, tworząc wspólnotę domowego Kościoła, powinni uczestniczyć przy sprawo-

⁴⁴⁴ Na podstawie przeprowadzonych ankiet, patrz przypis 193.

⁴⁴⁵ Por. J. Łajkosz, dz. cyt., s. 48.

⁴⁴⁶ Por. *Канони...*, dz. cyt., kan. 96.

⁴⁴⁷ Por. Шевців, dz. cyt., s. 114.

⁴⁴⁸ Por. *Требник*, Львів 2001, s. 101–121.

⁴⁴⁹ *Малий Требник, богослужбові і богомільні видання верховного Архиепископа*, ч. 9–10. Рим 1973, s. 101.

waniu sakramentu. Po odczytaniu modlitwy kapłan namaszcza czoło, oczy, nozdrza, uszy, usta, piersi, ręce i nogi chorego⁴⁵⁰.

Obydwa sakramenty powołania chrześcijańskiego w Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce są szczególne i ryt ich sprawowania jest ściśle tożsamy dla wschodniego obrządku. Pierwszy z nich to sakrament małżeństwa. Małżeństwo chrześcijańskie włączone jest w paschalną tajemnicę zbawienia, która urzeczywistnia się we wspólnocie sakramentalnej. Przez małżeństwo dwoje ludzi wchodzi w komunie z Chrystusem w jedności Kościoła, który jest Jego Ciałem. Według wschodnich teologów: „Małżeństwo jest czymś więcej niż znakiem jedności między Chrystusem a Kościołem: w sobie samym uobecnia to misterium i urzeczywistnia je”⁴⁵¹. Jest sakramentem miłości ofiarnej i przeobrażającej mocą Ducha Świętego. Rytuał małżeński sprawowany w Cerkwi Greckokatolickiej nakazuje czytać Ewangelię o godach weselnych w Kanie Galilejskiej, gdzie miał miejsce pierwszy cud Chrystusa. Symbolika wody i wina wskazuje na eklezjalny wymiar wspólnoty małżeńskiej, którą Jan Chryzostom określa „małym Kościołem”⁴⁵². W Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce, podobnie jak we wszystkich kościołach tradycji bizantyjskiej, szafarzem sakramentu małżeństwa może być tylko kapłan albo biskup (KKKW kan. 828–842), nigdy diakon, jak dopuszcza Kościół Rzymskokatolicki. W Kościele łacińskim sami małżonkowie jako szafarze łaski Chrystusa udzielają sobie nawzajem sakramentu małżeństwa, czyniąc to w obecności reprezentanta Kościoła, który może być kapłan lub diakon (KPK, kan. 1623, 1630) U grekokatolików to ksiądz jest szafarzem łaski Chrystusa.

Obrzęd sakramentu małżeństwa w tradycji bizantyjskiej pełen jest symboliki i pięknych rytuałów. Jednym z nich jest nakładanie

⁴⁵⁰ Por. *Требник*, Львів 2000, s. 44.

⁴⁵¹ Por. W. Hryniewicz, dz. cyt., s. 347.

⁴⁵² Por. tamże, s. 349.

koron nowożeńcom na znak władzy podobnej do cesarskiej, danej nowej rodzinie jako fundamentowi nowego pokolenia⁴⁵³. Drugim pięknym zwyczajem o głębokiej symbolice teologicznej jest obrzęd wspólnego kielicha. Młodzi trzykrotnie wypijają wino ze wspólnej czaszy, tworząc nową wspólnotę, nowy Kościół domowy. Tradycja ta wywodzi się jeszcze z czasów ojców Kościoła, gdy sprawowanie codziennej liturgii nie było w zwyczaju, a jedynie celebrowano liturgię uświęconych darów⁴⁵⁴. Jeszcze jedna rzecz w rycie sakramentu małżeństwa jest warta zaznaczenia. Podczas przysięgi małżeńskiej kobieta dodatkowo przysięga mężowi posłuszeństwo⁴⁵⁵, czego nie ma rycie Kościoła zachodniego.

Po 1947 r. wiele greckokatolickich małżeństw zawierano w Kościele Rzymskokatolickim. Obowiązujące prawo kanoniczne uważa jednak takie związki za niegodziwie zawarte (KKK, kan. 1127). Zjawisko to w ostatnich latach znacznie się zmniejszyło⁴⁵⁶, czemu sprzyjało odrodzenie struktur Cerkwi i odnowienie pracy duszpasterskiej wśród grekokatolików.

Sakrament kapłaństwa w Cerkwi Greckokatolickiej, podobnie jak w Kościele łacińskim, posiada trzy stopnie hierarchiczne: biskup, prezbiter i diakon⁴⁵⁷. O ile w Kościele łacińskim obrzęd święceń wszystkich trzech stopni ma miejsce podczas Mszy Świętej po homilii, o tyle w Kościołach wschodnich obrzęd święceń na każdy stopień posiada własne miejsce podczas sprawowania Eucharystii. W liturgii bizan-

⁴⁵³ Por. I. Шевців, dz. cyt., s. 147.

⁴⁵⁴ Por. M. Blaza, *Liturgia...*, dz. cyt., s. 5.

⁴⁵⁵ Por. *Требник...*, dz. cyt., s. 76.

⁴⁵⁶ Nadal problem stanowią małżeństwa mieszane, zawierane najczęściej w Kościele Rzymskokatolickim. W tym względzie negatywną rolę odgrywa często presja środowiska oraz niska świadomość tożsamości narodowej. Por. J. Łajkosz, dz. cyt., s. 59.

⁴⁵⁷ Stopnie te otrzymuje się poprzez sakrament święceń zwany na Zachodzie *ordinatio*, a na Wschodzie *chirotonia*. Por. M. Blaza, *Kapłaństwo w Kościołach wschodnich*, [w:] „Przegląd Powszechny” 1999, nr 2/930, s. 162–174.

tyjskiej święceń diakonatu udziela się po kanonie eucharystycznym, ponieważ diakon nie jest święcony do sprawowania Eucharystii, a jedynie do usługiwania podczas pełnienia świętych czynności⁴⁵⁸. Święcenia prezbiteratu mają miejsce przed kanonem eucharystycznym, po przeniesieniu darów eucharystycznych na ołtarz, ponieważ prezbiter jest święcony przede wszystkim dla sprawowania Eucharystii (KKK, kan. 743). Święcenia biskupie mają miejsce przed czytaniem słowa Bożego, ponieważ biskup jest święcony przede wszystkim do posługi nauczycielskiej i pasterskiej w Kościele. Święcenia niższe mają miejsce przed liturgią⁴⁵⁹.

Obrzęd święceń wszystkich trzech stopni jest do siebie podobny. Kandydata na diakona subdiakoni przekazują w królewskich wrotach⁴⁶⁰ diakonom, kandydata na prezbitera diakoni przekazują kapłanom, a kandydata na biskupa kapłani przyprowadzają do biskupów zgromadzonych w prezbiterium. Kandydat do święceń jest oprowadzany trzykrotnie wokół ołtarza, całuje jego rogi. Potem kandydat klęka, kładąc ręce na ołtarzu, a biskup nakrywa jego głowę omoforionem⁴⁶¹ i kładzie na nim rękę, wypowiadając formułę sakramentalną. Podczas święceń biskupich i formuły sakramentalnej na głowie kandydata biskupi kładą prawe dłonie i umieszczają Ewangelię. Po od-

⁴⁵⁸ Święceń diakonatu można udzielać również poza Eucharystią, np. podczas nie-
szporów, na liturgii uprzednio uświęconych darów po przeniesieniu konsekro-
wanych darów na ołtarz.

⁴⁵⁹ Por. M. Blaza, *Kapłaństwo...*, dz. cyt., s. 164.

⁴⁶⁰ W centrum ikonostasu znajdują się dwuskrzydłowe drzwi, zwane królewskimi
wrotami (scs. *carskije wrata* – rajske wrota lub brama królewska), ponieważ
podczas liturgii jest przez nie wnoszony „car sławy” (dary eucharystyczne, tj.
ciało i krew Chrystusa) i symbolizują wejście do królestwa Bożego. Por. E. Smy-
kowska, dz. cyt., s. 33.

⁴⁶¹ Omoforion – z języka gr. *omos* – ramię, *foreo* – nosić. Element szaty liturgicz-
nej biskupa i oznaka jego godności. Jest szerokim i jedwabnym pasem tkaniny.
Ozdobiony zazwyczaj krzyżami, noszony na ramionach i owinięty wokół szyi,
z jednym końcem zwisającym z przodu, a drugim przerzuconym przez lewe
ramię i opadającym z tyłu. Por. E. Smykowska, dz. cyt., s. 59.

czytaniu formuły sakramentalnej śpiewane jest trzykrotne *Kyrie eleison*. Nowo wyświęconego biskupa ubiera się w stosowne szaty liturgiczne, podczas tej czynności duchowieństwo wraz z wiernymi woła: *Axios!*⁴⁶². Przed przyjęciem święceń diakonatu w Kościele wschodnim kandydat powinien podjąć decyzję na całe życie: albo wstępuje w związek małżeński przed święceniami, albo zostaje celibatariuszem (KKK, kan. 583, § 3). W Kościele Greckokatolickim, podobnie jak we wszystkich Kościołach wschodnich, żonaty kandydat do święceń musi uzyskać zgodę małżonki na ich przyjęcie⁴⁶³.

Grekokatolicki stan kapłański po II wojnie światowej został naznaczony męczeństwem. Aresztowano biskupów, wielu księży wysiedlono do Ukrainy radzieckiej, kilkunastu aresztowano, a reszta musiała często ukrywać swą tożsamość⁴⁶⁴. Obecnie kandydaci do kapłaństwa w Cerkwi Grekokatolickiej przygotowują się w Wyższym Diecezjalnym Seminarium Duchownym w Lublinie.

W Cerkwi Grekokatolickiej samo pojęcie liturgii ściśle oznacza liturgię eucharystyczną. Sprawowane są, jak już wcześniej wskazano, trzy jej rodzaje: boska liturgia św. Jana Chryzostoma, św. Bazylego Wielkiego oraz boska liturgia uprzednio uświęconych darów.

Wierni uczestnicząc w sakramentach świętych udzielonych przez szafarzy Cerkwi Grekokatolickiej, tworzą wspólnotę eklezjalną, kształtują poczucie przynależności do Kościoła swego prawa. Sakramenty inicjacji chrześcijańskiej są udzielane niemowlęciu: chrzest, bierzmowanie, Eucharystia. Sakrament pokuty oraz namaszczenie chorych odnawia łączność z Chrystusem oraz wspólnotą. Trzymając się niezachwianie swoich zwyczajów i dyscypliny, Cerkiew Grekokatolicka pokazuje inne oblicze sakramentów, szczególnie kapłaństwa, którego źródłem jest Chrystus. On go ustanowił dla Kościoła.

⁴⁶² *Axios* – z języka gr. – godny.

⁴⁶³ Por. M. Blaza, *Kapłaństwo...*, dz. cyt., s. 170.

⁴⁶⁴ Por. J. Łajkosz, dz. cyt., s. 63.

Sakrament małżeństwa zakłada duchową więź między nowożeńcami a wspólnotą eklezjalną. Pod względem teologicznym oraz formy obrzędowej jest osadzony w tradycji wschodniej i kulturze narodowej Ukraińców.

c) Praktyka charytatywna

Caritas Kościoła Grekokatolickiego archidiecezji przemysko-warszawskiej został powołana 19 marca 1996 r. dekretem abpa Jana Martyniaka⁴⁶⁵. Został mu nadany statut, a 11 czerwca 1997 r. powołano dyrektora, którym został ks. Artur Masłej⁴⁶⁶. W 1997 r. stworzono Biuro Caritas w Pieniężnie. Organizacja ta w diecezji wrocławsko-gdańskiej zawdzięcza swe powstanie dzięki pierwszemu ordynariuszowi diecezji bpowi Teodorowi Majkowyczowi. Pierwszym dyrektorem Caritas został ks. Piotr Szewc-Nadworny, który pełnił ten urząd do 1999 r. Natomiast nowy biskup Włodzimierz Juszczak OSBM powołał nowego dyrektora, którym został ks. Robert Rosa i który sprawuje ten urząd do dzisiaj⁴⁶⁷.

Każdego roku Caritas wprowadza nowe formy działalności, wychodząc ku potrzebom wiernych. Dla przejrzystości i prostoty działalności Caritas Kościoła Grekokatolickiego poniżej prezentowane są krótkie podsumowania u ujęciu rocznym.

Rok 1998:

- przeprowadzono pierwszą akcję charytatywną Wigilijne Dzieło Pomocy Dzieciom⁴⁶⁸;
- zorganizowano wakacje dla dzieci we Lwowie;

⁴⁶⁵ „Dekret o powołaniu Caritas Archidiecezji Przemysko-Warszawskiej Kościoła Grekokatolickiego 19 marca 1996 r.”

⁴⁶⁶ <http://www.przemysl-warszawa.caritas.pl/ryshis.htm> (dostęp: 15.03.2007).

⁴⁶⁷ www.cerkiew.net.pl (18.04.2007).

⁴⁶⁸ C. Барух, *Душпастирські виклики...*, dz. cyt., s. 106.

- podjęto dzieło uporządkowania i koordynacji pracy charytatywnej w parafiach
- zorganizowano akcję pomocy powodzianom na ukraińskim Zakarpaciu.

Rok 1999:

- skoncentrowano się na udzieleniu wsparcia ofiarom konfliktów w Kosowie;
- wysłano pomoc potrzebującym w wyniku trzęsienia ziemi w Turcji;
- aktywizacja osób bezrobotnych: powołano dla nich zakład pracy Kinderland; współpraca z warmińskim Caritasem zaowocowała w listopadzie tegoż roku stworzeniem Stacji Opieki w Górowie Iławieckim;
- w grudniu zajęto się rozdawaniem darów, leków bezdomnym, a więc pomocą niezbędną przed zimą.

Rok 2000:

- powódź w Górowie Iławieckim – niesienie pomocy dla ofiar żywiołu, likwidowaniu jego skutków trwało przez dwa lata, remontu wymagało wiele zalanych domów w miasteczku.

Rok 2001:

- w styczniu nastąpiło trzęsienie ziemi w Indiach, po którym Caritas Kościoła Greckokatolickiego przeprowadził zbiórki darów i pieniędzy;
- w maju pomocy potrzebowali powodzianie na Ukrainie;
- w listopadzie zalane zostało Podkarpacie, więc zorganizowano pomoc dla jego mieszkańców, szczególnie dla ofiar z Cieżkowic.

Rok 2002:

- w czerwcu utworzono świetlicę socjoterapeutyczną w Pieniężnie, co udało się przy współpracy z Wydawnictwem Pruszyński i S-ka, które przekazało na ten cel jedną złotówkę ze sprzedaży każdej książki pod tytułem *Życie prywatne Ojca Świętego* autorstwa Caroline Pigozzi;
- w listopadzie powódź nawiedziła Czechy, a jej ofiary wymagały natychmiastowej pomocy. W tym samym czasie utworzono Stację Opieki Caritas w Pieniężnie przy ul. Sadowej 3. W latach 2002 i 2003 Caritas diecezji przemysko-warszawskiej podjął współpracę z ukraińskim Caritasem w organizowaniu akcji Wigilijne Dzieło Pomocy Dzieciom na Ukrainie, inicjując tam tę formę działalności charytatywnej. Pomógł też pilotować tę akcję w diecezji tarnopolskiej i drohobyckiej. Kontynuacją tej wspólnej aktywności była współpraca z Caritasem na Ukrainie w organizowaniu wypoczynku dla dzieci w lipcu 2003 r.

Rok 2003:

- w listopadzie zorganizowano pomoc dla ofiar wojny w Iraku, która była „Darem dla Ojca Świętego”. Utworzono wówczas magazyn na rzeczy ofiarowane przez ludzi dobrej woli dla poszkodowanych w wyniku tego konfliktu zbrojnego;
- Caritas przemysko-warszawski włączył się w realizowanie projektu Ekonomicznego Domu Opieki Społecznej w Prałkowcach⁴⁶⁹;

⁴⁶⁹ 23 grudnia 2003 r. Ekumeniczny Dom Pomocy Społecznej pw. Bożego Miłosierdzia w Prałkowcach został otwarty i był gotowy na przyjęcie pierwszych pensjonariuszy. Prowadzi go Zgromadzenie Sióstr Służebniczek NMP. Dom jest pomnikiem pojednania polsko-ukraińskiego. Wybudowano go na pograniczu przez lata targanym konfliktami narodowościowymi. To nie spiżowy monument, wobec którego przechodzi się obojętnie. Tutaj starsi i samotni ludzie otrzymują godne miejsce w swojej starości. Ekumeniczny Dom Pomocy Spo-

- powstało polsko-ukraińskie Akademickie Centrum Caritas w Lublinie, które zostało powołane, aby organizować pomoc dla studentów z Ukrainy;
- rozpoczęto pracę nad projektem Domu Opieki Społecznej w Henrykowie.

Rok 2004:

- zapoczątkowano realizację Centrum Wsparcia Społecznego Caritas w Henrykowie⁴⁷⁰, w skład którego wchodzi Warsztat Terapii Zajęciowej dla 25 osób, Środowiskowy Dom Samopomocy dla 30 osób i Dom Pomocy Społecznej dla 15 osób – ruszyły prace remontowo-budowlane i adaptacyjne.

Rok 2005:

- realizacja projektu pomocy żywnościowej dla najuboższej ludności Unii Europejskiej, zakupienie magazynu i sprzętu niezbędnego do funkcjonowania magazynu darów;
- dostarczenie darów dla Caritas diecezji warmińskiej, elbląskiej oraz przemysko-warszawskiej;
- przygotowano warsztaty terapii zajęciowej dla 25 osób w Centrum Wsparcia Społecznego w Henrykowie. Aby zaradzić potrzebom ubogich organizowano parafialne i szkolne koła Caritasu, które we współpracy z centralną jednostką w diecezji podejmowały odpowiednie zadania na swoim

lęcznej jest w pełni przystosowany do potrzeb ludzi starszych, chorych oraz niepełnosprawnych. Jedno- i dwuosobowe pokoje z łazienkami tworzą wygodną, życiową przestrzeń oraz domowy klimat. Pensjonariusze są objęci stałą opieką medyczną. Mieści się tu gabinet lekarski i pielęgniarki, a od 1 stycznia 2005 r. funkcjonuje centrum rehabilitacji, gdzie odbywają się zabiegi fizykoterapii, kinezyterapii, krioterapii, a także masaże i kąpiele wirowe. Codziennie mieszkańcy domu mają możliwość uczestniczenia w Mszy Świętej oraz w innych nabożeństwach we własnej kaplicy i pod opiekę księdza kapelana, który razem z siostrami dba o zaspokojenie wszelkich potrzeb duchowych pensjonariuszy.

⁴⁷⁰ Благовіст, Місячник Української Католицької Церкви в Польщі, nr 5(2007).

terenie: zbiórki darów, pomoc dzieciom i wypoczynek dla nich, pomoc chorym, ofiarom przemocy, migrantom.

Rok 2006:

- dzięki przychylności Caritas Polska jednostka diecezji wrocławsko-gdańskiej otrzymała 19 tys. zł na realizację dwóch projektów ze środków w ramach darowizny 1% podatku PIT. W dniach 14–15 listopada dyrektor Caritasu diecezji wrocławsko-gdańskiej złożył w centrali Caritasu Polska sprawozdania z wykonania zadań określonych w umowach nr 207/2006/CP oraz nr 206/2006/CP, zawartych 6 lipca 2006 r. pomiędzy Caritasem Polska a Caritasem diecezji wrocławsko-gdańskiej⁴⁷¹.

Pierwszy projekt nosił nazwę „Pomoc charytatywno-stypendialna dla uczniów szkół mniejszości narodowej, pochodzących z ubogich rodzin greckokatolickich” i został zrealizowany od 4 września 2006 r. do 10 listopada 2006 r. W ramach tego działania, przy finansowym współudziale Caritasu diecezji wrocławsko-gdańskiej, udzielono pomocy charytatywno-stypendialnej 27 uczniom szkół podstawowych, gimnazjów i liceów z placówek oświatowych w Legnicy (woj. dolnośląskie) i Białym Borze (woj. zachodniopomorskie). Zgodnie z projektem wsparcie materialne przeznaczono dla dzieci pochodzących z rodzin ukraińskiej mniejszości narodowej, uczących się w placówkach dla niej przeznaczonych. Na pomoc dla potrzebujących, tj. na opłacenie kosztów wyżywienia i zakwaterowania uczniów w internacie, zakup podręczników i pomocy edukacyjnych oraz odzieży i butów łącznie wydano kwotę 9215,94 zł, w tym 9 tys. zł z odpisu 1% podatku⁴⁷².

⁴⁷¹ Zob. www.cerkiew.net.pl (dostęp: 18.04.2007).

⁴⁷² Por. tamże.

Drugi projekt to „Kolonія integracyjno-formacyjna Caritas: Mrzeżyno 2006” – został zrealizowany przez Caritas diecezji wrocławsko-gdańskiej od 20 do 30 sierpnia 2006 r. W wakacyjnym wypoczynku, który odbył się w Mrzeżynie nad Bałtykiem (woj. zachodniopomorskie), uczestniczyło 19 osób, tj. dzieci i młodzieży z rodzin greckokatolickich, pochodzących z parafii dekanatu słupskiego i koszalińskiego. Na zrealizowanie tego zadania z odpisu 1% podatku przeznaczono 10 tys. zł⁴⁷³.

W zakresie przeprowadzenia czynnego wypoczynku dzieci, ich integracji oraz wzbogacenia wiedzy historycznej i rozwinięcia zainteresowań zrealizowano następujące zadania: wycieczki do Kołobrzegu i Trzebiatowa, gdzie uczestnicy kolonii zwiedzili liczne obiekty zabytkowe i lokalne atrakcje turystyczne; wycieczki piesze po malowniczych nadmorskich okolicach, połączone z przeprowadzeniem konkursów, m.in. na odnalezienie najciekawszych skarbów morza, budowanie zamków na plaży itd.; rejs wycieczkowy statkiem po Bałtyku; zawody sportowe w piłkę siatkową, tenisa stołowego i piłkę nożną na plaży, zakończone wręczeniem nagród dla najlepszych zawodników i pamiątek dla wszystkich kolonistów; spotkania integracyjne z dziecięcą grupą kolonijną z Łodzi. Dla ukazania bogactwa tradycji religijnej i kulturalnej zrealizowano następujące zadania: spotkania modlitewne w greckokatolickiej cerkwi pw. św. św. Apostołów Piotra i Pawła w Trzebiatowie, tj. udział w niedzielnej Liturgii Świętej i uroczystościach z okazji święta Zaśnięcia NMP; nawiedzenie gotyckiego kościoła mariackiego w Trzebiatowie, tj. sanktuarium Macierzyństwa NMP; spotkanie z okolicznymi duszpasterzami: ks. mitratem Bogdanem Hałuszką z Koszalina, ks. dziekanem Piotrem Baranem z Białego Boru, ks. proboszczem Bohdanem Feciuchem z Trzebiatowa; odwiedzenie greckokatolickiej cerkwi pw. Opieki Matki Bożej w Kołobrze-

⁴⁷³ Por. tamże.

gu; wspólne śpiewanie przy ognisku, połączone z nauką ukraińskich pieśni⁴⁷⁴.

Cerkiew Greckokatolicka włączyła się również do akcji pomocy powodzianom w 1997 r. Według wykazów sporządzonych przez wikariusza generalnego diecezji ks. mitrata P. Kryka na ten cel początkowo zebrano w całej metropolii przemysko-warszawskiej kwotę 42 024 zł. Zostały one przekazane 39 rodzinom, które ucierpiały na skutek kataklizmu. W późniejszym czasie eparchia otrzymała kolejne 7773,25 zł, które rozdysponowano wśród 10 najbardziej poszkodowanych rodzin⁴⁷⁵.

Prowadząc swą działalność Caritas archidiecezji przemysko-warszawskiej Kościoła Greckokatolickiego podejmuje akcje wychowawcze i edukacyjne. W ten sposób aktywizuje różne grupy i środowiska, przede wszystkim poprzez katechezy i szkolenie wolontariuszy na różnego rodzaju kursach. Ich program pokazuje ważną rolę, jaką spełnia chrześcijańska organizacja Caritas, opierająca się na ewangelicznej miłości bliźniego. Szczególnie warto o tym pamiętać w święto Miłosierdzia Bożego oraz święto Caritasu – obchodzone 19 grudnia, w dzień św. Mikołaja.

Caritas diecezjalny jest odrębnym, w pełni autonomicznym podmiotem prawa kościelnego i cywilnego. Działa na mocy własnego statutu. Oficjalnie na czele stoi właściwy biskup ordynariusz. W praktyce zasadniczy ciężar zadań na szczeblu diecezjalnym spoczywa na działającym w jego imieniu dyrektorze Caritasu diecezji oraz diecezjalnej centrali organizacji. W skład Caritasu diecezji wchodzi diecezjalna centrala oraz ogniwa szczebla podstawowego (Caritas parafialny i koła Caritasu). W niektórych diecezjach funkcjonuje szczebel

⁴⁷⁴ Por. tamże.

⁴⁷⁵ ADWG., Pismo wikariusza generalnego ks. mitrata P. Kryka z 08.09.1997 r. nr 5/97.

pośredni w postaci okręgów, rejonów lub dekanalnych duszpasterzy charytatywnych.

Diecezjalna centrala ma siedzibę w stolicy tejże diecezji. Jest to niewielki zespół ludzi (dyrektor, jego zastępca, sekretarz itp.) zawiadujący działalnością diecezjalnej organizacji Caritas. Centrala posiada własne biuro oraz prowadzi wyspecjalizowane placówki pomocy. Zazwyczaj przy biurze funkcjonują punkty doraźnej pomocy w postaci magazynów wydających dary czy bezpłatnych poradni.

Zadania diecezjalnej centrali Caritasu:

- zakładanie i prowadzenie placówek pomocy;
 - organizowanie bieżącej pomocy dla osób fizycznych;
 - organizowanie struktur organizacji (ogniwi niższych szczebli) w postaci okręgów, kół, a przede wszystkim jednostek parafialnych;
 - formacja i edukacja pracowników charytatywnych;
- organizowanie i prowadzenie stałych i okazjonalnych akcji finansujących działalność charytatywną.

Caritas archidiecezji przemysko-warszawskiej włącza się w inicjatywy organizowane przez Caritas Polska i ukraiński Caritas. Bierze udział w konferencjach w Polsce i na Ukrainie. Współpracuje z organizacjami państwowymi, a więc samorządem terytorialnym na wszystkich szczeblach, a także z innymi organizacjami i Kościołami. Na przykład razem z urzędem miasta organizował pomoc dla powoźców w Górowie Iławieckim, wspólnie z urzędem wojewódzkim uruchamiał Stację Opieki Caritas, a wraz z urzędem pracy stara się o tworzenie miejsc pracy dla bezrobotnych. Caritas prowadzi działalność gospodarczą, posiada stolarnie, tartak, grupę remontowo-budowlaną. Zatrudniane są przede wszystkim osoby bezrobotne, dla których jest to forma aktywizacji zawodowej i społecznej. Zakład nazywa się

Kinderland Ogrody Dziecięce, gdyż zajmują się dystrybucją i stawianiem wykonanych z drewna placów zabaw dla dzieci.

Caritasy parafialne działają we wspólnotach pw. św. Jana Chrzciciela w Przemyślu, Opieki Matki Bożej w Olsztynie, św. Andrzeja Apostoła w Bartoszycach, Przemienienia Pańskiego w Jarosławiu, Świętego Krzyża w Węgorzewie, Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Łosiu, Przemienienia Pańskiego w Mokrym, św. św. Cyryla i Metodego w Lidzbarku Warmińskim, Podwyższenia Krzyża Świętego w Górowie Iławieckim.

Caritas diecezjalny podejmuje dzieła miłosierdzia w diecezji oraz w miarę potrzeb na całym świecie. Organizuje doroczne zbiórki bożonarodzeniowe związane ze sprzedażą świec oraz kartek świątecznych⁴⁷⁶. Organizacja pomaga też doraźnie potrzebującym, zarówno wiernym grekokatolikom, jak i poszkodowanym na całym świecie. Caritas organizuje letnie kolonie w Krynicy Górskiej dla grekokatolickich dzieci z ziem południowo-zachodniej Polski. Kolonie te mają na celu lepsze poznanie się wzajemne, a także historii własnej Cerkwi i duchowości wschodniej, zaznajomienie się z ziemią przodków⁴⁷⁷.

2. Duszpasterstwo grupowe

Duszpasterstwo grupowe Cerkwi Grekokatolickiej skupia się przede wszystkim na pracy z młodzieżą. Odpowiadając na aktualne potrzeby i wyzwania, podejmuje nowe sposoby pracy z parafianami, np. prowadzi duszpasterstwo rodzin, kobiet, sportowców oraz środowisk inteligentnych.

Warto wspomnieć, że dwóch późniejszych biskupów diecezji wrocławsko-gdańskiej było inicjatorami spotkań młodzieży grec-

⁴⁷⁶ Archiwum Caritas Diecezji Wrocławsko-Gdańskiej Kościoła Grekokatolickiego.

⁴⁷⁷ *Благовіт , Місячник Української Католицької Церкви в Польщі*, nr 10–11 (2004), s. 5.

kokatolickiej. Ksiądz Majkowycz organizował letnie obozy na Łemkowszczyźnie, a ojciec Juszcak OSBM karpackie rajdy⁴⁷⁸.

Zarejestrowaną organizacją młodzieżową jest ruch Sarepta⁴⁷⁹, prowadzący liczne kursy formacyjne. Dysponuje on dwoma ośrodkami – w Komańczy i Nowicy. W jego pracach uczestniczy rocznie około 500 osób. W diecezji są też organizowane doroczne spotkania młodych w Białym Borze⁴⁸⁰.

Pierwsza Sarepta odbyła się w 1984 r. z inicjatywy ks. Jarosława Madzelana z Białego Boru, który z 30-osobową grupą kleryków z Lublina pojechał do Nowicy. Głównym zamierzeniem była chęć poznania ojczystych ziem, historii, poszerzenie wiedzy o wschodnich obrzędach religijnych. Takie zjazdy młodzieży organizowano co roku (1984–1989). Odbywały się w prymitywnych warunkach, bez bieżącej wody, młodzież spała na sianie, posiłki przygotowywała w starej łemkowskiej chacie.

Od 1990 r. Sarepta przeniosła się do Komańczy. Po dzień dzisiejszy zajmuje się nią miejscowy proboszcz, ks. Jan Pipka. Na początku było bardzo ciężko, brakowało budynku, uczestnicy sami przygotowywali posiłki w domu obok cerkwi. W jadłospisie dominował dżem, konserwy i zupa. Brakowało miejsca na noclegi i bieżącej wody. Przez kilka lat młodzi używali tych samych jednorazowych naczyń.

W 1992 r. bractwo posiadało już jednak własny domek za rzeczką, w którym uczestnicy mogli mieszkać i przygotowywać posiłki podczas obozu. W 1996 r. pod cerkwią zaadaptowano pomieszczenie na profesjonalną kuchnię i stołówkę. W niedługim czasie Sarepta zdobyła jeszcze jeden domek, niestety bardzo zniszczony i wymaga-

⁴⁷⁸ Por. tamże, s. 95.

⁴⁷⁹ Wywiad z Włodzimierzem Juszczakiem, biskupem wrocławsko-gdańskim Kościoła Greckokatolickiego, [w:] Wiadomości KAI, 13.11.2005 r.

⁴⁸⁰ Por. tamże, s. 20.

jący remontu. Obecnie jest to „domek dziewczyn”, a za rzeczką stoi „domek chłopców”.

W początkowej fazie działalności w Nowicy i w Komańczy odbywał się tylko jeden turnus. Nie było żadnych list, nikt nikogo nie zapisywał. Przyjeżdżał, kto chciał. Po jakimś czasie w Komańczy były organizowane już trzy turnusy, a w Nowicy tylko jeden.

W 2004 r. Sarepta obchodziła 20. rocznicę istnienia. Z tej okazji abp Jan Martyniak podarował bractwu starą plebanię w Nowicy. Dzięki temu można było tam zorganizować trzy turnusy dla uczniów szkół średnich i studentów. Od 2004 r. jest już sześć turnusów, trzy w Komańczy i trzy w Nowicy.

Rekordowa liczba uczestników pojedynczego to 380 osób. Młodzież na Sareptę zjeżdża się nie tylko z całej Polski, ale również z innych krajów, takich jak: Austria, Australia, Szwecja i Kanada. Od 2005 r. bractwo posiada jeszcze jeden budynek w Nowicy. Co roku na Sareptę zapraszani są ciekawi goście, organizowane są też ciekawe wycieczki, np. nad Solinę, na Połoninę Wetlińską czy na Słowację.

Przykładowy ramowy plan dnia na Sarepcie wygląda w następujący sposób:⁴⁸¹

7.00–7.30 pobudka,
08.00–9.00 liturgia,
09.00–10.00 śniadanie,
10.00–11.00 czas wolny,
11.00–14.00 konferencje i spotkania w grupach lub wyjście w góry,
14.00–15.00 obiad,
15.00–16.30 czas wolny,
16.30–18.00 gry, zabawy,
18.00–19.00 kolacja,
20.30–22.00 wieczorne modlitwy, ognisko.

⁴⁸¹ Źródło: AP.

W diecezji opracowywane są projekty specjalnego duszpasterstwa, które obejmowałyby osoby z uzależnieniami czy kapelaństwo wojskowe, jednak do 2006 r. pracy nad nimi jeszcze nie ukończono⁴⁸².

Nie istnieją też struktury duszpasterstwa inteligenckiego. Natomiast wszędzie, gdzie to jest możliwe, dochodzi do bliskiej współpracy z nauczycielami. Istnieje też ukraińskie towarzystwo lekarskie.

We wszystkich parafiach diecezji wrocławsko-gdańskiej odbywają się rekolekcje wielkopostne, stanowiące często jedyną formę katechizacji dorosłych. Nauki rekolekcyjne łączy się z upowszechnianiem koniecznych informacji na temat duchowości i liturgiki.

Angażowanie wiernych w życie parafii odbywa się przeważnie poprzez rady parafialne. Są one bardzo potrzebne, kapłan mający pod opieką kilka placówek duszpasterskich kapłan nie jest w stanie podołać wszystkim problemom w parafii⁴⁸³.

2 lutego 2002 r. na odbytym we Wrocławiu zebraniu księży z całej diecezji zostały zatwierdzone statuty rad parafialnych pod nazwą: *Statuty Parafialnych Rad Duszpasterskich wrocławsko-gdańskiej diecezji Kościoła Greckokatolickiego w Polsce*⁴⁸⁴. Pierwszy rozdział nosi tytuł *Nazwa, terytorium działalności, ośrodek i cele statutu*. Omawia on potrzeby zwołania duszpasterskich rad parafialnych w każdej, nawet bardzo małej parafii, aby służyły one jako organ doradczy jej proboszcza lub administratora, zgodnie z postanowieniami II Soboru Watykańskiego. (KKKW, kan. 295). Jeżeli jeden kapłan obsługuje dwie lub więcej wielkich parafii, może być dla nich powołana jedna rada parafialna. Wymaga to jednak zgody dwóch trzecich ogółu parafian obecnych na zebraniu w każdej z tych placówek. W takim wypadku każda parafia powinna mieć, proporcjonalnie do liczby wiernych,

⁴⁸² Por. M. Скірка ЧСВВ, УГКЦ в Польщі..., dz. cyt., s. 35.

⁴⁸³ Por. С. Батрух, Душпастирські виклики..., dz. cyt., s. 97.

⁴⁸⁴ Por. Лімоніс Вроцлавсько-Гданської Єпархії УГКЦ, Wrocław 2006, s. 83–86.

swych przedstawicieli w takiej radzie. Każda rada parafialna winna mieć nadaną nazwę przyjętą w *Statutach*, a mianowicie:

Parafialna Rada Duszpasterska Greckokatolickiej parafii pod wezwaniem... w...⁴⁸⁵. Taka jednostka obejmuje swą działalnością teren danej parafii⁴⁸⁶. Paragraf 5 omawianych *Statutów* charakteryzuje rady parafialne w następujących słowach: „Rada parafialna to wspólnota ludzi jednej wiary, zjednoczonych Chrystusową miłością i nadzieją; ich celem jest rozwój Cerkwi Greckokatolickiej, formacja osobista, a także swych rodzin i rozwój ewangelizacji wśród ogółu wiernych. Rada parafialna ogarnia swą działalnością całe życie parafialne, pomagając tym samym w wykonaniu misji Cerkwi. Postawione cele rada parafialna realizuje poprzez modlitwę, ćwiczenia duchowe, dobre uczynki, pracę osobistą dla ogółu dobra i w poszanowaniu kultury chrześcijańskiej. Wszystkie kierunki działalności rad parafialnych mają za zadanie rozwój życia chrześcijańskiego, wcielanie w życie bezinteresownej duchowej i materialnej pomocy oraz uświęcenie pracy ludzkiej⁴⁸⁷.

Do zadań każdej rady parafialnej należą:

- rozbudzanie i rozwój inicjatyw apostolskich wśród parafian,
- koordynacja działań na niwie apostołatu,
- pomoc duchowieństwu w pracy duszpasterskiej,
- opieka nad starszymi, chorymi oraz potrzebującymi członkami parafii,
- troska o piękno i porządek obiektów sakralnych należących do parafii,
- dbanie o dobrą opinię parafii i duchowieństwa,

⁴⁸⁵ Zob. Aneks 4, s. 278.

⁴⁸⁶ *Limonuc*..., dz. cyt., § 4.

⁴⁸⁷ *Limonuc*..., dz. cyt., § 5. (tłum. własne).

- troska o rozwój oraz pogłębianie życia duchowego i religijnego w parafii⁴⁸⁸.

Do kompetencji rad parafialnych należy głos doradczy w sprawach parafii, prowadzenie funduszu parafialnego⁴⁸⁹ oraz wyznaczanie odpowiedzialnych osób do konkretnych zadań w parafii, po uzyskaniu zgody zainteresowanych.

W skład rad parafialnych wchodzi:⁴⁹⁰

- proboszcz i wikariusze,
- rektorzy kościołów znajdujących się na terenie parafii, a niebędących osobną parafią,
- przedstawiciele wspólnot zakonnych znajdujących się na terenie parafii,
- przedstawiciele katechetów,
- przedstawiciele bractw, ruchów i organizacji katolickich, które znajdują się na terenie danej parafii,
- przedstawiciele świeckich.

Przewodniczącym rady jest zawsze proboszcz (administrator), zaś liczba członków powinna być dostosowana do liczby wszystkich wiernych w parafii (nie mniej niż 5, a nie więcej niż 30 osób)⁴⁹¹.

W dwóch końcowych rozdziałach *Statutów* podano kryteria kandydatów do rad⁴⁹², czas trwania kadencji⁴⁹³ oraz postanowienia końcowe.

Statuty zostały opracowane dopiero w 2002 r., ale są odzwierciedleniem już istniejących nieformalnych praw rad duszpasterskich,

⁴⁸⁸ *Limonic...*, dz. cyt., § 8.

⁴⁸⁹ *Limonic...*, dz. cyt., § 11–13.

⁴⁹⁰ *Limonic...*, dz. cyt., § 17.

⁴⁹¹ *Limonic...*, dz. cyt., § 19–21.

⁴⁹² *Limonic...*, dz. cyt., § 22–26.

⁴⁹³ *Limonic...*, dz. cyt., § 27–36.

które powstały znacznie wcześniej, stanowiąc wielką pomoc w duszpasterstwie całej parafii.

Wierni przejawiali w ostatnich latach duże zaangażowanie przy budowie nowych świątyń lub adaptacji budynków na potrzeby parafii, tworząc z nią⁴⁹⁴ ścisły, wspólnotowy związek.

Jedną z niewielu organizacji religijnych w diecezji wrocławsko-gdańskiej jest działające przy parafiach Sestryctwo – organizacja kobiet, które głębiej angażują się w życie wspólnoty parafialnej, pomagają w organizacji uroczystości cerkiewnych oraz prowadzą szczególnie intensywne życie religijne⁴⁹⁵.

Od 2003 r. są organizowane corocznie Diecezjalne Zjazdy Kobiet. Pierwszy odbył się z okazji obchodów Roku Rodziny w Szprotawie 11 listopada 2003⁴⁹⁶. Organizatorzy postawili sobie za cel nie tylko wykłady o powołaniu kobiety i jej roli w sprawach społecznych i cerkiewnych, ale również starali się podkreślić jej rolę w codziennych, zwykłych zadaniach życiowych. Zjazd okazał się doskonałą formą duszpasterstwa kobiet w diecezji. Przyniósł wielkie owoce, które zachęciły organizatorów do opracowania następnych tego typu form duszpasterskich. Rok później, we wrześniu, również w Szprotawie odbył się kolejny zjazd kobiet z diecezji wrocławsko-gdańskiej⁴⁹⁷. Owoce tych zjazdów jest rozwijające się w poszczególnych parafiach diecezji kobiece Sestryctwo.

W diecezji wrocławsko-gdańskiej rozwija się również duszpasterstwo rodzin. Przede wszystkim polega ono na przygotowywaniu mło-

⁴⁹⁴ Dane na podstawie ankiet przeprowadzonych wśród proboszczów grekokatolickich parafii południowo-zachodniej Polski.

⁴⁹⁵ Na podstawie informacji uzyskanych od proboszcza parafii w Zielonej Górze, ks. Juliana Hojniaka.

⁴⁹⁶ *Благовіт, Місячник Української Католицької Церкви в Польщі*, nr 12(2003), s. 3.

⁴⁹⁷ *Благовіт, Місячник Української Католицької Церкви в Польщі*, nr 10–11(2004), s. 4.

dych ludzi do sakramentu małżeństwa poprzez organizowanie kursów przedmażeńskich oraz dni skupienia. W ostatnich latach nową formą duszpasterstwa rodzin są organizowane zjazdy rodzin greckokatolickich. W 2007 r. w zjeździe zorganizowanym we Wrocławiu wzięło udział ok. 50 rodzin greckokatolickich⁴⁹⁸. Owocem takich działań jest wzbudzanie tożsamości eklezjalnej, narodowej oraz religijnej.

W legnickiej parafii pw. Zaśnięcia Najświętszej Marii Panny prężnie rozwija się religijny zespół muzyczny *Дамо Раду* [Damo Radu], który kultuwyuje tradycje wschodniej muzyki cerkiewnej⁴⁹⁹.

W salach katechetycznych Cerkwi Greckokatolickiej prowadzi się również nauczanie języka ukraińskiego. Odbywają się spotkania z okazji świąt narodowych oraz religijnych, prowadzone są promocje książek.

Podsumowując należy zaznaczyć, że duszpasterstwo grupowe Cerkwi Greckokatolickiej jest w fazie kształtowania swych struktur. Duszpasterze poznają potrzeby wiernych i formy pracy pastoralnej. Obecnie rozwija się prężnie duszpasterstwo młodzieży, czego przykładem jest bractwo młodzieży greckokatolickiej Sarepta. Powołanie przez biskupa Juszcza duszpasterzy poszczególnych środowisk w społeczności grekokatolików stanowi początek drogi prowadzącej do wypracowania metod pracy z wiernymi; m.in. powołano duszpasterzy: sportowców (ks. A. Trochanowski), dzieci i młodzieży (ks. P. Baran), rodzin (ks. R. Ferenc) oraz środowisk akademickich (ks. A. Michaliszyn). Pozostaje jeszcze wiele do zrobienia na polu duszpasterskim, jednak to, co udało się osiągnąć przez 10 lat w diecezji wrocławsko-gdańskiej, można nazwać sukcesem.

⁴⁹⁸ Por. www.cerkiew.net.pl (dostęp: 10.06.2006).

⁴⁹⁹ Tamże, s. 4.

3. Duszpasterstwo specjalne

Duszpasterstwo specjalne jest odpowiedzią na specyficzne uwarunkowania i potrzeby konkretnych grup społecznych. Każda z nich posiada odrębną mentalność, zwyczaje, kondycję religijną i moralną, co domaga się uwzględniania w pracy duszpasterskiej.

W diecezji wrocławsko-gdańskiej funkcjonuje również duszpasterstwo specjalne. Forma pracy kapłanów odpowiedzialnych za taką posługę jest dostosowana do potrzeb danej grupy społecznej przy ścisłym zachowaniu wschodniej tradycji Cerkwi Greckokatolickiej. Omówione szerzej zostaną teraz dwa jego typy: wojskowe i więzienne – wraz z uwzględnieniem kontekstu historycznego.

a) Duszpasterstwo greckokatolickie wojskowe

Jak już wspomniano, metropolia halicka Kościoła Greckokatolickiego obejmowała trzy diecezje: lwowską, przemyską i stanisławowską. Według spisu ludności z 1921 r. państwo polskie zamieszkiwało 3 031 100 grekokatolików, czyli 11,9 % ogółu społeczeństwa. Spis z roku 1931 wykazał 3 336 200 grekokatolików, czyli 10,5% społeczeństwa⁵⁰⁰. Zamieszkiwali oni tereny województw: stanisławowskiego (72,9% populacji województwa w 1931 r.), tarnopolskiego (54,5%), lwowskiego (41,7%) oraz obszar Łemkowszczyzny w woj. krakowskim (2,3%). W pozostałych województwach stanowili poniżej 1% ludności (najwięcej w woj. wołyńskim – 0,5%)⁵⁰¹.

Na podstawie tych danych zrozumiałe jest, że w dekrete Naczelnego Wodza z 18 stycznia 1919 r. o poborach dla duchowieństwa wojskowego przewidziano powołanie kapłanów greckokatolickich

⁵⁰⁰ Por. T.A. Kowalski, *Mniejszości narodowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej (1918–1939)*, Toruń 1998, s. 16.

⁵⁰¹ Por. Z. Waszkiewicz, *Duszpasterstwo w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Toruń 2000, s. 75–76.

trzech kategori: szefa sekcji greckokatolickiej przy Konsystorzu Polowym Rzymskokatolickim (z prawami i poborami podpułkownika), kapelana greckokatolickiego przy Dowództwie Okręgu Generalnego (prawa i pobory majora) oraz kapelana greckokatolickiego przy dywizji (prawa i pobory kapitana)⁵⁰².

Pierwszymi kapelanami greckokatolickimi w Wojsku Polskim byli duchowni przejęci z armii austriackiej. W listopadzie 1918 r. do WP zgłosił się ks. ppłk. Antoni Łomnicki, przyjęty do rezerwy oficerskiej, a następnie 1 lutego 1919 r. mianowany przez Dowództwo Okręgu Generalnego Kraków kapelanem greckokatolickim przy obozach jeńców (internowanych) w Dąbiu, Wadowicach i Modlinie⁵⁰³.

Z 27 sierpnia 1919 r. do WP został przyjęty ks. mjr Jan Ozimkiewicz „jako duszpasterz i referent greckokatolickiego wyznania”. Służbę pełnił w garnizonach Dowództwa Okręgu Generalnego Lwów, przy szpitalach (epidemicznych, polowych i rezerwowych) oraz w polu. W czasie pełnienia służby w 1919 r. zaraził się tyfusem. Zmarł 31 października roku 1923⁵⁰⁴. W 1919 r. przyjęto do WP ks. Jana Martynika, jednak brak danych o przebiegu jego służby⁵⁰⁵.

Wielkim znaczeniem dla dalszych losów duszpasterstwa greckokatolickiego w Wojsku Polskim było przyjęcie do służby ks. dra Mikołaja Nagórzańskiego, w latach 1912–1918 referenta spraw greckokatolickich w kurii biskupiej wojsk austriackich w Wiedniu. W okresie od 1.11.1918 r. do 31.1.1920 r. ks. Nagórzański „pozostał przy likwidacji centralnego urzędu metrykalnego wojskowego, powstałego na miejscu kurii biskupiej wojsk austriackich”. Przyjęty do służby w WP 15 maja 1920 r., przydzielony został „do Duszpasterstwa Naczelnego Do-

⁵⁰² Por. J. Odziemkowski, *Służba duszpasterska Wojska Polskiego 1914–1945*, Warszawa 1998, s. 48.

⁵⁰³ Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Łomnicki Antoni – ap. 968.

⁵⁰⁴ CAW, Ozimkiewicz Jan – ap. 2098.

⁵⁰⁵ CAW, Martynik Jan – ap. 9708; ks. Martynik zmarł 26.8.1924 r. we Lwowie.

wództwa jako szef sekcji metrykalnej i spraw obrządku greckokatolickiego”. To on był właściwym twórcą duszpasterstwa greckokatolickiego, choćby jako organizator działu metrykalnego kurii polowej⁵⁰⁶.

Przejście armii do stanu funkcjonowania w czasie pokoju stanowi początek zmian także w funkcjonowaniu duszpasterstwa. Dotychczasowa zasada podporządkowania kapelanów greckokatolickich rzymskokatolickiemu biskupowi polowemu została utrzymana, a jako potwierdzona przez Stolicę Apostolską (w art. 18 statutu duszpasterstwa) nie mogła być już otwarcie kontestowana przez greckokatolicki episkopat. Ustalenie granic państwowych umożliwiło przeprowadzenie na terenach byłego ZURL (Zachodnioukraińska Republika Ludowa) poboru do WP. Duszpasterstwo greckokatolickie, które dotychczas było skoncentrowane na zaspokajaniu potrzeb ukraińskich jeńców, internowanych i rannych w polskich obozach, więzieniach i szpitalach, stanęło teraz wobec zadania objęcia opieką duszpasterską rzesz poborowych wyznania greckokatolickiego.

Oto statystyka poborowych rocznika 1901, służących w poszczególnych jednostkach Dowództwa Okręgu Korpusu (dane na dzień 31.08.1923)⁵⁰⁷.

DOK	Grekokatolicy powołani do wojska	Grekokatolicy służący w wojsku
Warszawa	brak	brak
Lublin	brak	702
Grodno	brak	601
Łódź	brak	brak
Kraków	271	3165
Lwów	12 045	541

⁵⁰⁶ CAW, Nagórzański Mikołaj – ap. 494.

⁵⁰⁷ CAW, I.300.20.8. s. 165–174.

Poznań	brak	brak
Toruń	1	692
Brześć n. Bugiem	brak	47
Przemyśl	6418	3436
razem	18 735	9184

Poniżej pokazano statystykę oficerów i szeregowych WP wyznania greckokatolickiego według stanu na dzień 15.02.1927⁵⁰⁸.

Miejsce służby	Grekokatolicy (oficerowie/szeregowi)	Neounici (oficerowie/szeregowi)
DOK I	11/867	0/54
DOK II	2/154	0/2
DOK III	3/35	0/4
DOK IV	1/2910	1/1
DOK V	3/618	0/30
DOK VI	2/4076	0/1
DOK VII	4/3874	0/157
DOK VIII	5/471	0/10
DOK IX	0/25	0/4
DOK X	1/4570	0/0
flota	0/8	0/0
Kop	1/196	0/1
razem	33/17803	1/264

⁵⁰⁸ Zob. P. Siwicki, *Duszpasterstwo Grekokatolickie w Wojsku Polskim 1918–2003*, [w:] *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. J. Ziółek, A. Barańska, W. Matwiejczyk, D. Nawrot, Lublin 2004, s. 386.

Łączna liczba zainteresowanych posługą duszpasterską kapelana greckokatolickiego wynosiła na dzień 15.02.1927 r. – 34 oficerów i 18 670 szeregowych⁵⁰⁹.

Po przejściu armii w stan pokojowy Kuria Polowa WP uzyskała najpierw cztery etaty duszpasterskie dla kapelanów greckokatolickich. Obok dziekana ks. Zagórzańskiego kapelanami greckokatolickimi byli: ks. Onufry Orski w Przemyślu i ks. Jan Ozimkiewicz we Lwowie⁵¹⁰. Dopiero w 1924 r. udało się uporządkować organizację duszpasterstwa i powołano następujących proboszczów: ks. L. Harkawy, ks. M. Stetkiewicz, ks. A. Kalata, którego później zastąpił ks. B. Podoliński oraz kapelanów w Jarosławiu, Rzeszowie i Tarnopolu⁵¹¹. Ostatecznie ukształtowały się następujące parafie: Warszawa, Kraków, Łódź, Poznań, a w okresie późniejszym utworzono jeszcze dwie: Przemyśl i Jarosław⁵¹².

Zadania, które stawiano przed kapelanami greckokatolickimi, można zasadniczo podzielić na dwie kategorie: religijne oraz społecz-

⁵⁰⁹ Neounici, czyli grekokatolicy pochodzący z terenów b. zaboru rosyjskiego i praktykujący rosyjsko-synodalną odmianę obrządku bizantyjskiego (nie „ruską”, czyli ukraińską, jak to było w przypadku grekokatolików z Galicji), mimo pewnych różnic obrzędowo-językowych (np. kwestia ukraińskiej czy rosyjskiej wymowy cerkiewnosłowiańskich tekstów liturgicznych) niewątpliwie predestynowani byli do objęcia opieką przez kapelanów greckokatolickich – bez wyjątku pochodzących z Galicji. Katolicyzm łaciński był im obcy pod względem obrzędkowym i językowym. Praktyki religijne w cerkwiach prawosławnych były zaś żołnierzom katolikom (także obrządku bizantyjskiego) wzbronione nie tylko przez katolickie prawo kanoniczne, ale i przez wewnętrzne zarządzenia wojskowe – por. rozkaz MSWojsk. ogłoszony w „Dzienniku Rozkazów” nr 24/1924, poz. 357.

⁵¹⁰ Por. pismo szefa Gabinetu Ministerstwa Spraw Wojskowych gen. bryg. Szpakowskiego z 04.06.1924 r. (L.12868/G.M.II.) do ks. Mikołaja Ilkowa, wówczas posła na sejm, przewodniczącego Ukraińskiego Klubu Włościańskiego, od 1928 r. kapelana greckokatolickiego Okręgu IV (AAN.MWRiOP, 923, s. 12).

⁵¹¹ Por. P. Siwicki, dz. cyt., s. 388.

⁵¹² Por. J. Odziemkowski, B. Spychała, *Duszpasterstwo wojskowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1987, s. 106.

no-polityczne⁵¹³. Pierwsza z nich obejmowała celebrowanie boskiej liturgii, udzielanie sakramentów i przygotowywanie do ich przyjęcia, odprawianie nabożeństw, udzielanie sakramentaliów i błogosławieństw, kaznodziejstwo. Podobnie jak katolicy obrządku łacińskiego służący w WP, grekokatolicy mieli prawo do świętowania niedzieli oraz ważniejszych świąt roku liturgicznego. Liczba tych ostatnich zmieniała się, jak pokazują poniższe zestawienie⁵¹⁴.

Nazwa święta	Rok 1924	Rok 1937
Boże Narodzenie	3	2
Nowy Rok	1	1
Objawienie Pańskie – Jordan	1	1
Trzech Hierarchów	1	brak
Spotkanie Pańskie (Ofiarowanie Chrystusa)	1	1
Zwiastowanie	1	1
Wielki Piątek	1	brak
Wielkanoc	3	2
Wniebowstąpienie	1	1
Zesłanie Ducha Świętego	2	1
Trójcy Przenajświętszej	brak	1
Narodzenie św. Jana Chrzciciela	1	brak
św. św. Piotra i Pawła	1	1
Przemienienie Pańskie	1	brak
Zaśnięcie Bogurodzicy	1	1
Narodzenie Bogurodzicy	1	brak
Podwyższenie Świętego Krzyża	1	1
św. Dymitra z Salonik	1	brak
św. Michała Archanioła	1	brak
Wprowadzenie Bogurodzicy do świątyni	1	brak
św. Mikołaja	1	1
Niepokalone Poczucie NMP	1	1
razem dni świątecznych w roku	26	16

⁵¹³ Por. P. Niezgoda, *Przysposobienie wojskowe katolickiego duchowieństwa. Opieka religijna nad żołnierzami wschodnich obrządków*, „Kwartalnik Poświęcony Sprawom Katolickiego Duszpasterstwa Wojskowego w Polsce” 2(1932)3, s. 17–19.

⁵¹⁴ Dane na temat świąt za: „Dziennik Rozkazów MSWojsk.” – nr 7/1924 § 92 i 18/1936, poz. 219.

Zauważa się więc znaczną redukcję rozbudowanego kalendarza świąt grekokatolickich (obchodzonych zgodnie z kalendarzem juliańskim).

W niedziele i dni świąteczne żołnierze-grekokatolicy mieli być wysyłani pod dowództwem oficera lub podoficera do cerkwi grekokatolickich lub kościołów rzymskokatolickich. Szczególna rola przypadała świętu Objawienia Pańskiego, zwanemu popularnie Jordanem. Zasadą było zwalnianie tego dnia we wszystkich garnizonach żołnierzy-grekokatolików od zajęć służbowych, organizowanie dla nich liturgii grekokatolickich z wielkim poświęceniem wody (z braku wojskowego lub cywilnego duszpasterza proszono księdza rzymskokatolickiego o odprawienie mszy). Udział w uroczystościach brała delegacja oficerska, na czele z komendantem garnizonu lub przedstawicielem, orkiestra, często kompania honorowa oraz wszyscy żołnierzy-grekokatolicy w szyku zwartym, bez broni⁵¹⁵.

O ile duszpasterstwo grekokatolickie w WP nie było w stanie zapewnić swym podopiecznym regularnego udziału w życiu liturgicznym w rodzinnym obrządku, o tyle dokładano starań, by żołnierze mogli skorzystać w swym obrządku ze spowiedzi i komunii wielkanocnej.

Władze wojskowe oczekiwały od kapelanów także prowadzenia pracy wychowawczej z żołnierzami, mającej na celu wychowywanie ich w duchu lojalności wobec państwa polskiego i w poczuciu przynależności do niego. Trzeba było wprowadzać odpowiednie wątki do kazań świątecznych lub przemówień okolicznościowych (np. z okazji wcielenia do wojska, przysięgi, świąt państwowych i obchodów rocznicowych)⁵¹⁶.

⁵¹⁵ Por. J. Odziemkowski, B. Spychała, dz. cyt., s. 104.

⁵¹⁶ Jako przykład można tu podać zarządzenie biskupa polowego w sprawie uczczenia 75. rocznicy powstania styczniowego przez żołnierzy-grekokatolików, nakazujące kapelanom grekokatolickim przeprowadzenie w styczniu i lutym

Obu rodzajom działalności duszpasterzy greckokatolickich w wojsku miała służyć działalność wydawnicza. Głównym jej przejawem było wydanie w 1935 r. modlitewnika żołnierskiego dla grekokatolików, którego autorem był st. kpl. ks. Leon Harkawy⁵¹⁷. Modlitewnik ten zawierał dwie części o jednakowej treści, różniące się zapisem – w części pierwszej (s. 7–152) po polsku, w drugiej (s. 159–301) – po ukraińsku. Każda część zawierała: rotę przysięgi wojskowej, wstęp, modlitwy codzienne, krótki katechizm, pieśni na różne święta i przygotowanie do spowiedzi i komunii. Dobór modlitw i pytań w rachunku sumienia uwzględniał specyfikę wojska⁵¹⁸.

Ważną funkcję pełnił w duszpasterstwie dziekan grekokatolicki. Zakres jego czynności i kompetencji ustalał biskup polowy, kierując się prawem kanonicznym i przepisami wojskowymi. Do dziekana należała „szczególnie troska o zachowanie przepisów Kościoła wschodniego w zakresie pracy księży kapelanów obrządku greckokatolickiego”⁵¹⁹. Dziekan pełnił również obowiązki „radcy biskupa polowego w sprawach liturgicznych dla obrządku greckokatolickiego”, którego zadaniem było zabieranie głosu „ze względu na swą kompetencję we wszystkich sprawach swego obrządku, dotyczących administrowania sakramentów świętych, odprawiania nabożeństw, świętowania dni świętych, postów oraz wszelkich innych odrębności zachodzących w życiu religijnym katolików obrządku greckokatolickiego”⁵²⁰.

1938 r. okolicznościowych pogadanek dla żołnierzy i odprawienie nabożeństw żałobnych za poległych i zmarłych powstańców wyznania greckokatolickiego; w pogadankach kapelani wspominać mieli udział „młodzieży rusińskiej”, zwłaszcza seminarzystów greckokatolickich, w powstaniu oraz „chwalebne czyny powstańców obrządku greckokatolickiego” – Rozkaz Wewnętrzny Biskupa Polowego, nr 1/1938, s.12.

⁵¹⁷ *Pryjatel żownira. Mołytwosłow dla hrekokatolyčnych żowniriv Wijska Polskoho*, Warszawa 1935.

⁵¹⁸ Zob. *Pryjatel żownira...*, dz. cyt., s. 15.

⁵¹⁹ *Niezgoda*, dz. cyt., s. 18.

⁵²⁰ Tamże, s. 17.

Dziekan jednocześnie był koordynatorem duszpasterstwa greckokatolickiego w jego ściśle religijnym aspekcie; na jego ręce kapelani grekokatolicki składali kwartalne sprawozdania z pracy duszpasterskiej. W okresie międzywojennym było dwóch dziekanów greckokatolickich: ks. dr Mikołaj Nagórzański, przeniesiony 31.03.1934 r. w stan spoczynku⁵²¹, a po nim wspomniany już L. Harkawy, który pełnił urząd do roku 1939⁵²².

Zmiana granic państwa polskiego po II wojnie światowej spowodowała drastyczne zmniejszenie się liczby grekokatolików w społeczeństwie polskim. Rok 1947 przyniósł wielokrotnie już wspomnianą akcję „Wisła” – oznaczającą ostateczną likwidację resztek struktur duszpastersko-administracyjnych Kościoła Greckokatolickiego i przesiedlenie wiernych na tzw. Ziemie Odzyskane. Jej celem było „ostateczne rozwiązanie problemu ukraińskiego w Polsce” poprzez wynarodowienie rozproszonych w polskim otoczeniu Ukraińców.

Konsekwencje tego stanu rzeczy znalazły swe odzwierciedlenie również w sferze duszpasterstwa wojskowego. Zresztą w organizowanej pod patronatem Związków Patriotów Polskich armii polskiej w ZSRR nie było miejsca dla duszpasterstwa greckokatolickiego, choć istniało duszpasterstwo rzymskokatolickie, ewangelickie i wyznania mojżeszowego⁵²³.

Nie znaczy to, iż fasadowe duszpasterstwo Ludowego Wojska Polskiego nie miało żadnej styczności z Kościołem Greckokatolickim. Wspomnieć należy, że przez długi okres jedna z największych i najważniejszych parafii greckokatolickich w Polsce – przemyska – była współużytkownikiem pojezuickiego kościoła garnizonowego pw. Najświętszego Serca Jezusowego. Kościół ten w roku 1991 został

⁵²¹ Por. „Dziennik Personalny MSWojsk.”, nr 11/1934.

⁵²² Por. *Kapelani wrześniowi. Służba duszpasterska w Wojsku Polskim w 1939 r. Dokumenty, relacje opracowania*, red. W.J. Wysoki, Warszawa 2001, s. 366.

⁵²³ Por. P. Siwicki, dz. cyt., s. 401.

przez Jana Pawła II przekazany na własność greckokatolickiej diecezji przemyskiej i stał się greckokatolicką katedrą pw. św. Jana Chrzciciela. Kościołem garnizonowym został karmelicki kościół pw. św. Teresy, czyli niegdyśejsza katedra greckokatolicka (1784–1946), która powróciła do pierwotnych właścicieli – karmelitów bosych.

Niestety, współistnienie kultu greckokatolickiego i duszpasterstwa wojskowego w kościele pojezuickim nie zawsze układało się dobrze⁵²⁴. Restytucja greckokatolickiego duszpasterstwa wojskowego stała się możliwa dopiero w latach 90. XX wieku, dzięki normalizacji statusu obu zainteresowanych podmiotów, tj. duszpasterstwa wojskowego (nominacja biskupa polowego) i Kościoła Greckokatolickiego (restytucja diecezji przemyskiej przez mianowanie biskupa diecezjalnego, następnie zaś podniesienie diecezji przemyskiej do rangi metropolii).

W 1996 r. biskup polowy Sławoj Leszek Głódź utworzył w Ordynariacie Polowym WP dekanat obrządku Greckokatolickiego, na czele z ks. Piotrem Krykiem, ówczesnym proboszczem greckokatolickim z Wrocławia, wspomaganym przez ks. Mirona Michaliszyna – kapelana b. Krakowskiego Okręgu Wojskowego i ks. Dariusza Wowka – kapelana Marynarki Wojennej. Otrzymali oni nominacje 1 listopada roku 1996⁵²⁵. Niedługo potem, 1 lutego 1997 r., mianowano na kapelana greckokatolickiego w Pomorskim Okręgu Wojskowym ks. Piotra Szewc-Nadwornego⁵²⁶. Gdy dotychczasowy dziekan ks. Piotr Kryk mianowany został biskupem tytularnym i egzarchą apostolskim dla wiernych Ukraińskiego Kościoła Greckokatolickiego w Niemczech i Skandynawii (z siedzibą w Monachium), jego miejsce zajął

⁵²⁴ Problemy z tym związane szerzej opisują P. Siwicki, dz. cyt., s. 402–406; С. Дзюбина, *І тверди діло рук...*, dz. cyt., s. 193–194.

⁵²⁵ Por. *Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego 2000*, Warszawa 2000, s. 467, 502.

⁵²⁶ Por. tamże, s. 497.

ks. Bogdan Miszczyszyn, proboszcz greckokatolicki z Przemkowa na Dolnym Śląsku, mianowany 1 lipca roku 2000⁵²⁷.

Według schematyzmu ordynariatu polowego z 2000 r. struktura duszpasterstwa greckokatolickiego w Wojsku Polskim przedstawia się następująco⁵²⁸:

- dziekan i kapelan Śląskiego OW – ks. ppor. Bogdan Miszczyszyn, administrator parafii w Przemkowie i Głogowie;
- kapelan b. Krakowskiego OW – ks. por. dr Miron Michaliszyn, administrator parafii w Rzeszowie;
- kapelan Pomorskiego OW – ks. por. Piotr Szewc-Nadworny, proboszcz w parafiach w miejscowościach: Gorzów Wielkopolski, Skwierzyna, Strzelce Krajeńskie, Poznań;
- kapelan Marynarki Wojennej – ks. por. Dariusz Wowk, przebywa na urlopie zdrowotnym.

Ministrowi MSWiA podlega także Straż Graniczna, która ma kapelana greckokatolickiego w osobie ks. Jana Tarapackiego, proboszcza parafii w Olsztynie. Niestety, o działalności wyżej wymienionych duszpasterzy w zakresie opieki na żołnierzami i funkcjonariuszami SG wyznania greckokatolickiego brak jest szerszych danych.

b) Duszpasterstwo greckokatolickie więzienne

Opieka duszpasterska nad więźniami-greckokatolikami realizowana była zasadniczo w sposób dwojaki, w zależności od tego, na jakim terenie znajdował się zakład karny, w którym przebywali. W więzieniach położonych na terytorium byłej Galicji, gdzie istniały greckokatolickie struktury kościelne, można było zorganizować regu-

⁵²⁷ Por. tamże, s. 468.

⁵²⁸ Funkcje pełnione przez poszczególnych kapelanów w cywilnym duszpasterstwie greckokatolickim podaję za skróconym schematyzmem Kościoła Greckokatolickiego w Polsce w: *Календар „Благовіста” 2007*, Гурово Ілавецьке 2007, s. 278, 288, 289, 290, 280.

larną posługę duchową dla więźniów. Tam, gdzie nie było możliwości wyznaczenia osobnego kapelana więziennego, opiekę nad więźniami-greckokatolikami w mniej lub bardziej regularny sposób sprawować mógł miejscowy proboszcz.

Opiekę nad więźniami przebywającymi na terenach pozbawionych greckokatolickiej sieci parafialnej w 1932 r. sprawować zaczął ks. dr Józef Kładoczny – z początku dorywczo, ale już w następnym roku dyrektor Departamentu Karnego w Ministerstwie Sprawiedliwości Zygmunt Lorentowicz mianował go stałym, etatowym kapelanem dla więźniów-greckokatolików przebywających w pięciu zakładach karnych: w więzieniu ciężkim na św. Krzyżu, w Rawiczu, Wronkach, Tarnowie i Wiśniczu⁵²⁹. Z czasem liczba odwiedzanych przezeń zakładów karnych znacznie wzrosła, obejmując – poza wymienionymi powyżej – także Wadowice, Cieszyn, Katowice, Mysłowice, Warszawę, Sandomierz, Radom, Płock, Grudziądz, Koronowo, Fordon (więzienie dla kobiet), Sieradz, Piotrków, Siedlce, Łomżę i Włodzimierz Wołyński (1935)⁵³⁰. Co najmniej kilkakrotnie ks. Józef odwiedzał także „miejsce odosobnienia” w Berezie Kartuskiej⁵³¹.

W sytuacji tak wielkiego rozproszenia więźniów-greckokatolików w zakładach karnych właściwie całej Polski nie było możliwości ich regularnej obsługi przez ks. Kładocznego. Przyjął on zatem inną metodę postępowania: odwiedzał po kolei różne więzienia, w żadnym

⁵²⁹ Пор. П. Шкарбюк, *Виноградник Господній. Історія життя о. др Йосифа Кладочного*, Львів 1995, s. 61.

⁵³⁰ Por. P. Siwicki, *Z dziejów greckokatolickiego duszpasterstwa więziennego w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Duszpasterstwo więzienne Kościoła Greckokatolickiego w Polsce*, red. J. Nikołajew, Krasnystaw 2006, s. 22.

⁵³¹ Por. П. Шкарбюк, dz. cyt. s. 88–92. Ksiądz J. Kładoczny już jako proboszcz cerkwi na lwowskim przedmieściu Kleparów, został 2 września 1939 r. aresztowany i osadzony w Berezie Kartuskiej, skąd wyszedł razem z innymi więźniami po 17 września 1939 r.

nie będąc więcej niż kilkakrotnie w ciągu roku⁵³². Taki objazd „parafii więziennej” trwał około dwóch miesięcy i przeprowadzany był z reguły dwa lub trzy razy do roku. Owe rzadkie wizyty kapelana były za to dwu- lub kilkudniowe, by umożliwić więźniom wyspowiadanie się, udział w boskiej liturgii w obrządku bizantyjskim i przyjęcie Komunii Świętej, a także pozasakramentalny, indywidualny lub grupowy, kontakt z duszpasterzem – spotkanie, rozmowę. Do niecodziennych wydarzeń należały śluby, np. w kaplicy więzienia mokotowskiego w Warszawie w 1936 r. ks. Kładoczny pobłogosławił małżeństwo dwojga więźniów politycznych, Mikołaja Łebedia (odbywającego karę dożywocia) i Darii Hnajkowskiej (wyrok – 15 lat pozbawienia wolności)⁵³³.

Nawet tak sporadyczny kontakt z duszpasterzem, możliwość przyjęcia sakramentów i udziału w liturgii w rodzimym obrządku bez wątplenia znaczyły wiele dla więźniów oderwanych od własnego środowiska religijno-kulturowego.

Nie brakowało w tej pracy różnych problemów. Jednym z nich był występujący wśród więźniów politycznych we Wronkach podział na „umiarkowanych” i „radykałów”. Ci drudzy, wyznający skrajnie woluntarystyczną ideologię, z jednej strony w ramach spotkań z kapelanem wygłaszali antychrześcijańskie tyrady, z drugiej – będąc w konflikcie z „umiarkowanymi”, którym za sprzeciw wobec radykalnej ideologii i „linii” postępowania (np. uczęszczanie na nabożeństwa odprawiane przez polskiego kapelana czy podejmowanie dobrowolnie pracy w więzieniu) – otwarcie grozili „bojkotem w więzieniu i rozstrzelaniem na wolności”, potrafili z „umiarkowanymi” bić się o to, kto będzie służył ks. Kładocznemu do liturgii⁵³⁴.

⁵³² Posługa ks. Kładocznego jest omawiana na podstawie: J. Mozil, *„Na Wronkach”. Spomyny politwiaznia*, Toronto 1959, s. 111–114, 116–121.

⁵³³ Por. P. Siwicki, *Z dziejów greckokatolickiego...*, dz. cyt., s. 23.

⁵³⁴ Por. tamże, s. 24.

Z całą pewnością wypada stwierdzić, że zagadnienie funkcjonowania greckokatolickiego duszpasterstwa więziennego w Drugiej Rzeczypospolitej warte jest przeprowadzenia odrębnych badań, wspartych na solidnych materiałach źródłowych z archiwów Polski i Ukrainy. Już teraz można zarysować dwie zasadnicze różnice między sytuacją w okresie międzywojennym a obecną. Po pierwsze w Drugiej Rzeczypospolitej wśród potencjalnych i rzeczywistych podopiecznych kapłanów greckokatolickich w zasadzie nie było cudzoziemców, podczas gdy obecnie stanowią oni bodajże przytłaczającą większość zainteresowanych funkcjonowaniem takiego duszpasterstwa osadzonych. Po drugie w warunkach obecnych nie istnieje problem ukraińskich więźniów politycznych w polskich zakładach karnych – tak istotny w Polsce międzywojennej. Obecnie dopiero powstają struktury duszpasterstwa greckokatolickiego w więzieniach w Polsce.

Niniejszy rozdział został poświęcony pracy duszpasterskiej grekokatolików w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem diecezji wrocławsko-gdańskiej. Diaspora ukraińska po 1947 r. była skazana przez dłuższy okres na trwanie bez kapłanów rodzinnej Cerkwi, a co za tym idzie bez żadnych form duszpasterstwa. Po 1989 r., kiedy możliwym stało się rozwijanie jego struktur, brak doświadczenia oraz znaczne odległości między jednostkami parafialnymi nie sprzyjały temu rozwojowi.

Diecezja wrocławsko-gdańska w celu uaktywnienia kontaktów z wiernymi oraz rozwinięciu pracy pastoralnej powołała odpowiednie komisje, które miały za zadanie koordynowanie duszpasterstwa. Obecnie działa duszpasterstwo młodzieży, kobiet, dzieci, rodzin oraz wojskowe. Z kolei więzienne jest w stadium kształtowania.

Rozdział IV

Znaczenie duszpasterstwa dla kultywowania pobożności ludowej

Pobożność ludowa dla grekokatolików stanowiła w czasach prześladowań źródło życia religijnego i podtrzymywania tożsamości narodowej. Nieobecność kapłana sprzyjała rozwojowi tej formy wyrażania swej wiary. Pobożność ludowa związana była najczęściej z kultem Matki Bożej oraz świętych. W roku liturgicznym każde święto maryjne związane było z ludowymi zwyczajami oraz formami liturgicznymi, tożsamymi jedynie dla grekokatolików. W czasach, gdy opieka duszpasterska wiernych była już coraz bardziej możliwa, duszpasterze podtrzymywali pobożność ludową ze względu na jej duchowy potencjał i znaczące miejsce w kulcie chrześcijańskim.

Rzeczywistość pobożności ludowej jest bardzo bogata, dlatego trudno ją określić w ramach jednej, ścisłej definicji. Zdaniem ks. P. Gregera można by tę pobożność zdefiniować jako ogół faktycznie przeżywanych gestów wiary, w takich konkretnych formach i wyborze, jakie odpowiadają wewnętrznym możliwościom ogółu wiernych, określonej sytuacji Kościoła (region geograficzny, naród, moment historyczny, sytuacja społeczna)⁵³⁵.

⁵³⁵ P. Greger, *Kult maryjny w Polsce jako jedna z form pobożności ludowej*, „Formacja liturgiczna”; <http://www.kkbids.episkopat.pl/anamnesis/32/12.htm>, (dostęp: 12.04.2007).

Cechą charakterystyczną pobożności ludowej jest to, że nie pokrywa się ona z oficjalnymi środkami wyrazu wiary (przede wszystkim w liturgii). Z drugiej strony pobożność ludowa grekokatolików wywarła wpływ na posługę duszpasterską kapłanów oraz na oficjalną praktykę modlitewną Kościoła Greckokatolickiego. Przestrzeń pobożności ludowej stanowi bowiem uzupełnienie i dopełnienie celebracji liturgicznej i jest świadectwem wielowiekowej pobożności chrześcijańskiej grekokatolików.

Pobożność ludowa ma silne podłoże antropologiczne. Nabożeństwa ludowe są osadzone w ramach danej wspólnoty, która prowadzi aktywne życie religijne. Pozwala to na wyrażenie swej religijności nie tylko w formach ustalonych ogólnymi normami prawnymi, ale także zupełnie spontanicznie. W ten sposób kreuje się panorama postów, świąt, rytów i nabożeństw właściwych dla określonej grupy społecznej.

Niniejsza część pracy zawiera pięć punktów. Kolejno omawiają one: nabożeństwa ludowe w roku liturgicznym, formy czci Matki Bożej w Cerkwi Greckokatolickiej, kult świętych, sanktuaria i pielgrzymki oraz prywatne praktyki pobożnościowe grekokatolików.

1. Nabożeństwa ludowe w roku liturgicznym

Święta w roku liturgicznym w Kościele Greckokatolickim składają się na mozaikę nabożeństw oraz ludowych zwyczajów związanych z poszczególnymi uroczystościami. Rok liturgiczny rozpoczyna się 1 września (według kalendarza juliańskiego 14 września). Rozpoczyna się „świętem indykta”⁵³⁶.

Święta maryjne pełnią szczególną rolę, jakby „opieczetowują” cały rok liturgiczny. Pod jego koniec, 28 sierpnia, jest uroczystość Zasnienia Najświętszej Maryi Panny, nazywana przez wiernych „Persza

⁵³⁶ Por. Ю. Карпій, *Пізнай свій обряд*, Austria [b.r.w.], s. 8.

Preczysta”⁵³⁷. Po tym święcie można już zbierać plony w sadzie, kończyć sianie żyta. Na Mszę Świętą wierni niosą wianuszki splecione z ziół i zbóż zebranych w tym roku.

„Druha Preczysta” to święto obchodzone 21 września. Jest to uroczystość Narodzenia Najświętszej Maryi Panny. W ten dzień sprawuje się Eucharystię w różnych intencjach, niegdyś bezdzietne kobiety prosiły o Mszę Świętą w intencji uleczenia bezpłodności.

Następnym ważnym świętem jest uroczystość Opieki Matki Bożej. Jest to kolejne maryjne święto – nazwane przez wiernych „Tretia Preczysta”⁵³⁸. Opieka Matki Bożej jest szczególnie czczona wśród grekokatolików. W Polsce istnieje 11 świątyn pod wezwaniem Opieki Matki Bożej (Pokrowa). Wierni, którzy znaleźli się w tragicznej sytuacji po akcji wysiedleńczej⁵³⁹, uroczystość tę postrzegali jako prawdziwą i jedyną ochronę w tych trudnych dla nich czasach.

W kalendarzu liturgicznym po wielkich świątach maryjnych następują kolejno uroczystości świętych⁵⁴⁰, szczególnie czczonych przez wiernych obrządku bizantyjsko-ukraińskiego:

- św. męczennika Dymitra (nowy styl 26 X; stary styl 8 XI);
- Sobór Arcystrąta Michała (odpowiednio 8 XI; 21 XI);
- św. męczennika Jozafata (12 XI; 25 XI);
- św. Mikołaja (6 XII; 19 XII).

Odwieczny i głęboki kult Najświętszej Maryi Panny jest cechą charakterystyczną Kościoła wschodniego. Święto Niepokalanego Poczęcia (9 XII; 22 XII) jest nazywane wśród grekokatolików Uroczystością Zaczęcia św. Anny. Akcent jest położony na matkę Maryi – św. Annę.

⁵³⁷ Trzy następujące po sobie święta maryjne wierni nazywają według kolejności: „Pierwsza Niepokalana”, „Druga Niepokalana”, „Trzecia Niepokalana”.

⁵³⁸ Tłum. „Trzecia Niepokalana”.

⁵³⁹ Zob. rozdz. I niniejszej pracy.

⁵⁴⁰ Por. Ю. Карпій, dz. cyt., s. 67.

Tym samym dochodzimy do bożonarodzeniowego postu, który zaczyna się w Kościele Greckokatolickim od dnia św. Filipa Apostoła (14 XII; 27 XII) i nosi nazwę Filipówka (Pyłypiwka). Post ten posiada inny charakter niż Adwent w obrządku łacińskim. Teologicznie jest bardziej nastawiony na pokutę, na oczyszczenie serca i metanoję⁵⁴¹.

Boże Narodzenie (25 XII; 7 I) rozpoczyna Wigilia i składa się na nią wiele nabożeństw, zwyczajów ludowych oraz przygotowań. Wśród grekokatolików w obecnej diecezji wrocławsko-gdańskiej zwyczaje i tradycje przekazywane są z pokolenia na pokolenie i nadal kultywowane. W każdym domu stawiany jest tzw. diduch⁵⁴², aż do Wigilii przestrzegany jest też ścisły post. Drugi dzień świąt to Sobór Bogurodzicy, trzeci zaś to św. męczennika Stefana.

Ważnym świętem 12 uroczystości (Praznykiw) jest Objawienie Pańskie. Następuje ono 12. dnia po Bożym Narodzeniu. 14 stycznia jest już kolejna uroczystość, mianowicie św. Bazylego Wielkiego. 19 stycznia następuje święto Objawienia Pańskiego, które charakteryzuje się uroczystym święceniem wody. Niegdyś, jeszcze przed akcją „Wiśła” w 1947 r., na ziemiach ojczystych takie święcenie odbywało się w wodach okolicznych rzek. Teraz poświęca się ją jedynie w specjalnych naczyniach⁵⁴³. Od tego dnia kapłani zaczynają kolędę. Trwa ona aż do uroczystości Ofiarowania Pańskiego (Stritennia – 2 II; 15 II).

Święto Zwiastowania (25 III; 7 IV) należy nie tylko do 12 uroczystości, ale również jest uroczystością obchodzone nawet wtedy, gdy przypadnie w Wielkim Tygodniu⁵⁴⁴.

Kolejno wypadają po sobie następujące święta:

- św. Jerzego (23 IV; 6 V),
- św. Jana Chrzyciela (24 VI; 7 VII),

⁵⁴¹ Metanoja – przemiana serca.

⁵⁴² Snop zboża.

⁵⁴³ Są to przeważnie miedziane balie.

⁵⁴⁴ Por. Ю. Карпій dz. cyt., s. 373.

- św. św. Piotra i Pawła (29 VI; 12 VII),
- św. św. Antoniego i Teodozego Peczerskich (10 VII; 23 VII),
- św. Olgi (11 VII; 24 VII),
- św. Włodzimierza (15 VII; 28 VII).

Święci Olga i Włodzimierz są wyjątkowymi postaciami dla grekokatolików. Ich podobiznami ozdabiane są ściany wewnątrz świątyń oraz chorągwie wyszywane haftem krzyżowym.

Na osobną uwagę w kalendarzu liturgicznym zasługują święta ruchome, związane z cyklem paschalnym. Obejmuje on:

- 3 niedziele przedpościa (Zacheusza, Celnika i Faryzeusza, Syna Marnotrawnego),
- Wielki Post,
- Wielki Tydzień,
- Wielkanoc,
- niedziele po Wielkanocy (wraz z Wniebowstąpieniem, Pięćdziesiątnicą, do niedzieli Wszystkich Świętych).

Wielki Post ma ogromne znaczenie w życiu katolików wschodnich, jest potrzebny, aby oczyścić umysł, serce, zmysły, sferę uczuć⁵⁴⁵. Należy tu wspomnieć modlitwę pokutną św. Efrema Syryjczyka, która naznacza cały okres Wielkiego Postu:

Panie, Władco życia mego, nie daj mi ducha lenistwa,
zniechęcenia, pożądania władzy i próżnych słów.
Daruj zaś słudze Twemu ducha czystości,
pokory, cierpliwości i miłości.
O Panie, Królu, pozwól mi widzieć moje grzechy
i nie osądzać brata mego, albowiem błogosławiony
jesteś na wieki wieków. Amen⁵⁴⁶.

⁵⁴⁵ Por. B. Bobrinskoy, *Życie liturgiczne*, Warszawa 2004, s. 91.

⁵⁴⁶ Por. *Modlimy się z Kościołem wschodnim*, red. H. Paprocki, Warszawa 1995, s. 27.

Wielkanoc ma szczególnie uroczysty charakter. Tydzień po Zmartwychwstaniu Pańskim jest nazywany tygodniem jasnym. Jest on nieprzerwaną celebracją Paschy. Między Wielkanocą a Pięćdziesiątnicą następują niedziele i święta liturgiczne składające się na Kwietną Triod (Trodion), a mianowicie:

- niedziela apostoła Tomasza,
- niedziela niewiast niosących wonności do grobu,
- niedziela o paralityku,
- połowa okresu Pięćdziesiątnicy paschalnej,
- niedziela o Samarytance,
- niedziela o niewidomym,
- czwartek wniebowstąpienia Pańskiego,
- niedziela świętych ojców,
- sobota poświęcona zmarłym,
- niedziela Pięćdziesiątnicy,
- niedziela wszystkich świętych,
- niedziela wszystkich świętych narodu ukraińskiego.

Oprócz cyklu paschalnego w kulcie liturgicznym ważną rolę spełnia cykl tygodniowy, który obejmuje osiem tygodni, oraz cykl dobowy, złożony z nabożeństw dnia i nocy⁵⁴⁷.

2. Cześć oddawana Matce Bożej

Kult Maryi rodził się wraz z chrześcijaństwem i na przestrzeni istnienia Kościoła ma swoją własną historię. W ciągu wieków przechodził te same losy co i kult Jezusa. Stanowi to świadectwo prawdy, iż cześć oddawana Matce Syna Bożego nie jest w sprzeczności z kultem oddawanym Bogu w tajemnicy Jej Syna, albowiem „gdzie doznaje czci Matka, to i Syn, przez którego wszystko zostało stworzone i w któ-

⁵⁴⁷ Zob. *Молитвослов* (Brewiarz), Рим–Торонто, 1990.

rym z woli wiekuistego Ojca zamieszkała cała pełnia, zostaje poznany i ukochany w sposób należyty i są zachowywane Jego przykazania” (KK 35).

Cześć oddawana Maryi w Kościele Greckokatolickim nie jest formą kultu abstrakcyjnego czy oderwanego od całokształtu życia Kościoła. Wręcz przeciwnie, mocno zakorzeniony jest w tradycji biblijnej i posiada silny rys chrystocentryczny, trynitarny i eklezjalny. Istota kultu maryjnego realizowana jest w trzech różnych formach. Jest to kult liturgiczny, zorganizowane przez Kościół nabożeństwa maryjne oraz spontaniczna pobożność ludowa. Szczególnie ta ostatnia potrzebuje nieustannego kierownictwa ze strony Kościoła, ponieważ jest podatna na różne braki. Do obowiązków kompetentnych organów należy troska o poprawny kształt ludowej pobożności maryjnej oraz skuteczna obrona przed wszelkimi przejawami powierzchowności, sentymentalizmu i płytkości.

Tradycja ukraińska może poszczycić się licznymi formami kultu maryjnego, ze znaczną częścią nabożeństw ludowych stanowiących charakterystyczną cechę wschodniej duchowości maryjnej.

Ruś Kijowska, przyjmując w X w. chrześcijaństwo⁵⁴⁸, przejęła 1000-letnią tradycję kultu Maryi Kościoła wschodniego i zachodniego. Niezwykle pielęgnowany kult Bogurodzicy – Matki Kościoła – już w XI w. wyrażony został setkami zbudowanych na Jej cześć świątyń. Wymownym tego aktem było oddanie przez księcia kijowskiego Jarosława Mądrego Rusi pod Jej opiekę w roku 1037⁵⁴⁹. Już z tego okresu znane są przykłady cudownych łask spływających za pośrednictwem Maryi w czczonych przez Kościół Jej cudownych ikonach – od Kijowa przez Tmutarakań, Włodzimierz, aż do Dźwinogroda (k. Lwowa). Wszędzie, gdzie kwitła prawdziwa, autentyczna wiara w Boga, Maryja

⁵⁴⁸ Por. М. Грушевський, dz. cyt., s. 47–48.

⁵⁴⁹ Por. tamże s. 61–75.

ogarniała swój wierny naród. Promieniowały światłością i łaskami Jej cudowne ikony na ziemi przemyskiej – w Jarosławiu⁵⁵⁰, Korczminie⁵⁵¹, Kalwarii Paławskiej⁵⁵², Chotyńcu⁵⁵³, Werchracie⁵⁵⁴, Łopience⁵⁵⁵, Leżajsku⁵⁵⁶ i w wielu innych miejscowościach⁵⁵⁷.

Niestety, wielki ateizm w wielu ostatnich dekad dokonał ogromnych spustoszeń w duchowej i materialnej spuściznie Kościoła Grekokatolickiego – zrujnowano tysiące świątyń, zniszczono miejsca kultu, przesiedlono wiernych. Obecnie powstaje z ruin żywa wiara, która nigdy nie zniknęła z serca wiernego ludu i znów rozkwita kult Najświętszej Maryi Dziewicy.

Na podstawie dogmatu ogłoszonego na Soborze Efeskim w 431 r. Kościół wyznaje, że Dziewica Maryja jest Matką Jezusa Chrystusa, prawdziwego Syna Bożego, Drugiej Osoby Trójcy Przenajświętszej, czyli jest Matką Boga – Θεότοκος⁵⁵⁸. Bóg stał się Zbawicielem, stając się człowiekiem. Człowiekiem stał się z Dziewicy Maryi, a zatem Maryja jest rzeczywiście Matką wcielonego Słowa. Jest Ona Matką Jezusa Chrystusa, w którym dokonuje się zbawienie, czyli przebóstwienie lu-

⁵⁵⁰ Por. Б. Прах, *Слава во вишніх Богу*, Варшава 1996.

⁵⁵¹ Por. М. Леськів, *Корчмин*, [w:] *Календар „Благовіста”* 1996, s. 118–124.

⁵⁵² Zob. więcej, A. Saładiak, *Pamiętki i zabytki kultury ukraińskiej w Polsce*, Lublin 1999, s. 203–204.

⁵⁵³ W 1938 r. było tu 1800 grekokatolików (wg innych danych 2040 Ukraińców na 2130 mieszkańców wsi). Po 1956 r. powróciło z wygnania kilkanaście rodzin ukraińskich, jest we wsi ok. 50 grekokatolików. Por. A. Saładiak, dz. cyt., s. 266–267.

⁵⁵⁴ Zob. więcej, A. Saładiak, dz. cyt., s. 283–284.

⁵⁵⁵ Łopienka to znane miejsce odpustowe, związane z cudownym obrazem Matki Boskiej. Na odpust rozpoczynający się 13 lipca jeszcze w XIX w. przychodziło po kilkanaście tysięcy wiernych, nie tylko rubinów (Ukraińców). W 1938 r. było tu 318 grekokatolików (wg innych danych 405 Ukraińców na 420 mieszkańców wsi). Po 1947 r. wieś przestała istnieć. Por. A. Saładiak, dz. cyt., s. 146.

⁵⁵⁶ Pierwsza cerkiew w Leżajsku powstała w 1550 r. W 1938 r. było tu ok. 400 grekokatolików (na 6100 mieszkańców), a w całej parafii ok. 1150. W tym czasie Leżajsk był siedzibą dekanatu grekokatolickiego. Por. A. Saładiak, dz. cyt., s. 300.

⁵⁵⁷ Por. A. Saładiak, dz. cyt., 304.

⁵⁵⁸ Por. M. Quenot, *Ikona. Okno ku wieczności*, Białystok 1997, s. 105.

dzi. Dlatego Maryja jest także Matką wszystkich tych, których jej Syn przyjął w swoim człowieczeństwie, to znaczy Matką Ciała Chrystusa, czyli Kościoła.

Świętość w pojęciu biblijnym to idea transcendencji, chwały, potęgi i wielkości. Wiara w świętość szczególną Bogurodzicy jest rezultatem interpretacji dogmatu Soboru Efeskiego o Jej boskim macierzyństwie. Maryja jest szczytem doskonałości i świętości, jakiej nie osiągnął żaden inny człowiek.

Wierni Kościoła wschodniego w szczególny sposób oddają cześć Maryi w ikonach. Jedną z nich – *Deesis* – przedstawia Maryję w królestwie chwały Chrystusa. W ikonografii bizantyjskiej przez ikonę typu *Deesis* rozumie się trzyosobową kompozycję przedstawiającą Chrystusa jako zwycięskiego Pana Nieba i Ziemi (Pantokrator)⁵⁵⁹ w centrum ikony, pomiędzy Matką Bożą i św. Janem Chrzcicielem, występującymi w roli orędowników. Bogurodzicę umieszczano po lewej stronie Chrystusa, co można zauważyć na ikonach pochodzących z VI w., przechowywanych w klasztorze św. Katarzyny na Synaju. Hymnografia bizantyjska nadała Bogurodzicy szereg tytułów określających Jej szczególną świętość: przenajświętsza, najświętsza, najczystsza, bez zarzutu, bez skazy itp.⁵⁶⁰

Dogmat o boskim macierzyństwie Maryi zainspirował wiele kompozycji hymnograficznych i wpłynął znacząco na rozwój pobożności i kultu maryjnego. Kult ten jest jednak bardziej zakotwiczony w życiu liturgicznym niż w nauce dogmatycznej. Nabożeństwa w Kościele wschodnim (bizantyjskim), zwłaszcza liturgia eucharystyczna, nieszpory, jutrznia, mają charakter dramatu, misterium, który przedstawia i uobecnia historię zbawienia oraz dzieło zbawcze Chrystusa. W centralnym miejscu liturgii znajduje się hymn ku czci Maryi:

⁵⁵⁹ Por. tamże, s. 111.

⁵⁶⁰ Por. tamże, s. 106, 111.

*Godne to i sprawiedliwe błogosławić Cię, Bogurodzico, zawsze
błogosławioną i przeczystą, i Matkę naszego Boga.*

Wysławiamy Ciebie, czcigodniejszą od Cherubinów

I bez porównania sławniejszą od Serafinów,

która nieskazitelnie rodzi Boga Słowo i jesteś Bogurodzicą⁵⁶¹.

Hymn ten, w powiązaniu ze świętymi Kościoła, wskazuje, że Maryja zajmuje w Kościele wschodnim szczególne miejsce w wymiarze uniwersalnym, w komunii z całym Kościołem na ziemi i w niebie.

W prawie każdej litanii (ektenii) jest wezwanie do Bogurodzicy:

Wspominając Najświętszą, Najczystsza, Przebłogosławioną,

Prześlawną, Panią naszą, Bogurodzicę i zawsze Dziewicę Maryję

oraz wszystkich świętych, polecamy wzajemnie siebie samych

i całe nasze życie oddajmy Chrystusowi, Bogu⁵⁶².

Matkę Bożą wysławiają liczne krótkie hymny w modlitwach liturgicznych poświęconych Chrystusowi i świętym. Nazywają się one *bogurodziczne dogmatikony* i akcentują Boże macierzyństwo Maryi. Maryjne święta liturgiczne, rozłożone na cały rok kościelny, przypominają poszczególne etapy życia Bogurodzicy oraz Jej miejsce jako Matki Chrystusa i Matki chrześcijan, która wstawia się za nami u Boga. Dlatego też św. Ambroży mówi: „Maryja była świątynią Boga, nie Bogiem świątyni: tak więc chwała należy się Temu, który działa w świątyni”⁵⁶³.

Nabożeństwa maryjne przenikają cały rok liturgiczny, który dla grekokatolika stanowi źródło kultu Bogurodzicy. Jezus jest tak głęboko złączony ze swą Matką, że nie można kochać Go, nie kochając Maryi. Święty Epifaniusz Cypryjski (†403) mówi: „Kto chwałę oddaje

⁵⁶¹ Por. *Boska Liturgia św. Jana Chryzostoma*, Warszawa 2001, s. 45.

⁵⁶² Por. tamże, s. 11, 15.

⁵⁶³ Por. „Dokument Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Pielgrzymów”, Sanktuarium z 26.05.1999 r.

Chrystusowi, chwali również Jego Matkę, a kto nie kocha Maryi, nie kocha Chrystusa”⁵⁶⁴.

3. Kult świętych

W początkach chrześcijaństwa nie oddawano czci publicznej nikomu ze stworzeń – ani ludziom, ani nawet aniołom. W obawie przed bałwochwalstwem kult sprawowano jedynie wobec Pana Boga i Jego Syna Jezusa Chrystusa. Widać to wyraźnie przede wszystkim w księgach Nowego Testamentu. A jednak nawet już tam można dostrzec pewne ślady początku czci świętych. Pochwały, jakie kieruje sam Jezus Chrystus pod adresem św. Jana Chrzciciela (Mt 7,7–77), cześć, z jaką św. Paweł wyraża się o Abrahamie (Rz 4,18–22) i Melchizedeku (Hbr 5,7; 7,1–4), genealogia Dawida jako prarodzica Jezusa Chrystusa (Mt 1,1–17; Łk 3,23–38), podziw dla bohaterskiej śmierci św. Szczepana (Dz 6–7) – wszystko to wskazuje na wiarę pierwotnego Kościoła, że osoby te są nie tylko zbawione i cieszą się chwałą w niebie, ale mają także moc wspierania swoich braci na ziemi przez orędownictwo za nimi. Od IV w. natrafiamy na wyraźne ślady kultu wyznawców. Do pierwszych, którzy zasłużyli sobie w Kościele na kult publiczny, należeli: św. Hilary z Poitiers (†368), św. Ambroży (†397) i św. Marcin (†ok. 397–401) na Zachodzie, a na Wschodzie św. Paweł Pustelnik (†342), św. Antoni Pustelnik (†356), św. Efreem (†373) i św. Bazyli (†379)⁵⁶⁵.

Prawdziwy kult świętych w Kościele wyraża się w oddawaniu czci, naśladowaniu ich wiary, miłości i w przyzywaniu ich pomocy oraz wstawienictwa. W oddawaniu czci nie można jednak zatrzymać się na osobie świętego, lecz trzeba w nim i w jego życiu widzieć jedynego dawcę świętości, czyli Boga⁵⁶⁶.

⁵⁶⁴ Por. A.Й. Трых, *Життя святих*, кн. 2, Канада 1956, s. 233.

⁵⁶⁵ <http://www.mbkp.info/sweci/kult.html> (dostęp: 16.12.2006).

⁵⁶⁶ Por. A.Й. Трых, *Життя святих*, кн. 1, Канада 1952, s. 8.

Postacie świętych od początku stanowiły niewyczerpane źródło nie tylko inspiracji duchowej, ale i artystycznej – ikonograficznej. Ikonografia hagiograficzna wykształciła właściwy sobie język, poprzez który wypowiada osobę świętego, przedstawia fragmenty z jego życia, wyraża jego duchowość i prezentuje działalność.

Wyobrażenia świętych pojawiły się już we wczesnym chrześcijaństwie, zarówno na Wschodzie, jak i na Zachodzie. Dla identyfikacji postaci sztuka zachodnia zaczęła stosować atrybuty, którymi są symboliczne przedmioty. Mają one charakter indywidualny (z genezą historyczną, legendarną, nawiązującą do narzędzi męczeństwa, cech osobistych czy cnót świętego bądź nawet etymologii jego imienia) bądź ogólny, przysługujący pewnej grupie osób.

W przeciwieństwie do sztuki zachodniej w tradycji wschodniej atrybuty w wyobrażeniach świętych nie były i nie są tak powszechnie stosowane. Niezbyt liczne indywidualne występują zazwyczaj w przypadku niektórych, najbardziej znanych czy zasłużonych świętych: apostołów Piotra i Pawła, ewangelistów oraz w pewnych innych sytuacjach (szczególnie na ikonach powstających w czasach bardziej nam współczesnych), zaś atrybuty ogólne głównie w przypadku najbardziej znanych ojców Kościoła Greckokatolickiego czy męczenników.

W tradycji wschodniej identyfikacji świętych dokonuje się przede wszystkim poprzez napisy zawierające na ogół skrót imienia, a także zaliczenie świętego do określonej kategorii. Stąd nierzadko stosuje się określenia: „typ świętego biskupa” (brodaty mężczyzna w liturgicznych biskupich szatach, zwykle z prawą dłonią złożoną w znaku błogosławieństwa), „typ męczennika/męczennicy” (mężczyzna lub kobieta zwykle w czerwonych szatach, z krzyżem w ręce), „typ świętego mnicha” (brodaty starzec w mniszych szatach, zwykle ze zwojem w dłoni lub modlitewnie złożonymi rękoma), „typ proroka” (mężczyzna w długim proroczym płaszczu, sandałach i zwojem w dłoni).

Chrześcijaństwo w swych dziejach wykształciło wiele kategorii świętości. Święci wywodzili się z różnych grup społecznych i pełnili wielorakie funkcje. Biorąc pod uwagę ich życie, działalność oraz sposób, w jaki ponieśli śmierć, możliwe jest stworzenie pewnej struktury przedstawiającej kategorie i podkategorie świętości. Poza tym, niezależnie od hierarchii, świętym nadaje się też tytuły wyróżniające ich spośród innych i zwykle podnoszące ich rangę i znaczenie. Oto krótka prezentacja kategorii świętych (oraz tytuły odnoszące się do nich) w Kościele Greckokatolickim:

1. Prorocy (*proroky*) – święci żyjący przed przyjściem Jezusa Chrystusa, którzy natchnieni Duchem Świętym przepowiadali (prorokowali) rzeczy przyszłe (przyszłość), głównie dotyczące Zbawiciela⁵⁶⁷.

*Poprzednik Pański (*Predtecha Hospodnij*) – tytuł przysługujący największemu z proroków – Janowi Chrzcicielowi, którego działalność bezpośrednio poprzedzała przyjście Jezusa Chrystusa⁵⁶⁸.

2. Apostołowie (*apostoły*) – najbliżsi uczniowie Jezusa Chrystusa, których za swego życia wysyłał w celu głoszenia słowa Bożego, a po zstąpieniu na nich Świętego Ducha szerzyli wiarę chrześcijańską w różnych krajach⁵⁶⁹.

* Pierwsi wśród zwierzchnich (*werchowni*) – tytuł przysługujący jedynie dwóm czołowym apostołom: Piotrowi i Pawłowi⁵⁷⁰.

* Pierwszy powołany (*perwozwannyj*) – tytuł przysługujący tylko apostołowi Andrzejowi jako pierwszemu powołanemu przez Chrystusa uczniowi⁵⁷¹.

⁵⁶⁷ Por. A.Й. Трых, *Життя...*, dz. cyt., s. 470.

⁵⁶⁸ Por. tamże, s. 393.

⁵⁶⁹ Por. A.Й. Трых, *Життя святих*, кн. 4, Канада 1960, s. 48, 101.

⁵⁷⁰ Por. A.Й. Трых, *Життя святих*, кн. 2, dz. cyt., s. 403–463.

⁵⁷¹ Por. A.Й. Трых, *Життя святих*, кн. 4, dz. cyt., s. 182–186.

* Ewangeliści (*jewanhelysty*) – tytuł przysługujący apostołom będącym jednocześnie autorami jednej z czterech Ewangelii, tj.: Mateuszowi, Markowi, Łukaszowi i Janowi⁵⁷².

3. Męczennicy/męczennice (*muczenyky, muczenyci*) – święci, którzy za wiarę w Jezusa Chrystusa byli poddawani torturom i ponieśli męczeńską śmierć⁵⁷³.

* Pierwsi męczennicy (*pierwomuczenyky*) – tytuł przysługujący świętym, którzy ponieśli śmierć za Chrystusa jako pierwsi; tytuł ten przysługuje również arcydiakonowi Stefanowi⁵⁷⁴.

* Wielcy męczennicy/wielkie męczennice (*welykomuczenyky, welykomuczenyci*) – tytuł odnoszący się do świętych, którzy za wiarę w Jezusa Chrystusa ponieśli śmierć, uprzednio będąc poddanymi wyjątkowym torturom i cierpieniom (np. Jerzy Zwycięzca, Dymitr)⁵⁷⁵.

* Stratelatesi (*stratylaty*) – tytuł przysługujący wojskowym męczennikom za wiarę Chrystusową, niekiedy będący integralną częścią imienia świętego, np. męczennik Andrzej, wielki męczennik Teodor⁵⁷⁶.

* Cierpiętnicy (*strastoterpci*) – tytuł przysługujący męczennikom, którzy cierpieli od swych współwyznawców.

4. Święci biskupi (*swiatyteli*) – święci posiadający najwyższe święcenia kapłańskie. Zależnie od zajmowanego stanowiska i pełnionej funkcji nazywani są patriarchami, metropolitami, arcybiskupami, biskupami⁵⁷⁷.

⁵⁷² Por. Tamże, s. 89, 148.

⁵⁷³ Por. Мученики – джерело чудотворної сили, [w:] Декрет Митрополита Андрея Шептицького. Про почитання святих 1941 р., Львів 2004.

⁵⁷⁴ Por. А.Й. Трух, Життя святих, кн. 4, dz. cyt., s. 329–333.

⁵⁷⁵ Por. І. Дольницький, Титик Української Католицької Церкви, Львів 2002, s. 117–120.

⁵⁷⁶ Por. А.Й. Трух, Життя святих, кн. 2, dz. cyt., s. 76, 241–243.

⁵⁷⁷ Por. Блаженний Йосафат Коциловський – Перемиський Єпископ. Зібрання послань та інші праці, Перемишль 2004, s. 7–25.

* Powszechni nauczyciele (*wseleński uczyteli*) – tytuł przysługujący tylko wielkim nauczycielom starożytnej Cerkwi: Bazylemu Wielkiemu, Grzegorzowi Teologowi i Janowi Złotoustemu⁵⁷⁸.

5. Święci kapłani (*prawedni*) – bogobojni kapłani (prezbiterzy i diakoni), niebędący zakonnikami, którzy swym życiem i poświęceniem Bogu osiągnęli świętość.

6. Święci mnisi/święte mniszki (*prepodobni*) – bogobojni ludzie, którzy trwając w dziewictwie, w odosobnieniu od doczesnego świata, prowadząc surowe zakonne życie, osiągnęli świętość.

* Pustelnicy (*pustynnyky*) – święci przebywający w pustelniach, którzy zamknięci w swej celi lub pieczarze pozostawiają jedynie otwór na podanie niezbędnego pożywienia, by w samotności przebywać na modlitwie z Bogiem (np. Antoni Wielki, Makary Wielki Egipski).

* Stylicy (*stowpnyky*) – święci, głównie mnisi, którzy poświęcając się Bogu, spędzali życie na wysokich skalnych słupach (np. Nikita, Symeon).

7. Święci władcy (*blahowirni*) – święci mężczyźni i kobiety sprawujący świecką władzę nad innymi ludźmi. Zależnie od zajmowanego stanowiska nazywani są: książętami, wielkimi książętami, królami, carami, cesarzami.

8. Błogosławieni (*jurodywi*, gr. *salos* – „chwianie się”) – saloici, potocznie zwani szaleńcami Chrystusowymi (lub obląkańcami Chrystusowymi), ludzie świadomie i celowo pozorujący wobec otaczającego świata swoją głupotę, brak rozsądku, zachwianie umysłu objawiające się paradoksalnym postępowaniem i zachowaniem narażającym te osoby na kpiny, szykany, obelgi i pobicie (np. św. Andrzej)⁵⁷⁹.

9. Niewiasty niosące wonności (*żeny, myronosyci*, gr. *myrophoros*) – święte niewiasty usługujące przy Jezusie Chrystusie: Joanna,

⁵⁷⁸ Por. Por. А.Й. Трух, Життя святих, кн. 1, dz. cyt., s. 155. Ю. Катрій, Перлини східних Отців, Львів 1998, s. 128, 129, 197, 198, 199.

⁵⁷⁹ Por. J. Forest, dz. cyt. 197–207.

Maria Kleofasowa, Maria Magdalena, Marta z Betanii, Maria z Betanii, Salome i Zuzanna⁵⁸⁰.

10. Bezsrebrnicy (*bezsrubyky*) – święci, którzy wstawili się swą bezinteresownością w służbie bliźnim, polegającą głównie na nieodpłatnym leczeniu chorób ducha i ciała (w tym Kosma, Damian, Panteleon)⁵⁸¹.

11. Sprawiedliwi (*prawydni*) – święci żyjący zgodnie z prawdą Bożą, którzy osiągnęli świętość nie w życiu zakonnym, lecz codziennym, świeckim; należą do nich zarówno święci starotestamentowi (prorokini Anna, Joachim, Noe, Hiob), jak i nowotestamentowi.

* Praojcowie (*praotci*) – pierwsi na ziemi sprawiedliwi, prarodzice rodu ludzkiego (Adam, Noe, Abraham).

12. Święci (*swiati*) – osoby uznane przez Kościół za święte, lecz niedające się zakwalifikować do innych kategorii świętości⁵⁸².

13. Archaniołowie (*archanhely*) – nazwa wyższego chóru aniołów, spełniających wobec ludzi szczególne posłannictwo w historii zbawienia, polegające na głoszeniu Dobrej Nowiny i otwieraniu tajemnic wiary. Do grona archaniołów należy siedem aniołów, w tym Michał, Gabriel i Rafał⁵⁸³.

Niektórzy święci mogą być zaliczani do dwóch lub nawet trzech kategorii, np. prorok i król izraelski Dawid; męczennik i wyznawca Michał; biskup i męczennik (*swiaszczennomuczenyk*) Polikarp⁵⁸⁴. Poza tym w Kościele Greckokatolickim występują uniwersalne tytuły, nadawane świętym niezależnie od kategorii. Najczęściej występujące to:

⁵⁸⁰ Por. Р. Вастлів, *Світло від вітмаря Господнього*, Борислав 2004, s. 18–21.

⁵⁸¹ Por. А.І. Трух, *Життя святих*, кн. 3, Канада 1958, s. 113–114.

⁵⁸² Por. А.І. Трух, *Життя святих*, кн.1, dz. cyt., s. 239–266.

⁵⁸³ Por. А. Ковальчук, *О Марії до слів Акатисту*, Gdańsk 2002, s. 11–20.

⁵⁸⁴ Por. А.І. Трух, *Життя святих*, кн. 1, dz. cyt., s. 222–227.

1. Równi apostołom/równe apostołom (*riwnoapostolni*) – tytuł nadawany świętym niebędącym bezpośrednimi, najbliższymi uczniami Jezusa Chrystusa, którzy na podobieństwo apostołów krzewili wśród pogan wiarę Chrystusową i głosili królestwo Boże na ziemi, osiągając w swej pracy wielkie rezultaty. Tytuł ten przysługuje świętym różnych kategorii, np.: władcom (cesarz Konstantyn, cesarzowa Helena, król bułgarski Borys, wielki książę Włodzimierz, wielka księżna Olga, książę wielkomorawski Rościsław), hierarchom (np. arcybiskup Moraw i Panonii Metody), mnichom (np. Cyryl, Nahum z Ochrydy), męczennikom (np. Tekla), świętym bez kategorii (np. Maria Magdalena, Nina)⁵⁸⁵.

2. Wielcy (*welyki*) – tytuł nadawany bardzo zasłużonym świętym, stający się integralną częścią ich imienia (np. arcybiskup aleksandryjski Atanazy, arcybiskup Cezarei Kapadockiej Bazyli, cesarz Konstantyn, mnich Makary Egipski, mnich Onufry, mnich Pachomiusz)⁵⁸⁶.

3. Teolodzy (*bohosłowy*) – tytuł nadawany największym teologom, stający się integralną częścią ich imienia (posiadają go wyłącznie: apostoł i ewangelista Jan, Symeon Nowy, arcybiskup konstantynopoliński Grzegorz)⁵⁸⁷.

4. Wyznawcy (*ispowidnyky*) – tytuł nadawany świętym, którzy za wiarę w Jezusa Chrystusa byli poddawani torturom, lecz zmarli w pokoju w wyniku doznanych cierpień, niekiedy stający się integralną częścią ich imienia (np. Paweł, Charyton)⁵⁸⁸.

5. Uzdrowiciele (*cilyteli*) – tytuł nadawany świętym, którzy położyli wielkie zasługi w (nieodpłatnym) leczeniu ludzi (np. Panteleon).

⁵⁸⁵ Por. *Молитвослов*, dz. cyt., s. 1363.

⁵⁸⁶ Por. А.І. Трух, *Життя святих*, кн. 2, dz. cyt., s. 244–250.

⁵⁸⁷ Por. Por. Tamże, s. 178–184.

⁵⁸⁸ Por. А.І. Трух, *Життя святих*, кн. 1, dz. cyt., s. 384.

6. Cudotwórcy (*czudotworci*) – tytuł świętych, którzy otrzymali od Boga dar czynienia cudów, polegający głównie na uzdrawianiu chorych, wyganianiu złych mocy itp.

7. Prawowierni (*prawowirni*) – tytuł nadawany świętym wyróżniającym się prawością niesienia swej posługi (np. cesarz Justynian).

8. Nauczyciele Słowian – tytuł przysługujący wyłącznie świętym Cyrylowi i Metodemu jako prowadzącym apostolską pracę wśród Słowian⁵⁸⁹.

9. Oświeciciele (*proswityteli*) – tytuł zadawany świętym, którzy jako pierwsi głosili słowo Boże w danym kraju lub narodzie (Grzegorz w Armenii, Nina w Gruzji, Innocenty na Syberii i w Ameryce)⁵⁹⁰.

Inne bardziej znane tytuły nadawane świętym związane są głównie z ich zawodem lub zajęciem, np.: Pisarz Ikon (Andrzej Rublow), Pieśniarz (Roman)⁵⁹¹.

W Kościele Greckokatolickim naucza się, że każdy ma mieć swego patrona, do niego się modlić, nosić ze sobą jego wizerunek, posiadać w mieszkaniu jego ikonę. Wówczas święty pomaga iść drogą, którą sam już pokonał. Kult świętych na Wschodzie jest bardzo rozwinięty. Ich ikony są czczone przez wiernych podobnie jak ikony samego Chrystusa. Poniżej podane są przykłady świętych szczególnie czczonych w Cerkwi oraz formy ich kultu.

Święto św. Męczennika Dymitra (26 X wg kalendarza gregoriańskiego, a 8 XI wg kalendarza juliańskiego). Żył on w drugiej połowie III w., zginął męczeńską śmiercią przebity wieloma mieczami w 306 r. Jego kult bardzo szybko szerzył się po całym Wschodzie. Wiele cudów, uzdrowień, niepsujące się ciało oraz spływająca z niego mirra

⁵⁸⁹ Por. W. Mokry, *Papieskie posłania Jana Pawła II do Ukraińców*, Kraków 2001, s. 93–136.

⁵⁹⁰ Por. A.Й. Трых, *Життя святих*, кн. 1, dz. cyt., s. 87–94.

⁵⁹¹ Por. A. Konczałowski, A. Tarkowski, *Andrzej Rublow*, Kraków 1976. Por. H.J.M. Nouwen, *Ujrzyć piękno Pana*, Warszawa 1998, s. 16–18.

upewniały rzesze wiernych co do świętości zmarłego męczennika. Wojsko księcia Olega – władcy Rusi Kijowskiej – wybrało go sobie na patrona. Grekokatolicy żywią szczególne nabożeństwo do tego świętego również w Polsce. Poświęca się mu nowo budowane cerkwie – kościoły (np. Kobylnica Wołoska, Jawornik), śpiewa akatysty oraz odmawia uroczyste nabożeństwa roku liturgicznego.

Sobór Michała i wszystkich Aniołów (8 XI / 21 XI) – przedstawia się go jako żołnierza w rynsztunku, wodza sił niebieskich. Jest patronem wielu świątyń greckokatolickich (np. Krasiczne, Kulaszne, Wielkie Pole, Pieniężno, Przysłup itd.), a jego imię jest bardzo popularne wśród wiernych.

Święty męczennik Jozafat (12 XI / 25 XI) – jego kult zajmuje szczególne miejsce w pobożności ludności ukraińskiej zarówno na Ukrainie, jak i w Polsce. Propagator zjednoczenia ze Stolicą Apostolską, męczennik oraz misjonarz wśród ludności prawosławnej. Wniósł przeogromny wpływ na kształt ówczesnej Cerkwi. Jest świętym czczonym nie tylko w dzień swego wspomnienia liturgicznego, ale również wspominanym na każdym nabożeństwie wsenocznym⁵⁹². W wielu domach są czczone ikony z jego wizerunkiem. Istnieje też akatysta ku jego czci. Imieniem tym nazwane są świątynie w Stargardzie Szczecińskim, Warszawie, Kruklankach, Gorzowie Wlkp.

Święty Mikołaj Cudotwórca (6 XII / 19 XII) – niewiele wiadomo na temat jego życia i działalności. Jednak ten kult jest bardzo mocno zakorzeniony w greckokatolickiej społeczności. Każdy ikonostas⁵⁹³

⁵⁹² Nazwa nabożeństwa wywodzi się z czasów Kościoła starożytnego, kiedy to wierni przed niedzielami i świętami gromadzili się na całonocnej modlitwie. Nabożeństwo składa się z nieszporów, jutrzni i nabożeństwa pierwszej godziny. Odprawia się je przed niedzielami (soboty) i wielkimi świętami (12 wielkich świąt roku liturgicznego). Por. E. Smykowska, *Liturgia prawosławna*, Warszawa 2004, s. 91.

⁵⁹³ Ikonostas to ścianka z ikonami, która oddziela prezbiterium od świątyni wiernych. Bogato zdobiony ikonostas jest wyrazem czci, jaką otaczamy znajdującą się na ołtarzu Eucharystię. Chroni on, w znaczeniu symbolicznym, Eucharystię,

kanonicznie powinien posiadać ikonę św. Mikołaja w rzędzie głównym, obok Jezusa, Matki Bożej i ikony patronalnej. Świadczy to o głębokim nabożeństwie do tego wielkiego świętego. Na Ukrainie od XI w. budowano wiele cerkwi pod jego patronatem, śpiewano akatysty oraz inne modlitwy. Od kiedy 9 maja 1087 r. ciało św. Mikołaja przeniesiono do Bari w południowych Włoszech, na Wschodzie ustanowiono na tę pamiątkę drugie święto – Przeniesienie relikwii św. Mikołaja (tzw. „ciepły Mikołaj”). W Polsce ta uroczystość jest mniej znacząca niż na Ukrainie. Oprócz corocznego wspomnienia liturgicznego św. Mikołajowi poświęcony jest każdy czwartek w liturgicznym cyklu nabożeństw. Tropariony i kondakiony tego dnia wymieniają szereg cech świętego, jego zasługi oraz prośby o orędownictwo. Jego imię ma wiele świątyń w Polsce (Osiecko, Hrebenne, Czerteż, Lubaczów, Dobre Miasto, Banie Mazurskie itd.).

Podsumowując dany punkt należy zaznaczyć, że kult świętych w Kościele Greckokatolickim jest bardzo powszechny i rozwinięty. Wielość ikon, nabożeństw oraz modlitw do świętych potwierdzają tę tezę. Grekokatolicy kultywują kult świętych zgodnie z kalendarzem liturgicznym, przestrzegając tradycji własnej Cerkwi i obrządku.

4. Sanktuaria i pielgrzymki

Osoba Matki Bożej zajmuje szczególne miejsce zarówno w życiu Kościoła powszechnego jak i w codzienności każdego wierzącego chrześcijanina. Ona jest Matką, która ogarnia swą wielką miłością wszystkie narody, jednocześnie pochylając się nad każdym człowiekiem, w sercu której płonie miłość Jej Syna – Jezusa.

nie ma jednak na celu oddalenia od wiernych i ukrycie przed nimi tego, co się dzieje na ołtarzu podczas odprawianych nabożeństw. Por. *Boska Liturgia z komentarzem i częściami zmiennymi*, Warszawa 2004, s. 11.

Chrześcijański Wschód, a szczególnie Ruś Kijowska po przyjęciu w X w. chrześcijaństwa⁵⁹⁴, przyjęła również tradycję kultu Bogurodzicy. Rozpowszechniona pobożność maryjna znalazła swe odbicie w setkach świątyń powstających już od wieku XI⁵⁹⁵. Od tego czasu szczególnym kultem otaczano ikony Matki Bożej. Łaskami słynęło wiele z nich, np. w takim miejscowościach jak: Począjów, Chełm, Bełż, Zarwanica, Sambór, Hruszew, Potelycz, Stradcz, Krystynopol⁵⁹⁶ na ziemi przemyskiej, a także Jarosław, Kalwaria Paclawska, Werchrat, Nowe Sady i wielu innych⁵⁹⁷.

Niszczące siły ateizmu w ciągu ostatnich dziesiątek lat uczyniły wielkie spustoszenie w duchowej i materialnej spuściźnie Greckokatolickiej Cerkwi. Zrujnowano wiele świątyń, zniszczono miejsca kultu⁵⁹⁸, wysiedlono wiernych⁵⁹⁹.

Obecnie odrodzona pobożność maryjna, w formie pielgrzymowania do sanktuariów i kultu cudownych ikon, posiada nieznacznie zmieniony charakter. Świątynie znajdujące się na obecnych terenach archidiecezji są nadal licznie odwiedzane przez wiernych. Zrodził się natomiast zwyczaj pielgrzymowania do miejsc związanych z odrażdaniem się struktur Cerkwi Greckokatolickiej⁶⁰⁰, miejsc, w których

⁵⁹⁴ Por. M. Грушевський, dz. cyt., s. 47–48.

⁵⁹⁵ Por. Ю. Левицький, *Коротка історія київської української церкви*, Львів 1993, s. 19; Por. М. Кучеренко, *І возсіяла Божа благодать. Слідами початків християнства у стародавньому Києві*, [w:] *Календар „Благовіста”* 1995, s.

⁵⁹⁶ Por. Б. Тхір, *Монастир над Дністром*, [w:] *Календар „Благовіста”* 2005, s. 141–159; Б. Тхір, *Потелич – Страдч*, [w:] *Календар „Благовіста”* 2006, s. 130–149; Б. Тхір, *Проці до святих місць*, [w:] *Календар „Благовіста”* 2004, s. 78–91.

⁵⁹⁷ Por. A. Saładiak, dz. cyt., s. 65.

⁵⁹⁸ Por. Z. Wojewoda, *Losy cerkwi greckokatolickich w Polsce w latach 1944–1989*, [w:] *Zarys historii...*, dz. cyt., s. 51 i nn.; S. Kryciński, *Cerkwie w Bieszczadach*, Warszawa 1991.

⁵⁹⁹ Por. E. Misiło, *Akcja...*, dz. cyt., s. 98.

⁶⁰⁰ Szerzej w innych miejscach niniejszej pracy.

niezlomni duszpasterze gromadzili wiernych zjeżdżających z całego kraju, by w rodzinnym obrządku mogli przystąpić do sakramentów.

W latach 1990-2006, gdy liczba świątyń greckokatolickich znacznie wzrosła i możliwym stało się kultywowanie pobożności w obrządku wschodnim, miejsca te nadal cieszą się wielkim szacunkiem wiernych. Stanowią niejako symbol nonkonformizmu, trwania przy wierze ojców i tożsamości ukraińskiej.

Żywa wiara, która przetrwała w niezniszczalnej świątyni – ludzkim sercu – pozwoliła na rozkwit na nowo kultu Maryi. Silna ufność i wiara w macierzyńskie miłosierdzie sprawiły, że świątynia w Jarosławiu⁶⁰¹ podniosła się z ruin i powróciła do niej cudowna ikona *Drzwi Miłosierdzia*⁶⁰². Kult jarosławskiej Bogurodzicy wywodzi się z XVII w.⁶⁰³. Na ten czas datuje się powstanie ikony i umieszczenie jej w miejscowej świątyni⁶⁰⁴. W niektórych źródłach podaje się, że kult jarosławskiej Bogurodzicy miał miejsce już wcześniej⁶⁰⁵. Prawdopodobnie istniała wcześniejsza ikona *Drzwi Miłosierdzia*, która spłonęła w pożarze miasta w roku 1600 lub 1625⁶⁰⁶.

22 listopada 1779 r. papież Pius VI wydał bullę⁶⁰⁷, w której polecał czcić ikonę jarosławskiej Madonny jako cudowną. Odpusty związane z jej kultem zostały odnowione w roku 1912⁶⁰⁸. W pierwszej połowie XX w. wierni szczególnie czcili *Bramę Miłosierdzia* w jubileuszowe

⁶⁰¹ Por. І. Санчишин, *В столітню пам'ятку наділення привілеєм Чудотворної Ікони Пречистої Діви Марії „Милосердя Двері” в місті Ярославі*, Перемишль 1879, s. 6.

⁶⁰² Por. tamże.

⁶⁰³ Por. tamże.

⁶⁰⁴ Por. Б. Прах, *Слава во вишніх Богу*, Варшава 1996, s. 90.

⁶⁰⁵ Por. tamże, s. 95.

⁶⁰⁶ Por. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 5, Warszawa 1884, s. 456.

⁶⁰⁷ Bulla papieża Piusa VI, *Ołtarzowi Niepokalanej Maryi Panny od 21 listopada 1779 r.*

⁶⁰⁸ Odezwa do duchowieństwa biskupa Konstantyna Czechowicza Nr 7130, 7.11.1911 r., WAPP ABAK, t. 3, s. 88.

lata. Od 1929 r. starano się o koronację ikony⁶⁰⁹, jednak II wojna światowa, akcja „Wisła” i komunistyczny terror zatrzymały ten proces. Od 1993 r. przygotowania do koronacji czynił bp Jan Martyniak⁶¹⁰. W 1995 r. pięć kopii ikony z Jarosławia pielgrzymowało po Polsce po greckokatolickich parafiach i rodzinach⁶¹¹.

W 1996 r. koronowano ikonę podczas uroczystości w Jarosławiu, w której wzięli udział bardzo licznie zgromadzeni wierni, duchowieństwo obu obrządków oraz goście. Do dnia dzisiejszego *Brama Miłosierdzia* jest obdarzana wyjątkową czcią wśród grekokatolików. Jest symbolem trwania tożsamości religijnej, który w Jarosławiu, na ziemiach ojców, przypomina wszystkim wysiedlonym o ich korzeniach.

Corocznie na święto Przemienienia Pańskiego odbywa się w jarosławskiej świątyni uroczysty odpust, na który zjeżdżają się wierni z całej Polski. Sanktuarium jest przede wszystkim miejscem pamięci o potężnej działalności Boga w historii, zaświadcza, że Bóg jest większy od naszego serca, że zawsze kochał nas i dał nam swego Syna i Ducha Świętego, ponieważ chce zamieszkać w nas. Przypomina, że Bóg nigdy nie przestaje nas kochać. Jako znak nie tylko przypomina, skąd pochodzimy i kim jesteśmy, ale także otwiera nam oczy do rozeznania, dokąd zmierzamy, ku celowi naszej pielgrzymki życia i całej historii, żeby przypomnieć, że nie jesteśmy stworzeni, aby żyć i umrzeć, lecz by żyć i zwyciężyć śmierć poprzez Chrystusowe zwycięstwo.

Żywym sanktuarium Słowa Bożego jest Dziewica Maryja. Jan Paweł II w encyklice *Redemptoris Mater* pisze, że nie tylko jednostki czy środowiska miejscowe, ale niekiedy całe narody i kontynenty szukają spotkania z Matką Pana, z Tą, która jest błogosławiona, ponieważ uwierzyła, że jest pierwszą wśród wierzących – i dlatego stała się Matką Emanuela (RM 26). Taka jest wymowa Ziemi Świętej,

⁶⁰⁹ Por. Б. Прах, dz. cyt., s. 110.

⁶¹⁰ Por. tamże, s. 111.

⁶¹¹ Por. tamże, s. 112.

duchowej ojczyzny wszystkich chrześcijan jako ziemi rodzinnej Zbawiciela Świata i Jego Matki. Taka też jest wymowa tytułu świątyń, które wiara chrześcijańska zbudowała poprzez wieki w Rzymie i na całym świecie; i takich miejsc, jak Gwadelupa, Lourdes, Fatima czy innych w różnych krajach, wśród których także nie można nie wspomnieć Jarosławia, Korczmina, Nowych Sądów na ziemi polskiej. Można by mówić o swoistej „geografii” wiary i pobożności, która obejmuje wszystkie miejsca szczególnego pielgrzymowania Ludu Bożego, który szuka spotkania z Bogiem lub Maryją. Przejdźmy teraz do omówienia miejsc, do których pielgrzymują grekokatolicy w Polsce. Będą to szczególnie: Jarosław, Korczmin i Nowe Sady.

Nowe Sady (do 1957 r. Hujsko, rus. *Hijsko*) – wieś w Polsce, w województwie podkarpackim, w powiecie przemyskim, w gminie Fredropol. Wieś położona nad Wiarem u podnóża wzgórz Kalwarii Paclawskiej. Pierwsza wzmianka o Hujsku pochodzi z 1444 r. W XV w. powstała tu parafia prawosławna, której istnienie potwierdził w 1665 r. Jan Kazimierz. W 1772 r. wieś przyłączono do austriackich dóbr rządowych. W latach 80. XVII w. w części wsi, zwanej Falkenberg, osadzono w ramach kolonizacji józefińskich kolonistów niemieckich. W 1921 r. wieś liczyła 136 domów i 788 mieszkańców (765 wyznania greckokatolickiego, 9 rzymskokatolickiego, 14 mojżeszowego)⁶¹². Po II wojnie światowej wysiedlono ludność ukraińską, a na jej miejsce przybyli osadnicy polscy z różnych stron kraju. W 1957 r. nazwę zmieniono na Nowe Sady, włączając do miejscowości sąsiedni Falkenberg.

Cerkiew greckokatolicka pw. św. Grzegorza Męczennika została prawdopodobnie zbudowana w 1655 r., a w 1836 przebudowana i konsekrowana⁶¹³. Budowla ma charakter obronny, z zamurowanymi

⁶¹² Por. A. Saładiak, dz. cyt., s. 208.

⁶¹³ Por. tamże.

obecnie strzelnicami. W latach 1947–1989 nie była użytkowana. Remont odbył się w latach 1987–1988. Obecnie znowu jest we władaniu grekokatolików. Cerkiew wznosi się na terenie wczesnośredniowiecznego grodziska (IX–XI w.), otoczonego zachowanym wałem drewniano-ziemnym.

Bardzo ważnym miejscem pielgrzymowania dla grekokatolików diecezji wrocławsko-gdańskiej, a także metropolii jest miejscowość Biały Bór. Miasto położone jest w południowo-wschodniej części byłego województwa koszalińskiego, 200 km od zachodniej granicy kraju, 80 km od wybrzeża morskiego. Część mieszkańców stanowi ludność pochodzenia ukraińskiego, przesiedlona w ramach akcji „Wisła”. Miasto jest ośrodkiem oświatowym i kulturalnym ludności ukraińskiej. Funkcjonuje tu szkoła podstawowa, gimnazjum i liceum ogólnokształcące dla mniejszości, prężnie działa Związek Ukraińców w Polsce, propagujący kulturę i sztukę ukraińską. Działalność kulturalna odgrywała i odgrywa istotną rolę w procesie integracji, zbliża do siebie zróżnicowane kulturowo społeczności⁶¹⁴.

Uroczystości odpustowe w Białym Borze przypadające na święto Podniesienia Krzyża Świętego, co roku gromadzą około 5 tys. wiernych. W latach, gdy nie posiadano jeszcze własnej świątyni, nabożeństw były odprowadzane w cmentarnej kapliczce, która była w wyłącznym użytkowaniu grekokatolików od roku 1958⁶¹⁵.

Uroczystości odpustowe trwają dwa dni. Odpust rozpoczyna wieczorne nabożeństwo niesporów dnia następnego, spowiedź dla pielgrzymów oraz inne nabożeństwa. Od śmierci ks. mitrata S. Dziuby⁶¹⁶, pierwszego proboszcza i inicjatora białoborskich odpustów, odprowadzane jest również nabożeństwo żałobne w jego intencji.

⁶¹⁴ Por. A. Saładiak, dz. cyt., s. 476–477.

⁶¹⁵ Por. tamże, s. 476.

⁶¹⁶ Homilie ks. S. Dziuby na odpustach w Białym Borze przeszły już do legendy wśród grekokatolików. Zawsze starannie przygotowane, osadzone w kontekście

Drugą ważną miejscowością pielgrzymkową dla grekokatolików z całej metropolii jest Chrzanowo w woj. Warmińsko-mazurskim. W latach 50. XX w., po przesiedleniu w 1947 r., tylko w tej miejscowości ks. M. Ripeckij odprawiał wschodnie nabożeństwa, nie poddając się zastraszaniom ze strony władz państwowych⁶¹⁷. Msze w Chrzanowie obrosły z tego powodu legendą mówiącą o niezłomności i odwadze trwania w wierze. W uroczystość św. św. Apostołów Piotra i Pawła odbywa się w Chrzanowie odpust parafialny, na który zjeżdża się corocznie około 10 tys. grekokatolików z całej Polski.

Miejsca związane szczególnie z pielgrzymowaniem oraz ze wyjątkowym kultem ikon stanowią dla wiernych Cerkwi Greckokatolickiej źródło tożsamości eklezjalnej, możliwość przeżycia wspólnoty oraz umacniają w wiernym trwaniu w tradycji przodków.

5. Prywatne praktyki pobożnościowe grekokatolików

Do najbardziej charakterystycznych form kultu i pobożności o charakterze prywatnym czy wspólnotowym w duchowości Kościoła Greckokatolickiego należą:

- akatysty,
- molebnie,
- *Modlitwa Jezusowa*,
- modlitwy i nabożeństwa za zmarłych,
- kult ikon.

Akatyst z języka greckiego oznacza hymn śpiewany na stojąco. Najbardziej znany i praktykowany przez grekokatolików jest Akatyst ku czci Bogurodzicy, popularny także w Kościele zachodnim. Hymn

historycznym i zawsze napędzającym wiernych optymizmem związanym z przyszłością własnej Cerkwi. Por. C. Дзюбина., *І стверди діло рук наших*, dz. cyt., s. 489–490.

⁶¹⁷ Por. M. Козак, *Памяни...*, dz. cyt.

ten jest wspaniałym wyrazem duchowości maryjnej, która wyrosła w środowisku greckiego i syryjskiego Wschodu. Został on skomponowany prawdopodobnie w VI w. przez Romanosa (Roman Melodos), największego poetę greckiego okresu schyłkowego patrystyki greckiej i początków literatury bizantyjskiej⁶¹⁸. Stoi on u początków greckiej poezji religijnej, której podstawą były rytmy i akcenty. Ten typ poezji rozpowszechnił się w VI w. Akatyst składa się z 12 pieśni, z których każda skonstruowana jest z kondakionu i ikosu⁶¹⁹.

Kondakiony Akatystu – z wyjątkiem pierwszego, wstępnego – zawsze kończą się „Alleluja”. Natomiast ikos ma formę rozbudowaną i rozwija treści kondakionu. Oto przykład fragmentu ikosu, który następuje po drugim kondakionie:

Czeka Dziewica z upragnieniem na poznanie niepoznawalnego i rzecze Bożemu służyć: „Czyż łono moje dziewicze może począć i porodzić Syna? Powiedz mi”. A on w bojaźni i czci rzekł do Niej, wołając:

„Raduj się wtajemniczona w niewymowną radę.

Raduj się, pełna wiary w sprawy milczenia godne.

Raduj się, któraś przedsmakiem cudów Chrystusowych”⁶²⁰.

W ikosie jest 12 wezwań zaczynających się od zawołania „raduj się”. Kończą się one zawsze aklamacją: „Raduj się, Dziewicza Oblubienico”⁶²¹. Pieśni akatysty dzielą się z kolei na 24 zwrotki. Każda z nich zaczyna się od kolejnej litery alfabetu greckiego. Treścią pierwszych 12 zwrotek są wydarzenia z historii dzieciństwa Jezusa, opisane w pierwszych dwóch rozdziałach Ewangelii Mateusza i Ewangelii Łukasza, natomiast pozostałe 12 ma charakter refleksji teologicznej nad tajemnicą wcielenia.

⁶¹⁸ Por. Ю. Карпін, dz. cyt., s. 118–120.

⁶¹⁹ Kondakion to utwór poetycki o tematyce hagiograficznej lub związanej z rokiem kościelnym, posługujący się efektami dramatycznymi i retorycznymi.

⁶²⁰ Zob. Молитовник, *Прийдіте Поклонімся*, Rzym 1991, s. 226.

⁶²¹ Tamże, dz. cyt., s. 225–240.

Okazją do skomponowania tego hymnu była zwycięska obrona Konstantynopola przed Awarami (626 r.). Zwycięstwo to przypisywano wstawiennictwu Bogurodzicy. Akatyst ma zatem charakter dziękczynny i w pobożności ludowej bizantyjskiego Wschodu zdobył sobie szczególną popularność. W kościołach i klasztorach o tradycji greckiej ma on bardziej charakter liturgiczny. W kościołach bizantyjskich tradycji słowiańskiej akatyst odprawia się liturgicznie również w Wielkim Poście, w piątą sobotę (tzw. sobota akatystu). Odmawia się go przeważnie przed ikoną Bogurodzicy. W tradycji ukraińskiej jest bardzo popularny, śpiewany przy różnych okazjach, zwłaszcza w niedzielę po południu, zamiast nieszpórów, a także odmawia się go prywatnie. Na wzór akatystu do Bogurodzicy powstały później inne, np. do Jezusa, św. Mikołaja (bardzo czczony święty w Kościele wschodnim) czy do innych świętych.

Następną, poszerzoną formą modlitwy praktykowanej przez wiernych grekokatolików są molebnie. Są to krótkie okolicznościowe nabożeństwa błagalne i dziękczynne, odprawiane w kościołach, domach prywatnych, innych miejscach, przy różnych okazjach kościelnych, państwowych czy prywatnych. W modlitewnikach zamieszczane są molebnie na Nowy Rok, z okazji świąt państwowych, o uzdrowienie chorych, za podróżujących, w czasie klęsk żywiołowych, wojny, o pomnożenie miłości chrześcijańskiej itd. Skierowane do Chrystusa, Bogurodzicy lub świętych. Często odprawiane są przed ikonami świętych.

Moleben ma swoją ustaloną strukturę. Zaczyna się od modlitw, które rozpoczynają każde nabożeństwo liturgiczne i pozaliturgiczne (tzw. zwyczajny początek). Po modlitwach wstępnych recytuje się Ps 142 oraz refren: „Bóg jest Panem i objawił się nam, błogosławiony przychodzący w imię Pana” przeplatany wersetami psalmów. Z kolei śpiewa się troparion ku czci Chrystusa, Bogurodzicy lub świętego,

do którego skierowane są modlitwy. Następnie czyta się fragment listu Nowego Testamentu (apostoł) i Ewangelię. Centralnym punktem molebnia jest litania błagalna (ektenia), wyrażająca szczególne prośby, na które odpowiada się trzykrotnym „Panie, zmiłuj się”. Nabożeństwo kończą modlitwy rozesłania⁶²².

W Kościele Wschodnim istnieje duchowa praktyka bardzo głębokiej modlitwy – *Modlitwy Jezusowej*, nazywanej też modlitwą serca. Sięga ona tradycji ojców greckich bizantyjskiego średniowiecza oraz ojców pustyni z pierwszych wieków. Niektórzy twierdzą, że pochodzi ona od apostołów; ponoć służyła im, by modlić się bez przerwy, zgodnie z tym, co zalecał św. Paweł chrześcijanom, aby modlili się bez ustanku. Głównymi ośrodkami tej duchowej tradycji, poczynając od VI w., były klasztory Synaju i góra Athos, zwłaszcza w XIV w.

Wschodniej duchowości nigdy nie cechowała szeroko praktykowana na Zachodzie od czasów kontrreformacji, przeprowadzana wedle różnych „metod” modlitewna medytacja, jak np. ignacjańska, sulpicjańska czy salezjańska. Chrześcijanie Wschodu, w tym i grekokatolicy, zachęceni są do powolnego i uważnego czytania Pisma Świętego lub tekstów ojców Kościoła, ale tego rodzaju ćwiczenia, choć bez wątpienia doskonałe, nie są uważane za modlitwę ani też nie zostały usystematyzowane i ukształtowane w formę „metody”. Każdy powinien oddawać się lekturze tych tekstów w sposób najbardziej mu pomocny.

Choć grekokatolicy nie oddają się dyskursywnej medytacji, posługują się jednak innym rodzajem osobistej modlitwy, który przez wiele stuleci zajmuje w życiu Wschodu nadzwyczaj ważne miejsce. Mowa tu o wyżej wspomnianej *Modlitwie Jezusowej*: „Panie Jezu Chryste, Synu Boży, zmiłuj się nade mną”. Skoro pojawiają się niekiedy twierdzenia, jakoby chrześcijanie Wschodu nie zwracali należytej

⁶²² Por. Молитовник, dz. cyt., s. 282–294.

uwagi na osobę wcielonego Chrystusa, warto wskazać na to, iż ta niewątpliwie jedna z najbardziej klasycznych wschodnich modlitw jest w istocie modlitwą chrystocentryczną, kierowaną ku Panu Jezusowi i całkowicie na Nim skupioną.

Jako pomocy w powtarzaniu słów tej modlitwy, wierni używają modlitewnego sznureczka, koralików (gr. *komvoschoinion*, cs. *czotki*), który w swej strukturze jest nieco odmienny od zachodniego różańca. Sznur modlitewny wykonany jest zazwyczaj z wełny lub cienkiego sznurka, przez co w odróżnieniu od różańca nie wydaje żadnych dźwięków.

Modlitwa Jezusowa jest modlitwą o zdumiewającej wszechstronności. Jest ona dla początkujących, ale jednocześnie wprowadza w najgłębsze tajemnice życia kontemplacji. Praktykować może ją każdy, zawsze i wszędzie – stojąc w kolejce, idąc, jadąc autobusem lub pociągiem, w pracy, podczas bezsennej nocy, w chwilach szczególnej trwogi czy niepokoju, gdy trudno skoncentrować się na jakiegokolwiek innej modlitwie. Podczas gdy każdy chrześcijanin może oczywiście posługiwać się nią w ten sposób w trudnych chwilach swego życia, odrębną kwestią jest mniej lub bardziej ciągle powtarzanie tej modlitwy przy zastosowaniu pewnych fizycznych ćwiczeń, które zostały z nią połączone. Autorzy tekstów o duchowości napominają, iż ci, którzy stosują tę modlitwę systematycznie, powinni, o ile to możliwe, poddawać się przewodnictwu doświadczonego kierownika i nie robić nic z własnej inicjatywy.

Wierni Kościoła wschodniego wierzą, iż moc Boga obecna jest w imieniu Jezusa, tak więc przyzywanie imienia Bożego jawi się jako obdarzony sakramentalną łaską rzeczywisty znak działania Boga. „Imię Jezus, zawarte w sercu człowieka, daje moc przebóstwienia [...]”. Jaśniejac poprzez serce, światłość imienia Jezus oświeca cały świat⁶²³.

⁶²³ Prawosławny serwis internetowy www.cerkiew.pl (dostęp: 10.04.2007).

Modlitwa Jezusowa jest wspaniałym źródłem ufności i radości zarówno dla tych, którzy wymawiają ją nieustannie, jak i tych, którzy posługują się nią jedynie z rzadka. Jak mówił pielgrzym:

Teraz tak już chodzę i nieustannie odmawiam Jezusową modlitwę, która stała się dla mnie czymś najdroższym i najłodszyim na świecie. Przejdę nieraz i z siedemdziesiąt albo i więcej wiorst przez dzień, ale nie czuję, że idę – czuję tylko, że mówię tę modlitwę. Kiedy złapie mnie silne zimno, zaczynam modlić się z większym skupieniem i zaraz robi mi się gorąco. Gdy zaczyna mi dokuczać głód, częściej wzywam imienia Jezusa i zapominam, że chciało mi się jeść. Kiedy czuję się chory, łamię mnie w plecach i w nogach, skupiam się na modlitwie i bólu nie czuję. A znieważy mnie ktoś, to tylko wspomnę, jakie pocieszenie niesie modlitwa Jezusowa i zaraz uczucie znieważenia i złości mija i wszystko zapominam [...]. Bogu niech będą dzięki za to, że wiem, co znaczą usłyszane przeze mnie słowa listu apostołskiego: „Módlcie się nieustannie” (1 Tes 5,17)⁶²⁴.

Podsumowując, można powiedzieć, że modlitwa serca jest to sposób życia oparty na rygorystycznej ascezie nieustannego panowania nad myślami. Jest trwałym stanem świadomości o Bogu zamieszkującym w człowieku. Bardzo ważną rolę w tym stanie odgrywa krótka modlitwa, którą się koordynuje z oddychaniem i która dopomaga, by całe życie modlitewne mogło dzień i noc pozostawać w zażyłej bliskości Jezusowej⁶²⁵.

Modlitwy i nabożeństwa za zmarłych – jednymi z ważnych argumentów biblijnych uzasadniających sens i potrzebę tych modlitw w katolicyzmie i prawosławiu jest świadectwo zawarte w Starym Testamencie, w Drugiej Księdze Machabejskiej napisanej w Jerozolimie

⁶²⁴ Por. *Opowieści pielgrzyma*, Poznań 2000, s. 87.

⁶²⁵ Por. G.A. Maloney, *Modlitwa serca*, Włocławek 1998, s. 10.

między 130 a 125 r. przed Chrystusem⁶²⁶. Oto Juda Machabeusz zebrał ofiarę za poległych w walce z wojskiem Gorgiasza, ponieważ znaleziono przy nich przedmioty poświęcone bóstwom, czego zakazywało Prawo. W tym kontekście autor księgi komentuje złożenie ofiary za zmarłych przez Judę w ten sposób:

Bardzo pięknie i szlachetnie uczynił, myślał bowiem o zmartwychwstaniu. Gdyby nie był przekonany, że ci zabici zmartwychwstaną, to modlitwa za zmarłych byłaby czymś zbędnym i niedorzecznym, lecz jeśli uważał, że dla tych, którzy pobożnie zasnęli, jest przygotowana najwspanialsza nagroda – była to myśl święta i pobożna (2 Mch 12,43b–45).

Teologia wschodnia mówiąc o konieczności modlitwy za zmarłych, w swej tradycji jest żywa i znacząca, podobnie jak teologia zachodnia. Na pierwszym miejscu wśród nabożeństw sprawowanych za zmarłych w Kościele wschodnim jest pogrzeb. Przepisy liturgiczne w tym zakresie są bardzo bogate, przewidują pięć rodzajów obrzędów grzebania umarłych: osób świeckich, dzieci, duchownych, zakonników oraz wszystkich wiernych w oktawie wielkanocnej. Warto wspomnieć o nabożeństwach żałobnych odprawianych na pogrzebie i w późniejszym czasie.

Panachyda bądź *parastas* są sprawowane za zmarłego codziennie aż do dnia pogrzebu. Natomiast po pogrzebie nabożeństwa te są sprawowane najpierw w trzeci dzień, aby zmarły mógł dostąpić zmartwychwstania na wzór samego Chrystusa. W dziewiątym dniu zanoszona jest prośba, aby zmarły został zaliczony w poczet dziewięciu chórów anielskich, o których pisał Pseudo-Dionizy Areopagita w dziele z przełomu V i VI w. *Hierarchia niebiańska*⁶²⁷. Z kolei w 40. dniu nabożeństwo jest sprawowane po to, aby dusza na wzór Chry-

⁶²⁶ Por. *Katechizm Kościoła katolickiego*, nr 958 i 1032; *Bóg żywy. Katechizm Kościoła prawosławnego*, Kraków 2001, s.462.

⁶²⁷ Por. Pseudo-Dionizy Areopagita, *Pisma teologiczne*, t. 2, tłum. M. Dzielska, Kraków 1999, s. 45–114.

stusa kuszzonego przez 40 dni na pustyni mogła przejść mężnie przez cła (*mytarstwa*) i dostąpić chwały nieba na podobieństwo Chrystusa, który w 40. dniu po swoim zmartwychwstaniu wstąpił do nieba. Oprócz wyżej wymienionych dni panachyda lub parastas odprawiany jest w dniu imienin i w rocznicę śmierci, a także w dni, które w roku liturgicznym w sposób szczególny poświęcone są pamięci zmarłych⁶²⁸.

W Kościele wschodnim ustanowionych jest kilka dni w ciągu roku, w ramach których wierni w sposób szczególny pamiętają i modlą się za zmarłych. Jednak w przeciwieństwie do tradycji katolickiej na Wschodzie trudno byłoby wskazać, który dzień poświęcony pamięci zmarłych ma największe znaczenie w życiu wiernych i stoi najwyżej w hierarchii dni liturgicznych. Można jedynie stwierdzić, iż wszystkie te dni są ściśle zakorzenione w wydarzeniach paschalnych, a zwłaszcza w śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa. Dlatego też wydaje się, iż bardzo istotnym dniem modlitwy za zmarłych w Kościele wschodnim jest drugi wtorek po Wielkanocy. Wtedy wierni nawiedzają cmentarze, gdzie odprawiane są nabożeństwa za zmarłych. W ten sposób żywi dzielą się ze zmarłymi radością zmartwychwstania Chrystusa, który jako pierwszy pokonał śmierć, Szatana i grzech.

Nie mniej ważnymi dniami poświęconymi pamięci zmarłych są wybrane soboty w ciągu roku. Wówczas wierni w sposób szczególny pamiętają w swoich modlitwach o najbliższych zmarłych. Do tych dni zalicza się sobota mięsopustna (tydzień przed Wielkim Postem), soboty przed drugą, trzecią i czwartą niedzielą Wielkiego Postu, sobota przed świętem Zesłania Ducha Świętego oraz sobota przed wspomnieniem św. Dymitra z Tesalonik (26 X wg kalendarza juliańskiego, 8 XI wg kalendarza gregoriańskiego). Większość z tych dni ściśle związana jest z czasem paschalnym, a zwłaszcza z Wielkim

⁶²⁸ Por. K. Bondaruk, dz. cyt., s. 156–157; E. Braniște, dz. cyt., s. 366.; *Învățătura de credință ortodoxă. Catehism*, nr 258 i 276, s. 328 i 334.

Postem przygotowującym do świąt zmartwychwstania Chrystusa. Co więcej, sam dzień sobotni w tym kontekście każe odnieść się do wydarzeń Wielkiej Soboty, zstąpienia Chrystusa do piekieł i oczekiwania na Jego zmartwychwstanie. Dzień ten wskazuje, iż zmarli w sposób bezpośredni uczestniczą w wydarzeniach Wielkiej Soboty, pełni nadziei i jednocześnie oczekujący na zmartwychwstanie do życia wiecznego⁶²⁹.

Bardzo specyficznym momentem pamięci za zmarłych są również nieszpory, sprawowane w święto Zesłania Ducha Świętego, podczas których wierni pierwszy raz klękają po zakończeniu okresu wielkanocnego. W ramach tychże niesporów zanoszona jest m.in. taka modlitwa za zmarłych: „W to święto pełni zbawienia raczysz wysłuchać nasze błagalne prośby za tych, którzy zamknięci są w piekle. Ty dajesz nam wielką nadzieję, że ześlesz tym, co odeszli, ulgę w mękach, które ich opanowały, i pocieszenie”⁶³⁰.

Tradycja wschodnia przypomina zatem wszystkim chrześcijanom, iż sens i znaczenie modlitwy za zmarłych wypływa z wydarzenia śmierci, zstąpienia do piekieł i zmartwychwstania Chrystusa. W sposób szczególny zdają się o tym przypominać słowa śpiewane co roku podczas bizantyjskiej jutrzni wielkanocnej: „Wczoraj byłem, Chryste, pogrzebany z Tobą, a dzisiaj powstaję z Tobą powstającym [z martwych]. Wczoraj z Tobą na krzyżu, a dzisiaj, o Zbawco, uwielbiaj mnie z sobą w Twoim świętym królestwie”⁶³¹. Dlatego w tym kontekście nawet listopadowe dni, podczas których w sposób szczególny katolicy modlą się za zmarłych, nie mogą być przeżywane w oderwaniu od tajemnicy Wielkiejnocy. Co więcej, dobitnie podkreślają to tek-

⁶²⁹ Por. K. Bondaruk, dz. cyt., s. 157.; A. Schmemmann, *Wielki Post*, Białystok 1990, s. 49.

⁶³⁰ Por. *Молитвослов*, dz. cyt., s. 740.

⁶³¹ H. Paprocki, *Wielki Tydzień i święto Paschy w Kościele prawosławnym*, Kraków 2003, s. 150.

sty liturgiczne i czytania mszalne podczas wspomnienia Wszystkich Wiernych Zmarłych (2 XI), które w odniesieniu do pamięci o zmarłych koncentrują się zwłaszcza na tajemnicy zmartwychwstania i nadziei z niej płynącej. W ten sposób wydaje się, iż praktyka modlitwy za zmarłych w tradycji zachodniej i wschodniej może pomóc lepiej zrozumieć znaczenie słów, które wierni obydwu tradycji wspólnie odmawiają w wyznaniu wiary: „Oczekuję wskrzeszenia umarłych i życia wiecznego w przyszłym świecie. Amen”.

Ikony są nieodłączną częścią tradycji wschodniej. Bez nich nie można sobie wyobrazić wnętrza świątyni. W domach wiernych grekokatolików zawsze zajmują one poczesne miejsce. Wybierając się w drogę, bardzo często zabiera się ze sobą, zgodnie z tradycją, mały podróży ikonostas lub małe składane ikony⁶³². Na Rusi postępowano tak od dawna: człowiek rodził się czy umierał, zawierał związek małżeński lub rozpoczynał jakąś ważną czynność – towarzyszyła temu ikona. Cała historia narodu ukraińskiego przeszła pod znakiem ikony, wiele sławnych i cudownych ikon było świadkami i uczestnikami ważnych historycznych przemian. Sama Ruś, przyjąwszy chrzest od Greków, weszła w wielką tradycję świata wschodniego chrześcijaństwa, który chlubił się bogactwem i różnorodnością ikonograficznych szkół Bizancjum, Bałkanów. Sobór Nicejski II (787 r.) potępił ikonoklazm oraz zdefiniował i potwierdził kult ikony⁶³³. W orzeczeniach tego soboru stwierdzono:

orzekamy z całą dokładnością i troską o wiarę, że przedmiotem kultu powinny być nie tylko wizerunki drogocennego i ożywiającego krzyża, lecz tak samo czcigodne i święte obrazy malowane, ułożone w mozaikę lub wykonane innym sposobem, które umieszcza się ze czcią w świętych kościołach Bożych, na naczyniach liturgicznych i na szatach, na

⁶³² Por. I. Jazykowa, *Świat ikony*, Warszawa 2003, s. 7.

⁶³³ Por. J. Forest, *Modlitwa z ikonami*, Bydgoszcz 1999, s. 33.

*ścianach czy na desce, w domach czy przy drogach. Im częściej wierni będą patrzeć na ich obrazowe przedstawienia, tym bardziej, oglądając je, będą się zachęcać do wspominania i miłowania pierwowzorów, do oddawania im czci i pokłonu*⁶³⁴.

Sobór orzekł tym samym, że cześć oddawana ikonie odnosi się do archetypu. Położył nacisk na rozróżnienie między adoracją, która przysługuje wyłącznie Bogu, a czcią oddawaną ikonie na równi z Ewangelią czy krzyżem. Fundamentem kultu ikony jest obecność w niej archetypu. Ikona sama w sobie, tzn. deska, farby, nie jest przedmiotem kultu. Ikona jest natomiast przedmiotem kultu z uwagi na przedstawioną rzeczywistość będącą odbiciem praobrazu, dzięki czemu staje się ona miejscem jego obecności. Ikony Chrystusa, Bogurodzicy, świętych są odbiciem swego pierwowzoru i miejscem obecności przedstawionych postaci (względnie wydarzeń), co potwierdza Kościół w akcie poświęcenia. Modlący się przed ikoną Chrystusa, Bogurodzicy czy świętych modlą się przed Nimi samymi. Związek pomiędzy ikoną i pierwowzorem opiera się na zasadzie podobieństwa pierwowzoru do osoby przedstawionej na ikonie. Stąd też jej kult⁶³⁵.

Każda ikona – czy to przedstawiająca Bogurodnicę, czy świętego – jest ikoną chrystocentryczną. Jest ona bowiem skierowana ku obrazowi wcielonego Syna Bożego Jezusa Chrystusa, którego zarówno Bogurodzica jako Matka Boga – *Theotokos* – dzięki dziewiczemu zrodzeniu Syna Bożego, jak i święci dzięki wierze i upodobnieniu się do Zbawiciela stali się Jego zwierciadłem, obrazem (ikoną; gr. *eikon* – „obraz”). Pierwowzorem każdej ikony jest zatem Słowo Wcielone – Jezus Chrystus, Syn Boży, który jest obrazem (ikoną) niewidzialnego i nieopisywalnego Boga. Nauka Soboru Nicejskiego II o obrazach,

⁶³⁴ Sobór Nicejski II, nr 14–15.

⁶³⁵ Por. J. Forest, dz. cyt., s. 33.

potwierdzona definitywnie na Soborze Konstantynopolskim w 843 r., aktualna jest w zarówno Kościele wschodnim, jak i zachodnim.

W podsumowaniu: niniejszy rozdział, mówiący o pobożności ludowej, zawiera w kolejnych punktach opis rodzajów tej pobożności oraz kultu świętych i Matki Bożej, dalej sposób i miejsca pielgrzymowania grekokatolików oraz ich prywatne praktyki pobożnościowe. Wśród nich najważniejsze miejsce zajmują: akatysty, molebnie, kult ikon, *Modlitwa Jezusowa* oraz nabożeństwo za zmarłych.

Rozdział V

Misja Kościoła Grekokatolickiego w podtrzymywaniu tradycji narodowo-kulturowej i religijnej grekokatolików w Polsce

Kultywowanie tradycji narodowo-kulturowej grekokatolików jest ściśle związane z zachowaniem tożsamości. Czynniki sprzyjające temu przez dekady po akcji przesiedleńczej z 1947 r. związane były przede wszystkim ze środowiskiem, w którym przyszło żyć Ukraińcom. Polskie społeczeństwo, pamiętające trudne czasy współżycia obu narodów, znalazło się w nowych realiach. Na Ziemię Odzyskaną przesiedlono tysiące grekokatolików. Towarzyszyła temu propaganda antyukraińska. Społeczność polska sąsiadująca z ukraińską musiała odnaleźć drogę do zwykłego ludzkiego współistnienia. W niniejszym rozdziale mowa o trudnym początku wzajemnych relacji, niemożności znalezienia porozumienia w sferze wyznaniowej oraz braku odpowiednich struktur, co nasilało problemy w postrzeganiu grekokatolików. Sytuacja zmieniła się po 1956 r., kiedy zmiana polityki kraju umożliwiła Ukraińcom-grekokatolikom zaznaczenie swej obecności w Polsce. Załagodzenie uprzedzeń nastąpiło jednak dopiero po 1989 r., już w demokratycznej Polsce. Przemiany ostatnich dekad: wizyta Jana Pawła II w Ukrainie, „pomarańczowa rewolucja” i inne – przyniosły pozytywne zmiany w postrzeganiu grekokatolików przez społeczeństwo polskie. Kolejny punkt tekstu przedstawia relacje pomiędzy dwoma Kościołami: Rzymskokatolickim i Greko-

katolickim, pokazuje trudną drogę przebytą przez Cerkiew Grekokatolicką w stosunkach z Kościołem łacińskim. W tak wymagającej rzeczywistości dla grekokatolików stanowiło to ogromne wyzwanie duszpasterskie, aby nie stracić nic z wielkiego skarbu przeszłości, a jednocześnie umieć się odnaleźć w nowych realiach.

1. Społeczno-kulturowe i obyczajowe przemiany polskiego społeczeństwa w postrzeganiu grekokatolików

W społeczeństwie polskim stereotyp grekokatolika jest tożsamy ze stereotypem Ukraińca. Grekokatolik to zawsze Ukrainiec, co w Polsce jest uzasadnione, bo zgodne z narodową strukturą Cerkwi Grekokatolickiej, gdyż ta prawie w 100% składa się z wiernych o ukraińskim pochodzeniu narodowym. Dlatego też postrzeganie grekokatolików to postrzeganie Ukraińców nie tyle przez pryzmat stosunków pomiędzy Kościołem Rzymskokatolickim a Kościołem Grekokatolickim, lecz bardziej w relacji pomiędzy Polską a Ukrainą, a nawet pomiędzy Polakiem a Ukraińcem.

Mniejszość ukraińska w Polsce, a tym samym wierni Cerkwi Grekokatolickiej, od wielu lat boryka się ze stereotypem Ukraińca jako bandyty, upowca, a bardziej współcześnie jako taniej siły roboczej. Przyjrzyjmy się najpierw, czym jest stereotyp, a czym uprzedzenie, dwa ważne zjawiska społeczne. Stereotyp to funkcjonujący w świadomości społecznej skrótowy, uproszczony i zabarwiony wartościująco obraz rzeczywistości, odnoszący się do rzeczy, osób, grup lub instytucji, często oparty na niepełnej lub na niewłaściwej wiedzy o świecie, utrwalony jednak przez tradycję i nieulegający zmianom⁶³⁶. Uprzedzenie zaś to negatywna forma stereotypu. Przejawia się szczególnie często w kontaktach międzyludzkich, w których panują wyraziste obiegowe opinie.

⁶³⁶ Por. G. Kulyk, *Polska Akcja Humanitarna. Program Edukacji Humanitarnej Rasizm – problem codzienny*, Warszawa 2002, s. 6.

Przypisując z góry określone cechy ludziom danej narodowości, koloru skóry czy religii, istnieje tendencja do wyolbrzymiania tych cech i niedostrzegania innych, które przeczą naszym uprzedzeniom⁶³⁷.

Stereotypy i uprzedzenia są obecne we wszystkich społeczeństwach. Postrzeganie Ukraińca jest przykładem stereotypu negatywnego. Są dwa tego powody. Pierwszy to argument historyczny, wynikający z dziejów narodu polskiego i ukraińskiego. Drugi to fakt związany z wyznawaną wiarą⁶³⁸. Kwestia stosunków polsko-ukraińskich, obciążonych ciężkim ładunkiem emocji, nieufności i uprzedzeń, w dodatku odmiennie interpretowanych przez przedstawicieli obu zainteresowanych stron, także dziś stanowi problem trudny i kontrowersyjny. Należy przy tym zauważyć, że stosunki pomiędzy katolikami rzymskimi i greckimi są jednocześnie stosunkami dwóch narodów, których odrębności i tożsamości nikt już nie kwestionuje⁶³⁹.

Przyglądając się społeczno-kulturowym i obyczajowym przemianom społeczeństwa polskiego w postrzeganiu grekokatolików, warto pokrótce przedstawić historię wzajemnych relacji polsko-ukraińskich w ciągu wieków. Znamionną datą dla obu państw było podpisanie porozumienia polsko-litewskiego w 1569 r., zwanego unią lubelską⁶⁴⁰. W jej wyniku ziemie Rusi Kijowskiej, przyszłej Ukrainy, weszły w skład królestwa polskiego.

Po unii brzeskiej w 1596 r. część duchowieństwa miała otrzymać miejsca w sejmie Rzeczypospolitej, niestety warunek ten nie został dotrzymany, co jeszcze bardziej zaogniło stosunki polsko-ukraińskie⁶⁴¹. Ukraina przez wieki próbowała zdobyć niepodległość, co

⁶³⁷ Por. tamże; zob. Z. Bakszański, *Młodzi Europejczycy o Polakach*, Łódź 1998, s. 9–34.

⁶³⁸ Por. A. Cała, *Autostereotypy i stereotypy narodowe*, [w:] *Społeczeństwo otwarte*, Warszawa 1993, nr 9, s. 12.

⁶³⁹ Por. Wojakowski, *Polacy i Ukraińcy*, Kraków 2002.

⁶⁴⁰ Por. *Encyklopedia szkolna. Historia*, Warszawa 1993, s. 647–648.

⁶⁴¹ Por. A. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Wrocław 2002.

udało się na krótko uzyskać w dwudziestoleciu międzywojennym⁶⁴². Grekokatolickie duchowieństwo w owym czasie ściśle współpracowało z Kościołem Rzymskokatolickim, studiowało w łacińskich uczelniach, wspólnie realizowano wiele projektów duszpasterskich oraz pomagano sobie wzajemnie na polu parafialnym⁶⁴³.

Najtrudniejszy okres we wzajemnych relacjach przypadł na lata 1947–1956. Wtedy to, po przesiedleńczej akcji „Wisła”, nienawiść do Ukraińców była podsycana przez władze komunistycznego państwa polskiego. Kapłani grekokatoliccy byli prześladowani, nie pozwolono im na pracę duszpasterską, a wręcz przeciwnie – działaczy więziono⁶⁴⁴. Utożsamianie krzywd wyrządzonych przez UPA i OUN z grekokatolikami przyniosło bolesne stosunki na wiele długich lat. Działalność Cerkwi Grekokatolickiej była skrywana i znana jedynie grekokatolikom, a brak wiedzy na jej temat był przyczyną wielu negatywnych komentarzy. Do dziś obie strony inaczej oceniają fakty historyczne, ale są one obiektywne, a główne rany po polskiej stronie dotyczą zbrodni na polskiej ludności, w tym przede wszystkim ludobójstwa potocznie nazywanego rzezią wołyńską, a także udział Ukraińców w pacyfikowaniu powstania warszawskiego, a konkretnie w mordowaniu ludności cywilnej⁶⁴⁵. Negatywny obraz Ukraińców był także wspomagany przez komunistyczną propagandę. Grekokatolicy jedynie w środowisku, gdzie stanowili większość⁶⁴⁶, mogli bez prze-

⁶⁴² Por. M. Juchniewicz, *Na wschód od Bugu*, Warszawa 1985, s. 47–48.

⁶⁴³ Por. С. Дзюбина, *Спогади*, dz. cyt., s. 45.

⁶⁴⁴ Por. M. Kozak, *Пам'яни Господи...*, dz. cyt., s. 13.

⁶⁴⁵ Formacja Waffen-SS, w której skład wchodziła dywizja Ukraińskiego Komitetu Narodowego kolaborującego z Hitlerem, została rozbita na początku 1944 r., nie mogła więc pacyfikować powstania warszawskiego. Por. A. Janowski, *Szkolnictwo dla mniejszości*, [w:] *Społeczeństwo otwarte*, Warszawa 1995, nr 6, s. 34.

⁶⁴⁶ Żona autora pracy wychowała się we wsi Głębock w woj. warmińsko-mazurskim. Tam społeczność ukraińska stanowiła ok. 70% ogółu ludności, z czego wszyscy byli grekokatolikami.

szkód wyznawać swą wiarę i nie byli narażeni na szkalowanie i trudności na różnych poziomach społecznych.

Po roku 1989 negatywny stereotyp Ukraińca-grekokatolika został częściowo zweryfikowany, wpłynęły na to przemiany polityczne w Europie, lepszy dostęp do informacji i przede wszystkim działalność młodego pokolenia, wolnego od uprzedzeń. Po 1991 r. Polska jako kraj demokratyczny zaczęła dostrzegać, że nie jest państwem jednolitym narodowościowo, żyją tu mniejszości, którym należy zapewnić swobodę wyznań, równość praw i pomoc w pielęgnowaniu kultury narodowej. Festiwale kultury ukraińskiej, dni kultury ukraińskiej czy inne formy zaznaczenia swej obecności w Polsce stały się przedsięwzięciami łączącymi wspólne siły mniejszości oraz lokalnej polskiej ludności. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że np. Prykordonni Zustriczi – festiwal kultury ukraińskiej w Głębocku – jest imprezą na stałe wpisaną w kalendarz imprez kulturalnych gminy i stanowi sposób promocji okolicy. Obecność mniejszości ukraińskiej na tych terenach jest pozytywna dla całego lokalnego społeczeństwa⁶⁴⁷. Po 1991 r. Cerkiew Grekokatolicka w Polsce zaczęła zaznaczać swą obecność poprzez budowanie nowych świątyń, stwarzanie warunków do swobodnego wyznania wiary przez wiernych zmuszonych przez lata korzystać z posługi Kościoła Rzymskokatolickiego. Nowe świątynie w lokalnych społecznościach budziły zdziwienie ogółu ludności. Grupa wyznaniowa, o której nie wiadano wcześniej, okazywała się nagle dość liczna. Zaznaczenie swej obecności pozytywnie wpłynęło na postrzeganie grekokatolików. Związane z mniejszością ukraińską i Cerkwią Grekokatolicką wydarzenia ostatnich lat w Polsce miały bardzo istotny wpływ na zmiany świadomościowe i wizerunkowe. Wizyta Jana Pawła II na Ukrainie w dniach 23–27 czerwca 2001 r. ukazała grekokatolików jako spadkobierców pięknej tradycji Wscho-

⁶⁴⁷ Por. *W kręgu kultury ukraińskiej*, red. W. Piłat, Olsztyn 1995.

du i katolików należących do Kościoła powszechnego. Transmisje ze spotkań papieża z grekokatolikami, a także wiele programów towarzyszącym tym wydarzeniom przybliżyły obraz grekokatolików. Dla wielu osób przełomowym i zmieniającym stereotypowe myślenie, wpływającym na chęć poznania, a nawet współpracy z katolikami obrządku bizantyjsko-ukraińskiego był fakt czynnego udziału papieża Polaka we Mszy Świętej Jana Chryzostoma wspólnie z grekokatolicką hierarchą kościelną⁶⁴⁸. Fakt ten był dla wielu ludzi przełomowy, zmienił stereotypowe myślenie na chęć poznania a nawet współpracy z katolikami obrządku bizantyjsko – ukraińskiego.

Siostry zakonne z grekokatolickiego Zgromadzenia Służebnic Najświętszej Maryi Panny zainicjowały w 2000 r. nagrodę „Pojednanie”. Ma ona na celu właśnie przełamanie stereotypów i uprzedzeń między Polakami i Ukraińcami, prowadzenie do pojednania i wzajemnego zrozumienia, tolerancji oraz współpracy obu narodów doświadczonych ciężko przez historię. Kapituła wręcza corocznie nagrodę osobie, która swoją działalnością wpłynęła na poprawę wzajemnych stosunków⁶⁴⁹. Zmiany w tych relacjach przyniosły również wydarzenia związane z „pomarańczową rewolucją”⁶⁵⁰ na Ukrainie. Wspólna mobilizacja na wszystkich poziomach społecznych w budowaniu i obronie demokracji na Ukrainie ociepliła stosunki między dwoma narodami. Na szczeblu lokalnym przemiany społeczeństwa polskiego w postrzeganiu grekokatolików są jeszcze bardziej zauważalne. Współpraca między proboszczami obu obrządków, często korzysta-

⁶⁴⁸ Jan Paweł II, A. Bujak, *Chrześcijaństwo obojga narodów – pielgrzymka Ojca Świętego na Ukrainę*, Kraków 2001.

⁶⁴⁹ *Капітула поєднання польсько-українського*; www.portal-ukraina.pl/edps/kapituła.html (dostęp: 04.06.2007).

⁶⁵⁰ Wydarzenia, które miały miejsce na Ukrainie od 21.11.2004 r. do 23.01.2005 r., od zakończenia drugiej tury wyborów prezydenckich, w której zmierzli się Wiktor Janukowycz oraz kandydat opozycyjnej partii Nasza Ukraina, były premier, Wiktor Juszczenko, do czasu złożenia przysięgi przez Juszczenkę. Por. *Pomarańczowa rewolucja*, „Wprost”, 26.11.2004 r.

jących z jednej świątyni, wzajemna pomoc duszpasterska, wspólne uczestniczenie w uroczystościach kościelnych i we wspólnocie grekokatolickiej są przykładem na ocieplenie stosunków. Wierni widząc przykład duchownych, słysząc wiele pozytywnych opinii na temat grekokatolików, poznając szerzej kulturę ukraińską, zmieniają swój sposób myślenia. Nawigują współpracę, interesują się wydarzeniami z lokalnej wspólnoty grekokatolickiej oraz chcą poznawać tradycję, zwyczaje, swych wschodnich braci. Nie jest to jednak zjawisko, które dotyczy całej polskiej społeczności. Jest to natomiast wielki sukces i zadanie dla przyszłych pokoleń, „aby wszyscy stanowili jedno” (J 17,21a).

2. Współpraca Kościoła Greckokatolickiego z Kościołem Rzymskokatolickim w Polsce

W 1947 r., po akcji „Wisła”, struktury Greckokatolickiej Cerkwi w Polsce praktycznie nie istniały. W wyniku przesiedlenia ludności ukraińskiej na Ziemię Odzyskane grekokatolickie parafie przestały działać. Pół roku wcześniej, 25 października 1946 r., zaniepokojony sytuacją grekokatolików kardynał August Hlond zwrócił się do Stolicy Apostolskiej z prośbą o regulację stanu prawnego Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce. W odpowiedzi papież Pius XII nadał kardynałom A. Hlondowi i A. Sapież (metropolicie krakowskiemu) uprawnienia w stosunku do duchownych grekokatolickich. Mogli oni bez konieczności zmiany obrządku sprawować posługi religijne w rycie łacińskim. Ojciec Święty nalegał jednak na stworzenie grekokatolikom możliwości sprawowania kultu we własnym obrządku. 10 grudnia 1946 r. kardynał Hlond został mianowany przez papieża delegatem Stolicy Apostolskiej dla obrządków wschodnich⁶⁵¹. Kardynał Hlond

⁶⁵¹ Por. *Acta Hlondiana* [Materiały z życia i działalności kard. Augusta Hlonda, Prymasa Polski], t. 6, cz. 15, s. 42–44.

konsekwentnie pomagał grekokatolikom, prosił łacińskich duszpasterzy o stworzenie możliwości im godnej modlitwy w swym rycie, zabraniał usuwania ikonostasów z przyjmowanych na użytkowanie przez Kościół łaciński opuszczonych cerkwi greckokatolickich. Zobowiązał też podległych sobie biskupów do opracowania sprawozdań o sytuacji obrządku wschodniego na terenie ich diecezji⁶⁵². Dnia 9 stycznia 1947 r. episkopat Polski powołał Komisję ds. Obrządku Wschodniego⁶⁵³. Świadczy to o tym, że problem unitów w Polsce był ważny dla Kościoła łacińskiego⁶⁵⁴. W jej skład weszli: abp lwowski przebywający na terenie Polski E. Baziak, ordynariusz przemyski bp F. Barda i ordynariusz tarnowski bp J. Stepa. Ich podstawowym zadaniem było ustalenie stanu Kościoła Greckokatolickiego w Polsce, a także przygotowanie projektu zarządu nad tym obrządkiem.

Hierarchia Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce, występując wobec komunistycznych władz państwowych w obronie Kościoła Greckokatolickiego, wciąż podkreślała, że nie mają one prawa podejmować działań zmierzających do faktycznej likwidacji jego struktur. 5 marca 1947 r. bp przemyski Barda skierował do przemyskiego oddziału PUR⁶⁵⁵ list, w którym wyjaśniał pozycję prawną duchownych unickich. Pisał: „Nieobecność biskupa ruskiego nie oznacz kasaty diecezji [...], nie pozbawia księży ruskich tych uprawnień, jakie im daje prawo kościelne i jakich im udzielił ich biskup przed wyjazdem. Księża ci nadal podlegają Ojcu Świętemu i korzystają w miarę potrzeby z opieki polskich biskupów obrządku łacińskiego”⁶⁵⁶. Efektem

⁶⁵² Por. A. Nałęcz, *Cerkwie greckokatolickie w diecezji przemyskiej po roku 1945. Zarys problematyki*, Przemysł 1988.

⁶⁵³ Por. I. Гарасим, dz. cyt., s. 39.

⁶⁵⁴ Por. A. Nałęcz, *Cerkwie greckokatolickie...*, dz. cyt., s. 20.

⁶⁵⁵ Państwowy Urząd Repatriacyjny – powołany na mocy dekretu sowieckiego Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z 07.10.1944 r. Jego zadaniem była organizacja repatriacji ludności na nowo wyznaczone po Jalcie terytorium Polski.

⁶⁵⁶ A. Nałęcz, *Cerkwie greckokatolickie...*, dz. cyt., s. 21.

pracy tej komisji było powołanie dla grekokatolików wikariusza generalnego. Dla diecezji przemyskiej powołano ks. Bazylego Hrynynka a dla Administracji Apostolskiej Łemkowszczyzny ks. Andrzeja Złupko, powołano jeszcze dwóch pomocników: ks. Piotra Szuflata i ks. Włodzimierza Hajdukiewicza⁶⁵⁷. Zdaniem greckokatolickiego duchowieństwa nominacje te były na zbyt niskie stanowiska, zwrócono się więc z prośbą do prymasa Hłonda o zmianę nominacji na administratora apostolskiego. Prośbę jednak odrzucono i stanowisko zostało utrzymane aż do czasu odnowienia przez Ojca Świętego Jana Pawła II diecezji przemyskiej w roku 1991⁶⁵⁸.

Sytuację diametralnie zmieniała przesiedleńcza akcja „Wisła”. Duszpasterze, wraz ze swoimi rodzinami przesiedleni na ziemie północne i zachodnie Polski, starali się dalej pełnić posługę, nie zważając na represje.

W przededniu akcji „Wisła” przebywało w Polsce 114 księży greckokatolickich, z których 62 przesiedlono na ziemie zachodnie i północne, 7 przekazano władzom sowieckim, a 22 osadzono w obozie w Jaworznie. Na karę więzienia skazano 7, a 1 na karę śmierci. Co najmniej 3 uniknęło wysiedlenia, pozostali opuścili Polskę, przeszli na obrządek łaciński lub porzucili stan kapłański⁶⁵⁹. Konsekwencją polityki władz, zmierzającej do likwidacji obrządku greckokatolickiego, był zakaz odprawiania nabożeństw. Po przesiedleniu niektórzy księża greckokatolicy, z których część oficjalnie pełniła funkcję wikariuszy lub proboszczów Kościoła Rzymskokatolickiego, łamali ten zakaz i w ukryciu odprawiali nabożeństwa w obrządku greckokatolickim⁶⁶⁰.

⁶⁵⁷ Por. I. Гарасим, *Грекокатолицька...*, dz. cyt., s. 39.

⁶⁵⁸ Por. *Polska – Ukraina...*, dz. cyt., s. 224.

⁶⁵⁹ R. Drozd, *Akcja misyjna Kościoła prawosławnego wśród grekokatolików w Polsce w latach 1945–1989*, [w:] *Dzieje najnowsze*. 2003, r. 35, nr 4, s.76.

⁶⁶⁰ AAN, UdSW, sygn. 25/730 [zagadnienia greckokatolickie w Polsce Ludowej z 1956 r.].

Przejście do parafii rzymskokatolickich stanowiło jednak dla księży unickich jedyną możliwość czynnego praktykowania kapłaństwa. Kościół Rzymskokatolicki postawił wymóg zdania egzaminu z liturgiki zachodniej, co dla starszych wschodnich kapłanów stanowiło przeszkodę nie do pokonania⁶⁶¹. Wielu księży greckokatolickich pełniących posługę w Kościele Rzymskokatolickim, przede wszystkim na ziemiach zachodnich, było zmuszonych mieszkać w oddzieleniu od swych żon i dzieci⁶⁶².

Na ziemiach zachodniej Polski (obecnie tereny diecezji wrocławsko-gdańskiej) sytuacja księży greckokatolickich wyglądała podobnie jak w całym kraju. Przykładem może być parafia w Bytowie, gdzie wraz z przesiedleńcami z okolic Sanoka przybyło dwóch księży greckokatolickich: Paweł Harenza oraz Teodor (Orest) Serdyński wraz z żoną i córką. Ksiądz Harenza był już człowiekiem w zaawansowanym wieku i nie udzielał się w pracy duszpasterskiej. Natomiast ks. Serdyński zaczął w Bytowie, w rzymskokatolickim kościele św. Katarzyny, odprawiać „ciche msze”⁶⁶³. Ponieważ proboszcz rzymskokatolicki nie zgadzał się na kontynuowanie tych nabożeństw we wskazanej świątyni ks. Serdyński przeniósł je do niewielkiej kaplicy (mogącej pomieścić ok. 10 osób) w prowadzonym przez siostry zakonne domu dziecka w Bytowie. Zdarzało mu się celebrować także we własnym mieszkaniu i prawdopodobnie te właśnie nabożeństwa w literaturze przedmiotu nazywane są nabożeństwami „za zamkniętymi drzwiami”. Szczególnie pamiętna była Msza Święta, i poświęcenie wody na święto Jordanu, odprawiona w mieszkaniu księdza prawdopodobnie w 1948 r. Ksiądz Serdyński zmarł 25 grudnia roku 1949⁶⁶⁴. Po jego

⁶⁶¹ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s. 33.

⁶⁶² Por. S. Stępień, *Represje wobec Kościoła Greckokatolickiego w Europie po II wojnie światowej*, [w:] *Polska – Ukraina*, dz. cyt., s. 225.

⁶⁶³ Msze bez udziału wiernych, jedynie dla kapłana, ewentualnie diakona.

⁶⁶⁴ Na podstawie przeprowadzonych ankiet wśród dzisiejszych proboszczów greckokatolickich parafii południowo-zachodniej Polski można było procentowo

śmierci nabożeństwa greckokatolickie w Bytowie zaczął odprawiać ks. Hrynyk.

Po przesiedleńczej akcji „Wisła” ks. Hrynyk osiadł w Wiercinie (powiat Malbork), w województwie gdańskim, gdzie został administratorem parafii rzymskokatolickiej⁶⁶⁵. Od połowy kwietnia 1948 r. w Nowym Dworze Gdańskim czynny był kościół greckokatolicki zlokalizowany w poewangelickiej świątyni, w której co dwa tygodnie odprawiał nabożeństwa Hrynyk. W 1950 r. z powodu dużych uszkodzeń kościół został rozebrany, nabożeństwa zaś przeniesiono do poewangelickiego kościoła w pobliskim Cyganku. Wtedy też ks. Hrynyk otrzymał oficjalne pozwolenie na odprawianie nabożeństw greckokatolickich⁶⁶⁶. W 1953 r. w związku z naciskami władz prymas Wyszyński cofnął ks. Hrynykowi zezwolenie na odprawianie nabożeństw. Samego księdza 22 kwietnia 1954 r. aresztowano i skazano na siedem lat więzienia⁶⁶⁷. Na wolność wyszedł 20 lipca 1956 r. w wyniku ogłoszonej amnestii, a 4 listopada 1956 r. poprosił PWRN w Gdańsku o zezwolenie na dalsze pełnienie czynności duszpasterskich⁶⁶⁸.

W Bytowie ks. Hrynyk odprawiał liturgię w obrządku greckokatolickim na podstawie otrzymanego w 1950 r. zezwolenia kurii biskupiej w Gorzowie. Musiał jednak kazania wygłaszać w języku polskim⁶⁶⁹. Nie otrzymał praw proboszczowskich, dlatego też nie prowadził żadnych ksiąg parafialnych. W celu udzielenia dziecku chrztu grekokatolicy musieli otrzymać pisemne zezwolenie łacińskiego pro-

wyznaczyć, gdzie grekokatolicy pozbawieni opieki własnych duszpasterzy korzystali z życia sakramentalnego: 96% wiernych uczęszczało do Kościoła Rzymskokatolickiego, do prawosławnego 2%, a nigdzie 2%.

⁶⁶⁵ AAN, UdSW, sygn. 41/537 – notatka KP MO w Malborku z 27.07.1949 r.

⁶⁶⁶ AAN, UdSW, sygn. 41/537 – notatka RdSW PPRN w Malborku z 16.09.1952 r.

⁶⁶⁷ I. Hałagida, *Ukraińcy w województwie gdańskim w latach 1947–1956*, [w:] *Polska i Ukraina po II wojnie światowej*, red. W. Bonusiak, Rzeszów 1998 r., s. 70.

⁶⁶⁸ AAN, UdSW, sygn. 41/537 – podanie ks. B. Hrynyka do PWRN w Gdańsku o zezwolenie na pełnienie czynności duszpasterskich z 04.11.1956 r.

⁶⁶⁹ R. Drozd, *Akcja misyjna...*, dz. cyt., s. 76–77.

boszcza. Na nabożeństwa odprawiane przez ks. Hrynyka w kościele św. Katarzyny przybywało, według świadków tych wydarzeń, nawet ok. 1000 osób⁶⁷⁰, jednak odprawiane one były w zasadzie tylko w większe święta. Były to wielkie wydarzenia w życiu religijnym grekokatolików, na które przybywali ludzie również z innych regionów Polski⁶⁷¹.

Nabożeństw tych, a tym bardziej zjazdów ludności ukraińskiej w Bytowie, nie można było ukryć przed władzami. Mimo to nie interweniowały one, przynajmniej jawnie⁶⁷². Zapewne były jakieś zakulisowe naciski, bo chociaż ks. Hrynyk posiadał zgodę kurii biskupiej na odprawianie w obrządku greckokatolickim, to łaciński proboszcz zabronił mu odprawiania w kościele św. Katarzyny. Po odwołaniu się od decyzji proboszcza do biskupa gorzowskiego ks. B. Hrynyk otrzymał kolejne zezwolenie. Nie został jednak wpuszczony na plebanię, a wkrótce potem władze zabroniły mu przyjeżdżać do Bytowa⁶⁷³.

Po przesiedleniu prymas Hlond nie odnowił już dla wikariuszy generalnych ich nominacji. Następny prymas Polski – abp warszawski Stefan Wyszyński – mianował swoim referentem ds. obrządku wschodniego ks. Hrynyka. Drugim zaś reprezentantem grekokatolików został ks. Mikołaj Deńko⁶⁷⁴. W związku z naciskiem władz państwowych prymas Wyszyński zmuszony był cofnąć nominację dla ks. Hrynyka w 1953 r., nie pozwolił też na sprawowanie kultu w obrządku wschodnim⁶⁷⁵. Wszelkie podejmowane przez Kościół łaciński starania umożliwiające funkcjonowanie Cerkwi Greckokatolickiej spoty-

⁶⁷⁰ Na podstawie przeprowadzonych ankiet.

⁶⁷¹ Przykładowo w Szczecinie, aby wszyscy chętni mogli dojechać do Bytowa, do składów pociągów osobowych doczepiano dodatkowe wagony. Zob. Relacja A.H. zamieszkałego w Rabacinie, powiat Bytów (maszynopis).

⁶⁷² Relacja P.S. zamieszkałego w Bytowie oraz relacje innych osób.

⁶⁷³ Na podstawie ankiet.

⁶⁷⁴ Por. tamże, s. 33.

⁶⁷⁵ Por. Tamże, s. 35; I. Гарасим, *Нарис вибраних аспектів...*, dz. cyt. s. 23.

kały się ze sprzeciwem władz komunistycznych. Państwo przejmując dobra Cerkwi Greckokatolickiej, miało na celu niedopuszczenie do przejścia tych dóbr przez Kościół łaciński⁶⁷⁶.

Po aresztowaniu prymasa Wyszyńskiego w 1953 r. stosunek Kościoła Rzymskokatolickiego do grekokatolików uległ pogorszeniu. W sytuacji nasilonej walki państwa z religią hierarchia rzymskokatolicka postępowała bardzo ostrożnie, aby nie dawać powodów do represji. Strach przed nimi spowodował, że przestano udzielać grekokatolikom wsparcia⁶⁷⁷. Kościół Rzymskokatolicki coraz aktywniej starał się o przyciągnięcie ludności ukraińskiej. Według władz wyrazem tego były np. fakty zachęcania ludności ukraińskiej do śpiewów w swoim języku podczas nabożeństw w kościołach rzymskokatolickich. Jednak za fakt czynnego włączenia się Kościoła katolickiego do akcji na rzecz grekokatolików władze wojewódzkie uznały pisemną prośbę kurii gorzowskiej z 14 lutego 1956 r. o wyrażenie zgody na organizowanie w kościele parafialnym w Bytowie nabożeństw dla grekokatolików. Nabożeństwa te miał odprawiać greckokatolicki ks. Stefan Dziubyna ze Słupska.

Wniosek został odrzucony przez WdSW PWRN w Koszalinie. Jednocześnie wydział zawiadomił UdSW w Warszawie, że „placówka Kościoła prawosławnego w Bytowie nie spełniła pokładanych nadziei, gdyż nie zdołała wchłonąć ludności ukraińskiej”⁶⁷⁸.

Do przełomu październikowego w 1956 r. nie udało się w Polsce reaktywować struktur Cerkwi Greckokatolickiej. 14 listopada 1956 r. ks. Hrynyk przedstawił polskiemu prymasowi memoriał, w którym

⁶⁷⁶ Por. J. Musiał, *Stan prawny i sytuacja faktyczna świątyń unickich na terenie diecezji przemyskiej latach 1945–1985*, [w:] *Polska – Ukraina...*, dz. cyt., s. 257–262.

⁶⁷⁷ Por. S. Stępień, *Represje wobec Kościoła Greckokatolickiego...*, dz. cyt., s. 226.

⁶⁷⁸ Tamże, sygn. 2/19 – pismo WdSW PWRN w Koszalinie do UdSW w sprawie petycji ludności ukraińskiej z powiatu bytowskiego o zorganizowanie placówki greckokatolickiej w Bytowie z 05.12.1956 r.

scharakteryzował sytuację Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce⁶⁷⁹. Jej duchowni prosili o pozwolenie na korzystanie z odebranej katedry w Przemyślu, cerkwi w Krakowie, Sanoku, Jarosławiu, Lubaczowie i Krynicy oraz o możliwość utworzenia ośrodków duszpasterskich na ziemiach północnej, południowej i zachodniej Polski tam, gdzie wymagała tego potrzeba wśród wysiedlonych grekokatolików⁶⁸⁰. Prymas Wyszyński nie odpowiedział jednak na ten memoriał. Trudno jest oceniać to postępowanie, jednak grekokatolicy poczuli się zignorowani⁶⁸¹. Wobec braku odpowiedzi i jakichkolwiek decyzji ze strony prymasa, ks. Hrynyk 29 listopada 1956 r. osobiście przedstawił zwierzchnikowi polskiego Kościoła łacińskiego drugi memoriał, w którym powtórzone zostały wcześniejsze prośby⁶⁸².

Księża Hrynyk i Ripecki bezskutecznie próbowali zwrócić uwagę prymasa Wyszyńskiego na tragiczną sytuację grekokatolików. Na 26 lutego 1957 r. duchowni Kościołów wschodnich zwołali konferencję duszpasterską z udziałem unickiego duchowieństwa oraz prymasa Polski w celu wyjaśnienia sytuacji grekokatolików. Niestety, konferencja nie odbyła się, gdyż prymas Wyszyński odwołał ją z powodu niekorzystnej sytuacji narosłej wokół opublikowania w Belgii memoriału grekokatolickich księży⁶⁸³. Jedynym efektem tych licznych starań było pozwolenie na odprawianie raz w roku na Boże Narodzenie liturgii św. Jana Chryzostoma w Przemyślu⁶⁸⁴.

W dniu 14 marca 1957 r. doszło do spotkania prymasa Wyszyńskiego z ks. Hrynykiem. Hierarcha przedstawił rezultat swych roz-

⁶⁷⁹ AOBW, Kopia memoriału do prymasa S. Wyszyńskiego z 14.11.1956 r.; szerzej na temat tego memoriału pisze I. Гарасим, *Грекокатолицька Церква в Польщі 1947–1957*, Rzym 1991, s. 51–57.

⁶⁸⁰ Por. tamże, s. 52.

⁶⁸¹ Por. I. Гарасим, *Нарис вибраних аспектів...*, dz. cyt. s. 24.

⁶⁸² Por. I. Гарасим, *Грекокатолицька...*, dz. cyt., s. 53.

⁶⁸³ Por. I. Гарасим, *Нарис вибраних аспектів...*, dz. cyt. s. 25.

⁶⁸⁴ Por. Z. Wojewoda, *Zarys...*, dz. cyt., s. 37

mów z premierem J. Cyrankiewiczem, efektem których było pozwolenie na odprawianie grekokatolickich nabożeństw na terenie północnej i zachodniej Polski⁶⁸⁵. Ksiądz Hrynyk jeszcze tego samego dnia przedstawił listę 20 miejscowości, w których konieczne było utworzenie duszpasterskich placówek⁶⁸⁶. Okazało się jednak w najbliższym czasie, że władza państwowa nie ma zamiaru legalizować grekokatolickiego duszpasterstwa i tym samym nadać osobowości prawnej Cerkwi Greckokatolickiej. Następstwem rozmów Kościoła Rzymskokatolickiego z władzami kraju było wyrażenie zgody na prowadzenie wschodniego duszpasterstwa pod warunkiem, że na zewnątrz Cerkiew będzie reprezentowana przez rzymskokatolicką hierarchię⁶⁸⁷.

Organizowanie placówek grekokatolickich na bazie świątyń łacińskich było utrudnione z powodu postawy niektórych lokalnych społeczności. Czasem była to tylko niechęć do dzielenia świątyni z Ukraińcami, czasem zdecydowany opór. W Szczecinku ks. Dziubyna nie został przez parafian wpuszczony do kościoła⁶⁸⁸.

O jakimkolwiek trwałym i w pełni satysfakcjonującym grekokatolików rozwiązaniu nie mogło być mowy. W ten jednak sposób został zapoczątkowany proces – usankcjonowany przez władze państwowe – odnawiania struktury parafialnej Cerkwi Greckokatolickiej⁶⁸⁹.

Ksiądz Dziubyna, grekokatolicki wikariusz generalny w latach 1977–1981, wspominając 1957 rok, pisał:

Do dzisiaj nie możemy pojąć tak skromnych ustępstw dla nas. Przynajmniej zdobyliśmy jedno: pierwsze oficjalne duszpasterstwo, wsparte dekretem Prymasa, to znaczy wyjściowe pozycje do budo-

⁶⁸⁵ Por. tamże, s. 37.

⁶⁸⁶ Por. I. Гарасим, *Нарис вибраних аспектів...*, dz. cyt. s. 25.

⁶⁸⁷ Por. I. Мартиняк, *Грекокатолицька Церква в Польщі під час понтифікату Івана Павла II*, [w:] *Календар Благовіста*, Górowo Iławieckie 2004.

⁶⁸⁸ APK. WdSW, sygn. 1/92 – sprawozdanie sytuacyjne WdSW w Koszalinie za I kwartał 1958 r.

⁶⁸⁹ Por. J. Łajkosz, *Tożsamość eklezjalna...*, dz. cyt. s. 12.

wania struktury naszego Kościoła. My wyszliśmy z podziemia, wracaliśmy do życia, o które walczyliśmy przez długie 10 lat zapomnienia przez wszystkich⁶⁹⁰.

Przez wiele lat, aż do przełomu solidarnościowego w 1989 r., nabożeństwa greckokatolickie w wielu miejscowościach (Stargard Szczeciński, Legnica i jeszcze kilkanaście innych w zachodniej Polsce) odprawiane były w kościołach rzymskokatolickich. Sytuacja układała się pozytywnie. Przez prawie 50 lat społeczność przyzwyczaiła się do współistnienia obok siebie dwóch obrządków. Również współpraca między kapłanami, którzy byli niejednokrotnie kolegami z seminarium księży greckokatolickich, układała się bez żadnych trudności⁶⁹¹.

Na poprawę sytuacji wpłynął również fakt wyboru na papieża Karola Wojtyły, który życzliwie odnosił się do grekokatolików, sprzyjał odnowie struktur Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce oraz przy okazji pielgrzymek do kraju zaznaczał w swych przemówieniach obecność grekokatolików w Polsce lub wręcz odwiedzał ich⁶⁹² i kierował swe przesłania⁶⁹³.

W 1991 r. w Przemyślu odbyło się wyczekiwane spotkanie Ojca Świętego z wiernymi obrządku bizantyjsko-ukraińskiego. Miało ono miejsce w przemyskim kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa. Spotkanie miało formę nabożeństwa. Przemówił bp Jan Martyniak (po ukraińsku), a następnie Jan Paweł II. Papież mówił po polsku, dwa fragmenty przemówienia wypowiedział jednak w języku ukraińskim, zapewniając, że jeśli Bóg pozwoli mu odwiedzić Lwów, „to będzie więcej po ukraińsku”⁶⁹⁴. Kładąc kres bolesnym sporom, papież oddał na własność greckokatolickiej diecezji przemyskiej kościół Ser-

⁶⁹⁰ S. Dziubyna, *І стверди діло рук наших*, dz. cyt., s. 124.

⁶⁹¹ Por. J. Martyniak, *Jesteśmy spadkobiercami chrztu Włodzimierza*, „Więź” 1988.

⁶⁹² W 1991 r. w Przemyślu i w 1999 r. w Warszawie w klasztorze Bazylianów.

⁶⁹³ Por. W. Mokry, *Papieskie posłania Jana Pawła II do Ukraińców*, Kraków 2001.

⁶⁹⁴ Jan Paweł II, *Wasza wolność wyrosła z ofiary wielu męczenników*, [w:] W. Mokry, *Papieskie posłania Jana Pawła II do Ukraińców*, dz. cyt., s. 296.

ca Pana Jezusa, ustanawiając go katedrą. Kościół ten wcześniej został przekazany papieżowi przez abpa Ignacego Tokarczuka⁶⁹⁵. Nowa katedra diecezji przemyskiej obrządku greckokatolickiego miała być zbudowana w ciągu najbliższych lat, a do tego czasu funkcję katedry miał spełniać kościół św. Teresy, czasowo oddany do użytku grekokatolikom. Niestety, to rozwiązanie natrafiło na sprzeciw pewnej grupy osób, które posunęły się do zajęcia przeznaczonej na tymczasową katedrę świątyni. Papieska decyzja położyła kres tej przykłej sytuacji.

W 1997 r. odbył się we Wrocławiu 46. Międzynarodowy Kongres Eucharystyczny. Z tej okazji Ojciec Święty Jan Paweł II przyjął kościół św. Wincentego w darze od abpa metropolity kard. Henryka Gulbinowicza, ustanawiając go katedrą diecezji wrocławsko-gdańskiej Kościoła Greckokatolickiego i przekazał wiernym poprzez pierwszego biskupa – T. Majkowicza⁶⁹⁶.

Na poziomie parafialnym, a nawet diecezjalnym współpraca z Kościołem Rzymskokatolickim układa się przyjaźnie. Znakomitym przykładem jest tu osoba ks. Henryka Krukowskiego⁶⁹⁷, proboszcza Horodła w dekanacie Hrubieszów (północ diecezji zamojsko-lubaczowskiej). W swej posłudze kapłańskiej kładzie on szczególny nacisk na właściwy stosunek do obrządku greckokatolickiego i do współczesnych spadkobierców tej tradycji, zamieszcza artykuły w prasie lokalnej oraz w tygodniku „Niedziela”. Konsekwentne uznawanie tego katolicyzmu za równoprawny i równowartościowy wobec łacińskiego, za człon Kościoła powszechnego, unikanie wątków polemicznych, potępienie wszelkich nacjonalizmów – to warte podkreślenia cechy działalności publicystycznej proboszcza z Horodła⁶⁹⁸. Z wielkim pie-

⁶⁹⁵ Por. *Portret arcybiskupa Józefa Michalina*, „Gazeta Wyborcza”, 17.04.1999 r.

⁶⁹⁶ Akt daru kongresowego, Wrocław, 01.06.1997 r., zob. Aneksy.

⁶⁹⁷ Por. P. Siwicki, *Niecodzienna uroczystość w Horodle*, [w:] *Ludzie Kościoła*, EAI 2006.

⁶⁹⁸ Por. tamże.

tyzmem zadbał on o remont przedwojennej cerkwi unickiej przy zachowaniu wschodniego wystroju świątyni. Ksiądz kanonik Krakowski w 2006 r. został odznaczony przez metropolitę Martynika złotym krzyżem z ozdobami⁶⁹⁹.

Powyższy przykład świadczy, że można płodnie współpracować, budując więzi w praktyce, a nie tylko w deklaracjach. Podobnie dzieje się w parafiach greckokatolickich, gdzie wspólnoty unickie są zmuszone z powodu braku własnej świątyni korzystać z gościnności parafii rzymskokatolickich⁷⁰⁰.

Współpraca obu kościołów polega również na wzajemnej wymianie dorobku teologicznego. Na VII Kongresie Teologów w Lublinie w dniach 12–15 września 2004 r. gościli trzech teologów z Ukrainy, przedstawiciele Cerkwi Greckokatolickiej⁷⁰¹: bp Włodzimierz Wojtyś, ks. Iwan Hawanio oraz ks. Michał Dymyd, który przedstawił zebranym perspektywę teologii jako nauki na Ukrainie. Wśród uczestników kongresu zrodziła się inicjatywa przyjęcia deklaracji solidarności z teologami Ukrainy⁷⁰². W deklaracji wyrażono nadzieję „osiągnięcia pełnej eklezjalności”, co w praktyce oznacza patriariat. Na wielką wagę tych słów zwrócili uwagę kard. Lubomir Huzar oraz prymas kard. Józef Glemp. Podsumowali oni tę deklarację słowami, że zbliżenie obu narodów może owocnie nastąpić na niwie teologii⁷⁰³.

W 2004 r. kard. Józef Glemp wraz z polską młodzieżą wziął udział w pielgrzymce do Zarwanicy, a 24 sierpnia tego samego roku kard. Lubomir Huzar z grupą młodych grekokatolików odbył piel-

⁶⁹⁹ Nagroda, którą biskup eparchialny lub patriarcha wręcza kapłanowi za szczególne zasługi dla Kościoła.

⁷⁰⁰ Przykładowo Stargard Szczeciński i Ińsko.

⁷⁰¹ Por. I. Яців, *Польські богослови висловилися за патріархат УГКЦ*, [w:] *Патріархат*, nr 6 (385), 2004.

⁷⁰² Por. M. Kołodziejczyk, *Zakończył się kongres teologów*; <http://www.oecumene.radiovaticana.org/pol/Articolo.asp?c=15924> (dostęp: 15.05.2007).

⁷⁰³ Por. *List biskupów greckokatolickich Ukrainy i rzymskokatolickich Polski z okazji aktu wzajemnego przebaczenia i pojednania*, Warszawa–Lwów 2005; zob. Aneks 3.

grzymkę do Częstochowy⁷⁰⁴. W organizowanych przez o. Jana Górę czuwaniach nad Jeziorem Lednickim corocznie bierze udział młodzież greckokatolicka zarówno z Polski, jak i Ukrainy⁷⁰⁵.

Na stosunki Kościołów obu obrządków w Polsce rzutują również równoległe stosunki na Ukrainie⁷⁰⁶. Niestety, nie należą one do najlepszych. W czasach, gdy Cerkiew Greckokatolicka po pseudosoborze lwowskim⁷⁰⁷ w 1946 r. musiała swoją działalność przenieść do podziemia, Kościół Rzymskokatolicki stał się alternatywą dla grekokatolików. Aby kultywować swą katolicką wiarę, zaznaczyć inność od prawosławnych, zbliżyli się do Kościoła Rzymskokatolickiego. W momencie uzyskania przez Ukrainę państwowości Cerkiew unicka odrodziła się i otworzyła swe struktury. Wierni mogli zacząć uczestniczyć w greckokatolickich nabożeństwach. Duchowni rzymskokatoliccy na Ukrainie do dzisiaj oczekują aktu wdzięczności za pomoc okazaną w trudnych czasach komunizmu, stosunki pogarsza w dodatku fakt nieokreślonej własności świątyń, do których prawa roszczą sobie oba Kościoły⁷⁰⁸.

W skład polskiego episkopatu wchodzi biskupi obu eparchii Kościoła greckokatolickiego (obrzędki bizantyńsko-ukraińskiego), nie są jednak członkami Konferencji Episkopatu Polski (uczestniczą w obradach na prawach stałych gości)⁷⁰⁹.

Stosunki Kościoła Rzymskokatolickiego i Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce przez dziesięciolecia zmieniły się diametralnie. Początkowa trudna współpraca, brak zrozumienia nawet ze strony hierar-

⁷⁰⁴ Por. I. Остап, *Свідчення польсько-українського братерства*, „Патріархат” 4(383), 2004.

⁷⁰⁵ <http://www.lednica.malach.org/strona/lednica-2004> (dostęp: 10.05.2007).

⁷⁰⁶ Por. J.M. Paluch, *Trudna historia, trudna współczesność*, „Przegląd Polski”, 22.06.2001.

⁷⁰⁷ I. Szaban, „Pseudosobór lwowski” i jego konsekwencje – spojrzenie z perspektywy 60 lat, „Przegląd Powszechny” 11/2006.

⁷⁰⁸ Przykładowo w Komarowie, Brodach i Beresteczku.

⁷⁰⁹ Por. <http://www.episkopat.pl/> (dostęp: 12.04.2007).

chii kościelnej oraz dystans do wschodniej Cerkwi po latach pracy nad współistnieniem w jednym kraju obecnie wygląda inaczej i owocuje wspólnymi działaniami dla dobra wiernych obu Kościołów.

3. Pastoralne wyzwania stojące przed Kościołem Greckokatolickim w Polsce

W drugiej połowie XX w. Kościół Greckokatolicki w Polsce przeszedł bardzo trudne momenty. Prężnie rozwijające się duszpasterstwo w trzech diecezjach zostało brutalnie zniszczone przez władze komunistyczne. Aresztowanie wszystkich biskupów, znacznej części duchowieństwa archidiecezji lwowskiej, diecezji stanisławowskiej i przemyskiej oraz Delegatury Apostolskiej Łemkowszczyzny nie dawało żadnej nadziei na odrodzenie się struktur Cerkwi Greckokatolickiej na terenie Polski⁷¹⁰. Po akcji „Wisła” wierni oraz duszpasterze zostali rozproszeni na zachodnich i północnych ziemiach kraju. Po 1956 r. wszelkie próby tworzenia ośrodków duszpasterstwa greckokatolickiego były tłumione w zarodku nie tylko przez totalitarny reżim, ale również przez brak pomocy ze strony braci z Kościoła łacińskiego.

Fakt, że Cerkiew Greckokatolicka po tak długim czasie odrodziła swe struktury, odnowiła duszpasterstwo oraz umocniła ośrodki duszpasterskie w Polsce jest zasługą wielu niezłomnych kapłanów, duszpasterzy, którzy z ogromnym oddaniem służyli Cerkwi w polskiej rzeczywistości. Po 1956 r. działało w Polsce około 20 kapłanów greckokatolickich. Podjęli oni posługę duszpasterską wśród swych wiernych w sytuacji totalnego rozproszenia, tworząc od nowa struktury kościelne. W latach 70. zaczęło brakować nowych powołań kapłańskich. Starsi umierali i nie było komu przejąć ich obowiązków

⁷¹⁰ Por. W.R. Juszcak, *Ksiądz mitrat na tle duchowieństwa greckokatolickiego w Polsce po 1947 roku*, [w:] *Kapłan trzech obrządków*, Opole 2004, s. 120.

duszpasterskich⁷¹¹. Zminimalizować skutki braku jednego pokolenia kapłanów starali się księża biritualności⁷¹². Młode pokolenie greckokatolickich kapłanów, wyświęconych w latach 80. i 90., przygotowujących się do kapłaństwa w obrządku wschodnim mogło przejąć odpowiedzialność za duchową spuściznę Kościoła Greckokatolickiego oraz wprowadzić nowe formy duszpasterstwa dla wiernych, którzy urodzili się już na ziemiach zachodnich i północnych po przesiedleniu. Potrzeby tych osób były już inne niż ich rodziców, którzy żyli ciągle myślą o ziemiach, z których zostali wysiedleni.

Diecezja wrocławsko-gdańska prężnie rozwija swoje struktury i wprowadza nowe formy duszpasterstwa. Ludność ukraińska, pozbawiona korzeni, z trudem odbudowywała swą tożsamość narodową i religijną. Po wielu latach szczątkowych struktur Cerkwi Greckokatolickiej wierni przesiedleni na tzw. Ziemię Odzyskaną w 1996 r. byli świadkami utworzenia diecezji, dzięki której mogli autentyczniej uczestniczyć w życiu religijnym.

Wyzwania duszpasterskie, które obecnie stoją przed kapłanami greckokatolickimi w Polsce, można podzielić na dwa obszary: wewnętrzny i zewnętrzny. Do wewnętrznych duszpasterskich zadań należą:

- pogłębiać więzi między wiernymi we wspólnotach parafialnych poprzez organizację ruchów i stowarzyszeń w parafiach;
- odnawiać poziom życia wewnętrznego parafian poprzez organizację dni skupienia, odnowy, misji, rekolekcji; umożliwiać częstą spowiedź;
- rozwijać duszpasterstwo specjalne na wszystkich poziomach (dzieci, młodzież, dorośli, osoby samotne, małżeństwa, chorzy, więźniowi, wojsko)⁷¹³.

⁷¹¹ Por. T. Isakowicz-Zaleski, *Kapłan trzech bratnich obrządków*, [w:] *Kapłan...*, dz. cyt., s. 135–137.

⁷¹² Por. W.R. Juszcak, dz. cyt., s. 123.

⁷¹³ Por. C. Барух, *Духпастирські виклики...*, dz. cyt., s. 92–93.

Do zewnętrznych zadań pastoralnych należy przede wszystkim rozpowszechnianie informacji o Cerkwi Greckokatolickiej, jej spuściźnie historycznej i teologicznej:

- informowanie środowisk rzymskokatolickich o wschodniej Cerkwi, jej teologii i tradycji, wykorzystując do tego media i publikacje w czasopismach;
- praca nad zgłębianiem wiedzy o wschodniej obrzędowości i rycie wśród samych grekokatolików oraz całej mniejszości ukraińskiej;
- opracowanie programów socjalno-ekonomicznych (we współpracy z Kościołem łacińskim) dla emigrantów z Ukrainy i obejmowanie jak największej liczby Ukraińców, którzy pracują w Polsce, duszpasterską troską⁷¹⁴.

W tej dziedzinie duszpasterze podejmowali już różnego rodzaju próby, aby zachęcić emigrantów do udziału w nabożeństwach (w Lublinie rozdawano zaproszenia bezpośrednio na dworcach, w Łomiankach rozklejano ogłoszenia, kapłan osobiście powiadamiał Ukraińców, udając się do miejsc ich zamieszkania). Pomoc w znalezieniu pracy lub stypendium dla osób studiujących może być kluczem do nawiązania kontaktu z emigrantami, do wyciągnięcia pomocnej dłoni. Jest to zadanie dla całej Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce. Brakuje na tej płaszczyźnie konkretnych wskazówek, listów pasterskich skierowanych do duchowieństwa, wiernych oraz osób zakonnych, w których byłaby zwięźle nakreślona pozycja Cerkwi odnośnie do tego problemu oraz zachęta do otworzenia się na nową drogę pracy duszpasterskiej. Problem ten stwarza pewne nieporozumienia między kapłanami rzymskokatolickimi a greckokatolickimi. Duszpasterze łacińscy przyjmują Ukraińców z Ukrainy, niosąc im pomoc, co

⁷¹⁴ Por. tamże, s. 92.

jest godne pochwały, lecz nie powiadamiają o istnieniu w danej miejscowości wspólnoty greckokatolickiej⁷¹⁵. Należy zatem zadbać o odpowiednią informację w środkach masowego przekazu, aby emigranci wiedzieli, gdzie znajdą odpowiednią pomoc i przyjazną wspólnotę.

Wracając do doświadczeń pastoralnych po akcji „Wisła”, należy zwrócić uwagę na formy działalności duszpasterzy osadzone w historycznych realiach czasów po przesiedleniu. W latach 60. XX w. działalność duszpasterska odbywała się w dziewięciu ośrodkach i miała tradycyjny charakter⁷¹⁶. Polegała wyłącznie na posłudze liturgicznej i sakramentalnej oraz przepowiadaniu odpustowym. W latach późniejszych wprowadzono również działalność katechetyczną, którą prowadzili kapłani lub siostry zakonne. Rozpoczęto różne prace z młodzieżą, rekolekcje, misje oraz spotkania ze studentami i młodzieżą pracującą⁷¹⁷. Wszystkie te formy pracy pastoralnej były inicjatywą poszczególnych osób, miały często spontaniczny charakter, wynikały z potrzeby miejsca i czasu oraz nie były włączone w specjalne programy duszpasterskie. W latach 90. rozwinęły się już bardziej zorganizowane formy duszpasterstwa młodzieżowego. Przeprowadzano rekolekcje w Liceach z Ukraińskim Językiem Nauczania⁷¹⁸, włączono się również w pracę z harcerstwem ukraińskim Płast.

Obecnie problem stanowi brak struktur młodzieżowych organizacji greckokatolickich, a także opracowań programowych do pracy

⁷¹⁵ Nie każda parafia greckokatolicka w Polsce ma własną świątynię, lecz korzysta z gościnności Kościoła Rzymskokatolickiego. Ukraińcy z Ukrainy przyjeżdżając do pracy, mogą nie wiedzieć o istnieniu w danej miejscowości parafii greckokatolickiej.

⁷¹⁶ Por. C. Батрых, *Душпастирські виклики...*, dz. cyt., s. 94.

⁷¹⁷ Trzydzieści lat temu siostry Bazylianki rozpoczęły coroczne rekolekcje dla dziewcząt, stanowiły one w tamtym okresie często jedyną formę spotkań z rodzinnym obrzędkiem. Por. *Хроніка РекOLEKцій для дівчат*, Любомир-Горлиці, [archiwum ss. bazyliank w Gorlicach].

⁷¹⁸ W Polsce istnieją cztery Licea Ogólnokształcące z Ukraińskim Językiem Nauczania: Górowo Iławieckie, Biały Bór, Legnica i Przemyśl.

z młodzieżą na poziomie diecezjalnym i parafialnym. Słabym punktem jest również mało rozwinięte duszpasterstwo akademickie. Główną przyczyną tych problemów jest brak odpowiednich liderów wśród duszpasterzy, którzy byliby przygotowani do wskazanej pracy. Wiele zajęć w prowadzeniu parafii oraz duże odległości między parafiami filialnymi nie sprzyja poprawie sytuacji. Współcześnie została powołana w obu diecezjach Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce komisja ds. młodzieży, której praca polega na opracowaniu form młodzieżowego duszpasterstwa oraz stworzeniu statutu organizacji młodzieżowych⁷¹⁹. W dalszej perspektywie jest planowane rozwinięcie i usystematyzowanie struktur duszpasterstwa akademickiego oraz nawiązanie współpracy z greckokatolickimi studentami z Lwowskiej Akademii Teologicznej. Wszystkie programy, nad którymi pracuje komisja ds. młodzieży, nic nie działają, jeżeli nie będzie osób odpowiednich do pracy z młodzieżą. Archidiecezja przemysko-warszawska podjęła więc już pracę nad stworzeniem centrum kształcenia i formacji liderów wspólnot i organizacji młodzieży greckokatolickiej⁷²⁰.

Przez wiele dziesięcioleci parafie greckokatolickie w Polsce były pozbawione rad duszpasterskich, a jeśli takie istniały, to nie było statutów określających zadania tych rad. Dopiero po Patriarszym Soborze, który odbył się we Lwowie w 2002 r., rozpoczęto pracę nad stworzeniem odpowiednich statutów. W tym też roku, 7 lipca, ogłoszono przy soborze we Wrocławiu *Statuty Duszpasterskich Rad Parafialnych* wrocławsko-gdańskiej diecezji. Obowiązują one do 1 marca roku 2010⁷²¹.

⁷¹⁹ Biskup Włodzimierz R. Juszcak dekretem z dnia 15 maja 2002 r. powołał Komisję ds. Dzieci i Młodzieży, w skład której weszli: ks. P. Baran (przewodniczący), ks. M. Drapała, ks. B. Harasym, ks. A. Trochonowski, s. Melenia Kuzio, A. Bakowska, Z. Tyma, E. Maksymiuk, J. Pidlypczak, J. Boruszcak (członkowie). Por. „Dekret biskupa W.R. Juszcaka powołujący komisje posoborowe”, Wrocław 15.05.2002, [w:] *Літопис...*, dz. cyt., s. 120.

⁷²⁰ Por. C. Батрух, *Душпастирські виклики...*, dz. cyt., s. 96.

⁷²¹ Por. *Статут Парафіальних...*, dz. cyt., s. 83–86.

W ostatnich latach, gdy katechizacja dzieci i młodzieży powróciła do szkół, boleśnie dał się odczuć brak programu katechizacji dla dzieci Cerkwi Greckokatolickiej. Powołano odpowiednie komisje do pracy nad tym dokumentem, który powinien uwzględnić program katechetyczny dla: dzieci szkół podstawowych, młodzieży gimnazjalnej, młodzieży szkół średnich, studentów oraz dorosłych. Mając na uwadze katechizację dorosłych, należy zwrócić szczególną uwagę na naukę tradycji, obrządku, wschodniej duchowości, historii Cerkwi, liturgii i śpiewu. Propozycje takich katechetycznych spotkań z dorosłymi coraz częściej pojawiają się w wielu parafiach⁷²². Wielkim problemem jest dbanie o czystość własnego obrządku. Wierni przez wiele lat byli uczeni przez starszych kapłanów, że między wschodnim a zachodnim obrządkiem nie należy robić różnicy⁷²³. Wiele osób, przeważnie starszych parafian, nie może się odnaleźć w nowej dla nich formie obrządku wschodniego, którą wnoszą młode kadry kapłanów greckokatolickich. Gdy młody duszpasterz próbuje zmienić praktyki, które zostały zlatynizowane, na tradycyjne dla wschodnich chrześcijan, spotyka się z oporem i niechęcią, czasem wręcz wrogością wiernych.

Należy więc wprowadzić odpowiednie prelekcje, wykłady lub spotkania wyjaśniające naleciałości łacińskie we wschodnim obrządku, ich przyczynę oraz zapoznać z piękną teologią rytu wschodniego⁷²⁴. Jest to wielkie zadanie dla duszpasterzy, a podjęcie tej pracy jest związane często z niezrozumieniem wśród parafian. Potrzebne są więc nowe, klarowne opracowania odnośnie do katechizacji dorosłych.

Można wyróżnić, zatem następujące cele programów katechetycznych:

⁷²² Por. C. Батрух, *Душпастирські виклики...*, dz. cyt., s. 98.

⁷²³ Por. Я. Москалик, *Процес самозбереження греко-католиків на території Польщі протягом 60-ти років від їхнього виселення у 1947 р.*, [w:] *Календар „Благовіста”* 2007, s. 47.

⁷²⁴ Por. tamże, s. 48.

- podwyższenie poziomu katechizacji;
- lepsze zaznajomienie dzieci, młodzieży i dorosłych ze wschodnią tradycją;
- rozwój eklezjalnej świadomości i tożsamości;
- podwyższenie poziomu życia duchowego wiernych;
- informacja o Cerkwi Greckokatolickiej na wszystkich poziomach jej istnienia i działalności⁷²⁵.

Obecnie w całej metropolii przemysko-warszawskiej istnieje potrzeba zorganizowania kursów dla osób prowadzących śpiew liturgiczny – diaków. Rola posług w świątyniach obrządku wschodniego jest bardzo ważna. Należy odnowić również praktykę niższych święceń – niosących świece, czytających oraz prowadzących śpiew – które obecnie zastąpione zostały nowymi formami, zapożyczonymi z obrządku zachodniego (ministranci).

Wielką pomocą w pracy dla duszpasterzy byłaby odnowa posługi diakona w szerokim tego słowa znaczeniu, mianowicie poza sferą liturgiczną. Stali diakoni mieliby ogromne znaczenie w umacnianiu oraz aktywacji wspólnot parafialnych⁷²⁶. Istnieje również potrzeba stworzenia muzycznej szkoły dla diaków. Powołanie takiej instytucji pomogłoby w kształceniu osób odpowiedzialnych za śpiew w parafii, co wpłynęłoby na estetykę nabożeństw. Cele danego projektu można podzielić na:

- wykształcenie nowego, młodego pokolenia do prowadzenia śpiewu liturgicznego;
- ustalenie tonów, melodii wspólnych dla większości parafii;
- podniesienie poziomu śpiewu w parafiach;
- wprowadzenie praktyki niższych święceń.

⁷²⁵ Por. C. Батрух, *Душпастирські виклики...*, dz. cyt., s. 99.

⁷²⁶ Por. tamże, s. 100.

Duszpasterze greckokatolickich parafii w Polsce postulują również stworzenie centrów duchowości oraz bibliotek przy parafiach, gdzie wierni mogliby poszerzyć swoją wiedzę na tematy związane z rodzimą Cerkwią i obrządkiem. Religijne wydawnictwa z Ukrainy i Polski są już w jakiejś mierze rozprowadzane wśród wiernych. Dzieje się to jednak okazjonalnie, przeważnie z racji odpustów parafialnych lub dni kultury ukraińskiej. Cele rozpowszechniania wschodniej religijnej literatury:

- podniesienie poziomu duchowej oraz eklezjalnej świadomości;
- pomoc w pracy duszpasterskiej;
- pomoc w pracy katechetycznej;
- aktywny udział we Mszy Świętej oraz nabożeństwach (modlitewniki, śpiewniki, brewiarze)⁷²⁷.

Korzystna i ważna jest obecność w środkach masowego przekazu, w telewizji, radiu, Internecie. Diecezja wrocławsko-gdańska posiada profesjonalnie prowadzoną stronę internetową⁷²⁸, za pośrednictwem której każdy zainteresowany może uzyskać potrzebne informacje, znaleźć odpowiedź na nurtujące pytania oraz włączyć się w dyskusje na różne ważne dla Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce tematy. Stwarza to możliwość uczestnictwa we wspólnocie eklezjalnej, stania się kimś istotnym dla Cerkwi, a nie tylko anonimowym jej członkiem.

W ostatnich latach dosyć regularnie odbywały się transmisje telewizyjne nabożeństw greckokatolickich. Biskup Juszcak wystosował w tej sprawie kilka pism do prezesa TVP⁷²⁹. Regularne relacje nie tyl-

⁷²⁷ Por. tamże, s. 101.

⁷²⁸ Patrz: <http://www.cerkiew.net.pl> (dostęp: 3.05.2007).

⁷²⁹ „Pismo biskupa W.R. Juszcaka do prezesa TVP Jana Dworaka”, Wrocław 27.08.2004 r.; „List biskupa W.R. Juszcaka do Ryszarda Paławskiego”, Wrocław 16.09.2004 r.; „List biskupa W.R. Juszcaka do prezesa TVP Jana Dworaka w sprawie obecności w mediach Cerkwi Greckokatolickiej”, Wrocław

ko przyczyniłyby się do ukazania widzom bogactwa wschodniej tradycji, ale również pozwoliłyby wiernym, którzy nie mogą z różnych przyczyn uczestniczyć w nabożeństwach, włączyć się do modlitwy.

Kolejna rzecz to potrzeba uniezależnienia greckokatolickiego seminarium duchownego i stworzenia własnego programu pedagogicznego dla alumnów, kandydatów do kapłaństwa, które pomogłyby lepiej przygotować ich do pracy duszpasterskiej.

W obradach soboru Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce⁷³⁰ pojawiły się również postulaty uregulowania stosunków między Kościołem Rzymskokatolickim a Greckokatolickim w Polsce. Często kapłani i wierni spotykają się z niezrozumieniem, niewiedzą, a nawet dyskryminacją ze strony przedstawicieli Kościoła łacińskiego. Zmienić taką sytuację można jedynie drogą porozumień na najwyższym poziomie. W tym celu należałoby powołać odpowiedni komitet, który przygotowałby program konferencji, tematy referatów czy tezy i listy tworzące techniczną stronę danego porozumienia⁷³¹.

Od lat 90. XX w. w domu rekolekcyjnym Zgromadzenia Sióstr Służebnic NMP są prowadzone rekolekcje dla młodych małżeństw. Pierwsze lata były trudne. Brak doświadczenia duszpasterzy oraz niska frekwencja nie zdołały jednak odwieść organizatorów od takiej formy pracy, wręcz przeciwnie – zachęciły do wprowadzenia udoskonaleń⁷³². W ostatnich latach przyjeżdża coraz więcej małżeństw. Duszpasterskim wyzwaniem w tej dziedzinie jest systematyczna praca z zaślubionymi parami w każdej parafii, nie można ograniczać się

17.09.2004 r.; „Pismo hierarchów greckokatolickich z Polski do prezesa TVP Jana Dworaka”, Przemyśl–Wrocław, 21.10.2004 r., w: *Limonuc*, dz. cyt., s. 129–130.

⁷³⁰ Sobór Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce odbył się w Przemyślu w dniach 14–16 marca 2002 r.; zob. Aneks.

⁷³¹ Por. C. Батрух, *Душпастирські виклики...*, dz. cyt., s. 104.

⁷³² Siostry służebnice nie tylko udzielały miejsca w swoim klasztorze, ale również zajmowały się uczestnikami rekolekcji. W ostatnich latach przyjeżdża coraz więcej małżeństw

tylko do rekolekcji raz w roku, ale trzeba wprowadzić nowe formy duszpasterstwa rodzin. Formy te powinny być dostosowane do realiów w danych parafiach, przy jednoczesnym zachowaniu wschodniej tradycji⁷³³.

Kolejnym wyzwaniem dla duszpasterzy jest rozwinięcie form działalności charytatywnej Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce. Działający w obu diecezjach Caritas realizuje częściowo potrzeby wiernych, jednak brakuje zorganizowanej pracy z biednymi i z rodzicami z patologicznych rodzin w parafiach⁷³⁴.

Jedną z najgoręcej dyskutowanych spraw w diecezji jest kwestia zmiany kalendarza z juliańskiego (obowiązuje on w odniesieniu do uroczystości cerkiewnych) na gregoriański. Jest to trudna sprawa, która wymaga wielkiej roztropności, bowiem większość starszego pokolenia jest przeciwna zmianom, które uważane są za cios w tradycję i tożsamość bizantyjsko-ukraińskiej Cerkwi, a także powodowane są strachem przed asymilacją. Młodsze zaś pokolenie argumentuje chęć zmiany niemożnością odpowiedniego świętowania uroczystości cerkiewnych, które przypadają na ich dni pracy lub nauki⁷³⁵. Na temat zmiany kalendarza przeprowadzane były w diecezji ankiety wśród wszystkich wiernych⁷³⁶.

Kwestia kalendarza liturgicznego ma fundamentalne znaczenie dla funkcjonowania Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce. Wątpliwości co do celowości utrzymania dotychczasowego kalendarza juliańskiego związane są z brakiem dostatecznie jasnej odpowiedzi na pytanie,

⁷³³ Por. C. Батрух, *Душпастирські виклики...*, dz. cyt., s. 105; zob. Aneks 5.

⁷³⁴ Por. J. Syrnyk, *10-lecie eparchii...*, [w:] *Limonuc*..., dz. cyt., s. 34.

⁷³⁵ Por. M. Скірка ЧСВВ, *УГКЦ в Польщі...*, dz. cyt., s. 35. Wyniki ankiet przedstawiają się następująco: głosowało 7511 osób, za zmianą było 4039, a przeciw 2970, bez zdania 502 – patrz: *Результати опитування вірних Вроцлавсько-Гданської Єпархії у справі ставлення питання зміни церковного календаря за 2003 рік*. AP; zob. Aneks 9.

⁷³⁶ Por. Календар „Благовіт”, nr 12/2003, s. 3.

czy kalendarz juliański uchronił grekokatolików przed asymilacją narodową i religijną, czy też było na odwrót⁷³⁷.

Podstawową barierą zarówno w diecezji wrocławsko-gdańskiej, jak i w całej Polsce jest kwestia asymilacji ludności ukraińskiej. Obecnie diecezja liczy 10–12 tys. aktywnych wiernych, z czego 25% to osoby powyżej 65. roku życia⁷³⁸.

Podsumowując niniejszy rozdział, należy zaznaczyć, że od 2002 r. zostały powołane w diecezji wrocławsko-gdańskiej liczne instytucje eparchialne oraz pojawiła się nowość w funkcjonowaniu diecezji w postaci oddziaływania na poszczególne środowiska istniejące na terenie eparchii⁷³⁹. Stanowi to zaledwie początek mozolnej drogi tworzenia struktur, których celem ma być realizacja potrzeb duchowych społeczności grekokatolików.

Pozostaje jeszcze wiele pracy do wykonania dla poprawy stosunków pomiędzy Kościołem Greckokatolickim oraz Rzymskokatolickim, a także na płaszczyźnie międzyludzkiej pomiędzy ich członkami. Duszpasterstwo Cerkwi Greckokatolickiej ewoluuje i stara się polepszać jakość pracy z wiernymi, szuka nowych rozwiązań oraz stara się sprostać dzisiejszym wyzwaniom i potrzebom grekokatolików w Polsce.

ZAKOŃCZENIE

Dla Cerkwi Greckokatolickiej okres od jej powstania w 1596 r. do czasów obecnych był czasem tragicznych upadków oraz chwalebnych powstań. Szczególnie dekady po II wojnie światowej to historia

⁷³⁷ Kwestia zmiany kalendarza wywołała burzliwą polemikę wśród intelektualistów grekokatolickich, czego dowodem była gorąca dyskusja na łamach tygodnika „Nasze Słowo”.

⁷³⁸ Por. J. Syrnyk, dz. cyt., s. 37.

⁷³⁹ Por. tamże, s. 31.

budowania struktur życia religijnego, odnowa form duszpasterstwa oraz budowanie relacji z władzami państwowymi

Już u zarania Kościoła Greckokatolickiego obecna była polityka. Zawarcie unii brzeskiej wpisało się w strategię rządów króla polskiego Zygmunta III Wazy. Władkom, którzy mieli podpisać unię, obiecano fotele senatorskie, czego jednak nigdy nie zrealizowano.

Biskupi prawosławni nie zawarli jej wszakże z powodów politycznych. Kierowała nimi niewątpliwie w pierwszym rzędzie troska o jedność Kościoła Chrystusowego oraz dążenie do reformy Kościoła wschodniego w Rzeczypospolitej. Ponieważ jednak w tamtych czasach jedynym modelem jedności Kościoła było zjednoczenie, podpisali unię z Rzymem. W okresie rozbiorów Polski carat, nie uznający niczego, co nieprawosławne, zaciekle tępił unię, a z tych prześladowań zrodziły się zastępy męczenników. Trzeba również przypomnieć, że sam Kościół prawosławny padł później ofiarą polityki. Rewolucja październikowa 1917 r. obeszła się z nim okrutnie. Represji wobec prawosławnych nie da się w żaden sposób porównać z prześladowaniami Kościoła Greckokatolickiego w PRL.

Wszelkie zło, jakie niesie polityka ingerująca brutalnie w życie Kościołów, miało się skumulować po wojnie, kiedy na zwołanym z inspiracji Stalina haniebnym synodzie lwowskim dokonano formalnego zlikwidowania unii brzeskiej i Kościoła Greckokatolickiego na Ukrainie. Alternatywą dla grekokatolików – pozostających przy swojej wierze i niegodzących się na powrót do Kościoła prawosławnego – była śmierć, więzienie, a w najlepszym przypadku zejście do katakumb. Pisano o tym wiele z okazji wizyty Jana Pawła II w czerwcu 2001 r. na Ukrainie. Warto tylko przypomnieć, że wśród kilkunastu męczenników reżimu sowieckiego beatyfikowanych przez Ojca Świętego we Lwowie było dwóch władków z Przemyśla: Jozafat Kocyłowski i jego biskup pomocniczy Hryhorij Łakota. Grekokatolicy zapisali

jedną z najpiękniejszych kart w historii współczesnego chrześcijaństwa.

Po II wojnie światowej wytyczenie nowych granic zburzyło dotychczasową organizację Cerkwi Greckokatolickiej na terenach, które znalazły się w granicach PRL. W ZSRR Cerkiew Greckokatolicka została oficjalnie zlikwidowana, a jej działalność zesłała do podziemia. Stolica Apostolska wychodząc naprzeciw potrzebom grekokatolików w Polsce, oddała ich pod opiekę kolejnym prymasom Polski. Po uwolnieniu z syberyjskich łagrów (dzięki wstawienictwu Jana XXIII) do Rzymu przybył metropolita lwowski Josyf Slipy (później kardynał); zorganizował on instytucjonalną formę Cerkwi Greckokatolickiej poza kanonicznym terytorium. Było to niezmiernie ważne świadectwo obecności Cerkwi wschodniej w życiu Kościoła powszechnego.

Kiedy zaświtała jutrzienka swobody, okazało się, że ten bezwzględnie tępiony na Ukrainie Kościół ma swoją hierarchię, księży i kilka milionów wyznawców. Jest on największym spośród kilkunastu katolickich Kościołów wschodnich. Po wyjściu z katakumb wierni z zapalem przystąpili do odbudowy struktur, instytucji i miejsc kultu Bożego. Będąc na Ukrainie, odnosi się obecnie wrażenie, jakby grekokatolików rozsadzała energia i w ciągu kilku lat chcieli nadrobić to, co utracili przez blisko pół wieku niewoli. Niestety, nie obyło się bez konfliktów.

W Polsce prześladowania nie były tak ostre jak na Ukrainie czy w innych państwach komunistycznych. Nie było nawet żadnego aktu państwowego, który oficjalnie likwidowałby Kościół Greckokatolicki w Polsce. Jednak po 1947 r., po przesiedleniu ludności w ramach akcji „Wisła”, obumieranie struktur Cerkwi wydawało się przesądzone. Po 1956 r. udało się otworzyć siedem ośrodków duszpasterskich. Określenie to może jest na wyrost, gdyż w praktyce oznaczało jedynie odprawianie nabożeństw w niedziele i święta, i to za zgodą władz ad-

ministracyjnych. Dodatkową trudność sprawiał fakt, że wskutek akcji „Wisła” wierni grekokatolicy zostali rozproszeni i przesiedleni na Mazury, Pomorze i Dolny Śląsk. Z czasem sytuacja poprawiała się, jednak Kościół Greckokatolicki nadal działał poza prawem, uważany przez władzę za „najbardziej reakcyjną i wrogą krajom socjalizmu instytucję watykańską”.

Mimo pewnych pozytywnych zmian w 1956 r. losy grekokatolików nie były pewne. Jeszcze w roku 1979 H.D. Kamp w swej pracy *Kościół unicki po 1944 roku* pisał: „Chociaż Kościół Greckokatolicki nie jest już w Polsce prześladowany, to jednak na skutek niepewności położenia duszpasterzy i rozproszenia wiernych jest skazany na rychłe obumarcie [...]”⁷⁴⁰. Przyszłość jednak okazała się zadziwiająco różna od przesłanek.

To, że Cerkiew Greckokatolicka w Polsce przetrwała lata prześladowań, jest m.in. zasługą tak ofiarnych duszpasterzy jak: ks. Wasyl Hrynyk, ks. Mirosław Ripećkyj, ks. Stefan Dziubyna, o. Jozafat Romanuk, a później ks. Teodor Majkowicz i ks. Jan Martyniak. Niezwykle istotna była w tym czasie opieka ze strony wszystkich powojennych prymasów Polski, którą – wobec braku hierarchii greckokatolickiej – roztaczali oni nad wiernymi tego obrządku z ramienia Stolicy Apostolskiej z prawami ordynariusza.

Dopiero w 1981 r. grekokatolicy mogli zobaczyć na własne oczy, jak wygląda biskup ich obrządku. Był nim uczestniczący w pogrzebie kard. Stefana Wyszyńskiego abp Mirosław Lubaczewski, późniejszy kardynał i arcybiskup większy Lwowa. Zaś od 1984 r. regularnie zaczął przyjeżdżać do Polski z Watykanu abp Mirosław Marusyn, sekretarz Kongregacji ds. Kościołów Wschodnich. Było to czymś niezwykle w bloku sowieckim (władze ZSRR odmówiły mu prawa wjazdu na Ukrainę po śmierci ojca).

⁷⁴⁰ J. Łajkosz, *Tożsamość eklezjalna...*, dz. cyt., s. 98.

Wyjście grekokatolików z podziemia po upadku PRL było zaskoczeniem dla wszystkich – zarówno dla ogółu społeczeństwa, jak i dla władz państwowych. Najjaskrawszym tego przykładem jest ustawa o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego, przygotowywana jeszcze w czasach schyłku PRL. W dokumencie tym nie wyodrębniono istniejących obrządków katolickich, wprowadzając tym samym niejasność w sprawach prawnych i majątkowych. Grekokatolicy zarzucali tu zaniedbania hierarchii rzymskokatolickiej, która nie przewidywała występowania przez grekokatolików o zwrot mienia. Faktycznie zamysł uczestniczących w redakcji ustawy przedstawicieli episkopatu Polski był taki, że Kościół katolicki występuje jako całość, co daje prawo każdemu z istniejących w jego obrębie obrządków do występowania o rewindykację dawnego majątku.

Problem w tym, że w Polsce pojęcie „katolik” jest tożsame z obrządkiem rzymskokatolickim. Wprawdzie w nowelizacji ustawy z 11 października 1991 r. częściowo naprawiono ten błąd, zaznaczając, że Kościół katolicki w RP działa we wszystkich swoich obrządkach, ale nie zadowoliło to grekokatolików. Uważali oni, że brak ustawowego zapisu o istnieniu w Polsce Kościoła Greckokatolickiego sprawia, że ich wspólnota znajduje się poza prawem. Stwierdzenie takie może wydać się zbyt daleko idące, ale trzeba zrozumieć ludzi, którzy jako wspólnota skazani byli przez reżim komunistyczny na unicestwienie, a po 40 latach prześladowań, w warunkach wolności domagali się w sposób naturalny, aby ich obrządek nazwany był po imieniu w ustawodawstwie polskim.

Sytuacja Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce znacznie się poprawiła, gdy 16 stycznia 1991 r. została restaurowana eparchia przemyska, która mogła już bez żadnych wątpliwości występować o rewindykację mienia – jak dotąd zresztą z najlepszym skutkiem. W Polsce proces stopniowego odradzania się Kościoła Greckokatolickiego uwarunko-

wany był kilkoma czynnikami. Przede wszystkim fakt istnienia wiernych, którzy nie poddając się asymilacji, trwali wiernie przy swoim obrządku i wraz z nieliczną garstką greckokatolickich duchownych nie pozwolili na obumarcie Cerkwi. Dużą rolę w odrodzeniu się na nowo struktur Cerkwi Greckokatolickiej miał Kościół Rzymskokatolicki. Pozostawiając na boku sporadyczne przypadki, parafie rzymskokatolickie przyjmowały pod swój dach odradzające się wspólnoty greckokatolickie.

Odzyskanie przez grekokatolików wolności niemal zbiegło się z wydaniem *Kodeksu kanonów Kościołów wschodnich*. Stanowi on, że wspólnoty te – w tym także Kościół Greckokatolicki – są Kościołami *sui iuris*, czyli Kościołami własnego prawa. Nie można więc narzucać tych ustaleń, które zawiera wydany dla Kościoła Rzymskokatolickiego *Kodeks prawa kanonicznego*. A taka pokusa w Kościele łacińskim istnieje. Przykładem jest choćby krytyczny stosunek niektórych rzymskich katolików do małżeństw księży greckokatolickich, co w Kościołach wschodnich jest dozwolone.

Ostatnie ćwierćwiecze w życiu i działalności Kościoła Greckokatolickiego to historia bardzo ważnych przemian. Konsekracja pierwszego powojennego biskupa dla grekokatolików w Polsce otworzyła drogę do odbudowania struktur skazanej na unicestwienie w 1946 r. Cerkwi. Na ziemiach, na których dotychczas nie było grekokatolików, w 1996 r. powstała nowa diecezja wrocławsko-gdańska, która dała możliwość stworzenia lokalnego duszpasterstwa oraz rozwinięcia życia religijnego wiernych obrządku wschodniego.

Należy zaznaczyć, że Ojciec Święty Jan Paweł II od początku swojego pontyfikatu zabiegał z największą troską, aby każdy katolicki obrządek miał swobodę i jak najlepsze warunki funkcjonowania, co dotyczyło również Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce

Celem niniejszej rozprawy jest ukazanie duszpasterstwa w Kościele Greckokatolickim w diecezji wrocławsko-gdańskiej w Polsce. Ma ona charakter studium historyczno-pastoralnego. Szeroko opisany kontekst historyczny ma za zadanie naświetlić sytuację, w której przyszło żyć grekokatolikom i kultywować swą wiarę w trudnych czasach. Wszelkie formy duszpasterstwa w ciągu 400 lat istnienia Cerkwi Greckokatolickiej na łonie Kościoła powszechnego miały za zadanie nie tylko zachowanie eklezjalności wśród wiernych, ale także budowanie tożsamości religijnej i narodowej.

Pierwszy rozdział charakteryzuje społeczność ukraińską w polskiej rzeczywistości. Specyfika Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce polega przede wszystkim na umiejętnym połączeniu duchowości Wschodu ze współistnieniem z Kościołem Zachodu, na byciu jednością w różnorodności. Przedstawiono więc czynniki pomagające w zachowaniu tożsamości narodowej i religijnej. Opisano specyfikę i struktury organizacyjne Ukraińców w Polsce.

W rozdziale drugim scharakteryzowano Kościół Greckokatolicki w Polsce po 1956 r. Opisano tu szeroko historię tworzenia struktur życia religijno-kościelnego grekokatolików, uwzględniając losy wiernych, duchownych oraz zgromadzeń zakonnych. Następnie przedstawiono historię diecezji wrocławsko-gdańskiej na tle przemian politycznych w Polsce po 1989 r. Udokumentowano decyzje biskupów oraz wprowadzenie nowych form duszpasterskich – kolejno przez bpa T. Majkowicza oraz bpa W. Juszcza. Dalej przedstawiono podstawy prawne Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce, uwzględniając podstawy prawne Kościoła Greckokatolickiego na Ukrainie. Ostatni zaś punkt szczegółowo omawia struktury Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce zarówno w archidiecezji przemysko-warszawskiej, jak i diecezji wrocławsko-gdańskiej.

W rozdziale trzecim szeroko przedstawiono rolę duszpasterstwa w utrzymywaniu tożsamości religijnej grekokatolików w Polsce. Nowe pokolenie księży, zakonników i zakonnic, którzy mieli już odpowiednie warunki do pracy w nowych strukturach diecezjalnych, zaczęło wprowadzać coraz więcej form działalności duszpasterskiej. Rozwinęła się katechizacja dzieci, spotkania z przedstawicielami różnych grup zawodowych, katechizacja młodzieży oraz spotkania modlitewne. Omówione zostały różne formy duszpasterstwa. Przy ich przedstawianiu zastosowano podział na duszpasterstwo grupowe oraz specjalne. Rozdział zawiera również opis pracy pastoralnej grekokatolickich duszpasterzy w Polsce na trzech podstawowych poziomach: funkcja nauczycielska, posługa liturgiczno-sakramentalna oraz praktyka charytatywna.

Znaczeniu duszpasterstwa w kultywowaniu pobożności ludowej poświęcony jest rozdział czwarty. Zawiera on opis form pobożności ludowej grekokatolików, ze szczególnym uwzględnieniem uroczystości roku liturgicznego. W sposób wyczerpujący przedstawione zostały charakterystyczne cechy dla pobożności ludowej, które przejawiają się w kulcie Matki Bożej oraz świętych. Na koniec zawarto opis prywatnych praktyk pobożnościowych oraz wymieniono ważne dla wschodnich katolików sanktuaria i miejsce pielgrzymkowe.

Rozdział piąty poświęcony jest misji duszpasterskiej Kościoła Greckokatolickiego i kultywowaniu jego tradycji narodowo-kulturowej. Zawarto tu również opis współpracy Kościoła Greckokatolickiego z Kościołem Rzymskokatolickim w przeciągu czterech wieków, skupiając się na czasach współczesnych. Opisano także społeczno-kulturowe i obyczajowe przemiany polskiego społeczeństwa w postrzeganiu grekokatolików. Rozdział zakończono rozważaniem na temat wyzwań duszpasterskich w Cerkwi Greckokatolickiej i możliwości ich zrealizowania w przyszłości.

Po dogłębnym przeanalizowaniu przedmiotowych zagadnień, nasuwa się wiele refleksji. Trzeba pamiętać, że minęły już czasy, kiedy grekokatolicy działali w podziemiu i nie mogli publicznie wyrażać swoich religijnych poglądów. Kiedy Kościół ten był prześladowany, nie było „grekokatolickiego problemu”. Dzisiaj, kiedy działa oficjalnie, słusznie domaga się, aby wszystko, co dotyczy jego najistotniejszych problemów, odbywało się wedle zasady „nic o nas bez nas”. Odmawianie tego grekokatolikom byłoby niestosowne i niesprawiedliwe wobec Kościoła, który swoją wierność Stolicy Apostolskiej okupił męczeństwem dziesiątków tysięcy księży, zakonników i zakonnic oraz osób świeckich. Praca duszpasterska kapłanów Kościoła Greckokatolickiego była skupiona przede wszystkim na podtrzymaniu tożsamości religijnej wiernych. Dzisiaj, kiedy Cerkiew zdołała odbudować własne struktury, duszpasterstwo ma nowe zadania – nie tylko rozwijać głębsze życie religijne wiernych, ale również umacniać wśród grekokatolików ich przynależność do narodu ukraińskiego. Problem asymilacji wiernych stał się bowiem w ostatnich latach bardzo widoczny i praca pastoralna musi ogarnąć również ten aspekt. Są to charakterystyczne cechy duszpasterstwa Kościoła działającego w diasporze.

Dzisiaj Kościół Greckokatolicki w Polsce, choć ma swobodę działania, boryka się z trudnościami duszpasterskimi, wynikającymi z olbrzymiego rozproszenia wiernych, procesem wynaradawiania i odchodzenia od Cerkwi, niedostatkiem księży i świątyni. Ma też olbrzymie trudności z odzyskaniem dawnej własności.

Przedstawiony w niniejszej pracy materiał stanowi dowód na bardzo silne relacje ludności ukraińskiej z rodzimą Cerkwią. Z tej relacji natomiast wynika silne poczucie tożsamości eklezjalnej i narodowej. Cerkiew Greckokatolicka w Polsce rozwiązała już wiele problemów, np. stabilizacji uległy stosunki polsko-ukraińskie, co wyczerpująco tutaj przedstawiono. Świadomość licznych potrzeb wiernych

rodzi nowe sposoby ich zaspokajania na drodze duszpasterstwa parafialnego. Postulaty wiernych wyrażają chęć pogłębiania religijnej świadomości oraz większego zaangażowania w życie religijne. Aktualnie istnieje też potrzeba stworzenia własnego centrum intelektualnego w Polsce, gdzie wschodni teolodzy pracowaliby nad sposobami podniesienia poziomu życia religijno-kościelnego wiernych Cerkwi Greckokatolickiej. Potrzeba jeszcze wielu poszukiwań nowych sposobów pracy duszpasterskiej, aby zatrzymać trwający proces asymilacji oraz podnieść poziom świadomości religijnej. Grekokatolikom w rozwiązywaniu trudnych spraw potrzeba jeszcze większej wrażliwości, pomocy i zrozumienia. Należy pracować nad rozbudzeniem świadomości, że grekokatolicy należą do tego samego Kościoła katolickiego i wnoszą do niego piękno i głębię wschodniej tradycji, liturgii i teologii.

Na koniec autor chciałby wyrazić nadzieję, że jego praca będzie stanowić pomoc w poznaniu zarówno historii Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce, jak i form pracy duszpasterskiej tego Kościoła, co również przyczyni się do lepszego zrozumienia własnej tożsamości religijnej grekokatolików.

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA:

1. ŹRÓDŁA ARCHIWALNE:

A) Archiwum kurii diecezji wrocławsko-gdańskiej Cerkwi Greckokatolickiej:

Pismo biskupa W.R. Juszcza do prezesa TVP Jana Dworaka, Wrocław, 27.08.2004 r.

List biskupa W.R. Juszcza do Ryszarda Paclawskiego, Wrocław, 16.09.2004 r.

Pismo hierarchów greckokatolickich z Polski do prezesa TVP Jana Dworaka, Przemyśl–Wrocław, 21.10.2004 r.

List do duchowieństwa i wiernych w eparchii wrocławsko-gdańskiej z dnia 12 sierpnia 1999 r.

List biskupa W.R. Juszcza do prezesa TVP Jana Dworaka w sprawie obecności w mediach Cerkwi Greckokatolickiej, Wrocław, 17.09.2004 r.

Dekret nr 99/075 z dnia 1.07.1999 r.

Dekret nr 00/150 z dnia 7.06.2000 r.

Dekret nr 01/021 z dnia 20.01.2001 r.

Dekret nr 04/478 z dnia 21.12.2004 r.

Dekret nr 02/214 z dnia 15.05.2002 r.

Dekret nr 06/065 z dnia 22.02.2006 r.

Roczne sprawozdanie duszpasterskie z 2003 r. z diecezji wrocławsko-gdańskiej, Wrocław 2004.

Roczne sprawozdanie duszpasterskie z 2004 r. z diecezji wrocławsko-gdańskiej, Wrocław 2005.

Sprawozdanie z badań dominantes i communicantes z lat 1998–2003.

Sprawozdanie z badań dominantes i communicantes z 2004 r.

Результати опитування вірних Броцлавсько-Гданської Єпархії у справі ставлення питання зміни церковного календаря за 2003 рік.

B) Archiwa zakonne

a) archiwum Ojców Bazylianów w Warszawie:

Kopia memoriału do Prymasa S. Wyszyńskiego z 14 listopada 1956 r.

b) archiwum Sióstr Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego:

Konstytucje Sióstr Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego.

Коротка історія В-Провінції Сестер ЧСБВ [ulotka].

Kronika Sióstr Świętego Bazylego Wielkiego z Lubomierza (1958–1989).

Kronika Sióstr Świętego Bazylego Wielkiego z Janowic Wielkich (1960–1991).

Dekret nr 6643/58.

Dekret nr 6643/58.

c) archiwum Sióstr Zgromadzenia Świętego Józefa:

Wspomnienia siostry Tadeuszy Andruchiw, rzekłonej generalnej Zgromadzenia Sióstr Świętego Józefa [rękopis].

C) Archiwa parafialne:

a) archiwum parafii Greckokatolickiej w Katowicach:

kronika parafialna.

b) archiwum parafii Greckokatolickiej w Szprotawie:

kronika parafialna.

c) archiwum parafii Greckokatolickiej w Łodzi:

kronika parafialna.

d) archiwum parafii Greckokatolickiej w Zielonej Górze:

kronika parafialna.

e) archiwum parafii Greckokatolickiej w Oławie:

kronika parafialna.

D) Archiwum prywatne:

Ankiety.

Wspomnienia pani Ireny Kowalik, parafianki greckokatolickiej parafii w Katowicach.

Wspomnienia córki ks. W. Hajdukiewicz – siostry Olgi Hajdukiewicz OSBM [rękopis przygotowywany do druku].

E) Archiwum państwowe:

Instrukcja MZO w sprawie osiedlania rodzin ukraińskich z dnia 10 listopada 1947 roku, Archiwum Państwowe we Wrocławiu, sygn. VI-743.

2. DOKUMENTY KOŚCIOŁA POWSZECHNEGO:⁷⁴¹

Acta Hlondiana – Materiały z życia i działalności Kardynała Augusta Hlonda, Prymasa Polski, t. 6, cz. 15.

Akt kanonicznego objęcia eparchii wrocławsko-gdańskiej przez Teodora Majkowicza, Wrocław, 03.08.1996.

Bóg żywy. Katechizm Kościoła prawosławnego, Kraków 2001.

Katechizm Kościoła katolickiego, Pallottinum 1994.

Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*.

Sobór Watykański II, Dekret o katolickich Kościołach wschodnich *Orientalium Ecclesiarum*.

Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen Gentium*.

⁷⁴¹ Dokumenty prezentowane są alfabetycznie.

3. DOKUMENTY PAPIESKIE:

Bulla Jana Pawła II, mocą której eparchia przemyska obrządku bizantyjsko-ukraińskiego została podniesiona do stopnia i godności archieparchii metropolitalnej przemysko-warszawskiej, Watykan, 1 czerwca 1996 r.

Bulla Jana Pawła II, mocą której ks. Jan Martyniak, proboszcz parafii greckokatolickiej w Legnicy, wikariusz generalny dla wiernych obrządku bizantyjsko-ukraińskiego został mianowany biskupem pomocniczym prymasa Polski i biskupem tytularnym Vardemisseńskim, Watykan, 20 lipca 1989 r.

Bulla Jana Pawła II, mocą której ks. Teodor Majkowicz greckokatolickiej w, wikariusz generalny dla wiernych obrządku bizantyjsko-ukraińskiego został mianowany biskupem ordynariuszem nowo utworzonej eparchii wrocławsko-gdańskiej, Watykan, 1 czerwca 1996 r.

Bulla Jana Pawła II, *Totus Tuus Poloniae populus*, Watykan, 25 marca 1992 r.

List Jana Pawła II do Kardynała Josyfa Slipoho z 19 marca 1979 r.

Przemówienie Jana Pawła II do Ukraińców, wiernych Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce, z dnia 2 czerwca 1991 r., Przemyśl 1991.

4. DOKUMENTY STOLICY APOSTOLSKIEJ:

Dekret wykonawczy Nuncjatury Apostolskiej dotyczący reorganizacji struktur duszpastersko-administracyjnych Kościoła Greckokatolickiego w Polsce, Warszawa, 15.07.1996 r.

Komunikat Nuncjatury Apostolskiej w Polsce, Warszawa, 19.06.1993 r.

Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, Warszawa, 28.07.1993 r.

List nuncjusza apostolskiego abpa Józefa Kowalczyka do bpa Jana Martynika o wyłączeniu diecezji przemyskiej obrządku grecko-

katolickiego z metropolii warszawskiej i podporządkowaniu jej bezpośrednio Stolicy Apostolskiej, Warszawa, 19.06.1993 r.

Pismo nuncjusza apostolskiego abpa Józefa Kowalczyka do bpa Jana Martynika o mianowaniu go ordynariuszem przemyskim obrządku bizantyjsko-ukraińskiego, Warszawa, 16.01.1991 r.

5. INNE ŹRÓDŁA:

Dekret o powołaniu Caritas archidiecezji przemysko-warszawskiej Kościoła Greckokatolickiego, 19 marca 1996 r.

Документи Єпархіальних Соборів, Української Греко-Католицької Церкви 2001-2002, Львів 2004.

Dziennik Rozkazów MSWojsk. – nr 7/1924, § 92 i 18/1936, poz. 219.

Kodeks kanonów Kościołów wschodnich, Lwów 1995.

O stosunkach Państwa do Kościoła katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej od 17.05.1989 r., Dz.U. z 1989 r. Nr 29 ze zm. Dz.U. z 1991 r. Nr 107 poz. 459.

Odezwa do duchowieństwa biskupa Konstantyna Czechowicza Nr 7130, 07.11.1911 r., WAPP ABAK, t. 3, s. 88.

Pismo szefa Gabinetu Ministerstwa Spraw Wojskowych gen. bryg. Szpakowskiego z 04.06.1924 r. (L.12868/G.M.II.) do ks. Mikołaja Ilkowa, wówczas posła na Sejm, przewodniczącego Ukraińskiego Klubu Włociańskiego, od 1928 r. kapelana greckokatolickiego OK. IV (AAN.MWRiOP, 923).

Pismo Urzędu Wojewódzkiego Szczecińskiego do WUBP w sprawie duchownych greckokatolickich z dnia 18 sierpnia 1947 roku, [w:] *Ukraińcy w Polsce 1944–1989*, Warszawa 1999.

Protokół wykonawczy dotyczący reorganizacji struktur duszpastersko-administracyjnych Kościoła Greckokatolickiego w Polsce, Wrocław, 03.08.1996 r.

Pryjatel żownira. Mołytwosłow dla hrekokatolyckych żowniriw Wijska Polskoho, Warszawa 1935.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, t. 5, Warszawa 1884.

Schematism of the Ukrainian Catholic Church a Survey of the Church In Diaspora, ed. D. Błażejowski, Rome 1988.

Schematyzm Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego 2000, Warszawa 2000.

Wywiad z Włodzimierzem Juszcakiem, biskupem wrocławsko-gdańskim Kościoła Greckokatolickiego, [w:] *Wiadomości KAI*, 13.11.2005 r.

Шематизм греко-католицького душпастирства в Польщі за 1996 рік, [w:] *Календар Благівіста*, Гурово Ілавецьке 1996.

Шематизм греко-католицького душпастирства в Польщі за 1999 рік, [w:] *Календар Благівіста*, Гурово Ілавецьке 1999.

Шематизм греко-католицького душпастирства в Польщі за 2000 рік, [w:] *Календар Благівіста*, Гурово Ілавецьке 2000.

Шематизм грекокатолицької Церкви духовенства злучених єпархій перемиської, самбірської і саницької на рік Божий 1937, Przemyśl 1937.

Шематизм греко-католицького духовенства в Польщі за 1991 рік, [w:] *Календар Благівіста*, Гурово Ілавецьке 1991.

Шематизм греко-католицького духовенства в Польщі за 2004 рік, [w:] *Календар Благівіста*, Гурово Ілавецьке 2004.

Шематизм греко-католицького духовенства в Польщі за 2004 рік, [w:] *Календар Благівіста*, Гурово Ілавецьке 2007.

II. LITERATURA PRZEDMIOTU:

1. OPRAWOWANIA POLSKOJĘZYCZNE:

Andrusieczko P., *Elementy kształtujące tożsamość i świadomość narodową Ukraińców w Polsce*, „Konteksty” (1996), nr 3/4, s. 149–154.

Berdychowska B., *Wobec mniejszości*, „Społeczeństwo Otwarte” 1995, nr 4, s. 3–6.

Błaza M., *Kapłaństwo w Kościołach wschodnich*, „Przegląd Powszechny” 1999, nr 2(930), s. 162–174.

Błaza M., *O Liturgii Upřednio Poświęconych Darów*, „Studia Bobolanum” 2003, nr 1, s. 29–56.

Błaza M., *O pięknie liturgii bizantyjskiej*, „Życie duchowe” 2003, nr 35, s. 3–9.

Bobrinskoy B., *Życie liturgiczne*, Warszawa 2004.

Boska Liturgia św. Jana Chryzostoma, Warszawa 2001.

Boska Liturgia z komentarzem i częściami zmiennymi, tekst ukraińsko-polski, Warszawa 2004.

Czech M., *O tożsamości grekokatolików*, Warszawa 1992.

Czerski J., *Duchowość bizantyjska*, Opole 2006.

Czerski J., *Mistagogia liturgii bizantyjskiej*; www.x.czerski; www.diecezja.opole.pl (dostęp: 05.05.2007).

Forest J., *Modlitwa z ikonami*, Bydgoszcz 1999.

Gelmi J., *Mały leksykon papieży*, Poznań 2005.

Historia Kościoła w Polsce, t. 1, cz. 1, red. B. Kumor, Warszawa 1974.

Isakowicz-Zaleski T., *Kapłan trzech bratnich obrządków*, [w:] *Kapłan trzech obrządków*, Opole 2004.

Jakimiuk M., *Święty Bazyli Wielki*, Białystok 2005.

Językowa I., *Świat ikony*, Warszawa 2003.

Juszczak W.R., *Ksiądz Mitrat na tle duchowieństwa grekokatolickiego w Polsce po 1947 roku*, [w:] *Kapłan trzech obrządków*, Opole 2004.

Kamiński R., *Ewangelizacja w parafii*, „Częstochowskie Studia Teologiczne” 1976, nr 4, s. 30–35.

Kamiński R., *Parafia miejscem realizacji duszpasterstwa*, [w:] *Teologia pastoralna*, t. 2, Lublin 2002, s. 11–109.

Kapelani wrześniowi. Służba duszpasterska w Wojsku Polskim w 1939 r. Dokumenty, relacje opracowania, red. W.J. Wysoki, Warszawa 2001.

- Kłobuk W., *Kościoły wschodnie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej 1772–1914*, Lublin 1992.
- Kłoskowska A., *Kultury narodowe i korzenie*, Warszawa 1996.
- Kłoskowska A., *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1992, nr 1, s.130–136.
- Kołąkowski L., *O tożsamości zbiorowej*, [w:] Tegoż, *Moje słuszne poglądy na wszystko*, Kraków 2000, s. 159–167.
- Konczalowski A., Tarkowski A., *Andrzej Rublow*, Kraków 1976.
- Kortyński H., *W sprawie stosunków między Państwem a Kościołem*, „Życie Warszawy”, 09.08.1958 r.
- Kościół katolicki w Polsce 1918–1990*, [w:] *Rocznik statystyczny*, red. L. Adamczuk, Warszawa 1991.
- Kowalczyk A., *O Maryi do słów Akatystu*, Gdańsk 2002.
- Kowalski T.A., *Mniejszości narodowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej (1918–1939)*, Toruń 1998.
- Kryciński S., *Cerkwie w Bieszczadach*, Warszawa 1991.
- Kumor B., *Historia Kościoła*, t. 5, wyd. KUL, Lublin 2002.
- Календар „Благовіста” 2007, Гурово Ілавецьке 2007.
- Łajkosz J., *Tożsamość eklezjalna Cerkwi Greckokatolickiej w Polsce na przykładzie dekanatu przemyskiego*, Lublin 1996.
- Majkowicz T., *Kościół Greckokatolicki w PRL*, [w:] *Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 2, red S. Stępień, Przemyśl 1990, s. 251–255.
- Majkowicz T., *Sprawozdanie o stanie diecezji przemyskiej obrządku greckokatolickiego*, Przemyśl 1995.
- Maksymiw W., *Dobry pasterz*, Lwów 2001.
- Maliniak T., *Historia V-Prowincji Krzyża Świętego Sióstr OSBM w Polsce* [rękopis].
- Maloney G.A., *Modlitwa serca*, Włocławek 1983.
- Misiło E., *Akcja „Wisła”*, Warszawa 1993.
- Misiło E., *Jak PRL rozwiązywała kwestię ukraińską*, „Tygodnik Powszechny”, 03.11.1990 r.

- Misiło E., *Polska polityka narodowościowa wobec Ukraińców 1944–1947* (maszynopis).
- Modlimy się z Kościołem wschodnim*, red. H. Paprocki, Warszawa 1995.
- Mokry W., *Papieskie posłania Jana Pawła II do Ukraińców*, Kraków 2001.
- Mokry W., *Problem ojczyzny dla ukraińskiej mniejszości narodowej wysiedlonej w 1947 roku*, [w:] *Colloquium narodów. Materiały z sympozjum „Litwini, Białorusini, Ukraińcy, Polacy – przesłanki pojednania”*, Łódź, 1991.
- Mozil J., *„Na Wronkach”. Spomyny politwiaznia*, Toronto 1959.
- Niezgoda P., *Przysposobienie wojskowe katolickiego duchowieństwa. Opieka religijna nad żołnierzami wschodnich obrządków*, „Kwartalnik Poświęcony Sprawom Katolickiego Duszpasterstwa Wojskowego w Polsce” 2(1932)3, s. 17–19.
- Nouwen H.J.M., *Ujrzyć piękno Pana*, Warszawa 1998.
- Odziemkowski J., Spychała B., *Duszpasterstwo wojskowe w Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1987.
- Odziemkowski J., *Służba duszpasterska Wojska Polskiego 1914–1945*, Warszawa 1998.
- Opowieści pielgrzyma*, Poznań 2000.
- Osadczy W., *Kościół i Cerkiew na wspólnej drodze*, Lublin 1999.
- Paprocki H., *Wielki Tydzień i Święto Paschy w Kościele prawosławnym*, Kraków 2003.
- Pawłowski S., *Ludność rzymskokatolicka w polsko-ruskiej części Galicji*, Lwów 1919.
- Płeczeń O., *9 lat w bunkrze. Wspomnienia żołnierza UPA*, Lublin 1991.
- Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa*, t. 2, red. S. Stępień, Przemyśl 1994.
- Prach B., *Apostolska Administracja Łemkowszczyzny*, [w:] *Łemkowie w historii i kulturze Karpat*, red. J. Czajkowski, Rzeszów 1992.

- Problem ukraiński. Napisał dla duchowieństwa i świeckiej inteligencji narodu ukraińskiego Grzegorz Chomyszyn, biskup stanisławowski*, Warszawa 1933.
- Problemy Ukraińców w Polsce po wysiedleńczej akcji „Wisła” 1947 roku*, red. W. Mokry, Kraków 1997.
- Pseudo-Dionizy Areopagita, *Pisma teologiczne*, t. 2, Kraków 1999.
- Quenot M., *Ikona. Okno ku wieczności*, Białystok 1997.
- Śaladiak A., *Pamiętki i zabytki kultury ukraińskiej w Polsce*, Warszawa 1993.
- Serednicki A., *Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne*, Warszawa 1976.
- Sorokowski A., *Ukraińcy, katolicy i prawosławni w Polsce po 1945 roku*, „Aneks” 1988, nr 49, s. 5–7.
- Siwicki P., *Duszpasterstwo greckokatolickie w Wojsku Polskim 1918–2003*, [w:] *Historia duszpasterstwa wojskowego na ziemiach polskich*, red. J. Ziółek, A. Barańska, W. Matwiejczyk, D. Nawrot, Lublin 2004.
- Siwicki P., *Z dziejów greckokatolickiego duszpasterstwa więziennego w II Rzeczypospolitej*, [w:] *Duszpasterstwo więzienne Kościoła Greckokatolickiego w Polsce*, red. J. Nikołajew, Krasnystaw 2006.
- Sobeczko H.J., *Zgromadzeni w imię Pana, teologia znaku zgromadzenia liturgicznego*, Opole 1999.
- Stępień S., *Ryt greckokatolicki*, [w:] *Kościół katolicki w Polsce 1918–1990*, Warszawa 1991. (Rocznik Statystyczny).
- Stępień S., *Represje wobec Kościoła Greckokatolickiego w Europie po II wojnie światowej*, [w:] *Polska – Ukraina*, t. 2, Przemyśl 1994, s. 195–263.
- Stępień S., *Tradycja a tożsamość* [rękopis].
- Stępień S., *W poszukiwaniu tożsamości obrządkowej*, [w:] *Polska – Ukraina*, t. 5, Przemyśl 2000, s. 150–168.
- Trochanowski A., *Zarys Kościoła Greckokatolickiego* [praca nieautoryzowana – ulotka].

- Waszkiewicz Z., *Duszpasterstwo w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej (1918–1939)*, Toruń 2000.
- Wojewoda Z., *Zarys historii Kościoła Greckokatolickiego w Polsce w latach 1944–1989*, Kraków 1994.
- Zabrowarny S., *Ukraińcy na Pomorzu Zachodnim w latach 1947–1956*, [w:] *Ukraińcy w Polsce. Poszukiwania i odkrycia*, Koszalin–Poznań 1992, s. 30–40.
- Ziółkowski M., *Gdzie jest Kościół, tam jest nasza dusza, tam jest i nasz naród*, [w:] *Dar Polski Białorusinom, Rosjanom i Ukraińcom na tysiąclecie ich chrztu świętego*, Londyn 1989.
- Żabińska E., *Tożsamość bez korzeni*, „Nad Buhom i Nawoju” 1993, nr 3–4, s. 12–14.
- Żychiewicz T., *Różnie bywało*, „Tygodnik Powszechny” 1991, nr 17.

2. OPRACOWANIA W JĘZYKU UKRAIŃSKIM

- Балик Б., *Заходи про відновлення грекокатолицьких богослужень в Польщі 1956–1957*, „Богословія” 47(1983).
- Батрух С., *Душпастирські виклики для УГКЦ в Польщі*, [w:] *Документи Єпархіальних Соборів*, т. 2, Львів 2004.
- Благовіст, *Місячник Української Католицької Церкви в Польщі*, 12 (2003).
- Благовіст, *Місячник Української Католицької Церкви в Польщі*, 10–11(2004).
- Благовіст, *Місячник Української Католицької Церкви в Польщі*, 5 (2007).
- Блаженний Йосафат Коциловський – Перемиський Єпископ. *Зібрання послань та інші праці*, Перемишль 2004.
- Василів Р., *Світло від вітара Господнього*, Борислав 2004.
- Гарасим І., *Грекокатолицька Церква в Польщі 1947–1957*, Рzym 1991.
- Гарасим І., *Нарис вибраних аспектів історії Греко-католицької Церкви в Польщі (1945–1985)*, „Зустрічі” 5–6(1990).

- Грушевський М., *Історія України*, Київ 1992.
- Дзюбина С., *І стверди діло рук наших. Спогади*, Warszawa 1995.
- Дольницький І., *Типик Української Католицької Церкви*, Львів 2002.
- Зінкевич, *Мартирологія Українських Церков*, т. 11, Торонто 1985.
- Катрій Ю., *Перлини східних Отців*, Львів 1998.
- Катрій Ю., *Пізнай свій обряд*, Austria, rok wydania nieznany.
- Козак, *Пам'яни душі слуг твоїх*, Львів 2002.
- Комар М., *Роздумування про Божественну Літургію*, Львів 2003.
- Кучеренко М., *І возсіяла Божа благодать. Слідами початків християнства у стародавньому Києві*, [w:] Календар „Благовіста” 1995.
- Кушка П. ЧСВВ, *Персональна статистика УГКЦ в Польщі*, [w:] *Документи Єпархіяльних Соборів*, т. 2, Львів 2004.
- Лебедович І., *Полеві духовники УГА*, Вінніпег 1963.
- Левицький Ю., *Коротка історія київської укпайнської церкви*, Львів 1993.
- Лесів М., *Папський візит у Польщі*, [w:] Календар „Благовіста”, Гурово Ілавецьке 2000.
- Леськів М., *Корчмин*, [w:] Календар : „Благовіста” 1996.
- Мартиняк І., *Грекокатолицька Церква в Польщі під час понтифікату Івана Павла II*, [w:] Календар „Благовіста”, Гурово Ілавецьке 2004.
- Марчак В., *Виникнення й перші роки УСКТ у Сяноці*, [w:] „Український Альманах” 2004, Варшава 2004.
- Місило Е., *Грекокатолицька Церква у Польщі (1944–1947)*, [w:] *Варшавські Українознавчі Записки*, 1989.
- Молитвослов* [brewiarz], Рим 1990 Торонто.
- Молитовник Прийдіте Поклонімся*, Rzym 1991.
- Мудрий С., *Ідентичність Української Греко-Католицької Церкви. Юридично-канонічний аспект. В пошуках ідентичності*, Львів 2000.

- Мученики – джерело чудотворної сили*, [w:] *Декрет Митрополита Андрея Шептицького. Про почитання святих 1941 р.*, Львів 2004.
- Не я перший і не я останній* [wywiad z ks. Stefanem Dziubyną], „Зустрічі” 5–6(1990), s. 12.
- Павлик І., *Хшанівська легенда*, [w:] Календар „Благовіст” 1996.
- Панас К., *Історія української Церкви*, Львів 1992, s. 140.
- Попович Є., *Власна ідентичність УГКЦ в Польщі*, [w:] *Документи Єпархіяльних Соборів*, т. 2, Львів 2004, s. 46–66.
- Прах Б., *Слава во вишніх Богу*, Варшава 1996.
- Санчишин І., *В столітню пам'ятку наділення привілеєм Чудотворної Ікони Пречистої Діви Марії „Милосердя Двері” в місті Ярославі, Перемишль 1879*.
- Сапеляк А., *Отець пралат Кирило Селецький засновник монаших згромаджень* [rękopis].
- Сивіцький М., *Геноцид під цензурою*, [w:] *Український Альманах 1996*.
- Сіроцька К., *Літопис жіночих дій*, [w:] *Український Альманах 2004*.
- Скірка М., ЧСВВ, *УГКЦ в Польщі на основі передсоборових досліджень*, [w:] *Документи Єпархіяльних Соборів*, Львів 2004, 31–45.
- Трух А.Й., *Життя святих*, кн.1, вид. ОО. Василіяни, Канада 1952.
- Трух А.Й., *Життя святих*, кн.2, вид. ОО. Василіяни, Канада 1956.
- Трух А.Й., *Життя святих*, кн.3, вид. ОО. Василіяни, Канада 1958.
- Трух А.Й., *Життя святих*, кн.4, вид. ОО. Василіяни, Канада 1960.
- Тхір Б., *Монастир над Дністром*, [w:] Календар „Благовіста” 2005.

- Тхір Б., Потелич – Страдч, [w:] *Календар „Благовіста”* 2006.
 Тхір Б., *Проці до святих місць*, [w:] *Календар „Благовіста”* 2004.
 Федорів І., *Історія Церкви в Україні*, Торонто 1967.
 Філевич М., *Навколо літургійних питань*, [w:] Патріархат 2004.
 Шафран П., *Об'єднання лемків у Польщі*, [w:] *Український Альманах 2002*, Варшава 2002.
 Шевців І., *За єдність Церкви і народу*, Мельборн 1973.
 Шевців І., *Святі тайни в українському обряді*, Sidney 1982.
 Шкарбюк, *Виноградник Господній. Історія життя о. др Йосифа Кладрчного*, Львів 1995.
Шлях Перемоги, 1982, nr 25.
 Левицький Ю., *Коротка Історія Української Церкви*, Львів 1999.
 Москалик Я., *Процес самозбереження греко-католиків на території Польщі протягом 60-ти років від їхнього виселення у 1947 р.*, [w:] *Календар „Благовіста”* 2007.
 Федорів І., *Історія Церкви в Україні*, Торонто 1967.

3. STRONY INTERNETOWE:

- <http://www.powiat.szczecinek.pl/bbor.php> (dostęp: 13.12.2006).
<http://www.mbkp.info/sweci/kult.html> (16.12.2006).
<http://www.kkbids.episkopat.pl/anamnesis/32/12.htm> (5.02.2007).
http://Wikipedia.org/wiki/Ru%C5%9B_Kijowska (21.03.2007).
www.mswia.gov.pl (27.03.2007).
www.cerkiew.pl (10.04.2007).
<http://www.oecumene.radiovaticana.org/pol/Articolo.asp?c=15924>,
 (15.05.2007).
<http://www.lednica.malach.org/strona/lednica-2004> (10.05.2007).
<http://www.episkopat.pl/> (12.04.2007).
www.cerkiew.net.pl (18. 04. 2007).
www.x.czerski.diecezja.opole.pl (05.05.2007).
www.kkbids.episkopat.pl (22.05.2007).
www.pomorze.zhr.pl (1.06.2007).

ANEKSY:

Aneks 1.

Herb Jego Eksceleńcji księdza biskupa diecezji wrocławsko-gdańskiej Włodzimierza Juszcza.

W trójdzielnym polu tarczy przedstawiono symbolicznie motywy podwyższenia Krzyża Świętego oraz św. Józefa Męczennika. Są to wezwania, pod którymi ustanowiona została eparchia wrocławsko-gdańska. Trzeci motyw to gorejący słup, który jest herbem zakonu bazylianów, z którego wywodzi się władca Włodzimierz. W idei podwyższenia Krzyża Świętego zastosowano symbol „krzyża podwyższonego”. Cztery stopnie u dołu oznaczają świadectwo czterech ewangelistów. Forma krzyża nawiązuje do tradycji krzyży bizantyjskich, zawierających umieszczoną nad głową Zbawiciela tabliczkę z tytułem winy. Barwy pochodzą także z bizantyjskiej symboliki państwowej.

Pastorał z prawej strony herbu symbolizuje św. Józefa Kuncewicz. Czerwona barwa pastorału (żezła) nawiązuje do męczeństwa świętego biskupa, zaś cztery poprzeczne czarne pasy do pasów na omoforionie biskupa i wskazują na jego arcybiskupią godność.

W środkowym polu herbu znajduje się bazylikański „stylus”. Herb został umieszczony na mantii ozdobionej porzecznymi pasami (ro-

dziej płaszcz – peleryny), która jest charakterystycznym elementem wschodniego stroju biskupiego krajów słowiańskich.

Nad herbem umieszczono insygnia godności: wschodnią mitrę biskupią oraz krzyżujące się pastorał (żezł) i krzyż. Insygnia mają złoty kolor. Herb wieńczy zielony kapelusz biskupi z sześcioma chwostami tejże barwy z każdej strony.

Dewiza biskupia Włodzimierza Juszcza po polsku brzmi: „W górę podnieśmy serca” – pochodzi z Liturgii św. Jana Chryzostoma, została umieszczona w dolnej części herbu.

Aneks 2.

Struktura diecezji wrocławsko-gdańskiej

dekanat wrocławski

dekanat zielonogórski

dekanat koszaliński

dekanat słupski

archidiecezja warszawsko-przemyska

Aneks 3.

Pokój między narodami jest możliwy.

List biskupów greckokatolickich Ukrainy i rzymskokatolickich Polski z okazji aktu wzajemnego przebaczenia i pojednania

W Roku Eucharystii podejmujemy wezwanie Świętego Pawła: „W imię Chrystusa prosimy: pojednajcie się z Bogiem!” (2 Kor 5,21). Uczestniczymy w historycznej chwili, a celem jej jest dążenie do jedności narodów poprzez modlitwę i przebaczenie. Pragniemy – według wskazań Świętego Pawła – zmierzać do pojednania między wiernymi Kościoła Greckokatolickiego i Rzymskokatolickiego. Dokonując aktu wzajemnego przebaczenia – w imię sprawiedliwości, miłosierdzia i dobra naszych narodów – pragniemy podjąć dziedzictwo Ojca Świętego Jana Pawła II – Papieża pokoju i pojednania. Czynimy to w poczuciu odpowiedzialności za „wychowanie młodych pokoleń w duchu pojednania i budowania przyszłości bez uwarunkowań historii” (Przesłanie Jana Pawła II w 60. rocznicę tragicznych wydarzeń na Wołyniu, Watykan, 7 lipca 2003 r.). To on, zwracając się do Ukraińców i Polaków, pisał: „Skoro Bóg przebaczył nam w Chrystusie, trzeba, aby wierzący umieli przebaczać sobie nawzajem doznane krzywdy i prosić o przebaczenie własnych uchybień i w ten sposób przyczyniać się do budowania świata, w którym respektuje się życie, sprawiedliwość, zgodę i pokój” (Przesłanie Jana Pawła II, jw.). Dziś ślemy braterskie pozdrowienia do naszych wiernych na Ukrainie i w Polsce, a także do braci prawosławnych i wszystkich ludzi dobrej woli. W naszej historii nie brakło wydarzeń trudnych, niekiedy tragicznych. Oddalały nas od siebie konflikty zbrojne, polityczne, religijne, mimo że łączyło nas dziedzictwo tej samej wiary, wspólnota chrztu świętego, przez któ-

ry zostaliśmy wszczępieni niezależnie od przynależności narodowej w śmierć i chwalebne zmartwychwstanie naszego Pana.

1. Już ponad tysiąc lat temu nasze narody otworzyły się na Chrystusa i Jego Ewangelię, a chrześcijaństwo zaczęło formować naszą kulturę i narodową tożsamość. Wiara w Chrystusa Zmartwychwstałego pomagała nam przetrwać trudny czas wojen, zniewolenia. Niosła nadzieję, że również nasze narody zmartwychwstaną do życia w wolności. Chrześcijaństwo przyszło do Polski z łacińskiej Europy, a na ziemiach ukraińskich wyrosło z tradycji bizantyjskiej. To nas wyróżniało, a niekiedy mogło stawać się przeszkodą w naszych wzajemnych stosunkach; szczególnie wtedy, kiedy nie podejmowano trudu wzajemnego zbliżenia. Często wzajemne różnice bywały też sztucznie wyolbrzymiane przez próbujących nas poróżnić nieprzyjaznych sąsiadów albo rozniecane przez wewnętrzne spory polityczne. Były przecież w naszej historii okresy, kiedy doświadczaliśmy wspólnoty losu, szliśmy tą samą drogą, przechodziliśmy razem niejedną próbę, wzajemnie korzystając z duchowych dóbr, czerpiąc z naszej chrześcijańskiej wspólnoty siłę trwania i nadziei. Miniony XX wiek przyniósł światu tragiczne doświadczenia wielu wojen, terroru politycznego, niszczenia Kościołów przez systemy totalitarne. Zaznaczył się także radosnymi wydarzeniami: upadkiem systemów totalitarnych (nazistowskiego i komunistycznego), Soborem Watykańskim II, odzyskaniem wolności religijnej, odrodzeniem Cerkwi Greckokatolickiej na Ukrainie, jednoczeniem się Europy. U progu trzeciego tysiąclecia od narodzenia Chrystusa Pana mamy świadomość, że aby budować jedność narodów i rozwijać wzajemne stosunki w duchu zaufania, należy przezwyciężyć dziedzictwo przeszłości, wybaczyć sobie historyczne krzywdy i nieporozumienia, oczyścić naszą pamięć oraz budować cywilizację miłości.

2. Dążenie do wzajemnego porozumienia między rzymskokatolickimi biskupami Polski i greckokatolickimi Ukrainy oraz jedności naszych narodów ma już długą historię. Już 60 lat temu, 22 maja 1945 r., w Papieskim Kolegium Świętego Jozafata w Rzymie miało miejsce spotkanie Augusta Kardynała Hlonda, Prymasa Polski, z Biskupem Iwanem Buczką. Również w Rzymie 8 i 17 października 1987 r. spotkali się biskupi Polski i Ukrainy. Te spotkania przebiegały w duchu miłości i zrozumienia. Mogą to zaświadczyć ci spośród hierarchów ukraińskich i polskich, którzy byli ich uczestnikami. To wtedy duchowi przywódcy naszych Kościołów: kardynałowie Myrośław Iwan Lubacziwski i Józef Glemp wspólnie stwierdzili: „Jesteśmy wobec siebie dłużnikami, ponieważ nie zdołaliśmy wprowadzić w życie nauki, która wypływa ze wspólnoty naszego chrztu świętego”. Podjęte wówczas wspólne wysiłki przyniosły obfite plony. Tysiąclecie chrztu Rusi-Ukrainy przeżywano szczególnie uroczyście w Polsce na Jasnej Górze w 1988 r., z udziałem biskupów polskich i ukraińskich. Zbliżyły nas – katolików obu obrządków – obchody Wielkiego Jubileuszu 2000 roku. W 2001 r. na ukraińską ziemię przybył Ojciec Święty Jan Paweł II, następca Świętego Piotra Apostoła. Pielgrzymka Ojca Świętego stanowiła mocny impuls na drodze do porozumienia, przezwyciężenia nieufności i historycznych obciążeń, które nie powinny stanowić przeszkody dla nowego pokolenia Ukraińców i Polaków, pragnących żyć w przyjaznej atmosferze równości i szacunku w jednoczącej się Europie. Wpływ papieskiej pielgrzymki pozwolił na wspólne oddanie hołdu ofiarom bratobójczych konfliktów. W sposób szczególny solidarność naszych dwóch narodów dała o sobie znać jesienią 2004 r. w Kijowie.

3. Gdy 2 kwietnia 2005 r. odszedł do domu Ojca Przedwiecznego Papież Jan Paweł II, świat utracił swego głównego duchowego przywódcę. W tych pamiętnych dniach uświadomiliśmy sobie jeszcze

mocniej wartość posługi apostolskiej Namiestnika Chrystusowego – syna narodu słowiańskiego. Jednym z najważniejszych zadań pontyfikatu Jana Pawła II była troska o pokój między narodami. Pamiętamy Jego słowa: „Nie ma pokoju bez sprawiedliwości, nie ma sprawiedliwości bez przebaczenia” (tytuł Orędzia na XXXV Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2002 r.). Ojciec Święty dał nam, uczniom Chrystusa, wspaniały przykład, wyznając historyczne winy Kościoła katolickiego i prosząc o ich przebaczenie, ponieważ w sercu chrześcijanina nie powinno być miejsca na gniew, niesprawiedliwość, kłamstwo.

Drodzy Bracia i Siostry w Chrystusie! Sprawując Najświętszą Eucharystię w czasie Kongresu Eucharystycznego w Warszawie (19 czerwca) i we Lwowie (26 czerwca), kierować będziemy nasze modlitwy do Boga Wszechmogącego. Zanim to się stanie, spełnijmy święty obowiązek, o którym tak mówi Chrystus: „Jeżeli więc przyniesiesz dar swój przed ołtarz i tam wspomnisz, że brat twój ma coś przeciw tobie, zostaw tam dar swój przed ołtarzem, a najpierw idź i pojednaj się z bratem swoim! Potem przyjdź i dar swój ofiaruj” (Mt 5,23–24). Darem, który przynosimy, jest pragnienie spełnienia woli naszego Pana, aby „wszyscy byli jedno”. Wszyscy przecież jesteśmy pielgrzymami na tej ziemi. Idziemy drogami wiary do naszego wspólnego niebieskiego Ojca, do naszej niebieskiej ojczyzny, gdzie – jak ufamy – będziemy się cieszyć pełnią chwały Bożej. Również z tej ostatecznej perspektywy przeznaczenia człowieka płynie obowiązek pojednania. Kiedyś nasi praojcowie wybrali wspólną drogę, otwierając swoje serca i granice naszych ojczyzn dla Chrystusa. Odmienność obrządków i kulturalna różnorodność są tylko znakiem większego ubogacenia, które niesie ze sobą wiara w Boga w Trójcy Świętej Jedynej. Rok Eucharystii, który teraz przeżywamy, pomaga nam głębiej zrozumieć istotę Najświętszego Sakramentu. W jaki sposób wyrazić naszą wdzięczność za ten dar Chleba Żywota, który stanowi źródło nadziei na pokój i miłość

między naszymi narodami? „Moją ofiarą, Boże, duch skruszony; nie gardzisz, Boże, sercem pokornym i skruszonym” (Ps 51,19). W ubiegłym stuleciu nasze narody złożyły świadectwa wierności okupionej śmiercią! Krew przelana przez męczenników wzywa nas do miłości przyjaciół i wrogów i woła: „Pojednajcie się!”. Wzniesmy się ponad polityczne poglądy i historyczne zaszłości, ponad nasze kościelne obrządki, nawet ponad naszą narodowość – ukraińską i polską. Pamiętajmy przede wszystkim, że jesteśmy dziećmi Boga. Zwróćmy się do naszego Ojca: „Przebac nam nasze winy, jako i my odpuszczamy naszym winowajcom”. Aby nasza modlitwa była ze wszech miar owocna, powiedzmy wobec siebie słowa: „Przebaczymy i prosimy o przebaczenie” – wszak mają już swoją historyczną moc w dziele pojednania narodów (por. *List biskupów polskich do biskupów niemieckich*, Rzym 1965). Niech ten akt przebaczenia i pojednania dokona się przed obliczem Boga w Trójcy Jedynej i Bogurodzicy – w miejscach świętych dla naszych wiernych: na Jasnej Górze i w Zarwanicy, w Warszawie i Lwowie. Niech nasza wspólna modlitwa będzie modlitwą czystych serc, modlitwą ludzi dobrej woli. W tym duchu udzielamy pasterskiego błogosławieństwa. Warszawa–Lwów, 19–26 czerwca 2005 r.

Aneks 4

Statuty duszpasterskich rad parafialnych diecezji wrocławsko-gdańskiej. Obowiązują od 1 marca 2002 r. do 1 marca 2010 r.

СТАТУТИ ПАРАФІАЛЬНИХ ДУШПАСТИРСЬКИХ РАД ВРОЦЛАВСЬКО-ГДАНСЬКОЇ ЄПАРХІЇ

1. Назва, територія діяльності, осідок і статутні цілі

§ 1. Впроваджуючи в життя постанови другого Ватиканського Собору, приписи Кодексу Канонів Східних Церков (кан. 295) та приписи партикулярного права УГКЦ поручається, щоб у кожній парафії Вроцлавсько-Гданської Єпархії, якщо існує така потреба, була покликана парафіальна душпастирська рада, як дорадчий орган пароха, котрий повинен служити парафіальному душпастирству допомогою і радою.

§ 2. Якщо один священик обслуговує дві або три парафії може бути покликана одна парафіальна душпастирська рада для всіх парафій. На це однак мусить бути згода щонайменше двох третин парафіян присутніх на виборчих парафіальних зборах кожної парафії. У такому випадку кожна парафія повинна мати пропорційну до числа парафіян кількість своїх членів у парафіальній раді.

§ 3. Заснованому дорадчому органу надається назва: „Парафіальна душпастирська рада греко-католицької парафії під покровом В.....”.

§ 4. Парафіальна душпастирська рада своєю діяльністю охоплює територію даної парафії і має свій осідок при її пароху.

§ 5. Спільні справи поміж парафіянами та парохом відносно потреби існування парафіяльної душпастирської ради в даній парафії вирішує єпархіяльний єпископ.

§ 6. Парафіальна рада є спільнотою людей одної віри, об'єднаних любов'ю Христовою і надією, що ставлять собі за мету розвиток Греко-католицької Церкви, християнську формацію власної особи, а також своїх родин і розвиток євангелізаційної діяльності серед загалу парафіян. Парафіальна рада охоплює своєю діяльністю все парафіяльне життя, надаючи допомогу у виконанні місії Церкви. Поставлену мету парафіальна рада реалізовує через молитву, духовні вправи, добрі справи, особисту працю для загального добра і поширення християнської культури. Всі напрямки діяльності парафіяльної ради мають за завдання розвиток християнського життя, надання безінтересовної духовної і матеріальної допомоги та освячення людської праці.

§ 7. Виконання цих завдань вимагає від членів парафіяльної ради великої духовної зрілості і відповідного рівня релігійних знань. Тому члени ради повинні постійно поглиблювати своє внутрішнє життя і релігійні знання через літературу, слухання лекцій і участь в курсах або семінарах.

§ 8. Найважливішими завданнями парафіяльної душпастирської ради є :

- розбудження і розвиток апостольської ініціативи серед парафіян;
- координація – узгоднювання апостольських дій;
- допомога духовенству у душпастирській праці;
- опіка над старшими, хворими та потребуючими членами парафії;
- старання про красу та порядок церковних споруд та інших парафіяльних будинків;

- старання про розвиток та поглиблення молитовного і релігійного життя у парафії;
- формування доброї opinii про парафію та духовенство.

2. Компетенції

§ 9. Парафіальна рада є дорадчим органом пароха в усіх справах парафії, але не є органом влади і не є юридичною особою.

§ 10. Справи персональних призначень парафіяльного духовенства не входять в обсяг компетенцій парафіяльної ради.

§ 11. Парафіальна душпастирська рада може мати свій фінансовий фонд до якого доступ мають за взаємною згодою голова, заступник голови та скарбник.

§ 12. Фонд парафіяльної душпастирської ради творять:

- гроші з оподаткування парафіян на потреби утримання церкви;
- гроші з господарчої діяльності що її веде парафіальна душпастирська рада;
- пожертви від спонсорів;
- дохід з продажу офірок, релігійної літератури та інших девоціоналій, що їх провадить парафіальна рада.

Гроші з церковної таци не підлягають компетенції парафіяльної ради.

§ 13. Гроші з фонду парафіяльної душпастирської ради можуть бути призначені лише на потреби утримання церковних споруд та іншу парафіяльну діяльність згідну зі статутами, або на загально-єпархіяльні потреби за рішенням єпархіяльного єпископа. Контролю церковної каси проводить декан та єпископ в часі канонічної візитації.

§ 14. Парафіальна рада після дискусії відносно справи, яку їй представлено, має право приймати рішення; вони є висловом думок і приготуванням відповідей, а отже порадою для пароха, котрий є зобов'язаний сумлінням цю пораду вислухати і з нею рахуватися, а якщо визнає її за слушну повинен в міру можливості постанови парафіальної ради впроваджувати в життя.

§ 15. До виконання постанов парафіальної ради є необхідне активне заангажування членів ради, яким парох може призначити виконання конкретних завдань.

§ 16. Якщо реалізація якоїсь постанови ради на думку пароха не є з певних причин можлива, парох повинен свою позицію відносно членів ради обґрунтувати.

§ 17. Спірні справи між парафіальною радою і парохом вирішує єпархіяльний єпископ.

3.Склад і кількість

§ 18. У склад парафіальної ради входять:

- парох і його співпрацівники священики;
- ректори непарафіальних церков, що є на території парафії;
- представники монаших чинів, що функціонують на території парафії;
- представники світських катехитів і катехиток;
- представники брацтв, рухів і католицьких організацій, що функціонують на території парафії;
- представники мирян.

§ 19. Головою парафіальної ради є завжди отець парох (адміністратор), який сам, або в разі оправданої неprisутності через визначеного заступника головує на зустрічах. Заступник Голови

не має права піднімати рішень в імені пароха та парафіальної ради.

§ 20. В часі першої зустрічі новообраної парафіальної душпастирської ради абсолютною більшістю голосів належить вибрати:

- заступника голови;
- секретаря;
- скарбника.

§ 21. Число членів парафіальної душпастирської ради має бути достосоване до величини парафії та існуючих проблем. Парафіальна рада не повинна однак мати менше як 5 ані більше як 30 членів.

§ 22. Половину членів парафіальної душпастирської ради вибирається абсолютною більшістю голосів в часі загальних зборів парафіян проголошених отцем парохом щонайменше два тижні скоріше, а другу половину членів призначає сам парох (адміністратор).

§ 23. Членом парафіальної ради може бути обраний кожен член парафії (парафіянин та парафіянка) який закінчив 18 рік життя, живе прикладним християнським життям, приступає до Святих Тайн та систематично бере участь у Службі Божій.

§ 24. В період функціонування ради допускається можливість залучення нових членів парафіальної ради самим парохом, або згідно з пропозиціями дійсних членів ради за згодою пароха.

§ 25. Найпізніше протягом тижня від вибрання членів парафіальної душпастирської ради, чи залучення нових членів ради, парох звертається до єпархіяльного єпископа з проханням про затвердження складу парафіальної душпастирської ради, подаючи іменний склад обраної ради, яка щойно після одержання єпископського затвердження може правосильно діяти.

§ 26. На засідання парафіяльної ради, для вирішення окремих питань, можуть бути запрошені в ролі радників особи, що не входять до складу ради.

4. Повноваження

§ 27. Повноваження парафіяльної ради є дійсні протягом 4 років. Існує можливість продовження повноважень у незмінному складі, рекомендується однак, щоб частина складу парафіяльної ради була змінена.

§ 28. Особа котра є членом парафіяльної ради протягом 3 каденцій безперервно повинна хоча б одну каденцію пропустити.

§ 29. Втрата статусу члена парафіяльної ради відбувається у зв'язку зі смертю, у разі відмови, або виїзду з території парафії.

§ 30. Член ради, що залишає парафію, але висловлює бажання подальшої співпраці, може членство зберегти за згодою пароха.

§ 31. П'ятикратна неоправдана неприсутність на зборах парафіяльної душпастирської ради позбавляє членства.

§ 32. Втрата членства може також наступити у випадку поведінки, що суперечить статуту ради та християнській гідності. Таке рішення приймає парох після представлення причин виключення. Член парафіяльної ради, проти якого висувуються звинувачення, повинен бути присутнім на засіданні ради і має право до захисту.

§ 33. Розгляд справи звинувачуваного члена парафіяльної ради на засіданні ради не буде розглядатися, якщо ця особа звернеться з відповідним проханням і одночасно добровільно відмовиться від подальшого членства у парафіяльній раді.

§ 34. Парафіяльна рада може саморозпуститися з пропозиції принаймні 2/3 кількості членів.

§ 35. Зміна пароха вимагає переобрання парафіяльної ради.

§ 36. Якщо цього вимагають обставини каденція поодинокі парафіяльної душпастирської ради може бути скороченою єпархіяльним єпископом ще перед закінченням речення. У таких ситуаціях єпархіяльний єпископ призначає термін виборів нової ради.

5. Засідання

§ 37. Головуючим на засіданнях парафіяльної ради є парох або визначений ним заступник.

§ 38. Періодичність засідань парафіяльної ради залежить від рішення пароха і актуальних проблем парафії. Засідання повинні відбуватися щонайменше раз на квартал. Принаймні раз на рік повинно відбутися відкрите засідання парафіяльної ради, щоб вірні могли запізнатися з її рішеннями.

§ 39. Порядок нарад і теми, які мають бути обговорені, визначає парох у співпраці принаймні з деякими членами парафіяльної ради. Порядок денний засідання має бути поданий раніше до відома всіх членів ради.

§ 40. Члени парафіяльної ради мають право порушувати всі важливі питання у парафії. Порядок нарад на закінченні повинен мати пункт „вільні пропозиції”.

§ 41. Члени парафіяльної ради мають право також пропонувати теми наступних засідань.

§ 42. Кожне засідання парафіяльної ради повинно бути докладно протоколоване. Протокол потрібно зачитати і затвердити на наступному засіданні ради.

6. Права і обов'язки членів парафіяльної ради

§ 43. Члени парафіяльної ради повинні брати участь у духовному і організаційному житті парафії. Їх зобов'язує жертвна праця для добра Церкви і парафіяльної спільноти.

§ 44. Обов'язком члена парафіяльної ради є участь у засіданнях парафіяльної ради і в реалізації рішень ради.

§ 45. Члени парафіяльної ради мають право і обов'язок висловлюватися на тему парафіяльного душпастирства, суспільної діяльності в парафіяльній спільноті та ініціювати нові форми праці.

§ 46. Участь у парафіяльній раді є пристижною суспільною працею і ніхто не може побирати за неї винагородження з церковної каси.

7. Статути і їх затвердження

§ 47. Статути душпастирських парафіяльних рад входять вжиття у Вроцлавсько-Гданській Єпархії з днем 1 березня 2002 р. і обов'язують до 1 березня 2010 р.

§ 48. Статути обов'язують всі парафіяльні ради, вже існуючі як і нові щойно покликані. Попередні статути втрачають свою правосильність.

§ 49. Парафіяльні ради покликані перед днем 1 лютого 2002 р. закінчують каденцію своєї праці після чотирьох років від дня їх покликання.

§ 50. Парафіяльні ради які були вибрані перед днем 1 березня 1998 р. закінчують з днем 1.03.2002 р. свою каденцію і на їх місце мають бути вибрані нові парафіяльні душпастирські ради.

Дано при соборі у Вроцлаві, дня 7 лютого 2002 р.

+ Володимир Р. Ющак, ЧСВВ
Владика Вроцлавсько-Гданський

Aneks 5.

Duszpasterski program diecezji wrocławsko-gdańskiej na 2007 r.
Program wydarzeń w diecezji jest układany przez wszystkich kapłanów na czele z biskupem na rocznych kapłańskich zjazdach.

ДУШПАСТИРСЬКА ПРОГРАМА ВРОЦЛАВСЬКО – ГДАНСЬКОЇ ЄПАРХІЇ НА 2007 РІК

- 7 січня 2007 р. – Празник Різдва Христового (Вроцлав, 09.01.2007 р. , год. 13.50 передбачена ретрансмісія у TVP1),
- 19 січня 2007 р. – Празник Господнього Богоявлення (Йордан) – Вроцлав, торжественне посвячення води над рікою Одрою (передбачена ретрансмісія торжеств у Перемишлі на антені 1 TVP),
- 11 лютого 2007 р. – День Хворих – у парафіях Служба Божа з наукою про християнське розуміння терпіння; у суботу 10.02.2006 р. відвідини хворих з Пресвятою Євхаристією та святою Тайною Покаяння,
- 15 лютого 2007 р. – Стрітіння ГНІХ – День богосвяченого життя – у парафіях Служба Божа з наукою та моліннями про покликання до монашого життя (проповідь та моління за покликання можна перенести на неділю 18 лютого),
- 7 квітня 2007 р. – Велика Субота та Благовіщення Пресвятої Богородиці – День святості життя – цього дня в особливий спосіб споглядаємо на своє життя, як на великий Божий дар та на життя тих, у кого воно найбільш загрожене, особливо на ненароджених дітей (пор. Енцикліка „Evangelium vitae” Івана Павла II),

8 квітня 2007 р. – Світле Христове Воскресіння (передбачена ретрансмісія торжеств на антені 1 TVP),
 15 квітня 2007 р. – Щецінок, дияконські свячення,
 28–29 квітня 2007 р. – у всіх парафіях відзначення 60. роковин Акції «Вісла» – Послання, моління та Панахида за тих, які похоронені поза рідною землею; бажане посвячення меморіальних таблиць,
 29 квітня 2007 р. – Вроцлав, центральні єпархіальні торжества по відзначенню 60. роковин Акції «Вісла»,
 30 квітня – 6 травня 2007 р. – Тиждень молитов за священнічі та монаші покликання (у парафіях за власним, скоріше виготовленим порядком),
 6 травня 2007 р. – Битів, Празник св. Влкмч Юрія, Ювілей 60-ліття парафії,
 2 червня 2007 р. – Вроцлав, З'їзд родин південних Деканатів,
 7 червня 2007 р. – Білий Бір, З'їзд дітей північних Деканатів – Фестиваль сакральної творчості; проголошення та нагородження переможців у дитячому артистичному конкурсі,
 9 червня 2007 р. – З'їзд родин північних Деканатів,
 16 червня 2007 р. – Лігниця, З'їзд дітей південних Деканатів – Фестиваль сакральної творчості; проголошення та нагородження переможців у дитячому артистичному конкурсі,
 19 червня 2007 р. – Вроцлав, Роковини єпископської хіротонії Владики Володимира та інгресу до вроцлавського собору,
 23 червня 2007 р. – Зам'єніце, З'їзд молоді південних Деканатів,
 28 червня – 1 липня 2007 р. – Х Велеградський З'їзд (з нагоди 100-ліття від І Велеградського З'їзду 1907–2007), Велеград, Чеська Республіка (УГКЦ є співорганізатором З'їзду),
 30 червня 2007 р. – Щецінок, священнічі свячення,
 1 липня 2007 р. – Члухів, Відзначення 60. роковин Акції Вісла; посвячення меморіального хреста,

7 липня 2007 р. – Різдво прор. Предтечі Господнього Йоана, Перемишль – ім'янини Митрополита,
 14 липня 2007 р. – Хшаново, Празник Верховних Апостолів Петра і Павла (передбачена ретрансмісія торжеств на антені 1 TVP),
 14–15 липня 2007 р. – Тшеб'ятів, Празник Верховних Апостолів Петра і Павла; Ювілей 50-ліття парафії, 60. роковини Акції Вісла,
 21–22 липня 2007 р. – Ждиня, Лемківська Ватра – Центральне відзначення 60. роковин Акції Вісла,
 28 липня 2007 р. – Святого Володимира – день Покровителя Владики Володимира,
 14–19 серпня 2007 р. – Київ, Сесія Патріаршого Собору присвяченого молоді,
 18–19 серпня 2007 р. – Київ, З'їзд греко-католицької молоді,
 25 серпня 2007 р. – Успення Пресвятої Богородиці, Лігниця – Ювілей 50-ліття парафії; посвячення церкви та парафіального комплексу; відзначення 60. роковин Акції Вісла,
 2 вересня 2007 р. – Кошалін, Празник Успення Пресвятої Богородиці; відзначення 60. роковин Акції Вісла,
 3–7 вересня 2007 р. – священнічі реколекції,
 7–14 вересня 2007 р. – Тиждень милосердя (у парафіях за власним, скоріше виготовленим порядком),
 15 вересня 2007 р. – Явожно, Відзначення 60. роковин Акції «Вісла»,
 22 вересня 2007 р. – Білий Бір, З'їзд молоді північних Деканатів,
 23 вересня 2007 р. – Білий Бір, Загально-єпархіальна проща – храмовий празник; Ювілей 50-ліття парафії; відзначення 60. роковин Акції Вісла (передбачена ретрансмісія торжеств на антені 1 TVP),

- 26 вересень – 5 жовтень 2007 р. – Філадельфія, США – Синод Єпископів УГКЦ,
 12 жовтня 2007 р. – Слупськ, Requiem – Відзначення 60. роковин Акції «Вісла»,
 14 жовтня 2007 р. – Гданськ, Празник Покрова Пресвятої Богородиці; Ювілей 50-ліття парафії; відзначення 60. роковин Акції Вісла,
 20 жовтня 2007 р. – Модла, Празник Покрова Пресвятої Богородиці, Ювілей 50-ліття парафії,
 13–15 листопада 2007 р. – священничий соборчик,
 25 листопада 2007 р. – Старгард Щец., Празник св. Священномученика Йосафата, Ювілей 50-ліття парафії,
 22 грудня 2007 р. – Волів, Празник Зачаття Пресвятої Богородиці св. Анною, Ювілей 50-ліття парафії.

Крім вище поданого, у 2007 р. передбачається:

- канонічні візитації у парафіях Зеленогірського Деканату, за порядком усталеним Вроцлавсько – Гданським Єпископом,
- спортивні змагання міністрантів:
 жовтень 2007 р. – Шпротава
 листопад 2007 р. – Білий Бір,
- організовані духовенством табори та інші вакаційні з'їзди для дітей і молоді Вроцлавсько–Гданської Єпархії.
- Акція КАРИТАС *Різдвяна Поміч Дітям* (Різдвяна свічка) – грудень 2007 р.

У 2007 р. передбачається також провести наступні грошові збірки:

- 13 березня 2007 р. – III Неділя Посту – Великопосна Ми-

- лостиня – грошова збірка до пушок КАРИТАС,
 2. 6 квітня 2007 р. – Велика П'ятниця – грошова збірка на Святу Землю (1/2 таці при Божому Гробі),
 3. 27 травня 2007 р. – Зіслання Святого Духа – грошова збірка на потреби Синоду Єпископів УГКЦ,
 4. 12 липня 2006 р. – Святих Верховних Апостолів Петра і Павла – таця на потреби Апостольської Столиці (Петровий гріш),
 5. 14 жовтня 2007 р. – грошова збірка на Стипендіальний Фонд Вроцлавсько-Гданської Єпархії,
 6. 9 грудня 2007 р. – грошова збірка на потреби греко-католицьких громад у країнах, де не ма ще установлених церковних структур (Андріїв гріш).

+ Володимир Р. Ющак, ЧСВВ

Владика Вроцлавсько–Гданський

Aneks 6.

Postanowienia Diecezjalnego Soboru diecezji wrocławsko-gdańskiej, który odbył się w dniach 14–16 marca 2002 r.

РІШЕННЯ ЄПАРХІАЛЬНОГО СОБОРУ ВРОЦЛАВСЬКО-ГДАНСЬКОЇ ЄПАРХІЇ УГКЦ, ЩО ВІДБУВСЯ В ПЕРЕМИШЛІ В ДНЯХ 14–16 БЕРЕЗНЯ 2002 РОКУ

І. ПРИНЦИПИ ЛІТУРГІЙНОГО ЖИТТЯ У ВРОЦЛАВСЬКО-ГДАНСЬКІЙ ЄПАРХІЇ УГКЦ

ЗАГАЛЬНІ НОРМИ

1. Українська Греко-Католицька Церква в Польщі, як невід'ємна частина всієї УГКЦ, зберігає і практикує спільний для всієї УГКЦ український (руський, київський) варіант візантійського обряду.
2. Основою практикування візантійсько-українського обряду є: а) офіційні римські видання літургійних книг церковнослов'янською мовою та виготовлені на їхній підставі переклади на інші мови, зокрема українську, б) Устав Богослужінь з 1944 р. і *Типик* о. Ізидора Дольницького з урахуванням змін введених римською комісією з питань реформи літургійних книг, в) канонічні джерела літургійного права, зокрема Кодекс Канонів Східних Церков разом з *Інструкцією застосування літургійних приписів Кодексу Канонів Східних Церков* та літургійні постанови Синодів УГКЦ.
3. В усяких міркуваннях про літургійні справи та у вирішуванні поточних проблем слід отже брати до уваги: а) приналежність УГКЦ до великої родини Східних Церков та близьку, органічну спорідненість київського обряду з іншими гілками візантійської (константинопільської) традиції, б) необхідність дотримання єдності в обрядовому відношенні з Церквою в Україні та по всьому світі,

в) особливе післанництво Східних Церков, а особливо УГКЦ, у Вселенській Церкві, яка очікує від східних католиків повноцінного християнського свідчення в душі вірності автентичній власній традиції, що ставить перед нами завдання постійно поглиблювати не лише теоретичні знання і практичні уміння в літургійній ділянці, але й духовну закоріненість в цій же традиції – та поступово елімінувати всі несумісні з нею чужі запозичення, відшуковуючи і відновлюючи водночас усе, що з нашої спадщини протягом історії загубилося, а зараз може стати надійним засобом скріплення й поживлення літургійного життя.

4. Необхідною умовою здійснення вірними УГКЦ післанництва, про яке мовиться у № 3в, є відкритість до християн інших традицій, Церков і конфесій та до всіх людей взагалі, поєднана з готовністю ділитися з усіма скарбами нашого обряду.
5. Виходячи з усього вищесказаного, проголошується деякі детальніші норми для впорядкування літургійного життя УГКЦ в Польщі. Норми ці не претендують на вичерпність, але намагаються – все залишаючися в межах вірності спільному для всієї УГКЦ літургійному законодавству – запропонувати деякі нові можливості стосовно відкривання багатств нашої спадщини і використання їх в богослужбовому житті та водночас усунути деякі невластиві практики й з'ясувати деякі сумніви.

ОРГАНИ КОМПЕТЕНТНІ В ЛІТУРГІЙНИХ СПРАВАХ

Єпархіальний єпископ

6. Синод Єпископів УГКЦ є найвищим законодавчим органом для всієї патріаршої Церкви (Кан 110 § 1), тому закони літургійні прийняті Синодом Єпископів і проголошені Патріярхом набувають чинності повсюдно, в межах та поза межами території Патріяршої Церкви. (Кан 150 § 2).
7. „Єпархіальний єпископ, як керівник, поборник і охоронець усього літургійного життя в довіреній йому єпархії,

повинен дбати про те, щоб воно якнайбільше розвивалось і регулювалось відповідно до приписів і законних звичаїв Церкви свого права” (ККСЦ, кан 199 §1).

8. Особливе значення в літургійному житті єпархії має приклад, що його дає катедральна церква та сам єпископ як той, хто очолює відправи (ККСЦ, кан. 199 §§ 2 і 3 та кан. 200).

Єпархіальна літургійна комісія

9. У відповідному організуванні літургійного життя в єпархії єпархіальному єпископові допомагає єпархіальна літургійна комісія.
10. Голову єпархіальної літургійної комісії та її членів, не менше двох, призначає єпархіальний єпископ на окреслений ним у грамоті їхнього іменування строк.
11. У всіх поточних літургійних справах більшого значення єпархіальний єпископ може звернутись за порадою до комісії, або принаймні до її голови.
12. Комісія проводить засідання не менше ніж раз у році.
13. Детальні правила роботи комісії можуть бути врегульовані окремим статутом чи регламентом, затвердженим єпархіальним єпископом.

Відповідальність духовенства та чернецтва

14. Відповідальність за стан літургійного життя в єпархії разом з єпархіальним єпископом поділяють всі члени клиру, а зокрема декани (ККСЦ, кан. 278 § 1 ч. 3), парохі (ККСЦ, кан. 289 § 2) й адміністратори парафій (ККСЦ, кан. 299 § 1) та настоятелі церков (ККСЦ, кан. 309).
15. Особливе покликання стати у проводі *літургійного дозрівання Божого люду* мають чернечі спільноти, зокрема монаші (пор. *Інструкція...*, № 23).

ДЕТАЛЬНІ НОРМИ

Храм і його устаткування

16. Іконостас є необхідним елементом оснащення храму. Там, де неможливо його встановити на постійно, слід уживати переносного іконостасу, який мав би принаймні дві намісні ікони – Христа і Богородиці. Необхідно забез-

печити іконам з переносного іконостасу гідне місце зберігання поза часом відправ.

17. У храмах слід подбати про якнайкращої якості акустику. Це стосується як параметрів новобудованих церков, так і технічного їх оснащення.
18. В проектах нових церков та при достосуванні інших споруд для цілей богочитання слід подбати про влаштування окремого входу в захристію, заради елімінації непотрібного входження сторонніх осіб у святилище.

Поведінка у храмі

19. Душпастирі зобов'язані вчити вірних правил гідної поведінки у храмі.
20. Вступ у святилище мають виключно священно – і церковнослужителі та інші особи причетні до літургійної прислуги. Інші особи можуть входити туди лише з виняткових причин, напр. заради Сповіді, якщо у даній церкві немає умов для служіння цього Таїнства поза святилищем. Душпастирі строго зобов'язані вчити вірних належного розуміння значення “свята святих” і правил поведінки, що впливають з цього.
21. Біля входу в храм має бути поміщена двомовна табличка польською і українською мовами, (та, коли треба, також іншими мовами), призначена для принагідних відвідувачів, з коротким описом правил достойної поведінки у храмі.

Божественна Літургія

22. Божественна Літургія повинна бути співана. Кадило слід уживати на кожній Літургії, хіба що – у випадку повсякденних відправ – заважає цьому серйозна причина.
23. В алітургійні дні Євхаристійна жертва не приноситься, хіба що промовляє за тим душпастирська потреба.
24. Інтегральною складовою Літургії є її підготовча частина, що починається з молитов перед іконостасом. Тільки абсолютна неможливість прочитати їх повністю може звільнити служителя від цього обов'язку. Завжди однак священник має обов'язок проказати перед іконостасом молитву “Господи, простягни руку Твою” та, увійшовши

- в святилище, проказати псалом “Увійду в дім Твій”, поцілувати книгу Євангелія і св. Трапезу та щойно відтак одягатися в літургійні ризи, не занедбуючи при цьому проказувати приписані молитви.
25. У служінні Проскомидії слід дотримуватися тексту і рубрик Службника. Зокрема слід завжди уживати справжні просфори, з відтисненою печаткою. Навіть якщо передбачається дуже велику кількість причасників, яка робить необхідним вживання раніше підготовлених частиць, Агнця та частиці в честь Богородиці й чинів святих та за живих і усопших слід вирізувати в часі Проскомидії зі справжньої просфори чи просфор.
 26. Згідно з загальним звичаєм Церков візантійської традиції, для літургійних цілей (Євхаристія, Литія, обряд спільної чаші під час Вінчання) слід уживати червоне вино.
 27. В чині Проскомидії не можна пропускати обкадження зірки й покровців. Слід подбати про виготовлення покровців для дискосів.
 28. Недопустимим є пропускання священиком “тайних” молитов. Особи відповідальні за спів у даній церкві мають подбати про відповідне (протяжне) співання даних фрагментів, щоб уможливити священикові спокійне й гідне проказання цих молитов.
 29. Молитву малого входу проказується перед царськими вратами. На “Премудрість, прості” священик, або диякон, підносить книгу Євангелія вгору, не роблячи нею знаку хреста.
 30. Кадіння перед Євангелієм має відбуватися під час співу “Алилуя” зі стихами, а не в часі читання Апостола.
 31. Тільки єпископ має право благословляти народ книгою Євангелія після читання.
 32. На великому вході не відбувається благословення народу чашею і дискосом.
 33. Після покладення дарів на престіл священик знімає і відкладає набік малі покровці з чаші й дискоса.
 34. Кадіння під час анафори здійснюється в пам’ять померлих, а не в честь св. Дарів чи Богородиці, тому слід його починати щойно після заспіву “Особливо...”.

35. Після покладення частиці “ІС” з Агнця у чашу проводиться обряд теплоти.
36. Лише священнослужителі можуть причащатися в святилищі.
37. У відпустах св. Літургії, та інших Богослужінь, слід згадувати всіх приписаних святих, не виголошуючи однак пояснень “якого є день” та “якого є храм”.
38. Кожний парох (адміністратор) зобов’язаний служити кожної неділі та у приписані свята Службу Божу в наміренні своїх парафіан. Якщо обслуговує він кілька парафій, за всіх служить лише одну Божественну Літургію (ССЕО, кан. 294; Партикулярне Право УГКЦ, кан. 40).
39. Якщо, з причин душпастирських, парох не може відслужити Служби Божої в наміренні парафіан у неділю, має це зробити іншого дня. Однак в неділю, ні в часі екстениї мирної ні потрійної, не повинен брати возгласу за померлих. Також по недільній Службі Божій, поза винятковими ситуаціями, не повинен служити Панахиди.

Св. Таїнства

40. Хрещення повинно уділятися згідно з літургійними приписами Церкви свого права, до якої, згідно з правом, має бути приналежний той, хто приймає хрещення (ККСЦ кан 683).
41. Вода для Хрещення має бути освячена в часі даного чину Хрещення, а не раніше. Так само за кожним разом освячується олію оглашених і додається її до води.
42. Св. Причастя поза Літургією може вділятися тільки хворим. Якщо на даній Літургії кількість причасників дуже велика, як це буває з нагоди великих торжеств, дозволяється продовжувати Причастя мирян навіть після закінчення Літургії. Також хористи, що в часі Причастя мирян на Літургії співають на хорах, можуть отримати Причастя після відпусту з Дарів освячених під час даної відправи. Ніколи однак Причастя в такого роду ситуаціях не роздається в святилищі, але поза ним, дотримуючися в основному правил Малого Требника римського видання про чин Причастя вірних поза Божественною Літургією

– з цією різницею, що причащається Дарами освяченими на даній Літургії та пропускається початок звичайний.

43. По змозі, рекомендується душпастирям, влаштувати в церкві відокремлене (навіть у формі окремого приміщення) місце до Сповіді.
44. Недопустимим є служіння обряду заручин окремо від решти чину Вінчання.
45. Олію для Таїнства Єлеопомазання слід освячувати під час служіння Таїнства.
46. Наполегливо рекомендується служити Таїнство Єлеопомазання для багатьох хворих у церкві.

Церковне правило

47. Всюди, де можливо, слід правити принаймні Вечірню в суботи та навечір'я празників та Утреню в неділі й празники.

Інші богослужіння

48. Заохочується відправляти Акафісти і Молебні, які мають церковне затвердження й відповідають духові візантійської традиції. Ці відправи не повинні однак затемнювати характер даного періоду літургійного року; це з особливою силою стосується місяця травня, який завжди збігається з пасхальним періодом.
49. Наполегливо рекомендується відновити звичай правити Параклис в часі Успенського посту.

Літургійні мови

50. Традиційною літургійною мовою УГКЦ є церковнослов'янська мова.
51. Українська мова рівноправна з церковнослов'янською, якщо йдеться про затверджені компетентною церковною владою тексти.
52. За згодою єпархіального Єпископа можна вживати також іншомовні затверджені переклади літургійних текстів, якщо в даному випадку чи середовищі існує така душпастирська потреба.
53. У випадку браку затверджених для літургійного вжитку перекладів літургійних текстів даною мовою, можна її використовувати в Богослуженнях призначених для ін-

шомовних учасників тільки в обмеженому обсязі – у проповіді, читаннях, катизмах, Молитві Господній, Символі Віри, молитві перед св. Причастям.

Священно- і церковнослужителі та інші особи відповідальні за літургійне служіння

54. Згідно з традицією Церков візантійського обряду, духовенство (клир) розподіляється на вище і нижче. Вищі клирики (священнослужителі) це єпископи, пресвітери й диякони. До нижчих клириків (церковнослужителів) зараховуються свічконосці, читці-півці та піддиякони.
55. Дияконат та нижчі чини не можуть вважатися лише формальністю на дорозі до пресвітерату. *“Вони забезпечують у Церкві чітко визначене служіння, і їх як таких повинні ефективно здійснювати в дефінітивний спосіб ті, хто не має наміру вступати у пресвітерство, і в достатньо широкий спосіб ті, хто буде посвячуватися у пресвітери. Це особливо стосується дияконату. У цьому значенні не потрібно побоюватися надавати нижчий сан, і навіть дияконат, тим чеснотливим, належно підготовленим та здібним виконувати взяті на себе обов'язки, які заявляють про свою готовність служити Церкві, навіть якщо їм треба продовжувати жити зі своїми родинами і працювати згідно зі своїм фахом. Таким чином здобуваються священнослужителі, необхідні для гідної і відповідної відправи літургії, при цьому уникається практика (...) щоб священнослужителі вищого сану виконували літургійні функції, якими повинні займатися представники нижчого сану (найчастіше трапляється, що пресвітери виконують обов'язки дияконів), або щоб призначали мирян до постійного виконання літургійних завдань, які повинен здійснювати служитель; таку практику потрібно усунути”* (Інструкція..., № 75).
56. Душпастирям слід активно вишукувати і підтримувати серед мирян покликання до нижчих чинів, дияконату, як рівнож священства і монашества.
57. Душпастирі мають обов'язок дбати про формування в парафіях відповідної літургійної прислуги, здатної вико-

нувати свої завдання не лише в рамках звичайних парафіальних Богослужб – повсякденних, недільних та святкових – але й під час архієрейської Літургії.

58. Окрему увагу слід звернути на плекання літургійного співу в парафіях та підготовку дяків (псаломщиків), регентів і хористів.

+ Володимир Р. Ющак, ЧСВВ
Владика Вроцлавсько-Гданський

Вроцлав, дня 30 січня 2005 р.

II. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИН ТА ЕКУМЕНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВРОЦЛАВСЬКО-ГДАНСЬКІЙ ЄПАРХІЇ УГКЦ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Українська Греко-Католицька Церква в Польщі наполегливо бажає жити в мирі з усіма християнами та брати участь в екуменічному діалозі з іншими Церквами та церковними Спільнотами країни, на засадах партнерства й рівноправності.
2. У стосунках з некатолицькими Церквами та церковними Спільнотами та у веденні з ними екуменічного діалогу УГКЦ керується нормами й вказівками, які поміщені у:
 - Декретах II Ватиканського Собору про екуменізм – *Привернення єдності* та про Східні Католицькі Церкви – *Східних Церков*;
 - Кодексі Канонів Східних Церков (кан. 902–908 та інші);
 - Довіднику застосування принципів і норм екуменізму з 25 березня 1993 року;
 - Пастирському зверненні Глави УГКЦ (...) Мирослава-Івана Любачівського *Про єдність Святих Церков*;
 - Апостольському листі Папи Римського Івана Павла II *Світло Сходу*;

- Енцикліці Папи Римського Івана Павла II *Щоб були одно*;
 - Апостольському листі Папи Римського Івана Павла II з нагоди 400-річчя Берестейської унії;
 - Інструкції застосування літургійних приписів Кодексу Канонів Східних Церков;
 - Концепції екуменічної позиції Української Греко-Католицької Церкви, враховуючи обставини місця й часу.
3. УГКЦ бажає самостійно брати участь у діалозі, як повноцінна його учасниця. Ніхто з-поза УГКЦ не може претендувати на право представляти її у міжконфесійних відносинах без виразної згоди й доручення єпископату УГКЦ.
 4. Необхідною умовою для ведення будь-якої екуменічної діяльності є відповідна екуменічна формація всіх вірних – духовенства, чернецтва й мирян. Її потрібно починати ще з катехизації дитячого віку і не занедбувати продовжувати її згодом.
 5. Вірні мають бути усвідомлені щодо відповідного значення поняття "екуменізм", позиції Католицької Церкви згідно екуменічного руху та принципів католицького екуменізму з особливим урахуванням екуменічної ролі Східних Католицьких Церков, зокрема УГКЦ.
 6. Абсолютною необхідністю є усвідомлення вірними, що всяка екуменічна діяльність мусить базуватися на християнській любові, якої джерелом є особистий зв'язок кожного вірного з Господом; все, що послаблює цей зв'язок, шкодить справі екуменізму – прогресування ж екуменічного діалогу неможливе без поступового зростання його учасників у Божій благодаті.
 7. Учасниками діалогу є християни – охрещені в ім'я Пресвятої Тройці, які визнають Триєдиного Бога та Божество і спасенну роль Господа нашого Ісуса Христа; метою ж – взаємне примирення й зближення ради спільного шукання шляхів відновлення єдності. Недопустимо звужувати коло учасників діалогу за національними та іншими світськими критеріями. Забороняється також інструменталізація діалогу заради досягнення світських цілей, зокрема національних та політичних.

8. Усім вірним – а зокрема душпастирям – рекомендується будувати словами й ділами атмосферу християнської любові в міжконфесійних відносинах. Все це з особливою силою стосується змісту церковних видань та інтернетівських публікацій.
9. Участь в екуменічному діалогу не може потягати за собою ослаблення церковно-обрядової totoжності вірних і зростання серед них релігійної байдужості (індиферентизму). Навпаки, контакти з християнами з інших Церков та церковних Спільнот повинні вести вірних УГКЦ до ще глибшого усвідомлення, вивчення й плекання ними їхньої автентичної totoжності.
10. Відносно спільних молінь та усіх інших виявів спільної участі в богочитанні, наполегливо нагадується обов'язок враховувати не лише католицькі принципи, але й вчення та приписи іншої Церкви чи церковної Спільноти.
11. Духовні особи, коли не співслужать, згідно з правилами візантійського обряду одягаються виключно в духовний одяг, без літургійних риз, зокрема без епитрахіля. При співслужінні Божественної Літургії з римо-католицькими священиками священнослужителі мають одягати повні ризи.
12. Для належного ведення справ зв'язаних з міжконфесійними відносинами та екуменічною діяльністю єпархіальний Єпископ може покликати екуменічну раду (кан. 904 § 3 ККЦ). Керує нею – сам або через уповноваженого – єпархіальний єпископ. Координує її роботу секретар, який водночас є працівником єпархіальної курії на посаді завідуючого екуменічними справами єпархії. Рада збирається на засідання не рідше, ніж раз у році.
13. У всякого роду зовнішніх зв'язках УГКЦ виступає під одною і цією ж самою назвою, а саме: "Українська ГрекоКатолицька Церква" (польською *Ukraiński Kościół Greckokatolicki*). Допускається вживання її в скороченому, напівофіційному варіанті – "Греко-Католицька Церква" (польською *Kościół Greckokatolicki*). Інші, неправильні назви ("Католицька Церква Візантійсько-Українського Обряду", "Українська Католицька Церква", "Візантійсько-Українська Церква" і т.п.) мають бути послідовно усунені з офіційного, ділового та медіального обігу.

ВІДНОСИНИ З ПРАВОСЛАВНИМИ ТА СТАРООБРЯДЦЯМИ

14. Відносини з двома віросповідними громадами Польщі, які спільно з УГКЦ успадковують традицію свято-володимирського християнства – тобто *Польською Автокефальною Православною Церквою та Східною Старообрядською Церквою, що не має духовної ієрархії* – мають для УГКЦ пріоритетний характер.
15. У відносинах з Православною Церквою, крім документів перелічених у № 2, можна користуватися й *Практичними вказівками* з Баламандської заяви від 1993 р. (№ 20–33).
16. Всюди там, де православні не мають власної церкви, можуть бути допущені до відправи Божественної Літургії, св. Таїнств (перш за все Таїнств християнського втаємничення й Вінчання), Божої Хвали та інших Богослужінь, зокрема за упокійних, у місцевому храмі УГКЦ – за виразною згодою єпархіального Єпископа.
17. Сказане у № 16 про храми стосується також і похоронів на греко-католицьких кладовищах.
18. УГКЦ бачить потребу співпраці з православними братами на ниві охорони й збереження пам'яток сакральної архітектури й мистецтва київської традиції у Польщі.
19. Інший можливий різновид співдії – це спільні прощі вірних обох конфесій до місць, які вшановуються як греко-католиками, так і православними – а також спільні старання за привернення колишньої слави й значення тим місцям, які занепали, підупали або перестали бути культовими місцями християн візантійської традиції.

+ Володимир Р. Ющак, ЧСВВ
Владика Вроцлавсько-Гданський

Вроцлав, дня 30.01.2005 р.

III. ТИМЧАСОВИЙ УСТАВ ПРО ФОРМУВАННЯ І СЛУЖІННЯ ДІЯКОНІВ ТА ЦЕРКОВНОСЛУЖИТЕЛІВ У ВРОЦЛАВСЬКО-ГДАНСЬКІЙ ЄПАРХІЇ УТКЦ

ВВЕДЕННЯ

1. Згідно з автентичною традицією візантійського обряду, духовенство (клир) в Українській Греко-Католицькій Церкві розподіляється на вище (священнослужителів) та нижче (церковнослужителів).
2. До розряду священнослужителів (вищих клириків) належать диякони, пресвітери та єпископи; до церковнослужителів (нижчих клириків) – свічконосці, читці-півці та піддиякони. Під священиками слід розуміти єпископів та пресвітерів.
3. Приналежність до даного чину церковного – чи священнослужіння набувається приймаючи свячення відповідного ступеня за приписами літургійних книг; рукоположення у нижчі чини називається *хіротесією*, а у вищі – *хіротонією*.
4. Згідно з волею та вченням Вселенської Церкви, дияконат і нижчі чини служіння не можуть вважатися лише чисто формальними, перехідними ступенями на дорозі до пресвітерату. *”Вони забезпечують у Церкві чітко визначене служіння, та їх як таких повинні здійснювати у дефінітивний спосіб ті, хто не має наміру вступати у пресвітерство, і в достатньо широкий спосіб ті, хто буде посвячуватися в пресвітери. Це особливо стосується дияконату. У цьому значенні не потрібно побоюватися надавати нижчий сан, і навіть дияконат, тим чеснотливим, належно підготовленим і здібним виконувати прийняті на себе обов’язки, які заявляють про свою готовність служити Церкві, навіть якщо їм треба надалі жити зі своїми родинами і працювати згідно зі своїм фахом. Таким чином здобувається священнослужителів, необхідних для гідної і відповідної відправи літургії, при цьому уникається практика (...) щоб священнослужителі вищого сану виконували літургійні функції, якими повинні займатися представники нижчого сану (...), або щоб призначали мирян до постійного виконання літургійних завдань, які*

повинен здійснювати служитель; таку практику потрібно усунути” (Інструкція застосування літургійних приписів Кодексу Канонів Східних Церков, № 75).

5. Зокрема постійний дияконат, за бажанням II Ватиканського Вселенського Собору, має бути привернений у всіх східних католицьких Церквах, всюди, де тільки він зникнув (Декрет *Про східні католицькі Церкви*, № 17); усі єпархіальні єпископи зобов’язані якнайдужче підтримувати дияконські покликання (пор. кан. 195 ККСЦ).
6. “Той, хто одержав нижчі свячення, вже не є більше мирянином (...) нижчі свячення радше є включені до духовної ієрархії, відповідно до ступеня кожного. Тому той, хто отримав такий сан (...) стає членом, як це називають літургійні книги більшості Східних Церков, *духовенства* або *священничого сану*. (...) Потрібно зберігати давнє практикування нижчих свячень. (...) Замість того, щоб відмовлятися від них, реформи партикулярного права різних Церков повинні радше відновлювати їх для більшої їх значущості і життєздатності.” (Інструкція..., № 73–74).
7. У цьому дусі не лише єпархіальний єпископ, але й усі члени клиру, ченці й черниці, а також миряни, нехай уважають себе зобов’язаними виявляти турботу за покликання до дияконату й нижчих чинів, підтримувати їх та виявляти дияконам і церковнослужителям належну пошану, любов та піддержку в їхньому служінні. Під час прилюдних молінь за покликання, в екстеніях та інших молитвах мають виразно згадуватися не лише покликання до пресвітерату, богопосвятного життя та місійні, але й покликання до дияконату, та – бодай загально – до нижчих чинів служіння в Церкві. Дияконат і нижчі чини не можуть вважатися чимось додатковим у Церкві чи формою почесної винагороди для окремих заслужених осіб. Навпаки, кожна парафіальна громада повинна зробити все можливе для того, щоби мати у себе принаймні одного читця-півця для виконання служіння дяка-псаломщика, піддиякона – який виконує різноманітне служіння у “святая святих”, при Престолі, та й диякона – якого священик у літургійних діалогах називає влучно *братом і співслужителем* – найближчого помічника священика у Літургії та поза нею.

ВИМОГИ ВІДНОСНО КАНДИДАТІВ ДО СВЯЧЕНЬ

Чини свічконосця та читця-півця

8. Хіротесію на свічконосця може отримати повнолітній чоловік, який протягом не менше трьох років був практикуючим членом УГКЦ, виконував обов'язки літургійного прислужника не коротше півроку, виявив належні духовно-моральні, психічні й фізичні якості та здатність виконувати зв'язане з чином свічконосця церковне служіння.
9. Якщо кандидат одружений, то його подружжя має бути законним з точки зору Католицької Церкви та втішатися стабільністю. Дружина має бути віруючою і практикуючою християнкою, що бере участь у житті парафії. Вимагається подружній стаж не коротший ніж пів року та письмова згода дружини.
10. Хіротесію і постриг на читця-півця може отримати чоловік віком не менше двадцяти років, який протягом не менше трьох років був практикуючим членом УГКЦ, виконував на протязі не менше року літургійне служіння, виявив належні морально-духовні, психічні й фізичні якості та знання і вміння необхідні для виконання служіння читця і півця, або принаймні читця. У випадку допущення до свячень одружених кандидатів слід дотримуватися вимог, що подані у № 9.
11. Хіротесія на свічконосця і читця-півця може відбутися в рамках одного літургійного обряду, особливо якщо йдеться про кандидатів до вищих свячень, або тих, про кого мова у № 12. В усіх інших випадках рішення належить єпархіальному єпископові.
12. Чоловіки-випускники затвердженого компетентною владою дяківсько-регентського училища чи відповідних курсів можуть зразу після закінчення науки складати прохання про хіротесію на читців-півців.
13. Семінаристи, які готуються до священства, повинні отримувати духовний одяг разом з хіротесією на читців-півців.

Піддияконат

14. Хіротесію на піддиякона може отримати чоловік віком не менше двадцяти одного року, який не менше року викону-

вав служіння читця-півця в УГКЦ, виявив належні морально-духовні, психічні й фізичні якості та знання і вміння необхідні для виконання піддияконського служіння.

15. З огляду на встановлену древніми канонами заборону піддияконам одружуватися, піддияконські свячення можуть отримати виключно такі кандидати, які вже одружені – з дотриманням вимог щодо подружжя, про які мова у № 9 – або ясно заявили про бажання прийняти піддияконат у безженному стані. Загальним принципом є, отже, що хіротесія в піддиякони уділяється кандидатами одруженими та тим, які склали публічний довічний обіт безженства і тим, хто має згодом прийняти вищі свячення в безженному стані.

Дияконат

16. Для дияконської хіротонії вимагається:
 - а) прийняття кандидатом чинів читця-півця й піддиякона та виконання першого з них протягом не менше року, а другого – не коротше півроку – з дотриманням норми № 17;
 - б) закінчення щонайменше трирічних богословських студій з отриманням бакалаврату (т.зв. *licencjat*) або п'ятирічних магістерських студій, без необхідності отримання магістерського диплому;
 - в) у випадку кандидатів одружених, дотримання вимог, про які мова у № 9 – при чому подружній стаж має бути не коротшим за два роки, хіба що єпархіальний єпископ в окремому випадку прийме інше рішення;
 - г) вік не менше двадцятип'яти років;
 - г) відсутність перешкод, про які мова йде у кан. 762 ККСЦ;
 - д) наявність необхідних духовно-моральних, психічних і фізичних якостей, відповідних для прийняття дияконського чину і виконання зв'язаного з ним служіння;
 - е) незалежно від формальної богословської освіти, про яку мовиться у пункті б) – кандидат має відзначатися належним знанням візантійсько-українського обряду в літургійному, канонічному, богословському та духовно-аскетичному аспектах, з особливим "урахуванням традицій власної Церкви свого права про дияконську службу літургії, слова і любові" (кан. 354 ККСЦ).

17. У випадку кандидата до вищих свячень, який бажає прийняти їх у безженному стані, піврічний проміжок між піддияконатом та дияконатом може бути скорочений, навіть до одного дня.
18. Перед хіротесією на свічконосця та на читця-півця кандидат має висповідатися й бути в стані ласки. Перед піддияконатом має він провести принаймні одноденні духовні вправи, а перед дияконатом – п'ятиденні.

ФОРМУВАННЯ КАНДИДАТІВ

Нижчі чини

19. Підготовка до прийняття чину свічконосця відбувається під наглядом і опікою настоятеля парафії кандидата. Кандидат шляхом участі у Богослуженнях в якості прислужника набуває практичні вміння, необхідні для виконання обов'язків свічконосця. Настоятель має допомогти йому в засвоєнні як цих практичних умінь, так і потрібних теоретичних знань.
20. До відкриття окремого інституту або відповідних стабільних курсів для вишколу дяків (псаломщиків) також і формація кандидатів у читці-півці має відбуватися під опікою та наглядом настоятеля парафії кожного кандидата – або іншого назначеного єпархіальним єпископом священика – аналогічно до того, що сказано в № 19 про формацію кандидатів у свічконосці.
21. Кандидат до піддияконату формується шляхом:
 - а) акуратного й гідного виконання служіння читця-півця протягом не менше року, під наглядом і опікою настоятеля парафії або іншого священика, назначеного єпархіальним єпископом;
 - б) зразкового сімейного життя (якщо одружений);
 - в) духовного розвитку і самонавчання під наглядом і опікою священика, про якого мова у пункті а). Бажано водночас, щоби кандидат вибрав собі духовного керівника, якого затвердить єпархіальний єпископ і який не буде тотожний із священиком-опікуном.
22. Священик, який опікується кандидатом у церковнослу-

жителі, має право й обов'язок висловити офіційну думку стосовно прохання про висвячення, яке кандидат пише на ім'я єпархіального єпископа й складає на руки вищезгаданого священика – або висилає безпосередньо єпархіальному єпископові, з обов'язковим переданням копії прохання на адресу священика-опікуна. Підписуючи характеристику священик-опікун бере на себе відповідальність за належну перевірку здатності кандидата. Єпархіальний єпископ може однак просити про характеристики інших вірогідних осіб, які добре знають кандидата. Може також, сам або за посередництвом інших, уповноважених ним осіб, додатково перевірити знання і вміння кандидата

Дияконат

23. Мирянин чи церковнослужитель, який відчує Божий покликання до дияконського служіння, має написати відповідну заяву на ім'я єпархіального єпископа. У цій заяві має він подати інформації про своє дотеперішнє життя – зокрема духовне, участь у житті Церкви, сімейну й професійну обстановку та освіту – зокрема богословську. Заява має також вміщати виклад мотивації аспіранта стосовно прийняття дияконату, його бачення та розуміння майбутньої дияконської служби та прохання про благословення наміру прийняти дияконат. Аспірантові слід також визначитися щодо конкретного способу здійснення ним вимоги № 16 б. Якщо він є мирянином, мусить долучити свідоцтво про Хрещення й Миропомазання. Якщо одружений – свідоцтво про Вінчання (якщо воно ще не знаходиться в актах Курії).
24. Заяву, про яку мова у № 23, має рекомендувати священик. Бажано, щоби рекомендацію супроводила згода на прийняття функції опікуна майбутнього кандидата у диякони. Якщо священик, який видав рекомендацію, не є настоятелем парафії аспіранта, єпархіальний єпископ має запитати про характеристику настоятеля.
25. У рекомендаційному листі священик має підтвердити (або ж заперечити) подані аспірантом факти й обставини, висловити свій погляд на перспективність аспіранта, окрему увагу присвячуючи сім'ї аспіранта – її стабільності, рівневі релігій-

ності, ставленню її членів до намірів аспіранта і т.п. Рекомендаційний лист та евентуальна додаткова характеристика настоятеля парафії мають бути написані й вислані в таємниці перед аспірантом.

26. На основі згаданої у № 23–25 документації та, евентуально, результатів додаткових розслідувань – єпархіальний єпископ приймає рішення про схвалення або відхилення прохання аспіранта. У випадку прихильного рішення, *аспірант* стає з цього моменту *кандидатом* у диякони.
27. Благословляючи наміри кандидата, єпархіальний єпископ має водночас:
 - а) призначити йому священика-опікуна, яким, поза винятковими випадками, буде настоятель його парафії; духовного керівника кандидат вибирає сам, а єпископ затверджує вибір;
 - б) дати кандидатові рекомендаційний лист до керівництва вибраного кандидатом і апробованого єпархіальним єпископом богословського учбового закладу;
 - в) визначити конкретні умови задоволення кандидатом вимоги № 16 е.
28. Формация кандидата у диякони проходить:
 - а) у богословському учбовому закладі, де він здобуває загальні знання з католицької богослов'ї, які доповнює власними студіями візантійської традиції в її київському варіанті з особливим урахуванням теорії та практики дияконату у цій же традиції;
 - б) у парафії, де кандидат під наглядом свого священика-опікуна вводиться у виконання нових служінь у Церкві, літургійних та позалітургійних – та поступово приймає чергові ступені нижчих свячень;
 - в) в родині, де кандидат на щодень будує домашню Церкву;
 - г) якщо є можливість – також у дияконському кружку, де в колі подібних йому кандидатів може він поглиблювати знання й духовну свідомість щодо суті дияконату, обмінюватися досвідом, брати участь у формуванні дияконського середовища і т.п.
29. Після закінчення формації проводиться процедура допущення до свячень дияконату, згідно з приписами загального

і партикулярного права. Посвідку, про яку мова у кан. 769 § 1 ч. 4 ККСЦ, видає священик-опікун кандидата. Він же посвідчує освоєння кандидатом знань і умінь, що про них мова йде у № 16 е – якщо єпархіальний єпископ не визначив іншого способу перевірки цих же знань і умінь.

СЛУЖІННЯ

Літургійне

30. Основне служіння церковнослужителів та дияконів – участь у прилюдному богочитанні Церкви, згідно з приписами літургійних книг.
31. Тільки священики можуть головувати на відправах та уділяти св. Таїнства й благословення. Священик не може передати ці функції дияконів чи церковнослужителів. Ні диякон, ні церковнослужитель не може їх собі узурпувати. Без благословення священика диякон, церковнослужитель та мирянин-прислужник не мають права одягатися в ризи.
32. Винятки від норми № 31 такі:
 - а) Св. Хрещення, яке може уділятися дияконом або церковнослужителем лише у випадку необхідності, за надзвичайною скороченою формою, якої вживають у таких випадках і миряни. Коли буде необхідно охрестити когось таким чином за відсутності священика, нехай Хрещення уділить диякон; якщо нема диякона, тоді найстарший за ступенем свячень церковнослужитель; якщо нема ні священика, ні диякона, ні навіть одного церковнослужителя, Хрещення уділить належно усвідомлений мирянин. Беручи це до уваги, кожен церковнослужитель і диякон має бути солідно підготовлений до того, щоби у випадку необхідності дозволено уділити дійсне Хрещення.
 - б) У випадку справжньої потреби диякон може роздавати св. Причастя під час св. Літургії та поза нею. Під справжньою потребою слід розуміти ситуацію, коли число причасників є дуже велике у відношенні до числа священиків, або фізичну неміч священика (-ків). Диякон, який не *співслужить* при даній Літургії, Причастя роздавати не може.

- в) У випадку необхідності, коли священник відсутній або має поважну перешкоду, диякон за благословенням єпископа і з доручення священника може занести св. Причастя особам, які не були в змозі прибути на Літургію, зокрема хворим.
- г) Диякони і церковнослужителі можуть очолювати ті ж неєвхаристійні Богослужби, які можуть очолити також миряни, себто Вечірню, Утреню, Обідницю та інші Богослужби з Часослова, а також Молебень, Панахиду, Акафіст, Параклис. Однак у такому випадку диякон не виголошує ектеній, кадіння відбувається за допомогою ручної кадильниці, виголоси та відпуст замінюються закликом “Молитвами святих Отців наших...”. Ні диякон, ні церковнослужитель у такому випадку не одягає риз. Його приписаний одяг у такій ситуації – підрясник та, якщо має, ряса і скуфія; місце – поза святилищем.
- г) У виняткових випадках крайньої необхідності, з кожного разового благословення єпископа, диякон може очолити Обідницю зі св. Причастям; у такому випадку одягається у всі ризи.
33. Ведення похорону безумовно застерігається священникові.
34. Диякон з благословення священника може проповідувати, якщо має на це загальний дозвіл від єпархіального єпископа; церковнослужителям же проповідувати не дозволено.
35. Диякон, який присутній на Божественній Літургії, але не *співслужить*, може причащатися разом зі служителями у святилищі, якщо для цього він одягнеться у повні дияконські ризи. Якщо він тільки у духовному, чи – тим паче – світському одязі, має причащатися поза святилищем, разом з церковнослужителями й мирянами.
36. Забороняється дияконові вживати ораря без стихаря і нарукавників. Дозволяється натомість рядовому диякону вживати подвійного ораря, який, як правило, мають вживати прото – і архидиякони, якщо в місцевій ризниці немає відповідного звичайного ораря.
- Інші види служіння**
37. Церковнослужителі та диякони, в міру своїх сил, кваліфікацій та можливостей та, з другого боку, в міру місцевих по-

треб – можуть, а то й повинні, включатися у різні форми позалітургійної діяльності Церкви, як катехизація, благодійна допомога, допомога в адміністративних і фінансових справах церковної спільноти і т.д.

38. Диякони можуть у церковних структурах займати посади і виконувати завдання, які їм дозволені на основі загального і партикулярного права. Церковнослужителі у цьому аспекті зрівняні у правах з мирянами.

ПРАВА Й ОBOB'ЯЗКИ

Утримання й соціальне забезпечення

39. Диякони розподіляються на дві категорії: *штатних*, які повністю присвячують себе церковному служінню і за це мають право вимагати від Церкви утримання, соціального захисту й лікарської опіки для самих себе і для своїх сімей (якщо вони одружені) – та *позаштатних*, які утримують себе і свої родини з платні за іншу працю.
40. В умовах УГКЦ в Польщі *постійні* диякони є, як правило, позаштатні. Штатні диякони можуть бути лише з дуже рідкого і надзвичайного винятку. Загальним принципом є, що *постійний* диякон не одержує платні за своє дияконське служіння ані, тим паче, ради самої вже причетності до вищого духовенства.
41. Церковнослужителі є позаштатними без винятків.
42. Норми № 40–41 не позбавляють церковнослужителів і дияконів права на:
- а) платню за працю для Церкви напр. на адміністративній посаді, за навчання релігії у школі, за причетність до військового чи іншого спеціалізованого душпастирства і т.п.;
 - б) отримання повної або часткової компенсації за витрати, які сталися у зв'язку з виконанням церковного служіння для парафії чи єпархії, напр. повернення дорожніх коштів – якщо стан парафіяльної (єпархіальної) каси на це дозволяє;
 - в) частку з пожертв за треби, якщо місцевий звичай та стан парафіяльної каси дозволяють.

43. Праця, з виконання якої утримують себе диякони і церковнослужителі, мусить узгоджуватися з принципами християнської моралі. У сумнівних випадках осуд належить єпархіальному єпископові.

Духовний одяг і поведінка

44. Кожен, хто отримав хіротесію на читця-півця, частиною якої є обряд постригу в духовний стан, має право під час літургійного служіння носити духовний одяг.
45. Духовний одяг складають: підрясник, ряса і скуфія.
46. Колір духовного одягу в принципі чорний; дозволяється, однак, уживати підрясників сірого кольору, особливо влітку.
47. Свічконосці духовного одягу не вживають.
48. Диякони зобов'язані мати, крім підрясника, ще й рясу. Убогість диякона звільняє його від обов'язку мати рясу до часу такого покращання його фінансової ситуації, яке дозволить цю ж рясу придбати.
49. Під час виконання літургійних функцій церковнослужитель та диякон одягають під стихар підрясник. Рясу одягають тільки у випадках, про які мовиться у № 32 г. Хто має скуфію, може (але не мусить) вживати її в обох наведених вище ситуаціях, дотримуючись літургійних приписів про вживання духовенством головних уборів під час Богослужіння.
50. Беручи участь у інших церковних заходах, що не мають суто літургійного характеру, церковнослужителі та диякони повинні одягатися принаймні у підрясник. Те ж саме стосується катехизації.
51. Виконуючи інші церковні завдання, зокрема адміністративні, диякони та церковнослужителі можуть носити короткий одяг з колораткою, а навіть суто світський одяг, якщо тільки рід заняття сприяє цьому (напр. фізична робота при церкві).
52. У щоденному житті церковнослужителі вживають в принципі світський одяг. З нагоди більш урочистих подій суспільного чи сімейного характеру можуть вживати короткий одяг з колораткою. Церковнослужителі, що працюють у католицьких школах, редакціях ЗМІ, адміністративних установах і т.п., можуть на щодень вживати підрясник або колоратку, залежно від обставин.

53. У питанні духовного одягу поза церковною діяльністю диякони прирівнюються до пресвітерів.
54. Носячи духовний одяг, зокрема поза церковним контекстом, церковнослужителі та диякони строго зобов'язані зважати на його достоїнство і відповідно до цього й поводитися.
55. Також і тоді, коли не носять на собі ніякого зовнішнього знаку приналежності до духовенства, чи то в сім'ї, чи на роботі, чи взагалі всюди, церковнослужителі та диякони зобов'язані поводитися бездоганно й зразково. Це з особливою силою відноситься до подружнього й сімейного життя, що ним мають вони давати прекрасний приклад і свідчення всім – вірним і невірним.

Приписання до єпархії та канонічне призначення

56. Як засвідчує закінчення обряду свячень на читця-півця (див. Архієратікон іли служебник святительській, Рим 1973, с. 230), вже нижчі клирики висвячуються для служіння конкретній місцевій Церкві, тобто єпархії. Потрібно, отже, щоби приписання питомця до єпархії відбувалося з прийняттям першого ступеня нижчих свячень (пор. Інструкція..., № 73). Таким чином, до єпархіального духовенства зараховуються всі, хто одержав принаймні хіротесію на свічконосця – а їхні імена мають згадуватися у церковних шематизмах.
57. Церковнослужителі не отримують особливого канонічного призначення. Приймаючи свячення даного ступеня вони отримують право виконувати всюди в межах єпархії (а також поза нею, якщо місцевий ієрарх не заперечує, а місцевий настоятель дозволяє) літургійне служіння відповідно до цього ж ступеня та беруть на себе обов'язок виконувати його в парафії місця свого проживання. Можуть виконувати його і деінде, за згодою обох дотичних настоятелів.
58. Обов'язок, про який мова йде у № 58, стосується Божественної Літургії та інших Богослужінь у неділі та приписані свята – коли вони відправляються у даній парафії. Коли професійні та сімейні обов'язки дозволяють, нехай церковнослужителі виконують своє служіння також у будні дні.
59. Церковнослужитель повинен повідомити настоятеля парафії про виїзд поза межі парафії за кожним разом, коли відсут-

- ність перевищуватиме тиждень. Коли виїжджає поза межі єпархії, повинен повідомити також єпископа – якщо відсутність буде місячною або довшою. Єпархіальний єпископ має бути повідомлений також у кожному випадку, коли церковнослужитель міняє адресу постійного проживання.
60. Диякон, приймаючи свячення, набуває право виконувати літургійне служіння всюди в єпархії – а також поза нею, якщо місцевий ієрарх не заперечує.
61. Подаючи прохання про свячення, кандидат тим самим погоджується на просте канонічне призначення, яке отримує декретом єпархіального єпископа вже після дияконської хіротонії.
62. Просте канонічне призначення позаштатного диякона на парафію накладає на нього обов'язок літургійного служіння при всіх відправах у неділі та свята в парафії за місцем його проживання. Обов'язок цей обіймає також інші парафіальні відправи, якщо участь у них можливо узгодити з професійними та сімейними зобов'язаннями диякона. Означає воно також благословення єпископа для всіх інших видів служіння, які даний диякон захоче і зможе – у порозумінні з парохом – виконувати.
63. Призначення на іншу парафію або розширення обсягу обов'язків у випадку позаштатного диякона може відбутися тільки за його згодою, яку одружений позаштатний диякон може дати лише за порозумінням з дружиною.
64. Диякон мусить про кожну зміну місця проживання повідомити єпархіального єпископа. Якщо ця зміна має потягнути за собою зміну призначення позаштатного диякона, це повідомлення має відбутися раніше і обіймати теж прохання про нове призначення. Єпархіальний єпископ призначить диякона у нову парафію, порозумівшись з її настоятелем.
65. Позаштатний диякон, змушений силою життєвих обставин оселитися в околиці, де нема греко-католицької церкви, все ж таки повинен обрати собі якусь найближчу церкву, до якої буде хоч раз у місяць (зокрема у більші свята) доїздити. Якщо в околиці, де проживає такий диякон, знаходиться парафія якоїсь іншої католицької Церкви, диякон за згодою обох дотичних єпархій може виконувати там своє

- служіння, якщо за цим промовляють душпастирські потреби цієї парафії.
66. На виїзд на постійне проживання поза єпархію диякон потребує згоди єпархіального єпископа. Що стосується часово обмежених виїздів поза територію парафії або поза межі єпархії, слід дотримуватися норми № 60.
67. Штатного диякона єпархіальний єпископ може призначати зовсім вільно, як щодо місця, так і щодо обсягу служіння – враховуючи, проте, добро родини одруженого диякона.
68. Позаштатні диякони і церковнослужителі мають право на відпочинок не менше місяця щороку. Штатні диякони в цьому відношенні прирівнюються до пресвітерів.
69. Диякон чи церковнослужитель, який з-за поганого здоров'я чи похилого віку (70 років і більше) став нездатним служити, може отримати на власне прохання звільнення з душпастирських обов'язків від єпархіального єпископа. Формальний перехід у нечинний стан не виключає його з духовенства, ані не позбавляє можливості виконувати служіння в доступному для нього обсязі.

Духовне життя

70. Усі диякони та церковнослужителі зобов'язані плекати своє особисте духовне життя.
71. Наполегливо рекомендується, щоби кожен з них мав свого духовного керівника, яким лише у виняткових випадках може бути власний парох.
72. Позаштатні диякони та церковнослужителі мають приватно проказувати частину Церковного Правилу, яку – враховуючи родинну й професійну обстановку – має кожному визначити духовний керівник або, якщо його нема, єпархіальний єпископ.
73. Диякони повинні брати участь у духовних вправах разом з пресвітерами своєї єпархії чи деканату.

Почесні відзнаки, порядок першенства і форми звернення

74. Заслуженим дияконам можуть бути надані сани (гідності) архідиякона або протодиякона, якщо вони здатні виконувати пов'язану з цими санами літургійну роль.
75. Архідияконський сан надається ієродияконам, тобто дияко-

- нам-ченцям; протодияконський – дияконам, що належать до єпархіального духовенства.
76. Надання сану відбувається шляхом надання відповідної хіротесії за обрядом приписаним в Архієратиконі. Одержання хіротесії на архідиякона дає ієродиякону право вживати подвійний орар; протодиякони можуть вживати ще й скуфію або камілавку багряного кольору.
77. Порядок першенства є такий: архідиякон, протодиякон, ієродиякон, диякон, піддиякон, читець-півець, свічконосець
78. Звертаючись до диякона, слід уживати форму “отче (архідияконе/протодияконе/ієродияконе/дияконе)”, а до церковнослужителя – “брате (піддияконе/читець/свічконосець)”. Світських форм (“пане” і т.п.) слід уникати, особливо у церковному контексті.
79. Говорячи або пишучи про диякона чи церковнослужителя у третій особі, можна окреслити його самою тільки назвою його чину (ступеня свячень).

ПЕРЕХІДНІ ТА ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

80. У піврічний строк з дня входу в дію цього Уставу всі настоятелі парафій з усієї єпархії мають скласти єпархіальному єпископові письмовий звіт, який вміщатиме інформації про наявних у даній парафії потенційних кандидатів до дияконату і/або нижчих чинів служіння.
81. У вищезгаданому звіті слід урахувати такі дані: вік, освіту (зокрема богословську), сімейну та професійну обстановку, рівень релігійності, види дотеперішньої активності в парафіяльній спільноті (з наголосом на літургійний, катехитичний і благодійний аспекти), перспективність служіння у нижчому чи дияконському чині. Душпастир мав би також провести розмову з кожним з потенційних кандидатів, намагаючись пізнати його думку про можливість прийняття ним нижчих свячень чи дияконату. Якщо кандидат за багатьма ознаками перспективний, але не виявляє охоти прийняти таке служіння, слід довідатися про підстави такої неохоти та можливість евентуальної зміни ставлення шляхом, наприклад, відповідного з’ясування компетентною особою питань, які для дано-

- го потенційного кандидата неясні або про які має він хибне уявлення чи неправдиві інформації.
82. На основі звітів з парафій єпархіальний єпископ, сам, або за допомогою інших компетентних осіб, випрацює загальну стратегію подальших дій.
83. Особлива увага має бути звернена на одружених випускників богословських факультетів (в тому й семінарії), перш за все тих, які вже виконують якесь церковне служіння літургійного, катехитичного, благодійного чи іншого характеру – та тих одружених мужчин, які, попри відсутність богословської освіти, відзначаються помітною активністю в Церкві; звичайно, в обох випадках мова йде про людей, що втішаються певним рівнем стабільності як стосовно подружньо-сімейного життя, так і в економічно-професійному аспекті.
84. Єпархіальний єпископ може видати додаткові розпорядження з метою уточнення та стандартизації вимог до свячень різних чинів, способу формування кандидатів і оцінки їхньої здатності та в інших справах, що стосуються формування кандидатів та життя й служіння церковнослужителів і дияконів.
85. Цей Устав набирає чинності з дня 15 лютого 2005 року.

+ Володимир Р. Ющак, ЧСВВ
Владика Вроцлавсько-Гданський

Вроцлав, дня 30 січня 2005 р.

IV. СТАТУТИ ЄПАРХІАЛЬНОЇ ДУШПАСТИРСЬКОЇ РАДИ ВРОЦЛАВСЬКО-ГДАНСЬКОЇ ЄПАРХІЇ УГКЦ

Згідно з документами II Ватиканського Собору (Lumen Gentium, 37; Christus Dominus, 27; Apostolicam Auctoritatem, 10) та згідно Кодексу Канонів Східних Церков (кан.272–275) проголошую і затверджую Статути Єпархіальної Душпастирської Ради Вроцлавсько-Гданської Єпархії УГКЦ:

I. Мета і завдання

1. Єпархіальна Душпастирська Рада є дорадчим органом Вроцлавсько-Гданського Єпископа і через представників мирян, єпархіального духовенства та членів інститутів Богопосвяченого життя репрезентує спільноту Божого Народу цілої єпархії.
2. Завданням Ради є підтримувати Єпископа у справах, що стосуються програмування та координування душпастирської діяльності в єпархії.
3. До обов'язків Ради належить:
 - розпізнавати релігійний та моральний стан життя вірних;
 - ознайомлювати Єпископа з духовними потребами вірних;
 - представляти Єпископу свої думки та пропозиції щодо різноманітної душпастирської діяльності в єпархії;
 - ділитися досвідом, шукаючи більш ефективних методів душпастирювання;
 - допомагати в підготовці та у здійсненні душпастирської програми;
 - допомагати священикам у душпастирській праці.

II. Члени ради

1. Згідно з діючими канонами, головою Єпархіальної Душпастирської Ради є Владика Вроцлавсько-Гданський.
2. Крім Владики в склад ради входять представники Божого Народу з усіх душпастирських середовищ Вроцлавсько-Гданської Єпархії.

3. Членами Ради з уряду є: вікарій генеральний (протосинкел), синкел, ректор Вищої Духовної Семінарії, директор Карітас Єпархії, керівники душпастирського та катехитичного відділів, єпархіальний душпастир дітей і молоді, а також душпастир родин.
4. Після відповідної консультації, Єпископ зараховує до складу Ради також:
 - одного декана;
 - одного священика з кожного деканату;
 - представників греко-католицького монашества, по одній особі з кожного, як чоловічого так і жіночого, згромадження;
 - одного представника світських катехитів;
 - мирян, які належать до парафіяльної ради, по одній особі з кожного деканату;
 - одного представника з товариств і католицьких рухів, що діють на території цілої єпархії і мають статuti затверджені Єпископом.
5. Під час проведення соборчика духовенства Вроцлавсько-Гданської Єпархії, Єпископові будуть запропоновані кандидати до Душпастирської Ради з числа духовенства і вірних світських, як про це згадується в 4 пункті.
6. В особливих випадках, залежно від потреб, єпископ може покликати ще інших членів Ради, однак їх число не може перевищувати 10% її актуального складу.
7. Каденція членів Ради по призначенню триває протягом їх церковної служби, інші члени призначаються на 5 років.
8. Якщо єпархіальний престол стає вакантним, то автоматично перестає діяти Єпархіальна Душпастирська Рада.

III. Спосіб дії

1. Єпархіальну Душпастирську Раду очолює Вроцлавсько-Гданський Єпископ. Він скликає засідання Ради, встановлює порядок праці і проводить її особисто або доручає це своєму делегатові.
2. Засідання Ради відбуваються один раз в році. У випадку ко-нечної потреби можуть бути скликані частіше.

3. Під час першого засідання, члени Ради обирають, більшістю голосів, секретаря і його заступника. Обов'язок секретаря Ради – це писання протоколів перебігу і змісту нарад, повідомлення про засідання Ради, збирання документації зв'язаної з працею Ради і підготовка повідомлень з нарад.
4. Якщо секретар Ради не може виконувати свої функції, обов'язки переймає його заступник.
5. З-поміж членів Ради, абсолютною більшістю голосів, може бути вибрана комісія з-декількох осіб, які разом з єпископом, секретарем та його заступником будуть підготувати зустрічі членів Ради і проектувати програму праці.
6. Рада має колегіальний характер дій, і свої думки виражає більшістю голосів у відкритому голосуванні.
7. Лише Єпископ має право публікувати справи, які розглядаються під час засідань Душпастирської Ради.
8. На засідання Ради присвяченій якійсь конкретній темі, можуть бути запрошені компетентні особи, які не входять до складу Ради.
9. Праця в рамках Душпастирської Ради має суспільний характер. В поодиноких випадках єпархіальний Єпископ може прийняти рішення про повернення коштів зв'язаних з доїздом котрогось з членів Душпастирської Ради.

IV. Кінцеві постанови

1. Секретаріат Єпархіальної Душпастирської Ради знаходиться у Вроцлаві, в приміщеннях Консисторії Вроцлавсько-Гданської Єпархії.
2. Здійснювати зміни в постановах Статутів може тільки Владика Вроцлавсько-Гданський на прохання Ради, чи з власної ініціативи.
3. Статути набувають дійсності від 15 лютого 2005 р. і є обов'язковими аж до відкликання.

+ Володимир Р. Ющак, ЧСВВ
Владика Вроцлавсько-Гданський

Вроцлав, дня 30 січня 2005 р.

V. СТАТУТИ ЄПАРХІАЛЬНОЇ РАДИ З ЕКОНОМІЧНИХ СПРАВ ВРОЦЛАВСЬКО-ГДАНСЬКОЇ ЄПАРХІЇ УГКЦ

Оцим затверджую і проголошую Статут Єпархіальної Ради з Економічних Справ Вроцлавсько-Гданської Єпархії УГКЦ. Рада з Економічних Справ виконує свої обов'язки згідно з приписами Кодексу Канонів Східних Церков (ССЕО, кан. 262–263 і 1007–1054), Партикулярного Права УГКЦ та згідно приписами цивільного права і цих Статутів:

1. Раду з Економічних Справ утворює Єпархіальний Єпископ з вірних, які ознайомлені в справах економіки та у цивільному праві (ССЕО, кан. 263 §1).
2. Рада має дорадчий голос. Рішення у економічних справах Вроцлавсько-Гданської Єпархії належить до Єпархіального Єпископа.
3. В склад Ради входять єпархіальний Економ і п'ять осіб призначених Єпископом після консультації з Колегією Єпархіальних Радників; троє з членів Ради можуть бути світськими особами.
4. Єпархіальний Економ, на підставі самого права, є членом Ради (ССЕО, кан. 263 §2).
5. До складу Ради з Економічних Справ не можуть входити однокровні або свояки єпархіального Єпископа аж до четвертого ступеня (ССЕО, кан. 263 §3).
6. Каденція Ради триває 5 років. Після її закінчення може бути продовженою на наступних п'ять років.
7. Засідання Ради відбуваються один раз у році. Раду завжди очолює Вроцлавсько-Гданський Єпископ, особисто, або доручає це своєму делегатові.
8. Під час першого засідання, члени Ради обирають, більшістю голосів, секретаря і його заступника. Обов'язком секретаря Ради є писати протоколи перебігу і змісту нарад, повідомляти про зібрання Ради, збирати документацію пов'язану з працею Ради і підготувати повідомлення з нарад.
9. Якщо секретар Ради не може виконувати свої функції, обов'язки переймає його заступник.

10. Єпархіальний Єпископ може скоротити каденцію членів Ради, змінити її склад або цілком її розв'язати.
11. До обов'язків Ради з Економічних Справ належить підготувати щорічно відомість про доходи і витрати, передбачену у зв'язку з цілим управлінням єпархією в наступному році, а також затвердити звіт з прибутків і видатків за минулий рік (ССЕО, кан. 263 §5).
12. Єпархіальний Єпископ, за порадою Колегії Єпархіальних Радників і Ради з Економічних Справ (ССЕО, кан. 262 §1) призначає Єпархіального Економа на п'ять років (Партикулярне право УГКЦ, кан. 31).
13. Економ, під владою єпархіального Єпископа, управляє дочасним майном єпархії (ССЕО, кан. 262 §3), проводить загально-єпархіальні інвестиції, турбується про здобуття коштів та піклується єпархіальною касою. Єпархіальний Економ повинен щорічно, а також скільки раз той вимагатиме, подавати Єпископові звіт про управління в цілій єпархії; єпархіальний Єпископ повинен через Раду з Економічних Справ перевіряти рахунки.
14. Секретаріат Єпархіальної Ради з Економічних Справ знаходиться у Вроцлаві, в приміщеннях Консисторії Вроцлавсько-Гданської Єпархії.
15. Вводити зміни у постановах Статуту може тільки Владика Вроцлавсько-Гданський на прохання Ради чи з власної ініціативи.
16. Статuti обов'язують від 15 лютого 2005 р. і мають юридичну силу аж до відкликання.

+ Володимир Р. Юшак, ЧСВВ
Владика Вроцлавсько-Гданський

Вроцлав, дня 30 січня 2005 р.

VI. СТАТУТИ ЄПАРХІАЛЬНОЇ КОМІСІЇ ЦЕРКОВНОГО МИСТЕЦТВА ВРОЦЛАВСЬКО-ГДАНСЬКОЇ ЄПАРХІЇ УГКЦ

Оцим, маючи на увазі добро і потреби Вроцлавсько-Гданської Єпархії, затверджую і проголошую Статuti Єпархіальної Комісії Церковного Мистецтва Вроцлавсько-Гданської Єпархії УГКЦ.

I. Ціль

1. Комісію скликає єпархіальний Єпископ. В склад Комісії входять: головуєчий і члени числом п'ять. Члени комісії, вибрані з поміж духовенства і мирян, повинні бути компетентними в ділянках сакрального мистецтва та охорони архітектурних пам'яток.
2. В поодиноких випадках головуєчий Комісії може запросити до співпраці експертів, як з поміж духовенства, так і світських, які не є членами Комісії.

II. Завдання Комісії

1. Завданням Комісії є дати Єпископові свою опінію відносно проектів нових сакральних і церковних споруд та концепції мистецьких творів, призначених для тих споруд.
2. До завдань Комісії належить також обговорення, беручи до уваги обов'язуючі церковні і державні приписи, проектів консервації і адаптації архітектурних пам'яток.
3. Маючи на меті ознайомлення духовенства, архітекторів і художників із сучасною проблематикою церковного мистецтва, Комісія повинна, відповідно до своїх можливостей, організувати конференції, симпозіуми і вистави.

III. Порядок дій

1. Зголосити Комісії про заплановану роботу і узгодити кандидатуру автора проекту, а також повідомити Ординарія про проект і автора.
2. Представити Комісії вступну концепцію до обговорення і для отримання відповідних зауважень для коригування праці.

3. Представити Комісії для перевірки проект до виконання, чи цей проект відповідає узгодненій концепції, чи виконані усі зауваги Комісії та чи узгоднено особу виконавця.
4. Представити проект до затвердження і вираження згоди на його виконання єпархіальному Єпископові.

Кінцеві постанови

1. Секретаріат Єпархіальної Комісії Церковного Мистецтва знаходиться у Вроцлаві, в приміщеннях Консисторії Вроцлавсько – Гданської Єпархії.
2. Вводити зміни у постановах Статуту може тільки Вроцлавсько-Гданський Владика, на прохання Комісії, чи з власної ініціативи.
3. Статути зобов'язують від 15 лютого 2005 р. аж до відкликання.

+ Володимир Р. Ющак, ЧСВВ
Владика Вроцлавсько-Гданський

Вроцлав, 30.01.2005 р.

Aneks 7.

Wykaz wszystkich parafii greckokatolickich w Polsce:

Cerkwie	archidiecezja przemysko-warszawska	diecezja wrocławsko-gdańska
Narodzenia NMP	Chotyńiec, Lublin, Łosie, Wietlin, Dziewiątów, Rozdziele, Ostre Bardo, Pasłęk	Oława, Biały Bór
Trójcy Świętej	Leszno, Giżycko, Braniewo	Oleśnica, Gliwice, Bobolice, Barkowo
Zaśnięcia NMP	Gaje, Ustrzycki Dolne, Rzeszów, Asuny, Warszawa	Legnica, Katowice, Koszalin, Łębork
św. Jana Chrzciela	Elbląg, katedra w Przemyśle, Ostaszewo	Słupsk, Człuchów (zamiennie)
św. Jerzego	Nowe Sady Lełkowo, Morąg	Białogard, Bytów
św. Michała	Krasiczne, Kulaszne, Wielkie Pole, Wysowa, Przysław, Pieniężno	Głogów, Świdwin, Szczecinek, Słupia
Ofiarowania NMP	Łuczyce, Bajory, Ostróda	Sławno
św. Marii Magdaleny		Komorniki
Wniebo- wstąpienia	Krugiel Wielki, Gładyszów	
Przemienienia Pańskiego	Jarosław, Mokre, Gorlice, Reszel	Opole, Szprotawa, Płoty, Bielica
św. Dymitra	Kobylnica Wołoska, Jawornik, Śnietnica	

Podniesienia Krzyża	Sieniowa, Kraków, Górowo Iławieckie	Wrocław, Insko, Wałcz, Międzybórz
św. Mikołaja	Hrebenne, Czerteż, Lubaczów, Rzepedź, Zyndranowa, Dobre Miasto, Banie Mazurskie, Olchowiec, Cyganek	Osiecko, Smoldzino
Opieki NMP	Komańcza, Bielanka, Owczary, Olsztyn	Wołów, Modła, Zielona Góra, Poznań, Szczecin, Kołobrzeg, Gdańsk
Jana Chryzostoma	Polany	
Kosmy i Damiana	Grab	Przemków
św. Paraskiewy	Wysoczany, Uście Gorlickie, Pantna, Nowica	
św. Bazylego	Kętrzyn	
św. Anny		Barcino
Krzyża Świętego	Węgorzewo	
św. Teresy		Drzewiany
św. Jozafata	Kruklanki	Gorzów Wielkopolski, Stargard Szczeciński
św. Jana Apostoła	Iława	Dębica Kaszubska
św. Łukasza		Pożrzadło
Ducha Świętego	Dzierzgoń	
Zwiastowania NMP		Nowogard Bobrzański

św. Rozalii	Susz	
Niepokalanego Poczęcia	Marzęcino	
św. Eliasza	Hłomcza	
św. Piotra i Pawła	Tyriawa Silna, Krynica	Lubin, Chybienia, Trzebiatów
św. Włodzimierza i Olgi	Nowy Sącz, Wydminy, Chrzanowo, Pęciszewo	Skwierzyna, Miastko
Chrystusa Kochającego Człowieka	Orneta	
św. Teodozego i Antoniego		Strzelce Krajeńskie
św. Andrzeja	Bartoszyce	Środa Śląska
Ofiarowania Jezusa		Łódź
św. św. Cyryła i Metodego	Lidzbark Warmiński	Międzyrzecz
św. Franciszka		Wałbrzych
św. Józefa		Jelenia Góra

Aneks 8.

Ankiety przeprowadzone w parafiach diecezji wrocławsko-gdańskiej

Nazwa parafii

Miejscowość

1. Kiedy powstała parafia.....
2. Ilu wiernych liczy obecnie parafia.....
3. W jaki sposób wierni uczestniczyli w życiu sakramentalnym przed powstaniem parafii?
 - a) sporadycznie z okazji większych świąt dojeżdżali greckokatoliccy kapłani;
 - b) uczęszczali do kościoła łacińskiego;
 - c) w ogóle nie uczestniczyli w życiu sakramentalnym.
4. Liczba wiernych od momentu utworzenia parafii:
 - a) wzrosła;
 - b) zmalała;
 - c) nie uległa zmianie.
5. Jakie czynniki wpłynęły na zmniejszenie się liczby parafian? (jeżeli w pyt. 4 zaznaczono odp. b)

.....

.....
6. Czy w parafii istnieją organizacje religijne?
 - a) nie istnieją;
 - b) istnieją (jakie)
7. Gdzie odbywa się katechizacja dzieci i młodzieży?
 - a) w szkołach, do których uczęszczają;
 - b) w punktach międzyszkolnych;
 - c) w niedziele przed lub po Mszy Świętej.

8) Jaka świątynia pełni rolę parafialnej?

- a) wybudowano nową cerkiew;
- b) zaadaptowano istniejącą budowlę;
- c) parafia korzysta z gościnności rzymskokatolickiej świątyni;
- d) inne

9. Czy i w jaki sposób wierni angażują się w życie parafii?

- a) przez radę parafialną;
- b) czynnie biorą udział we wszystkich parafialnych projektach;
- c) angażują się jedynie w przypadku wyznaczonych prac, np. przy budowie świątyni;
- d) niechętnie się angażują.

10. Jakie poczucie tożsamości ze wschodnim obrządkiem przeważa w parafii?

	starsi	30–50 lat	młodzież
bardzo duże			
średnie			
małe			

11. Jak zmieniła się liczba rodzin odwiedzanych po kolędzie ostatnich latach?

- a) zwiększyła się;
- b) zmniejszyła się;
- c) nie uległa zmianie.

12. Czy rodziny greckokatolickie przyjmują po kolędzie kapłanów rzymskokatolickich?

- a) w większości tak;
- b) tylko niektóre rodziny;
- c) nie przyjmują.

13. Jakie nabożeństwa są odprawiane w parafii oprócz Służby Bożej?

- a) molebne;

- b) akatysty;
- c) droga krzyżowa;
- d) różaniec;
- e) służba uprzednio uświęconych darów;
- f) inne
-
-

14. Kiedy dzieciom jest udzielana I Komunia Święta?

- a) razem z klasą w ich szkole;
- b) niezależnie od klasy, parafii rzymskokatolickiej;
- c) nie wcześniej jak w trzeciej klasie szkoły podstawowej;
- d) praktykuje się I Komunię Świętą małych dzieci po udzieleniu sakramentu chrztu i bierzmowania.

15. Proszę podać krótką historię powstania parafii i najważniejsze wydarzenia w życiu wspólnoty parafialnej.

Aneks 9.

Rezultaty ankiet przeprowadzonych wśród wiernych Cerkwi Greckokatolickiej w diecezji wrocławsko-gdańskiej odnośnie do zmiany kalendarza juliańskiego na gregoriański w 2003 r.

Парафія	Ч. голосів	За зміною	Проти	Без різниці	Без думки
Олава	49	38 (77,5%)	9 (18,4%)	2 (4,1%)	0
Олесниця	28	15 (53,6%)	13(46,4%)	0	0
Волув	140	77 (55%)	43 (30,7%)	11 (7,8%)	9 (6,4%)
Хоб'єня	46	24 (52,1%)	12 (26,1%)	3 (6,5%)	7(15,2%)
Любін	213	117 (55%)	63 (29,6%)	28 (13,1%)	5 (2,3%)
Модла	223	135 60,5%)	58 (26%)	29 (13%)	1 (0,4%)
Зам'єніце	180	83 (46,1%)	76 (42,2%)	17 (11%)	4 (2,7%)
Лігниця	679	378 55,7%)	251 (37%)	49(7,2%)	1 (0,1%)
Валбжих	12	11 (91,6%)	1 (8,4%)	0	0
Єленя Гора	20	16 (80%)	4 (20%)	0	0
Катовиці	58	32 (55,1%)	25 (43,1%)	0	1 (1,8%)
Гліве	19	9 (47,3%)	8 (42,2%)	2 (10,5%)	0
Лудзь	18	9 (50%)	7 (39%)	1 (5,5%)	1 (5,5%)
Вроцлав	311	187 60,2%)	110 35,3%)	11 (3,5%)	3 (1%)
Сьрода Сл.	30	14 (46,7%)	9 (30%)	6 (20%)	1 (3,3%)
Ополе	17	12 (70,5%)	5 (29,5%)	0	0
Зелена Гора	283	233 (82,3%)	48 (16,9%)	2 (0,7%)	0
Новогруд Бобж.	75	43 (57,3%)	28 (37,3%)	3 (4%)	1 (1,4%)
Шпротава	118	71 (60,2%)	29 (24,6%)	18 (15,2%)	0
Мендзижеч	99	74 (74,8%)	18 (18,1%)	6 (6,1%)	1 (1%)

Осецко	67	40 (59,7%)	26 (39%)	1 (1,5%)	0
Позьжадло	75	52 (69,3%)	16 (21,3%)	6 (8%)	1 (1,4%)
Пшемків	101	77 (76,2%)	24 (23,8%)	0	0
Глогів	74	50 (67,6%)	15 (20,2%)	5 (6,7%)	4 (5,5%)
Коморнікі	45	32 (71,1%)	10 (22,2%)	3 (6,7%)	0
Познань	30	23 (76,6%)	6 (20%)	1 (3,4%)	0
Щецін	136	135 (99,3%)	1 (0,7%)	0	0
Іньско	99	96 (97%)	0	3 (3%)	0
Старгард Щец.	349	314 (90%)	19 (5,5%)	15 (4,3%)	1 (0,2%)
Колобжег	381	139(36,5%)	216 (56,7%)	17 (4,4%)	9 (2,4%)
Сьвідвін	149	50 (33,5%)	90 (60,4%)	8 (5,3%)	1 (1,8%)
Б'ялонард	49	11 (22,4%)	36 (73,5%)	0	2 (4,1%)
Валч	272	140(51,5%)	107(39,3%)	17 (6,2%)	8 (3%)
Щецінок	305	71 (23,2%)	255(73,7%)	7 (2,2%)	2 (0,1%)
Тжеб'ятів	313	180(57,5%)	114(36,4%)	18 (5,7%)	1 (0,4%)
Плоти	70	31 (44,3%)	29 (41,5%)	9 (12,8%)	1 (1,4%)
Кошалін	315	162(51,4%)	138(43,9%)	13 (4,1%)	2 (0,%)
Славно	52	39 (75%)	9 (17,3%)	4 (7,7%)	0
Слупськ	185	106(57,3%)	75 (40,5%)	4 (2,2%)	0
Лемборк	54	14 (26%)	38 (70,3%)	2 (3,7%)	0
Дембніца Каш.	11	8 (72,7%)	3 (27,3%)	0	0
Гданськ	342	172(50,2%)	156 (45,7%)	8 (2,4%)	6 (1,7%)
Білий Бір	251	74 (29,5%)	155 (61,7%)	19 (7,6%)	3 (1,2%)
Боболіце	24	2 (8,3%)	22 (91,7%)	0	0
М'ястко	148	90 (60,9%)	58 (39,1%)	0	0

Мензибуж	101	45 (44,6%)	42 (41,6%)	13 (12,8)	1 (1%)
Джев'яни	12	4 (33,3%)	6 (50%)	2 (16,7%)	0
Битів	241	53 (22%)	178 (73,8%)	8 (3,4%)	2 (0,8%)
Барціно	36	2 (5,5%)	34 (94,5%)	0	0
Члухів	191	89 (46,6%)	88 (46,1%)	14 (7,3%)	0
Барково	255	111 (43,5%)	137 (53,8%)	7 (2,7%)	0
Слуп'я	66	24 (36,4%)	38 (57,5%)	4 (6,1%)	0
Гожув Влп.	36	12 (33,3%)	12 (33,3%)	11 (30,6%)	1 (2,8%)
Стжельце Кр.	20	5 (25%)	8 (40%)	6 (30%)	1 (5%)
Скв'єжина	38	8 (21,1%)	22 (57,9%)	3 (7,9%)	5 (13,1%)
Разом	7511	4039	2970	416	86

Źródła finansowania:

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

**"Zadanie finansowane ze środków Ministerstwa Nauki
i Szkolnictwa Wyższego na podstawie umowy nr MEiN/2021/DPI/333
z dnia 14.01.2022".**

„Realizacja badań naukowych dotyczących kompleksowej i interdyscyplinarnej analizy wolności religijnej oraz zagadnień związanych ze współpracą na rzecz interreligijności i interkulturowości w wymiarze teoretycznym, empirycznym i praktycznym prowadzonych w ramach Uniwersyteckiego Centrum Badań Wolności Religijnej Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie”.